

**ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
(ETA JOURNAL)
INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION
AND
HISTORY RESEARCH
e-İSSN: 2687-6426**

Türk-Macar Diplomatik İlişkilerinin 100. Yılı Özel Sayısı

-Special Issue on the 100th Anniversary of Turkish-Hungarian Diplomatic Relations-

-A magyar-török diplomáciai kapcsolatok felvételének 100. évfordulójának különszáma-

70

Volume: 6/11 July/ 2024

Uluslararası Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi

(Eta Journal), altı ayda bir yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

ETA JOURNAL, Uluslararası 6 yıllık hakemli ve indeksli bir dergi olup *Asos indeks*, *Acar indeks* ve *international index copernicus* tarafından taranmaktadır.

ETA Journal'da yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukûki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları ETA Journal'a aittir. Yayınlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar iade edilmez.

International Journal Of Education And History Research (ETA Journal) is an international, peer-reviewed journal and published every six months. Authors bear the sole legal responsibility for their published works in the ETA Journal. The ETA Journal has the sole ownership of copyright to all published works. No part of this publication shall be produced in any form without the written consent of the ETA Journal. The Editorial Board makes the final decision to publish articles.No article is returned to authors.

ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
(ETA JOURNAL)

INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND HISTORY RESEARCH

e-ISSN: 2687-6426

Türk-Macar Diplomatik İlişkilerinin 100. Yılı Özel Sayısı

İmtiyaz Sahibi/ Owner
Doç. Dr. Alev DURAN

71

Editör/ Editor
Doç. Dr. Sabri BECERİKLİ

Yardımcı Editör/ Assistant Editor
Dr. Ayşe AYÇİÇEK
Dr. Suat KAYMAK

Yayın Kurulu/Editorial Board
Doç. Dr. Alev DURAN - Mizanpaj
Doç. Dr. Sabri BECERİKLİ - Eğitim Bilimleri Alan Sorumlusu
Doç. Dr. Derya GÜRTAŞ DÜNDAR - Sosyal Medya/ Halkla ilişkiler Sorumlusu
Doç. Dr. Mutlu ADAK - İndeks Koordinatörü
Dr. Ayşe AYÇİÇEK – Son Okuma Sorumlusu
Dr. Suat KAYMAK - Dil Koordinatörü

ANKARA
Tel: 05536002350
e-posta: journaleta@gmail.com
web: <http://etajournal.com/>
Sosyal Medya: <https://x.com/EtaJournal>

Uluslararası
Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi
INTERNATIONAL JOURNAL OF
EDUCATION AND HISTORY RESEARCH

Dil Editörleri/ Language Editor

Doç. Dr. Gökhan TEKİR
Dr. Hilmi DEMİRAL
Dr. Sezgin TOPAL MIZRAK

Kapak Tasarımı: Bülent POLAT

Temsilcilikler / Country Representatives

Macaristan: Dr. Szabolcs HADNAGY
Rusya: Öğr. Gör. Dr. Hilmi DEMİRAL
Almanya: Arş. Gör. Uğur Berk KALELİOĞLU
Azerbaycan: Öğr. Gör. Orkhan ZAMANOV

Alan Editörleri / Field Editors

Doç. Dr. Ahmet KILINÇ
Doç. Dr. Ahmet VURGUN
Doç. Dr. Aziz ALTI
Doç. Dr. Burak KOCAOĞLU
Doç. Dr. Gökçen ÇATLI
Doç. Dr. Hayrettin İhsan ERKOÇ
Doç. Dr. Korkmaz ŞEN
Doç. Dr. Derya GÜRTAŞ DÜNDAR
Doç. Dr. Huriye BOSTANOĞLU
Doç. Dr. Sabri BECERİKLİ
Doç. Dr. Emre SARAL
Doç. Dr. Mutlu ADAK
Doç. Dr. Özgür TÜRKER
Doç. Dr. Fatma Nur ŞENGÜL
Doç. Dr. D. Volkan KARABOĞA
Dr. Öğr. Üyesi Sıla GEN KAYA
Dr. Öğr. Üyesi Serdar GÜRÇAY
Dr. Öğr. Üyesi Suat KAYMAK
Dr. Mehmet TAŞ
Dr. Ayşe BEDİR

72

ETA Journal

Volume 6/11, June 2024

Türk-Macar Diplomatik İlişkilerinin 100. Yılı Özel Sayısı

Bilim Danışma Kurulu/ International Scientific Advisory Committee

Prof. Dr. Zafer TANGÜLÜ/ Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU / Ondokuz Mayıs University
Prof. Dr. Salim GÖKÇEN/ Erzincan Binali Yıldırım University
Prof. Dr. Murat KÜÇÜKUĞURLU/ Erzurum Technical University
Prof. Dr. Necmettin ALKAN/ Sakarya University
Prof. Dr. A. Şevki DUYSMAZ/ Suleyman Demirel University
Prof. Dr. Ömer AYDIN/ Istanbul University
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ/ Karadeniz Technical University
Prof. Dr. Melek ÖKSÜZ/ Karadeniz Technical University
Prof. Dr. Havva SELÇUK/ Erciyes University
Prof. Dr. Özcan BAYRAK/ Elazığ University
Prof. Dr. Serdar YAVUZ/ Elazığ University
Prof. Dr. Şuayıp KARAKAŞ / Istanbul Aydın University
Prof. Dr. Abdülhaluk Mehmet ÇAY/ Istanbul Aydın University
Prof. Dr. Metin AKAR/ Istanbul Aydın University
Prof. Dr. R. Nükhet ÇIKRIKÇI/ Üsküdar University
Prof. Dr. Ali DENİZLİ / Rumeli Üniversitesi- Milli Savunma Üniversitesi
Prof. Dr. H. Tarık OĞUZLU/ Istanbul Aydın University
Prof. Dr. İsmail KÖSE/ Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail ŞAHİN/ Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Yahya BAĞÇECİ/ Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Kazım YETİŞ/ İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet OĞUZ/ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Salim PİLAV / Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Mualla UYDU YÜCEL/ İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Naci ŞAHİN/ Yozgat Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. Gökhan TEKİR/ Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet VURGUN/ Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Burak KOCAOĞLU/ Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Doç. Dr. Bülent YILDIRIM/ Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Gökçen ÇATLI/ İstanbul Aydın Üniversitesi
Doç. Dr. Oğuzhan KARADENİZ/ Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Doç. Dr. Yavuz TOPKAYA/ Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Doç. Dr. Özgür TÜRKER / Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Emre SARAL / Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Tekin ÖNAL/ Ankara Yıldırım Bayezid Üniversitesi
Doç. Dr. Turan AÇIK/ Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Sabri BECERİKLİ / Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. M. Ebru ZEREN
Doç. Dr. Fatma ÇALIK ORHUN
Doç. Dr. M. Hakan ÖZÇELİK / İstanbul Aydın Üniversitesi
Doç. Dr. Harun TUNCER/ İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin Şevket Çağatay ÇAPRAZ/ Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. Huriye BOSTANOĞLU / Ankara Medipol Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ümit KATIRANCI/ Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi N. Selcen KORKMAZCAN / İstanbul Aydın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi. Dilara USLU/ Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman SEÇKİN / Kars Kafkas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi. Burcu GÜDÜCÜ/ İstanbul Aydın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi. Bünyamin ÇETİNKAYA/ Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi. Elif ŞİMŞEK ÖZKAN/ Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi. Naim BABÜROĞLU/ İstanbul Aydın Üniversitesi
Dr. Pınar YİĞİT TÜRKER
Dr. Sezgin TOPAL MIZRAK
Dr. Szabolcs HADNAGY/ Macaristan Szeged Üniversitesi
Dr. Gábor FODOR/ Macaristan- Macar Kültür Merkezi/ Macaristan
Öğr. Gör. Orxan ZAMANOV / Azerbaycan Bilimler Akademisi/ Khazar Üniversitesi
Dr. Bayram QULİEV / Khazar Üniversitesi
Dr. Eva KİNCSES- NAGY/ University of Szeged/ Hungary
Dr. Péter KÖVECSI-OLÁH/ Macaristan Ankara Büyükelçiliği
Dr. Gergő KOVÁCH/ Macar Kültür Merkezi
Dr. Kamala MUSTAFAYEVA/ Khazar Üniversitesi
Dr. Muzaffer ŞEN/ Türkiye Barolar Birliği-Konya Barosu

**ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
(ETA JOURNAL)
INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION
AND HISTORY RESEARCH
e-ISSN: 2687-6426**

Türk-Macar Diplomatik İlişkilerinin 100. Yılı Özel Sayısı

*ETA Journal
Volume 6/11 - July 2024*

ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND HISTORICAL RESEARCH

(ETA JOURNAL) e-İSSN: 2687-6426

İmtiyaz Sahibi/ Owner

Doç. Dr. Alev DURAN

Editör/ Editor

Doç. Dr. Sabri BECERİKLİ

Yardımcı editör/ Assistant Editor

Dr. Ayşe AYÇİÇEK

Dr. Suat KAYMAK

Yayın Kurulu/Editorial Board

Doç. Dr. Alev DURAN - Mizanpaj

Doç. Dr. Sabri BECERİKLİ - Eğitim Bilimleri Alan Sorumlusu

Doç. Dr. Derya GÜRTAŞ DÜNDAR - Sosyal Medya/ İletişim Sorumlusu

Doç. Dr. Mutlu ADAK - İndeks Koordinatörü

Dr. Ayşe AYÇİÇEK – Son Okuma/ kontrol Sorumlusu

Dr. Suat KAYMAK - Dil Koordinatörü

76

Temmuz 2024 6/11 (Volume 6/11, June 2024)

-Türk-Macar Diplomatik İlişkilerinin 100. Yılı Özel Sayısı-

-Türk-Macar Diplomatik İlişkilerinin 100. Yılı Özel Sayısı-

-Special Issue on the 100th Anniversary of Turkish-Hungarian Diplomatic Relations-
-A magyar-török diplomáciai kapcsolatok felvételének 100. évfordulójának különszáma-

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

<u>Kapak</u>	
<u>Jenerik</u>	70-75
<u>İçindekiler</u>	76-78
<u>Özel Sayı yazısı: Gergő Máté KOVÁCS – Áron SIPOS</u>	79

1. Melek ÇOLAK **80-104**

Macar Türkolog Gyula Németh'in Atatürk ve Kültür Politikasına Bakışı
(Hungarian Turkologist Gyula Németh's View On Ataturk And His Cultural Policy)
*Araştırma makalesi

2. Sezgin TOPAL MIZRAK- Yücel NAMAL **105-127**

Macaristan Başbakanı Gyula Gömbös'ün Türkiye Ziyareti ve Macar Basınına Yansımaları
(Hungarian Prime Minister Gyula Gömbös's Visit To Türkiye And Its Reflections On The Hungarian Press)
*Araştırma makalesi

3. Katalin SİSKA **128-143**

Hungary's Diplomatic Model: Turkey's Nationalism and Nation-Building in The 1920s
(Macaristan'ın Diplomatik Modeli: 1920'lerde Türkiye'nin Milliyetçiliği ve Ulus İnşası)
*Araştırma makalesi

4. Gökhan DİLBAŞ **144-168**

Macar Kralı II. Lajos'un (1516-1526) Mohaç'taki Ölümü
(The Death Of Hungarian King Louis (1516-1526) At Mohacs)
*Araştırma makalesi

5. Muzaffer ŞEN **169-181**

Macaristan Tarihine Özet Bir Bakış
(An Overview of the History of Hungary)
*Derleme Makale

6. Harun TUNCER 182-193

Nemçe, Macar ve Rus Hududunda İstihbarat Devşirmek: Sultan I. Abdülhamid ve Avrupa Basınıni Takibi

(Along The European Borders: Abdulhamid I and His Efforts To Follow The European Press)

*Derleme Makale

7. Gökhan TEKİR 194-208

Historical Roots of Hungary's Strategy in the Russia-Ukraine War

(Macaristan'ın Rusya-Ukrayna Savaşındaki Stratejisinin Tarihsel Kökenleri)

* Araştırma Makalesi

8. Mehmet TAŞ 209-220

Macaristan Kökenli Bir Kaptanıderya Gazi Piyale Paşa ve Sakız Adası'ndaki Vakıf Eserleri

(A Kapudanpasha Of Hungarian Origin Gazi Piyale Pasha And Foundation Works in Chios)

*Araştırma Makalesi

9. Onur ŞAHİN 221- 230

Zsigmond Fejes: Tanulmányút Kisázsiába

(Küçük Asya'ya İnceleme Gezisi)

*Çeviri Makale

78

10. Mehmet Emin YILMAZ 231- 240

Rumbeyoğlu Fahreddin Bey: Macaristan'da Bazı Âsâr-I Osmâniyye

* Çeviri Makale

11. Serdar GÜRÇAY - Meryem SARIGÖLLÜ - Gül YILMAZ 241- 247

Kitap Tanıtımı: Alev Duran, Macar Türkolojisinin Türklük Fikrine Katkısı (1870-1945), Gazi Kitabevi, Ankara 2020.

*İnceleme/ Tanıtım Yazısı

12. Fatma TOMBAK 248- 253

Kitap Tanıtımı: Árminus Vâmbéry, Doğu Topraklarında Batı Kültürü (Asya'da İngiliz ve Rus Nüfuzu), (Çev. Ali Fahri Doğan), Selenge Yayınları, İstanbul 2023.

*İnceleme/ Tanıtım Yazısı

Yüzyıllık Karşılıklı Saygı

**Türk- Macar Diplomatik İlişkilerinin 100. Yılı Kutlaması Çerçevesine Bir
Dipnot**

Gergő Máté KOVÁCS* – Áron SIPOS**

* İstanbul Liszt Enstitüsü Macar Kültür Merkezi- Kültür Ataşesi

** İstanbul Liszt Enstitüsü Macar Kültür Merkezi Müdürü

Macarlar ve Türkler 20. yüzyıla, sıkıntılar ve yakınlaşmalar, savaşlar ve uzlaşmalarla dolu, uzun ve engebeli bir yol kat ettikten sonra ulaşımlardır. Bu ilişkilerin tarihinde en başlarda, Orta Asya kökenli ve ortak tarihle örtülü efsanevi geçmişi yer almaktadır. 15- 16. Yüzyıllar ise Macarlar ve Osmanlılar arasında sürekli savaş ve çatışmaların yaşandığı bir dönem olmuştur. Ancak Osmanlı döneminden sonra Macar- Türk ilişkileri önemli ölçüde iyileşmiştir. Bunun nedenlerinden biri ise, Kárpát Havzası'nda yenilgiye uğrayan devrimlerin ve kurtuluş mücadelelerinin liderlerinin ülkelerini terk etmek zorunda kaldıklarında, genellikle Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmaları ve padişahın himayesinden yararlanmalarıydı.

Bugün Macarlar ve Türkler onların anısını birlikte yaşatmaktadır. Bu süreç Macar- Türk ilişkilerinde bir tür sempatinin gelişmesine vesile olmuş, Birinci Dünya Savaşı'nda müttefikler olarak mücadele etmelerini ve Macar- Türk silah dostluğunu getirmiştir. Silahlı ittifakın yanı sıra, Birinci Dünya Savaşı dönemi ve 20. yüzyılın başlarına, kültürel ve diplomatik işbirliği de damgasını vurmuştur.

İstanbul Macar Bilim Enstitüsü'nün açılması, Gül Baba'nın Buda'daki türbesi ya da Prens II. Ferenc Rákóczi'nin Tekirdağ'daki yemekhanesi gibi ortak mirasın araştırılması ve yenilenmesi veya Budapeşte'nin merkezi bir Caddesi'ne Sultan Mehmed Bulvarı adı verilmesiyle eş zamanlı olarak, İstanbul'da Macar Kardeşler Caddesi'nin açılması gibi sembolik jestler askeri ittifakın başarılarıyla birleşmiştir. Cihan Harbi'nden sonra Türkiye Cumhuriyeti ve Macaristan Krallığı kısa sürede birbirlerini bulmuş, Türkiye ve Macaristan 18 Aralık 1923'te imzaladıkları Dostluk Antlaşması ile ülkeler arası ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır.

Günümüze dek yürürlükte olan bu anlaşmanın 100. yıldönümünü özel bir vesile sayıp karşılıklı olarak "kültür yılı" gerçekleştirip kültürlerimizin geçmişini ve bugününü birbirimize tanıtmayı hedef koyduk. Bu vesileyle devam eden etkinliklerimiz sayesinde, 20. yüzyılın başında Türkiye Cumhuriyeti'ne gelerek gelişmesine katkıda bulunan tarım, meteoroloji, hayvancılık, mimarlık, peyzaj mimarlığı, araştırma ve eğitim gibi çeşitli disiplinlerde iz bırakan, çeşitli alanlarda faal Macar uzmanlarını da anmaktayız. Bu aktif bilgi aktarımı, seçkin Macar ve Türk akademisyenlerin iki ülkenin tarihi ve kültürünün çeşitli yönlerinin kesişim noktalarını araştırmasıyla günümüzde de devam etmektedir. Uzmanlar arasında canlı bir diyalogun olması ve bunlar aracılığıyla gerçekleşen etkileşimler çok önemlidir. Ortak düşüncenin devam etmesini ve Dostluk Antlaşması ile resmen tesis edilen işbirliğinin önümüzdeki on yıllar ve yüzyıllarda iki ülke arasındaki kültürel etkileşim için sağlam bir temel oluşturmasını umuyoruz. Ayrıca, seçkin araştırmacıların yer aldığı bu antolojiye benzer daha nice akademik çalışmaların hazırlanmasını diliyoruz.

Temmuz 2024 6/11 (Volume 6/11, June 2024)

-Türk-Macar Diplomatik İlişkilerinin 100. Yılı Özel Sayısı-

Uluslararası
Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi
INTERNATIONAL JOURNAL OF
EDUCATION AND HISTORY RESEARCH

**ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ**

(ETA JOURNAL)

**INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND
HISTORY RESEARCH**

Yıl: 6, Cilt: 6, Sayı: 11, Temmuz 2024, s. 80-104.

-Türk-Macar Diplomatik İlişkilerinin 100. Yılı Özel Sayısı-

Melek ÇOLAK*

80

**MACAR TÜRKOLOG GYULA NÉMETH'İN ATATÜRK VE KÜLTÜR
POLİTİKASINA BAKIŞI**

ÖZET

Yetiştirdiği bilim insanları ve Türklüğün dili, tarihi ile ilgili araştırmaları ile dünyada saygın bir yer edinen Macar Türkolojisi, bu alanda başlı başına bir ekol olan Gyula Németh gibi bir âlimi bilim camiasına kazandırdı. Türklerle ortak tarihi geçmiş, özellikle Türklerin eski ve ortaçağı, bunun Macar dili ve tarihine yansımaları, Macaristan'da Türkoloji etüdlerinin itici gücü olurken, bilim insanlarının da yönünü belirledi. Kökü Kumanlara dayanan Gyula Németh için de bu, bir bakıma belirleyici oldu ve onun inceleme alanlarından birini teşkil etti.

XIX. yüzyılın sonlarından XX. yüzyıla yansıyan süreç, Németh'in ülkesinde kültür bakımından dil, kimlik araştırmaları ve bunların sonuca bağlanması ile geçerken; Türkiye'de imparatorluktan ulus devlet yaratan Mustafa Kemal Atatürk'ün Türklüğün dilinin, tarihinin dünya medeniyeti içindeki yerini ispatlamayı hedefleyen dil ve tarih tezleriyle ilgili çalışmaların, bunlarla ilgili kurumlaşmaların ortaya konulması ile geçti.

* Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Muğla/Türkiye, tunam10@gmail.com ORCID. 0000-0001-6037-1039.

* Bu makale Turnitin programı ile taranmıştır.

* Araştırma makalesi.

* Makale geliş: 22.05.2024 - Makale kabul: 22.07.2024.

* Makale Atıf Bilgisi: Çolak, M. (2024). Macar Türkolog Gyula Németh'in Atatürk ve Kültür Politikasına Bakışı, *Uluslararası Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi (Etajournal)*. 6 (11), 80- 104.

Bu çalışmada Macarları “kardeş” olarak gören, Türkoloji’ye ilgisi bilinen ve modern Türkiye’yi yaratan bir dünya lideri ile dünyaca ünlü bir Türkologun, her iki taraf için de imparatorluklardan ulus devletlere geçişin yaşandığı fırtınalı yıllarda, yeni Türkiye’nin modernleşme çabaları sürecinde yollarının kesişmesinin neden ve sonuçları, Türk-Macar ilişkileri çerçevesinde, Türkiye’deki kültür hamleleri temel alınarak, aralarındaki bağlantı ortaya konulmuştur.

Çalışmanın amacı, bu temel esaslara binaen, Türkiye bağlantıları henüz yeterince ele alınmamış ve bunun hakkında çok az çalışma yapılmış olan Gyula Németh’in, Atatürk’ün kültür politikasına bakışını değerlendirmektir.

Atatürk’ün ve Németh’in şahsında bu bağlantıyı ortaya koymak, aynı zamanda dönemin kültür politikasının mantalitesini yansıtaçağından, çıkarılacak sonuçlar, izlenecek kültür politikalarına ışık tutacak nitelikte olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Gyula Németh, Kültür, Macaristan, Türkiye, Türkoloji.

HUNGARIAN TURKOLOGIST GYULA NÉMETH’S VIEW ON ATATURK AND HIS CULTURAL POLICY

ABSTRACT

Hungarian Turkology, which has gained a respected place in the world with the scientists it has trained and its research on the language and history of Turkism, has introduced a scholar Gyula Németh, who is a school in himself in this field, to the scientific community. The common historical past with the Turks, especially the ancient and medieval times of the Turks, and their reflections on the Hungarian language and history, became the driving force of Turkology studies in Hungary and determined the direction of scientists. For Gyula Németh, whose origin dates back to the Cumans, this was, in a way, decisive and constituted one of his areas of study.

While the process from the end of the 19th century to the 20th century was focused on language and identity research and their conclusion in terms of culture in Németh’s country, in Turkey, it was focused on studies on linguistic and historical theses put forward by Mustafa Kemal Atatürk, who created a nation state from an empire, with the aim of proving the place of the language and history of Turkishness in world civilization.

This study revealed the reasons and causes of the intersection of the paths of a world leader who saw the Hungarians as “brothers”, who is known to be interested in Turkology and who created modern Turkey and of a world-famous Turkologist, in the stormy years when the transition from empires to nation states was experienced for both sides and during the modernization efforts of the new Turkey within the framework of Turkish-Hungarian relations and based on the cultural movements in Turkey.

Based on these basic principles, the purpose of the current study is to evaluate Gyula Németh’s view of Atatürk’s cultural policy, whose connections with Turkey have not yet been adequately addressed and very few studies have been done on this subject.

Since revealing this connection in the persons of Atatürk and Németh will also reflect the mentality of the cultural policy of the period, the results will shed light on the cultural policies to be followed.

Keywords: Atatürk, Gyula Németh, Culture, Hungary, Turkey, Turkology.

GİRİŞ

Köklü bir geçmişe sahip olan Macar Türkolojisi, Türk ve Macar milletlerinin ortak tarihi bağlantılarının araştırılması düşüncesiyle yoğun araştırmalara yol açarak birçok bilgini bilim dünyasına kazandırmıştır. Türk-Macar ilişkilerindeki tarihi süreklilik Avrasya bozkırlarında ve özellikle Batı bölgelerindeki ortaçağ Türk halklarının tarihinden, Osmanlı İmparatorluğu tarihine ya da dil tarihi araştırmalarına kadar geniş bir perspektifte ele alınan Türkoloji etütleri,

yetiştirildiği ve bir ekol teşkil eden bilim insanlarıyla dünya çapında haklı bir üne kavuşmuştur.¹ Bu bilginlerden biri bilim dünyasına birçok eser kazandırmış ve kendi ekolünü yaratan Macaristan Türkolojisinin seçkin siması ve aynı zamanda dünyaca ünlü bilim adamı Macar Türkolog Gyula Németh'dir (1890-1976).²

Macaristan'da XIX. yüzyıl ortalarından itibaren canlılık kazanan Türkoloji araştırmalarında dil tartışmalarıyla XX. yüzyıla yansıyan süreç³ Türkiye'de Atatürk önderliğinde imparatorluktan ulus devlete geçişi ifade ediyordu. Türklerin bağımsızlık mücadelesini ve yeniden bir devlet kuruluşlarını hayranlıkla izleyen Macaristan, Atatürk'ün şahsında iyi ilişkileri daha da geliştiren ve kültür temelleri üzerine oturtan bir dost buldu. O, Macaristan'la siyasi ve ekonomik ilişkilerin yanında kültürel ilişkilerin geliştirilmesine büyük önem verdi. Savaş yıllarına dayanan Macar Türkolojisine ilgisi, Cumhuriyet döneminde, gerçekleştirdiği kültürel hamlelerde ortaya çıktı. Macar Türkolojisinin zengin birikiminden ve Macar bilginlerden büyük ölçüde yararlandı.⁴ Bunlardan biri Gyula Németh'dir.

I. Macar Türkolog Gyula Németh

Eski ve zengin bir geçmişi olan Macar Türkolojisinin en parlak temsilcilerinden biri olan Gyula Németh⁵ 1890 yılında Szolnok'a bağlı Karcag kasabasında yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Çocuk yaşta iken çalışkanlığı ve özellikle yabancı dillere karşı olan yeteneği ile dikkat çekti.⁶ İdadide iken, üst sınıfta olan ve daha sonra etnografya alanındaki yayınları ile büyük şöhret kazanan István Gyórfy ile tanıştı. Gyórfy, genç Németh'in klasik filolojiye düşkünlüğünü görünce "memleketimizde klasik filolog o kadar çoktur ki onlarla Tuna nehrini doldurabilirsiniz, şarkiyatçı bilginler ise azdır" diyerek ona Türk filolojisi üzerinde çalışmasını tavsiye etti. Gyórfy'nin bu sözleri Németh'in kulağına küpe oldu. Türkçe öğrenmeye başladığı zaman 14 yaşında idi.⁷ Gyula Németh de kendisi de Karcagli olan dostu Gyórfy'nin bu etkisinden bahsetmektedir. Németh'e göre "bu seçkin etnograf, "biz Karcag Kumanları aslında Türküz" diye onu Türkçe öğrenmeye teşvik ederken, okulun havası da onu etkilemişti." Bu durum lise öğrencisi Németh'in her zaman bir çalışkanlık ve kararlılık ile işe başlamasına neden oldu. Béla Erdódi'nin Gyakorlati török nyelvtan (Tatbiki Türkçe Gramer) adlı kitabını edinip tek başına Türkçe öğrenmeye koyuldu. Erken yaşlarda başlayan bu ilginin kaynağı yetiştiği bölge idi. Doğduğu yer olan Karcag'ın bir Kuman yerleşim bölgesi olması genç Németh'i etkilemişti.⁸ Bu yüzden olsa gerek ki öğrencilerinden biri olan Edit Tasnádi,

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Melek Çolak, "Türk-Macar İlişkileri Çerçevesinde Macar Türkolojisi ve 'Ugor-Türk Savaşı'", **IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri, 22-24 Aralık 2011**, Muğla, C. 1, Grafiker Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 527-529.

² Melek Çolak, "Gyula Németh'in Küçük Asya Gezisi İle İlgili Mektupları ve Türkoloji Açısından Önemi", **Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (KAREN)**, 7/13, 2021, s. 303.

³ Çolak, "Türk-Macar İlişkileri Çerçevesinde Macar Türkolojisi ve 'Ugor-Türk Savaşı'", s. 529-534.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Melek Çolak, **Atatürk Döneminde Türk-Macar İlişkileri (1919-1938)**, Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2023, 280 sayfa.

⁵ Hasan Eren, "Gyula Németh'e Armağan", **Németh Armağanı**, Hazırlayanlar: János Eckmann, Ağah Sırrı Levend, Mecdut Mansuroğlu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1962, s. VII-XI; Hüseyin Namık Orkun, **Türkçülüğün Tarihi**, Kömen Yayınları, İkinci Baskı, Ankara 1977, s. 39; **Macaristan'dan Olgular, Doğu Kaşifi Macarlar**, Macaristan Dışişleri Bakanlığı, Pharma Press, Budapeşte, 2014, s. 13.

⁶ Melek Çolak, "Gyula Németh ile 'Küçük Asya'da' Geziler", **VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi 30 Eylül-4 Ekim 2013, İstanbul, Bildiri Kitabı IV**, İstanbul 2014, s. 372.

⁷ Hamit Z. Koşay, "Gyula Németh", **Bellekten**, C. XLI, S. 61, Ocak 1977, s. 179.

⁸ Çolak, "Gyula Németh'in Küçük Asya Gezisi İle İlgili Mektupları ve Türkoloji Açısından Önemi", s. 304-305.

hocasının “verimli kariyerinin daha beşikte başladığını” ifade etmektedir.⁹ György Hazai de “XIII. yüzyılda Macaristan’a gelip yerleşmiş olan Kuman kabilelerinin merkezi konumundaki Karcag’ın Németh için özel bir yeri olduğunu” belirterek, “Németh’in, ailesinin* Karcagli olmasından ötürü kendini hep Türk olarak kabul ettiğini” vurgulamaktadır.¹⁰

14 yaşında Türkçe öğrenmeye başlayan Németh, iki yıl sonra yaz tatilinde bir okul arkadaşıyla birlikte Türkçeyi daha iyi öğrenmek için İstanbul’a geldikten sonra Türklerden gördüğü yakınlık, onun Türkçeye ve Türkiye’ye olan ilgisini artırmıştır. Bu olumlu intiba Németh’in ertesi yaz tekrar Türkiye’ye gelerek Aydın ve İzmir çevresini ziyaret etmesinde etkili olmuştur. 1908 yılında Budapeste Hírlap’ta (Budapeşte Gazetesi) çıkan “Kisázsiában” (Anadolu’da) adlı ilk yazısında bu geziden söz etmiştir.¹¹ Üniversiteye girmeden önce Tatar aydınları ile bağ kurmaya, tarihi ve dili ile ilgilenmeye çalışan Németh 1909’da Karcag’dan ayrılarak Budapeşte Üniversitesi’ne girdi. Üniversitede Alman ve Macar filolojilerini bitirmesine rağmen çalışmalarının merkezinde Türk filolojisi vardı. Zamanın Macar Şarkiyatçıları ve filologları arasında büyük isim yapmış olan Ármin Vámbéry, Ignác Goldziher, János Horváth, Ignác Kúnos ve Bernát Munkácsi ile sıkı bağlar kurdu. Bu kişilerin üniversitedeki dersleri ve bilimsel çalışmalarındaki gösterdiği yollar Németh için yeni çalışma alanlarını gösterdi. 1910 yılında Balkar ve Kumuk dillerini incelemek için Kafkaslara gitti. Bir dönem burslu öğrenci olarak Almanya’da bulundu. Bu yıllarda Fransa, İtalya, Bulgaristan, Çekoslovakya ve Polonya’ya inceleme gezileri yaptı. 1912’de daha bir üniversite öğrencisi iken Uluslararası Orta ve Doğu Asya Kurumu’nun Macar Komitesi’ne üye seçildi. Karşılaştırmalı Altay dilciliği amaçlarını göz önünde bulundurarak bilimsel çalışmalarının alanını daha da genişletmeye çalıştı. Bu genç bilim adamının çalışmalarını Budapeşte Üniversitesi dikkatle izledi. Daha üniversiteyi bitirmemiş ve ancak 24 yaşında olan bu gençte, üniversite, geleceğin profesörlerinden birini görmüştü.¹² 1913 yılında Vámbéry’nin ölümüyle boşalan, üniversitenin Doğu Dilleri Kürsüsü’ne, iki yıl sonra Németh’i getirebilmek için, üniversite heyeti, bu kürsüye kimseyi atamamayı, kürsü adı Türk filolojisi olmak şartıyla, 2 yıl sonra atama yapılabileceğini kararlaştırdı. 1914’te mezun olup, örneğine az rastlanan bir olgunluk gösteren ve o zamana kadar birçok bilimsel yazı yayınlayan Németh, 1915 yılında öğretim üyesi olarak kürsüyü yönetmekle görevlendirildi. Özel izinle ders verme yetkisi alarak doçentlik sınavına başvurdu. Doçentlik unvanını Türkolojiden aldıktan sonra 1916’da sözleşmeli profesör, 1918’de kürsü sahibi profesör ve aynı yıl 26 yaşında ordinaryüs oldu.¹³ Savaş yıllarında, içlerinde 1916 yılında Leipzig’de yayınlanan Türkische Grammatik adlı sözlük olmak üzere birçok çalışmaya imza

⁹ Edit Tasnádi, “Macar Türkolog Gyula Németh’in Anadolu Gezinmeleri”, **Türk-Macar İlişkilerinin İzinde 20 Yıl, Prof. Dr. Melek Çolak Armağanı**, (Ed. Yücel Namal), Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2020, s. 202.

* László Rásonyi’ye göre “Gyula Németh anne tarafından Köszömös ailesinden gelmekteydi.” Bkz. László Rásonyi, **Tuna Köprüleri**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Çev. Hicran Akın, Ankara 1984, s. 106.

¹⁰ György Hazai, “Gyula Németh”, **Németh Armağanı**, Hazırlayanlar: János Eckmann, Ağâh Sırrı Levend, Mecdut Mansuroğlu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1962, s. 14.

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Çolak, “Gyula Németh ile Küçük Asya’da Geziler”, s. 373-389. Németh 1912 yılında kaleme aldığı “Kóborlások Kisázsiában” (Küçük Asya’da Geziler)” adlı 44 sayfalık eserinde Aydın ve İzmir çevresine yaptığı geziyi ayrıntılı olarak anlatmıştır. Németh’in henüz 18 yaşında iken yazdığı, çok olgun bir üslupla, akıcı bir dille ve edebi bir anlatımla kaleme aldığı bu eser 1908’li yılların Anadolu hakkında ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Kóborlások Kisázsiában, Macar Coğrafya Enstitüsü tarafından 1913 yılında Budapeşte’de yayınlanmış ve Németh bu eseriyle 100 Korona tutarında, Farkasfalvi Kornél ödülüyle ödüllendirilmiştir.

¹² Hazai, “Gyula Németh”, s. 3-5.

¹³ Hamit Z. Koşay, “Gyula Németh”, s. 182; Hazai, “Gyula Németh”, s. 5-6; Tasnádi, **a.g.m.**, s. 201-202.

atan Németh'in üretkenliği devam etti.¹⁴ 1918'de "Turán" adlı dergiyi çıkaran Németh, Macar doğu bilimcilerinin derneği Körösi Csoma Cemiyeti'nin (Körösi Csoma Társaság) ve iki dünya savaşı arasının en önemli oryantalist dergisi olan Körösi Csoma Archium'u (Körösi Csoma Arşivi) kurmuş, 1928'de Bibliotheca Orientalia Hungarica adlı monografi serisini başlatmıştır. 1922'de Macar Bilimler Akademisi haberleşme üyeliğine, 1935'te asıl üyeliğine seçilen Németh, Macar Bilimler Akademisi I. Bölümü'nün uzun yıllar boyunca sekreterliğini, daha sonra başkanlığını yürütmüş, Akademiye bağlı Dil Bilimi Enstitüsü'nün yöneticiliğini üstlenmiştir.¹⁵ Öğrencileri arasında Macaristan'dan Károly Czeglédy, János Eckmann, György Gyórfy, Tibor Halasi Kun, Lajos Ligeti, László Rásonyi, Dénes Sinor, György Hazai, A. Bogrod Ligeti; Türkiye'den Şerif Baştav, Hamit Zübeyr Koşay, Ragıp Hulusi Özdem, Hasan Eren; Bulgaristan'dan Peter Miatev'in de bulunduğu Gyula Németh¹⁶, böylelikle Türkiye'de de bir "Németh ekolü" yaratarak pek çok sayıda esere imza atıp, hem ülkesinde, hem de bilim camiasında büyük takdir toplamıştır.¹⁷ Kendi ifadesiyle 14 yaşından beri hayatının amacı Macarların kökeninin aydınlatılmasına Türklük bilimi araçlarıyla katkıda bulunmak olan¹⁸ Németh'in daha başlangıçta çizdiği bilim yolu, 13 Aralık 1976 tarihinde 87 yaşında vefat etmesiyle son buldu. 60 yıldan fazla süren çalışma hayatında bilimsel çalışmaları halk edebiyatından, Ural-Altay dil ilişkilerine, Türklüğün eski çağlarından Türk dilinin tasnifine, Sovyet Türkolojisine kadar Türkolojinin hemen her alanına yayılsa da bu geniş yelpaze içinde ilgi odağında her zaman geniş boyutu ile Türk-Macar ilişkileri yer almıştır.¹⁹ Németh'in öğrencilerinden biri olan Edit Tasnádi'nin deyişiyle "çok özel, özgün bir Macar bakış açısına sahip bir Türkoloji yaratmıştır."²⁰

II. Gyula Németh'in Tarihi Türk Macar İlişkileri Konusundaki Görüşleri

Németh Türkolojinin muhtelif sahalarında çalışmakla beraber üzerinde en çok durduğu mesele öncelikle Macar ana tarihi idi.²¹ Macarların kavim olarak bileşenlerini araştırırken Türk tarihinin birçok karanlık sorunlarını aydınlatmakla kalmamış, kendisinin Kuman Türklerine mensup eski bir aileye mensup olduğunu ve Karcag yer adının eski Türkçede kırçıl tüylü bozkır tilkisi anlamına geldiğini²² eski Macar yazısının Orhun-Yenisey Türk oyma yazısından alınıp geliştirildiğini ispatlamıştır.²³ Daha üniversite öğrencisi iken ilmi eserler veren Németh'in çalışmalarının özünü Macar tarihi ve eski Macar-Türk münasebetlerinin açığa kavuşturulmasının teşkil ettiği bilinmektedir. Németh'in bu çabasının en olgun meyvesi, Macar ve Türk ana tarihini ilgilendiren birçok makale yazdıktan sonra, 1930 yılında yayınladığı A

¹⁴ Nuri Yüce, "Gyula Németh, Hayatı ve Eserleri", **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi XXIII'den ayrı basım**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1981, Németh'in savaştan önce ve sonra bazı eserleri için bkz. s. 234-261; Eckmann, **a.g.m.**, s. 85-89.

¹⁵ Çolak, "Gyula Németh'in Küçük Asya Gezisi İle İlgili Mektupları ve Türkoloji açısından Önemi", s. 304.

¹⁶ Koşay, **a.g.m.**, s. 183.

¹⁷ Çolak, **a.g.m.**, s. 304.

¹⁸ András, Róna-Tas, **Gyula Németh**, (Çev. İsmail Doğan), Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015, s. 47.

¹⁹ Çolak, **a.g.m.**, s. 304.

²⁰ Tasnádi, **a.g.m.**, s. 202.

²¹ J. Eckmann, "Gyula Németh" (Doğumunun 60'ıncı yıldönümü münasebetiyle), **Türk Dili Belleten**, Seri III, Sayı:14-15, Ankara 1950, s. 82.

²² Koşay, **a.g.m.**, s. 178.

²³ Koşay, **a.g.m.**, s. 185.

honfoglaló magyarság kialakulása²⁴ (Yurt Tutan Macarlığın Oluşumu)'dır.²⁵ (Bkz. Ek.1) Bu eseri nedeniyle, Németh, Macar Bilimler Akademisi Marczibányi ödülünün ikinci derecesini aldı. Eseri eleştiren Akademi konseyinin üyeleri arasında Macar dilciliğinin en önemli kişileri bulunmakta idi: Zoltán Gombocz, József Szinnyi, Bénaat Munkácsi ve diğeri. Komite, raporunda, "bu konuda yazarın filoloji ve dilcilik yöntemlerindeki üstün bilgisini kanıtladığını, kitabının bu bakımdan tarih, filoloji ve dilcilik araştırmaları arasındaki verimli bağların ürünü" olduğunu açıklamıştır.²⁶ Németh, eserin önsözünde kadim Türk-Macar tarihi ilişkilerinde izlenmesi gereken yolu ve amacı şöyle belirtmektedir:²⁷

"Macarlar, Orta Avrupa medeniyet dairesine katılmadan önce aşağı yukarı bin yıl Türk kavimleriyle birlikte yaşamıştı. Bu birlikte yaşamının tarihi şartları, tarihi kaynaklarda yazılmamıştır. Ama onun hakkında Türk kavimlerine ait tarihi kayıtların, etnografiya tasvirlerinin ve dil kalıntılarının, özellikle bize kadar gelen boy adlarının izahına dayanarak bir fikir edinebiliriz. En mühim mesele şudur: Yurt tutan Macarlığın oluşumunda kadim Fin-Ugor unsurunun yanında, Türklerin nasıl bir rolü vardı? Bu hususta Türk kavimlerinin oluşum kanunlarının bilinmesi ve oluşumları, bağları gösteren ortak isimlerin tespiti, bizi aydınlatır."

Németh'e göre "Macar dili onların Ural kökenli olduğunu" göstermektedir. Başka bir deyişle "Macarların ataları Milattan binlerce yıl önce Fin-Ugor ve Samoyedlerin atalarıyla birlikte Avrupa'da, Ural Dağları eteklerinde bulunmaktaydı. Ugor milletlerinin bir kısmının doğuya yerleşmesi Macarların kaderi için büyük önem arz etmiştir. Zira Macarlar Ugor ata yurdunun yakınında yaşayan Türklerle (Kama ve İdil civarı) ve Bulgarlarla yoğun temas sağlamaları bu sayede gerçekleşmiştir. Böylelikle 500 yıl boyunca Macarlar Türklerle sadece temas halinde yaşamamış, aynı zamanda Türklerin kanunlarına tabi olmuştur. İçine girdiği Türk nüfusu dolayısıyla kendi kadim öğelerini kaybetmiştir. Dilde bir kayıp göze çarpmamakla beraber milletin karakterinde büyük bir Türkleşme görülmektedir. Bu bağlamda Macarlığın tarih sahnesine çıkışını anlamak için Türk milletinin de oluşumunu irdelemek gerekmektedir."²⁸ "Demek ki yurttutan Macarların yaşam tarzını, kültürünü ve devlet örgütünü göz önünde bulundurursak"²⁹ Yurttutuş'tan önceki dönemde Türk kabile ittifakının üyesi olduğundan³⁰ Türk karakteri kazanmıştır."

Németh bu düşüncelerini "Törökök és Magyarok" (Türkler ve Macarlar) adlı makalesinde de ifade etmektedir:³¹

"Türkler en eski çağın halklarından biridir. Bu ilginç gelebilir, ama gerçekten öyledir. Mesela bizim burada, Avrupa'nın ortasında olmamıza, üstelik kuzey, doğu ve güney Hint Avrupa dillerindeki komşularımızdan daha yüksek

²⁴ János Eckmann, György Hazai ve Nuri Yüce'nin Németh'le ilgili makalelerinde bu eserin Türkçesi "Yurt Kuran Macarlığın Teşekkülü" şeklinde verilmiştir. Bkz. Nuri Yüce, "Gyula Németh, Hayatı ve Eserleri", s. 231; J. Eckmann, "Gyula Németh", s. 82; Hazai, **a.g.m.**, s. 8.

²⁵ Gyula Németh, **A Honfoglaló magyarság kialakulása**, Hornyánszky V.R.T.M.K. Udv. Könyvnyomda, Budapest, 1930, 351 sayfa; Eserin Türkçesi için bkz. **A Honfoglaló magyarság kialakulása, Yurt Tutan Macarlığın Oluşumu**, (Çev. Hüseyin Şevket, Çağatay Çapraz), Paradigma Akademi, Şubat 2019, 389 s.

²⁶ Hazai, s. 8.

²⁷ Gyula Németh, **A Honfoglaló Magyarság Kialakulása**, s. 3.

²⁸ Németh, **A Honfoglaló Magyarság Kialakulása**, s. 5-7; Németh, **Yurt Tutan Macarlığın Oluşumu**, s. 1-3.

²⁹ Németh, **A Honfoglaló Magyarság Kialakulása**, s. 202.

³⁰ Németh, **a.g.e.**, s. 299.

³¹ Gyula Németh, "Törökök és Magyarok", **Törökök és Magyarok I**, Budapest, 1990, s. 176.

seviyede kültüre sahip olmamıza sadece eski çağ Türk kültürü sebep oldu. Yeni araştırmaların sonuçlarına göre milattan önceki zamanlarda biz bu kültürün bir parçasıydık...”

Kültürün en önemli ögesi dil meselesiydi. András Róna Tas’a göre Németh ünlü uyumunun ana Ural dilinde ve en eski Türkçede aynı biçimde bulunabilmesi olgusu ya da eski bir akrabalığı veyahut oldukça erken bir devirdeki yoğun teması varsaymaktadır. Sonunda Türk ve Ural dilleri arasında eski bir akrabalık olup olmadığı konusuyla ilişkili olarak kaçamak bir cevap vermiştir. Birçok kez zikredilen kendi ifadesine göre eldeki veriler ‘akrabalık benzeri eski bir ilişkinin’ tespitine izin veriyordu. Ona göre Türkçe-Moğolca arasında çok eski zamanlara uzanan ciddi uyuşmalar vardır. Németh’in görüşleri yalnızca tarihi meseleleri farklı biçimde gördüğü ve bilimsel araştırmalar bakımından erken dönemdeki bir birlikteliği belirleyici saydığı için değil, Ural ve Altay’dan ziyade Ural ve Altay dilleri arasındaki ilişkiyi incelediği için de Ural ve Altay dil akrabalığını savunanların ve karşı çıkanların görüşlerinden belirgin bir biçimde farklıydı.³² Hüseyin Namık Orkun, “Türkçülüğün Tarihi” adlı eserinde “Türk ve Ural dilleri arasında bir akrabalığın mevcut olduğu eskiden beri ileri sürülmekle ve zaman zaman bu hususta ispat yollu tecrübeler de yapılmakta idi. Bu tecrübelerin mühim bir kısmı ilmi tenkidin dışında kalmakta ise de Németh bu dil grubu arasında iyi mukayeseler yapmaya muvaffak olmuştu. Bu mukayeseler henüz bu iki dil grubu arasında akrabalığı kati bir surette ispata kafi değil ise de herhalde bu dilleri konuşanlar arasında bir münasebetin mevcudiyetini ispat eder...”³³

Macar dilindeki pek çok sorunla ilgilenen Németh özellikle Yurt Kurma devri ve eski Macarca devri Türkçe alıntı sözcüklere araştırmalarında ayrı bir yer verdi. Üzerinde durduğu konulardan biri de Peçenek ve Kumanların kullandıkları dilin Macar dili üzerindeki etkisiydi.³⁴ Németh Türklüğün ana yurdunun coğrafi olarak İrtiş Nehri havalisinde bir yerlerde, en nihayet Batı Sibiry’a’nın daha güneyindeki kısımlarda olduğunu düşünüyordu. Bununla beraber iki tartışmalı mesele nihai olarak sonuca bağlanamamıştı. Bunlardan biri Avrupa’da tarih sahnesine çıkarken Hunların gerçekte nereden geldiği, Asya Hunlarının hangi dili konuştuğu meselesiydi. Ayrıca bu iki meseleye Macarlara özgü bir mesele daha dâhil olmuştu: Macarların Hunlarla ilişkisi.³⁵ Németh doğal olarak bu meseleyi eskiden beri merak ediyordu. Zira Avrupa Hunları bir Türk dili konuşuyor idiyse o zaman Türk, Doğu Avrupa ve Macar tarihindeki çok şeyi farklı biçimde açıklamak gerekiyordu. Németh meselenin uzmanları Lajos Ligeti, Péter Váczy, Nándor Fettich ve Sándor Eckhardt ile beraber kapsamlı ve büyük kitlelerin de anlayabileceği bir eserle bu soruya cevap vermeye çalışmış, böylece 1940’ta “Attila ve Hunları” adlı eser ortaya çıkmıştır.³⁶ Németh bu eserinde şöyle demektedir:³⁷

“Batılı kavimler başlangıçtan beri Hunları tahripkâr barbar tipi görürler. Bizim için ise Hunların kuvvet ve iktidarı sevimsiz olamaz, zira kısmen biz de onların dünyasından çıkmış bulunuyoruz... Okula devam eden bir Macar çocuğu eski çağ efsaneleriyle birlikte bugün de Hun efsanelerini öğrenmekte ve bu ikisi

³² András Róna Tas, **Gyula Németh**, s. 26-27.

³³ Hüseyin Namık Orkun, **Türkçülüğün Tarihi**, s. 8.

³⁴ Naciye Güngörmüş, “Macar Dilinde Türkçe Alıntı Sözcüklerin Dil Tarihi Açısından Genel Bir Değerlendirmesi”, **Batı Dil ve Edebiyatları Araştırmaları Dergisi**, C. III, S. 3, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1998, s. 130.

³⁵ Tas, **a.g.e.**, s. 27.

³⁶ Tas, s. 27-28.

³⁷ Gyula Németh, **Attila ve Hunları**, Tercüme Eden: Şerif Baştav, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını, Ankara 1982, s. 3.

hayatının sonuna kadar ruhunda sıkı bir birlik arz ederek, yan yana yaşamaktadır.”

Hun meselesi ve Macar-Hun geleneğinin tarihi temellerinin olup olmaması revaçta olduğu bu dönemde, Németh'e göre “böyle bir soruya göre araştırmacılar farklı tarzda cevap veriyorlardı. Bálint Hóman'a göre Macar-Hun geleneğinin tarihi temellerinin olduğu, tarihi kaynakların incelenmesinden ortaya çıkmıştı. Zoltán Gombocz da Macar Hun geleneğinin tarihi geçmişini kanıtlıyordu.” Németh de Macar Hun geleneğinin tarihi özü olduğunu, Macarların Yurttutuş öncesi yüzlerce yıl kendilerini Hun olarak adlandıran halklara bağlı yaşadıklarını veya kendilerini Hunlarla akraba saydıklarını, Macar eski tarihinin açıkladığını vurgulamaktadır.³⁸ Bununla birlikte Németh, ilmi araştırmalarda Macarların egemen bir Türk tabakasından meydana geldiği görüşünü, Yurttutuş'tan önce Macarların idaresinde Türk kökenli hanedanların şüphesiz rol oynadıklarını, fakat ne tarihi verilerin ne de şahıs adlarının Macarların Türk kökenli olduğu görüşünü desteklemediğini belirtmektedir.³⁹

Öğrencisi Lajos Ligeti'ye göre “gerek Zoltán Gombocz'un, gerek Bálint Hóman'ın ve gerekse Németh'in ortaya koydukları kanaatin özü şudur”:⁴⁰

“Macarlık hem dil, hem de etnik bakımdan Fin-Ugor kökenlidir. Fakat anayurdu bıraktıktan sonra Türk cinsinden kavimlerin tesiri altında Türklere mahsus medeniyeti almıştır.”

Osmanlı İmparatorluğu'nun daha ilk gelişme yıllarından başlayarak çok sık temaslarda bulunduğu ve 300 yıldan fazla mücadele ettiği Macarların Türk hâkimiyetinde kalması, Türklerin geri çekilmesiyle birlikte Avusturya boyunduruğuna düşmeleri ve ona karşı yapılan bağımsızlık savaşları ve Osmanlı Devleti'yle bağlantıları, Macar bağımsızlık önderlerine karşı Osmanlı'nın gösterdiği ilgi ve yardım, Macar halkını etkilediği gibi, Németh'i de etkilemiştir.⁴¹ Öncelikle Macaristan'ı hâkimiyetleri altına alan Osmanlı Türklerinin dili doğal olarak Németh'i ilgilendirmiştir. Daha ilk kitapları ünlü Sammlung Göschen serisinde yayımlanan “Dilbilgisi Okuma Kitabı, Pratik Kitabı ve Konuşma Cep Kitabı”, Türk dilinin sistematik olarak incelenmesinin ilk adımları olarak değerlendirilmektedir. Németh, Macar Türkolojisinin öncelikle Macaristan'da konuşulan Türkçeyle ilgili meseleler hakkında görüş bildirmesi gerektiğinin farkındaydı.⁴² Ona göre Osmanlı hâkimiyeti döneminde Macaristan'da yaşayanların çoğunun konuştuğu dil, Bosna Türkçesi lehçesini yansıtıyordu.⁴³

Németh Osmanlı'dan Habsburglara uzanan süreçte her iki milletin bağlantılarını ise şöyle değerlendirmektedir:⁴⁴

“Şayet bir çalışkan tarih yazarı bir kere Türk-Macar dostluğunun tarihini yazarsa, büyük bir ihtimalle bu dostluğun daha yakın tarihli olduğunu ve onu siyasi olayların uyandırıp güçlendirdiği sonucuna ulaşır. Hâkimiyet döneminin

³⁸ Gyula Németh, “Nyelv tudományunk és a történetírás”, **A Magyar történetírás új útjai**, Neue Wege der ung. Geschichte s. Schreibung Redigiert V.B. Hóman, Bp. 1931, s. 390.

³⁹ **Tarihte Türk Macar İlişkileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 6.

⁴⁰ Lajos Ligeti, **Bilinmeyen İç Asya**, C. II, (Çev. Sadrettin Karatay), 1. Basım, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970, s. 225.

⁴¹ Melek Çolak, “Atatürk, Macarlar ve Türk Tarih Tezi”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Yıl 2010, S. 27, s. 373.

⁴² Tas, **a.g.e.**, s. 41.

⁴³ **a.g.e.**, s. 43.

⁴⁴ Németh, “Törökök és Magyarok”, **Törökök és Magyarok I**, s. 176.

geçmesiyle Avusturya karşıtı, Türklerin yanında bağımsızlık için sürdürülen savaşta, Batı'ya karşı Doğu'nun yanında, Thököly ve Rákóczi'nin yaptığı savaşta, onu himaye etmeyi istediği zaman ilk bağlar kuruldu. XIX. yüzyılda Kossuth ve mülteci arkadaşlarının, himaye eden Türkiye'ye kabulü Macaristan'da olağanüstü ölçüde Türklerden yana ilginin güçlenmesine katkıda bulundu... Bununla beraber Türk-Macar dostluğunun oluşumunda eski akrabalığın ve Türklerin kardaş 'testvér' sözüyle ifade ettiği ve son 10 yılda Turanizm sloganı altında bilinçli olarak ifade edilen kültürel bağlantılı duygunun da büyük payı olduğu kuşkusuz."

Németh'e göre "dostluğu engelleyen" birtakım önemsiz unsurlar olsa da bunlardan söz etmek gerekmektedir.⁴⁵

"Türk insanı -manevi bünyesine göre ilk önce Müslüman ve sonra Türktür_ son dönemde nasyonalist düşünceye rağmen_ Bu, Turan belirtisi altında, olağanüstü şekilde güçlendi. Türk insanını Macaristan'a önce yitik, eski şanlı hatıralarının bağladığını unutmak da olmaz. Éger, Győr, Buda bir zamanlar Türk şehriydi. Artık bir kere mülkünde olanı hangi ulus tekrar geri elde etmeyi istemez?..."

Ancak her iki milleti XIX. yüzyıl sonlarından XX. yüzyıl başlarına, Turancılık akımından, Türkolojinin getirdiği bulgulara kadar ya da Avrupa'da yeni güç dengelerinin oluşturduğu siyasi ortamın şekillendirdiği geniş perspektifteki sosyokültürel ekonomik alanda gelişen Türk-Macar dostluğu⁴⁶ her iki taraf için fırtınalı bir dünya savaşı içinde daha da güç kazanınca⁴⁷ iki şahsiyetin yolları kesişti. Bu şahsiyetlerden biri bir dünya lideri olan Mustafa Kemal Paşa, diğeri dünyaca ünlü Türkolog Gyula Németh idi.

III. Gyula Németh, Atatürk ve Kültür Politikası

III. 1. "Gıyaben İlk Karşılaşma"

Türk Macar dostluğu hakkında olumlu sözler işitilebileceği bir dönemde yetişen Atatürk, daha gençlik çağında Avusturya-Macaristan Monarşisi ile tanışmıştı. Yıllardan beri Balkanlarda önemli rol oynayan yarı Avusturya nüfuzu, Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği açısından da önemli rol oynuyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın gençliğinde Macarlar hakkında ne bildiği konusunda detaylı veriler olmamasına rağmen, onlarla savaş meydanında tanışma fırsatı bulduğu bilinmektedir. Onlar, I. Dünya Savaşı sırasındaki müttefikleri Macar askerlerdi. Alman ve Avusturyalılarla anlaşamayan Türkler, Macarlara sempati duyuyordu ve aralarında asla çekişme olmadı. Mustafa Kemal Paşa da öyle.⁴⁸ Müttefikleri Macarlarla bu savaşta tanışan, diğer müttefik kuvvetleriyle anlaşmazlıklar yaşamasına karşın Macarlara karşı sempati besleyen Mustafa Kemal Paşa'nın Macar Türkolojisinin parlak temsilcisi Németh ile tanışıklığı, yine bu savaş ortamında gerçekleşmiştir. Bu tanışıklık Németh'in kaleminden çıkan Türkische Grammatik (Türkçe Gramer) isimli kitabı vesilesiyle "gıyaben" bir tanışıklıktır.⁴⁹ 1917 yılında Şam'da Agop Martayan (Dilaçar) (1895-1979) ile karşılaşan Mustafa Kemal Paşa, onun elinde bulunan ve Osmanlı İmparatorluğu'nda görev yapan Alman askerlerin Türkçe öğrenmek için getirmiş oldukları ve bu yolla Agop Martayan'a hediye edilen bu "Türkçe Gramer" kitabıyla

⁴⁵ a.g.m., s. 176.

⁴⁶ Çolak, a.g.m., s. 374.

⁴⁷ Melek Çolak, *Enis Behiç Koryürek'ten Budapeşte'ye Mektuplar*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2009, s. 24-26.

⁴⁸ Çolak, a.g.m., s. 374-375.

⁴⁹ Çolak, *Atatürk Döneminde Türk-Macar İlişkileri (1919-1938)*, s. 46.

ayrıntılı olarak ilgilenmiştir.⁵⁰ Németh hakkında Martayan'dan bilgi edinen Mustafa Kemal Paşa⁵¹ kitabı incelerken, Németh'in yaptığı "kaba Türkçe, orta Türkçe ve fasih Türkçe" ayırımına kızmıştır. Martayan hatıralarında bunu şöyle anlatmaktadır:⁵²

"Bu onu sinirlendirdi. 'Kaba' kelimesi de tepkisini şiddetlendirdi. 'Ah' diye haykırdı: 'Bu saçma! Tamamen ve kesinlikle saçma! Nereden çıkardı bunları?...' "

Onu sakinleştirmek için bütün pasajı çevirmek amacıyla kitabı istedim. Kitabı bana verdi ve ben onu tercüme etmeye başladım: 'Türkçe genellikle bu üç bölüme ayrılmıştır. Birincisi kaba Türkçe insanların çoğunluğunun konuştuğu basit Türkçedir. Daha zor olan, entelektüel kesimin pek çok Arapça ve Farsça kelime içeren konuşma dili idi. Ancak özünde bu, yabancı gramer unsurları ve uzun cümleler tarafından daha zor bir hale getirilmiş olan genel edebi dilden daha kolaydı. Arıtılmış konuşma dili ve genel edebi dil orta Türkçe olarak adlandırılır. Üçüncü tabakayı fasih Türkçe oluşturmaktadır. Güzel Türkçe, Türkçe öğeleri - gramer hariç- sözcük dağarcığının azalan azınlığını oluşturur. Bu şartlar altında doğal olarak düşük eğitimli sınıf bu dili anlayamıyordu...' "

Bu tercümeyle dikkatlice dinleyen Mustafa Kemal'in hoşnutsuzluk jestiyle söyledikleri, onun Németh'in kitabından çıkardığı fikri ve bu anlamda ilerisi için planlanan bir davayı yansıtır niteliktedir:⁵³

"Prof. Németh'in bizim lisanımız hakkında yazmış olduğu şeylerin son bölümü tam anlamıyla gerçek olabilir. Şimdi hatırlıyorum ki o, kitaplarımızın da söylediği gibi 'kaba Türkçe', 'orta Türkçe', ve 'fasih Türkçedir'. Bunun yanlış olduğunu kanıtlayamayacağım. Aksine bütün yapmamız gereken, durumu düzeltmek için elimizden gelenin en iyisini yapmaktır. Sadece onu iyileştirmek değil, dilimizi tamamen değiştirmek ve dili tek biçimli kılmaktır.

Prof. Németh zaten bu amaç için takip edilmesi gereken yolu göstermiştir. Bana göre basın tarafından, yani şehir basını tarafından kullanılan dil halk, köylü, çiftçi, kasabalı ve şehirli tarafından aynı rahatlıkla anlaşılır olmalıdır. Bu, bizim yaratıcı bir girişimin kıyısında olduğumuz anlamına gelmektedir."

III. 2. Türk-Macar İlişkileri Çerçevesinde Atatürk'ün Kültür Politikası ve Gyula Németh'in Görüşleri

Gerek I. Dünya Savaşı sonunda, Macaristan'ın büyük ölçüde toprak kaybettiği dönemde Atatürk'ün Türk milletiyle emperyalizme karşı bir bağımsızlık savaşı vermesi sırasında ve gerekse savaştan sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında "yüzyıllarca dini nedenlerle başlayan ve her iki tarafa da zarar veren savaşların yerini dostluğun alması gerektiği" yönündeki düşüncesi ile Türkiye ile Macaristan arasındaki dostluğa önem verip siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesine özen gösteren Atatürk ve onun yarattığı yeni Türkiye, Macarların ilgi odağı oldu. Onun yaptıklarını ve Türkiye'deki gelişmeleri hayranlıkla takip ettiler.⁵⁴ Németh'in imparatorluktan ulus devlete geçiş sürecinde Türkiye'de yaşananlara karşı

⁵⁰ Agop Dilaçar, "Prof. J. Németh's in the Turkish Alphabet and Language Reform", **Hungaro-Turcica Studies in Honor of Julius Németh**, (Edited by Gy. Káldy Nagy), Lórand Eötvös University, Budapest, 1976, s. 351-356.

⁵¹ Dilaçar, **a.g.m.**, s. 352.

⁵² **a.g.m.**, s. 355.

⁵³ **a.g.m.**, s. 355.

⁵⁴ Melek Çolak, "Macarların Gözü İle Atatürk ve Türk Dil Devrimi", **The Szeged Conference, Proceeding of th 15 th International Conferance on Turkish Linguistics held on August 20-22,**

ilgisi, “Törökök és Magyarok” adlı makalesinde görülebilir. Németh burada Türk-Macar tarihi bağlantılarına, dostluğun nedenlerine değinirken “Finlandiya dışında Avrupa’da, Türkiye’deki kadar Macar adının söylenişinin sempatiyle karşılandığı bir yerin olmadığını” vurgulayarak şöyle demektedir:⁵⁵

“Bugünkü Türklük eski gücünü kaybetti ve modern Avrupa yaşamında eşit derecede yer alacak kadar, kendine yeterince yeni bir güç edinemedi. Ekonomik olarak Türklük içinde en güçlü olanlar Volga Tatarlarıdır. Kıvrak zekâlı, enerjik, dayanıklı, kararlı insanlardır. Orta Rusya’nın en değerli, halk unsuru; mükemmel ekonomik ve kültürel yaşamları bugün dahi Batı’da neredeyse bilinmiyor. Fakat bizim yüzyılımızın kamuoyunun onları önemli Avrupa halkları arasına alacağı kuşkusuzdur. Orta Asya Türklerinin durumu daha az bayındır. Fakat özellikle Enver Paşa tarafından kurulan Orta Asya Türk İmparatorluğu’nun (!) bağımsızlığını korumak başarılırsa, ekonomik olarak ve kültürel olarak bunların güçlenme imkânı olur. Coğrafi konumuna göre sayıca gücü ve tarihi geçmişi ile Osmanlı İmparatorluğu Türklüğün en önemli üyesi. Bu koca ülke bugün yeni bir tarihi dönemin eşiğinde duruyor... Türkiye şimdi etnik, siyasi ve coğrafi birlik olarak yeni hayatına başlıyor. Programıyla ekonomik ve kültürel olarak ayağa kalkmaya ve güçlü olmaya, karar verdi.”

Ankara’nın başkent olmasından önce yazıldığı anlaşılan makalesinde, Németh’e göre “Yeni Türkiye hasta bir baş ve hasta bir vücut olarak iki ana kısımdan oluşmaktadır. Avrupa uygarlığını ilk başta Levantenlerin temsil ettiği İstanbul hasta bir baştır.” Levantenler hakkında düşüncesi pek olumlu olmayan Németh “İstanbul’da Batılı yaşamı mümkün kılmanın Türklerin en büyük isteği olduğunu, ama bunun başarılamayacağını, tek çözümün Türkiye’nin kesinlikle bir Küçük Asya şehrine, imparatorluğun (!) başkentini nakletmesi” olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü “bu Türk’ün yeniden doğumunun kaçınılmaz bir şartıdır.”⁵⁶

Türkiye’de geçmişten gelen yabancı kültürlerin etkisine dikkat çeken Németh’in gelecek için çözüm önerisi “Türklerin ilk önce kendi ayakları üzerinde durması, eski ahlak ve manevi birikimini geliştirmesi ve onun yanı sıra öğrenmeye değer olanı herkesten öğrenmesinden” geçmektedir: “Türkiye’nin zengin geleceğini hayal etmek ancak böyle mümkün olabilir.”

Németh’e göre “hasta vücut Küçük Asya’ya aittir. Bu sınırsız bir şekilde doğal hazineyle kutsanan ülke, inanılmaz derecede ihmal edilmiş durumdadır. Nüfus sefalet yüzünden azalmaktadır. Yeni Türkiye bu topraklar üzerinde yeni hayatı, kültürü yaratabilir. Türkiye’nin geleceği buna bağlıdır.”⁵⁷

Németh bu durumda Macarlar açısından ne yapılması gerektiğine şöyle değinmektedir:⁵⁸

“Türkiye’nin yeniden inşasında biz Macarların bütün gücümüzle katkıda bulunmamız gerekir. Türk, herhangi bir diğer Avrupalıdan daha çok bize güveniyor ve biz manevi olarak herhangi bir kişiden ona daha yakınız. Daha önce savaş süresince başlayan işi sürdürmemiz gerekli. Teknik üniversitelerimizde, tarım okullarımızda ve başka enstitülerde yüzden çok Türk genci yetiştirilerek... Bununla beraber bu, işin devaminin kaçınılmaz bir ön koşuludur. Bugün Türkler önce Fransızca veya Almanca öğrenmek zorundalar ki Fransız veya Almanca

Szeged, 2010, (Edited by Éva Kincses-Nagy and Mónika Biacsi), Studia uralo-altalica, 49, Szeged 2012, Department of Altaic Studies, s. 201.

⁵⁵ Németh, “Törökök és Magyarok”, *Törökök és Magyarok I*, s. 176-177.

⁵⁶ a.g.m., s. 177.

⁵⁷ a.g.m., s. 177-178.

⁵⁸ a.g.m., s. 178.

kitapların yardımıyla Macarca öğrensinler. Öyleyse Csoma Körösi Derneği'nin adına hazırlanan Lajos Fekete'nin Macarca-Türkçe Sözlüğü'nü ve Vilmos Pröhle'nin Türkler İçin Macarca Gramer'ini vermek gereklidir. Türklerin geleceği Macarların geleceğini yakından ilgilendiriyor. Şimdi buna inanmalıyız ve yeteneğimize göre, onun yararına çalışmalıyız."

Türkiye'de Atatürk önderliğinde gerçekleştirilenler, Németh'in öngörüsünden farklı değildi. Németh'i, "gyaben" daha savaş meydanında iken tanıyan ve onun kitabından faydalanan Atatürk önderliğinde,⁵⁹ Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sonrasında büyük ölçüde insan gücünü kaybeden, Osmanlı İmparatorluğu'nun ardından onun en geri kalmış ve yoksul bölgelerinden biri olan Anadolu üzerinde kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde, zor koşullar içinde bulunan Türk milleti için sosyoekonomik ve kültürel açıdan bir kalkınma seferberliği başlatılmıştı.⁶⁰ Németh yeni Türkiye'deki bu durumu "Az ujjászületett Törökország" (Yeniden Doğan Türkiye) adlı yazısında şöyle değerlendirmektedir:⁶¹

"Şimdi gördüğümüz değişiklikler Türkiye'nin geçmiş ve gelecekteki tarihinin en önemli olaylarından biridir. Türkiye Asya halklarından ayrılıp Avrupa milletlerinin kültür birliğine katılıyor. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yaptıkları - Hıristiyanlığı kabul etmek haricinde- Kral Aziz István'nın yaptıklarına benzer."

Sosyokültürel ve ekonomik açıdan imparatorluktan ulus devlete geçiş sürecindeki değişikliklerin altını çizen Németh'e⁶² göre "bu değişiklikler Türk hâkimiyetinin zayıflamasıyla ve Budin'i fetheden Süleyman zamanında başlamıştır. Yıkılışın kaynağı onun bazı talimatlarıydı. Onun hükümdarlığında İmparatorluğun sınırları sabit kalmaya başladı, bu da fetih yaparak yaşayabilen bir imparatorluğu felce uğrattı. Yeniçerilerin eski düzeni bozuldu. İlk erkek çocuğu, yetenekli Mustafa'yı eşinin isteğine göre boğdurdu. Güçsüz sultanların sırası II. Selim ile başladı. XIX. yüzyılda yapılan reformlar yüzyılın ortalarında giderek izlenecek yönü de belirledi. Gazi Mustafa Kemal Paşa dini kanunlara dayalı teokratik yönetime son vererek Cumhuriyeti getirdi. Din ve devlet işlerini ayırdı. Kadınlara eşit haklar verince toplumsal hayat tamamen değişti. Yazı reformundan önceki fes yasağı da çok önemliydi. Türkiye'de fesi Müslüman olmayanlar da kullanırdı ama o özel bir Müslüman kıyafetiydi. Müslümanlığının üstünlüğünün, diğer dinlere sonsuz savaşa devam edeceğinin sembolüydü. Müslüman fanatizminin simgesiydi." Németh'e göre "ne kadar küçük olursa olsun bu fanatizm her Türk'te vardır. Mustafa Kemal Paşa bu kıyafeti yasaklayıp Müslüman düşmanı, Batı Hıristiyanlığının kıyafetini zorunlu kılmıştır. Kara, deniz ve hava kuvvetlerinin güçlendirilmesine çalışan Türk hükümeti can ve mal güvenliğini sağladı. Kara ve demiryolu ve aynı şekilde endüstri de gelişmektedir. Hükümet ziraatın gelişmesini desteklemektedir. Çiftçilere makinelerin ve tohumların verilmesinin yanı sıra maddi kaynaklar da sağlanmaktadır. Özellikle ziraat makinelerinin üretimi desteklenmektedir. Banka hesaplarına yatırımlar da çoğalmıştır. 1920'de 1 Milyon Türk lirası olan bankalardaki yatırımların toplamı 1932'de 40 milyona ulaşmıştır."

"Türkiye'de hastalıklara karşı da ülkece savaşıldığını" belirten Németh "malarya, tüberküloz, trahom gibi hastalıkların çok olduğunu, ama sağlık hizmetlerinin iki kat arttığını vurgulamaktadır."⁶³

⁵⁹ Dilaçar, s. 351-356.

⁶⁰ Melek Çolak, Levente Jávorka, **Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Türkiye'de Hayvancılık Politikası ve Bir Macar Uzman Oszkár Welmann**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, Aralık 2017, s. 17.

⁶¹ Gyula Németh, "Az Ujjászületett Törökország", **Törökök és Magyarok**, II, Budapest, 1990, s. 178.

⁶² Németh, **a.g.m.**, s. 178-183.

⁶³ **a.g.m.**, s. 178-182.

Bununla birlikte Macarlar açısından en ilgi çeken noktalardan biri Atatürk'ün dil devrimiydi. Çünkü bununla ilgili bağlantı noktalarından biri Macarların kendisiydi. Osmanlı İmparatorluğu'nda dil tartışmalarının sürdüğü bir ortamda yetişen, Türkçeyi ulusal bir dil niteliğine kavuşturma gereği duyan Atatürk'ün Macar Türkolojisinin verilerinden haberdar olması, Macar kültürünü ve Macar dilinin gelişim tarihini iyi bilmesi, fikir dağarcığında bunları uygulamaya koyduğunu göstermektedir. Gyula Németh'in Türkçe grameri ile yakından ilgilenen Atatürk başkanlığında 1928'de toplanan Dil Heyeti'nde İtalyan, Fransız, İngiliz, Alman, İspanyol, Portekiz, Romen, İsveç, Fin, Polonya, Çekoslovakya, Hırvat, Arnavut, Azerbaycan alfabeleri gibi Macar alfabesinin incelenmesi ve bu heyette Németh'in öğrencisi olan ve uzun yıllar Budapeşte'de bulunup Macarcayı çok iyi bilen dil uzmanı Ragıp Hulusi Bey'in (Özdem) bulunması, tesadüf değildir. Bu bağlamda dil devrimine giden yolda kaçınılmaz bir adım olan Türk yazı devrimi Macaristan'da büyük yankı uyandırdı.⁶⁴ Németh'in de bir Türkolog olarak en çok ilgilendiği noktanın dil ve edebiyat olduğu "Az ujjászületet Törökország" ve⁶⁵ "Az új török írás" (Yeni Türk Yazısı)⁶⁶ adlı makalelerinden anlaşılmaktadır. Atatürk'ü Macar Kralı I. István'a benzeten Németh'in yazı devrimi ile ilgili düşünceleri oldukça çarpıcıdır.⁶⁷ Lajos Fekete'nin "Atatürk'ün kültürel alanda en önemli ve en cürekâr yeniliğinin yazı reformu olduğu" tespitini yaparak "O, gerçek bir devrimci olarak zenginlerin üstünlüğünü bitirdi, yeni alfabe ile yazmayı bilenlerin ayrıcalığını ortadan kaldırdı" sonucuna ulaştığı⁶⁸ bu köklü değişikliği Németh şöyle değerlendirmektedir:⁶⁹

"Bir yazı reformunun ulusun manevi yaşamına olağanüstü etkisi vardır. Şöyle bir hayal edelim! Şayet bir Macar Mustafa Kemal Paşa bizim Latin yazımız yerine Arap yazısının kullanımını getirmek istese ne olur? Hayal bile edemeyiz!"

"Az új török írás" adlı makalesinde "Yeni Türk Yazısı" hakkındaki görüşleri şöyledir:⁷⁰

"Osmanlı Türkleri bilindiği gibi geçmiş yıllarda Latin yazısını kullanmaya başladı. Türkiye'de Ocak 1929 tarihinden beri Arap harfleri ile kitap çıkarmak yasaktır. Yeni yazı kötü şartlara rağmen uzun tartışmalar ve değişikliklerden sonra nihayet oluştu... Bu alfabede özellikle ı harfi önemli. I kalın, i ise incedir. Bu yüzden ister büyük ister küçük harf olsun bu fark korunacaktır: örneğin büyük İ ve küçük i veya I, ı gibi. Etimolojik sebeplerden dolayı ğ harfi (y, j, v) harflerinin toplamıdır... Örneğin değil, doğmak (İstanbul Türkçesinde döğmak; Anadolu Türkçesinde doymag veya koğa 'kova' diye iki türlü söylenirdi.) Doğru bir şekilde okuma dili sadece dili iyi bilenlerce başarılıdır. Bu birçok ünlü için de geçerlidir..."

Yeni yazının hala eksiklik ve tereddütleri vardır. Resmi imlâ sözlüğü olarak kullanılan İmlâ Luğatı da (İstanbul Devlet Matbaası 1928, XVII, 371 sayfa) eskimiş şeylerle, yanlışlıklarla dolu. Yeni yazı daha iyi yapılabilirdi. Güzelliği Arapçanınkinden az olduğu halde, Türkçenin seslerini yazmaya daha uygundur. Daha kolay öğrenilebildiği için Türkiye ulusal eğitiminin artmasını da kolaylaştıracak."

⁶⁴ Çolak, "Macarların Gözü İle Atatürk ve Türk Dil Devrimi", s. 201-202.

⁶⁵ Németh, "Az Ujjászületett Törökország", s. 178-181.

⁶⁶ Gyula Németh, "Az új török írás", **Törökök és Magyarok II**, s. 160-161.

⁶⁷ Németh, "Az Ujjászületett Törökország", s. 180.

⁶⁸ Lajos Fekete, **Az új Törökország**, Különnyomat a Magyar Szemle 1939 januári számából, Budapest, 1939, s. 6.

⁶⁹ Németh, "Az Ujjászületett Törökország", s. 179.

⁷⁰ Németh, "Az új török írás", s. 160-161.

Németh bu konuda “olumsuz ve olumlu” gördüğü yönleri değerlendirmeye devam etmektedir.⁷¹

“Arap alfabesinin yasak edilmesi ve Latin alfabesinin getirilmesi daha az önemli görünüyor, ama belki de daha önemliydi... Yazı reformu milli düşünceyi çok etkiledi... Yazı reformu Türkiye halkını çok sarstı ve buna mutlaka gerek vardı... Yazı reformu kültürün yayılmasına birazcık engel de oldu. Ocak 1929'dan itibaren basında artık Arap harfleri kullanılmıyor. Mesela yaşlı, işi de olan bir adam sabah haberlerini Arap harfleriyle şimdiye kadar 10 dakikada okuyabiliyordu. Şimdi ise Latince harflerle yazılanları heceleyerek okuyor. Okumaktan vazgeçenleri de tanıyorum. Kitapların çıkarılmasında da sorunlar var. Ama Latin yazısı kesinlikle eğitim ve kültürün yayılmasına yeni fırsatlar da sağladı ve yeni Hükümet tüm gücüyle ulusal kültürü artırmayı amaçladı. 1913-14'te bütün Osmanlı İmparatorluğu'nda 3400 ilkokul vardı, bunlarda 42.000 kız ve 181.000 erkek çocuk okurdu. Türkiye'de 1932 itibarıyla 6700 ilkokul var, bunlara 192.000 kız ve 350.000 erkek öğrenci gidiyor. Erkek çocukların sayısı iki-üç kat, kızlarınki beş kat arttı. On yıl önce 7000 lise öğrencisi vardı, şimdi ise 37.000 vardır. (Bunlar Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu yıldönümünde çıkan sayılar.) Türk Hükümeti ticaret, sanayi ve ziraat eğitimini geliştirmek için de çok çalışıyor. Yurt dışından özellikle Amerikalı ve Avrupalı uzmanlar çağırılıyor, çocuklar eğitim görmeleri için yurt dışına gönderiliyor. Üniversite eğitiminde de yenilikler yapmaya çalışılıyor, pratiğe uygulanabilen araştırmaları ve milliyetçi eğitim pekiştirmek isteniyor.”

Németh'e göre “Batı kültürüne doğru atılan ilk adım yüzyılın 60-70'li yıllarında Türk edebiyatının oluşturulmasıydı. Arapça ve Farsça öğeler nedeniyle bu dönemin eserlerinde Türkçe bir kelime bulabilmek için bazen sayfalarca okumak gerekebiliyordu. Bu dili sadece halk değil, eğitim görmüş olanların bazıları da anlayamadı. Ama o dönemden sonra edebiyat dili yavaş yavaş basitleşti ve konuşma diline yaklaştı...”

Batı edebiyatının eserlerini Türkiye'deki yansımalarını ele alan Németh “modern edebiyatın gelişmesine paralel olarak Türkler tarafından daha önce bilinmeyen milli düşüncenin geliştiğini, bunun sebeplerinden birinin de Türk olmayan halklar olduğunu” belirtti. Németh “bütün bunların Mustafa Kemal Paşa'nın reformları için zemin hazırladığını ve bu reformların en önemli özelliğinin İslamiyet'e karşı çıkmak olduğunu” düşünmektedir.⁷²

O, bütün bunlara paralel olarak Atatürk'ün kültür politikası konusunda şöyle demektedir:⁷³

“Gazi, Türk kültürünü değiştirirken yine olağanüstü bir işe başladı: Arapça, Farsça kelimeleri çıkarıp Türk dilini değiştirecek.”

Németh'in “Yeni Doğan Türkiye'de” bahsettiği bu sürecin⁷⁴, 1928 yılında gerçekleştiren yazı devriminden sonra onun doğal bir sonucu olarak ele alınan dil devrimi idi. Türk dilinin millileştirilmesi, yabancı dillerin etkisinden kurtarılması, herkesin anlayabileceği bir ortak dil haline getirilip şuurla işlenip zenginleştirilmesi düşüncesine sahip olan Atatürk daha 1917 yılında Agop Martayan ile karşılaşması sırasında Németh'in Türkçe Grameri'nde yapmış olduğu fasih Türkçe, orta Türkçe ve kaba Türkçe sınıflamasına karşı “dili tek biçimli kılmayı”

⁷¹ Németh, “Az Ujjászületett Törökország”, s. 179-180.

⁷² a.g.m., s. 179-180.

⁷³ a.g.m., s. 181.

⁷⁴ a.g.m., s. 178-181.

eskiden beri hedefliyordu. 12 Temmuz 1932 tarihinde de Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulması ile bu süreç resmen başlatıldı. Atatürk'ün Macar bilimine ilgi göstermesinde önemli bir rolü olan ve Németh'in öğrencilerinden biri olan Hamit Zübeyr, Dil Heyeti'nin yeni üyelerinden biri oldu. Basında da Macarca-Türkçe arasındaki karşılaştırmaları içeren yazılar yayımlandı.⁷⁵ Bu süreçte Budapeşte Elçisi Behiç Bey (Erkin) ile Németh'in mektuplaşması, bağlantıların ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Behiç Erkin tarafından yazılan 11 tane mektubu içeren ve Szechényi Kütüphanesi el Yazmaları Arşivi'nde 121/184 numarada kayıtlı olan mektuplar dönemin panoramasını gözler önüne sermektedir.⁷⁶ Behiç Erkin ve Németh arasında kurulan uzun bir dostluğun da tanığı olan bu mektuplar⁷⁷ yoğun kültürel alışverişin de tanığıdır. Macaristan'a "Türk dili ve tarihi konusunda yeni çıkan veya devam edecek neşriyatı göndermek üzere Németh'den "bu işlerle ilgisi olan Macar kurum ve şahıs ad ve adreslerinin listesinin rica edilmesi"⁷⁸ (Bkz. Ek. 2) Németh'e gönderilen neşriyat⁷⁹ siparişler ya da gönderilenler⁸⁰ dışında Behiç Bey'in Németh'e yazdığı 1 Şubat 1935 tarihli ve 13566 numaralı mektup kapsamlı bir istekten bahsetmektedir. Elçi mektubunda "İkinci Dil Kongresi dağılırken, Atatürk'ün Türk Dili Tetkik Cemiyeti'ne Türkoloji hakkında çeşitli memleketlerde çıkan eserlere dair bir bibliyografya hazırlamasını emrettiği, Türkoloji ile meşgul memleketlerin en önemlisi olan Macaristan'da Macar âlimleri tarafından gerek Macarca gerekse diğer dillerde yazılan kitapların bir bibliyografyasının Elçiliğe verilmesi için Hariciye Nezareti'ne müracaat edildiği, Nezaret'ten bu konuda memleketin en yetkili profesörü olan Németh'e müracaat edilmesini tavsiye ettikleri" açıklanarak, Németh'den Macaristan'da gerek Macarca ve gerekse diğer dillerde Türkoloji hakkında yazılmış olan eserlerin bir bibliyografyasının hazırlanarak Elçiliğe vermesi rica edilmektedir.⁸¹ Bu ricayı kabul eden Németh,⁸² 7 Şubat 1935 tarihinde Elçi Erkin'e yazdığı mektubunda "Macar Türkolojisinin bibliyografyasını iki ay zarfında teslim edeceğini" bildirmektedir.⁸³ 30 Mayıs 1935 tarihli mektubunda "onun hazır olduğunu, birkaç gün zarfında teslim edeceğini" vurgulamakta, gecikme nedeniyle af dilemekte ve buna sebep

⁷⁵ Çolak, "Macarların Gözü İle Atatürk ve Türk Dil Devrimi", s. 203-204.

⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. **Szechényi Könyvtár, Kezírattar**, 1464 Fol. Hung, No: 121/184. Gyula Németh-Behiç Erkin mektuplaşması.

⁷⁷ **Szechényi Könyvtár, Kezírattar**, 1464 Fol. Hung, No: 121/184.

⁷⁸ 1464 Fol Hung, No: 121/184: Budapeşte Elçiliği Maslahatgüzarı Satvet N. Anal'ın Gyula Németh'e gönderdiği 10 Temmuz 1936 tarih ve 14857 numaralı mektup.

⁷⁹ 1464 Fol Hung, No: 121/184: Gyula Németh'in Budapeşte Elçisi Behiç Erkin'e yazdığı 7 Şubat 1935 tarihli mektup; Budapeşte Elçiliği Kâtibi Satvet N. Anal'ın Gyula Németh'e gönderdiği 20 Haziran 1936 tarihli mektup.

⁸⁰ 1464 Fol Hung, No: 121/184: Budapeşte Elçisi Behiç Erkin'in 26 Son Teşrin 1936 tarihli mektubu; Başka bir açıklamanın bulunmadığı bu mektupta Elçinin kimden bahsettiği anlaşılamiyor. Mektupta şöyle denmektedir:

"Behiç Erkin, Budapeşte Elçisi

Yakut lisanı hakkındaki hediye ettiğiniz esere çok teşekkürler eder ve bu eseri kütüphanesinde değerli bir yadigar olarak saklayacağını en derin hürmetler ile arz eyler." Behiç Erkin'in Gyula Németh'e gönderdiği 17 Aralık 1936 tarihli mektup: Bu mektubunda, Elçi, Türkiye Maarif Vekili'nin Németh'in bir kitabını istediğini, ancak onu kitapçılarda bulamadığını nereden tedarik edilebileceğini" sormaktadır.

⁸¹ 1464 Fol Hung, No: 121/184: Budapeşte Elçisi Behiç Erkin'in Gyula Németh'e gönderdiği 1 Şubat 1935 tarihli 13566 numaralı resmi mektup.

⁸² 1464 Fol. Hung, No: 121/184: Budapeşte Elçisi Behiç Erkin'in Gyula Németh'e gönderdiği 13 Mart 1935 tarihli ve 13682 numaralı resmi mektup.

⁸³ 1464 Fol. Hung, No: 121/184: Gyula Németh'in Behiç Erkin'e gönderdiği 7 Şubat 1935 tarihli mektup; Németh bu mektubunda cevap olarak önce "bu bibliyografyanın hazırlanması oldukça büyük bir iştir, yalnız içinde Türkolojiye dair makaleler intişar etmiş olan mecmualarımızın ciltlerinin adedi yüzden fazladır" diye yazdığı, ancak sonra bu cümlelerin üzerine karalayıp "iki ay zarfında teslim edebileceğini" yazdığı anlaşılıyor.

olarak da “1 Mayıs'ta Fakülte Dekanı Prof. Gombocz'un ölmesi ve onun yerine kendisinin seçilmesi nedeniyle bütün vaktini Fakültenin işlerine ayırmasına” bağlamaktadır.⁸⁴ Böylelikle “Macar Türkolojisinin bibliyografyası Atatürk'ün himayesiyle Türk Dili Tetkik Cemiyeti namına Budapeşte Elçisi Behiç Erkin'in ihalesiyle Németh tarafından hazırlanmıştır.”⁸⁵ Behiç Erkin 8 Haziran 1935 tarihli mektubunda “Fakülte dekanlığı ve bibliyografya için teşekkür etmekte⁸⁶, Németh'e yazdığı 11 Temmuz 1935 tarihli ve 14018 numaralı mektubunda “Türk dilinin bibliyografisine ait bu değerli kitabı Türk Dili Araştırma Kurumu'na ulaştırdığımı ve kurumdan aldığı cevap yazısında Németh'e Türkiyat Enstitüsü'nün diğer kollarına kurumun teşekkürlerinin sunulmasının rica edildiğini” bildirmektedir.⁸⁷ “II. Türk Dili Kurultayı'nın milli bir kongre olmasına rağmen dışarıdan katılmak isteyenlere de açık olduğu Behiç Bey'in 20 Temmuz 1934 tarihli Budapeşte Elçiliği'nden gönderilen yazısıyla Németh'e de haber verilmektedir.⁸⁸ III. Dil Kurultayı'na da davet edilen Németh⁸⁹ (Bkz. Ek:3) yıllar sonra bizzat Atatürk'le tanışma şansını elde etti. Türk dilinin eskiliği ve başka dillere kaynaklık ettiği görüşünün dilbilimi temellerine dayandırılabilceği düşüncesinden kaynaklanan, ilham kaynağı Viyanalı Dr. Hermann F. Kıvergitsch olan ve Türk, Moğol, Mançu, Tunguz, Fin, Japon, Hitit ve Macar dilleri arasında akrabalık ve yakınlığı ortaya koyacak kanıtlar arayan bu tez 24 Ağustos 1936 tarihinde toplanan III. Türk Dili Kurultayı'nda görüşmelerin asıl konusunu teşkil etti. Ayrıca Németh'in kitabını yıllar önce Atatürk'e tanıtan ve bu kitabın Türk alfabesi ve Türk dil devriminde büyük rol oynadığını ifade eden Agop Dilaçar da kurultaya “Güneş Dil Antrpoloji” ile ilgili bir tez sundu.

Dil devrimine giden yolda önemli bir aşama olan Latin harflerinin benimsenmesi ve dilin sadeleşmesi aşamasında Németh'in kitabının, Atatürk'ün bu alanda yaptıkları konusunda çok belirleyici bir rol oynadığı görüşünü savunanlar olduğu gibi, yazı ve dil devriminde bir basamak teşkil ettiğini az çok belirtenler de bulunmaktadır. Türk-Macar dil akrabalığı ve ırkdaşlık düşüncesinin zirveye ulaştığı bu dönem Atatürk'ün dil ve tarih çalışmalarını köklü bilimsel temellere dayandırma düşüncesinin bir eseri olarak Ankara'da dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin bünyesinde onun isteği ile Türk-Macar kültürel ilişkilerinin geliştirilmesi için kurulan Hungaroloji Enstitüsü de, bu alanda kurumlaşmanın güzel bir örneği oldu.⁹⁰ Hatta fakültenin ve bazı bölümlerin açılması düşünüldüğü sırada, Macaristan üniversitelerinin açılacak fakülteye muadil fakültelerinin teşkilatları, nizamname ve talimatları, işleyişleri vb. hakkında mevcut eser, broşür ve örnekleri göndermeleri rica edildi.⁹¹

⁸⁴ 1464 Fol. Hung, No: 121/184: Gyula Németh'in Behiç Erkin'e gönderdiği 30 Mayıs 1935 tarihli mektup.

⁸⁵ 1464 Fol. Hung, No: 121/184: Bu sözler Németh'in devamı bulunamayan veya olmayan tek sayfalık yazısında geçmektedir.

⁸⁶ 1464 Fol. Hung, No: 121/184: Behiç Erkin'in Gyula Németh'e gönderdiği 8 Haziran 1935 tarihli mektup.

⁸⁷ 1464 Fol. Hung, No: 121/184: Behiç Erkin'in Gyula Németh'e gönderdiği 11 Temmuz 1935 tarihli ve 14018 numaralı mektup.

⁸⁸ 1464 Fol. Hung, No: 121/184: Budapeşte Elçisi Behiç Erkin'in 20 Temmuz 1934 tarihli ve 13084 numaralı resmi yazısı.

⁸⁹ 1464 Fol. Hung, No: 121/184: Behiç Erkin'in Gyula Németh'e gönderdiği 5 Haziran 1936 tarihli ve 14772 numaralı resmi mektup.

⁹⁰ Çolak, “Macarların Gözü İle Atatürk ve Türk Dil Devrimi”, s. 205-206.

⁹¹ 1464 Fol. Hung, Dosya no: 653: Türkiye Riyaseti Cumhur Umumi Kâtipliği, Umumi Kâtip H. Rıza Soyak'ın Budapeşte Elçiliği'ne gönderdiği 3 Temmuz 1935 tarihli ve 4/660 sayılı resmi mektup.

Atatürk'ün kültür politikasında diğer önemli bir adım Macaristan'da büyük yankı uyandıran Türk tarih tezidir.⁹² Batı'nın Türklüğü hakir gören tarih anlayışının yanlış ve taraflı yaklaşımlarını ortaya koyarak, Türklerin medeniyet tarihindeki seçkin yerini göstermeyi amaçlayan Atatürk'ün⁹³ Macar tarihine ve tarihi Türk-Macar ilişkilerine bakışı Macar Elçilik raporlarında ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Buna göre O, "Finlileri, dillerinin Macarlara benzeyişine göre Mongoloid sayıyordu. Ancak bunun ırkı temeli yoktu. Bunu iki halkın binlerce yıl beraber yaşamasına bağlıyordu. Lapları Finlilere kıyasla, Türklere ve Macarlara daha yakın sayıyordu. Halkların ırkı bölünmesinde dolikisefal ve brakisefal unsurlardan hareket ediyordu. Dolikisefallerin, brakisefaller üzerinde entelektüel üstünlüğü olduğu teorisini kabul etmiyordu. Türk-Macar tarihi ilişkilerine gelince vaktiyle iki halk arasında olan savaşları din ayrılığı kışkırtmıştı. Maalesef birbirlerine yalnız zarar vermişlerdi." Ona göre "iki halk akrabalıklarını bilerek, birbirlerine yaslanarak onu korumuş, güçlerini geliştirmiş olsalardı son yüzyıllarda Doğu Avrupa tarihi tamamen başka bir yön alırdı. Artık din devrini kapattıklarına göre iki kardeş halkın dostluğu ve her alanda iş birliğini sağlamlaştırmasına hiçbir engel yoktu." Elçilik raporlarına göre "Atatürk'ün favori teması Türk-Macar ortak kökeni, Türklerin prehistoryası ya da O'nun tarafından oluşturulan ve bütün halkların medeniyeti Türklerden aldığı yönündeki teorisiydi."⁹⁴ Bu konuda "kültürel bağlantıya önem veren Atatürk'ün⁹⁵ yabancı Türkologlar, özellikle Macar dilciler, tarihçiler ve Doğu araştırmacılarının çalışmaları izlediği bilinmektedir. O Ármın Vámbéry'den Zoltán Gombocz'a, Németh'e kadar birçok Türkologun eserlerini inceledi. Kendisine gönderilen kitaplar içinde Valentin Hóman'ın üç ciltlik Macar Tarihi, Ernő Simonyi'nin "II. Rákóczi Ferenc Devrine Dair İngiliz Diplomasinin Muharreratı, Imre Karácson'un "Türk Seyyahı Evliya Çelebi'nin Macaristan'daki Seyahatleri" gibi eserlerin bulunması bu ilgiyi yansıtmaktadır. Macar elçilerini tarih bilgisiyle büyüleyen Atatürk'ün Türk-Macar akrabalığı konusundaki engin bilgisi elçilerle yapılan görüşmeleri birer kültür konferansına dönüştürüyordu. Atatürk'ün bu ilgisi Türk tarih tezi için Macar bilginlerden yararlanma çabasına yön verdi. Örneğin Doğu tarihinin tanınmış mesleki otoritesi Ferenc Zajti'yi Türk-Hun ve Macar ırkının tarihi özdeşliğinin belgelerinin ortaya konulması ile görevlendirmesi bunu göstermektedir. Macar bilginlerin rolü, katılımı Türk bilimsel yaşamını, her şeyden önce Türk dil bilimi ve tarihinin sonuçlarını zenginleştirmiştir. Çeşitli kongrelerde Nándor Fettich, Gyula Moravcsik, Kont István Zichy, László Rásonyi gibi bilim insanlarının yanı sıra, Németh Macar bilimini Türkiye'de temsil edenler arasında seçkin bir yer işgal etmiştir.⁹⁶

Németh tarih alanında Atatürk'ün yaptıklarına "Az ujjászületett Törökország" adlı makalesinde yer vermiştir. Şöyle ki:⁹⁷

"Gazi Türk milli şuurunu da kuvvetlendirmeye çalışıyor, bunu tarih araştırmaları ve tarih eğitim reformları ile yapıyor. Onun isteğine göre Türk tarihçiler Türklerin dünya kültüründeki büyük rolünü ortaya koymaya çalışıyor. Milattan önceki yüzyıllara kadar döniüp Türklerin en eski zamanlardaki vazgeçilmez tarihi olaylarını ispatlamak amaçlanıyor. 'Türkler Orta Asya'dan çıkıp yayıldıktan sonra gittikleri yerlerde ilk kültürleri başlattı, mesela Asya'da Çin ve Hindistan kültürü, Ön Asya'da Hint kültürü, Mezopotamya'da Sümer ve Elam

⁹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Çolak, "Atatürk, Macarlar ve Türk Tarih Tezi", 371-389.

⁹³ a.g.m., s. 376.

⁹⁴ a.g.m., s. 379-380.

⁹⁵ a.g.m., s. 380.

⁹⁶ a.g.m., s. 377-385.

⁹⁷ Németh, "Az Ujjászületett Törökország", s. 182-183.

kültürü, Mısır, Akdeniz ve Roma kültürünün temellerini kurdu.' Türkiye'de ilk çağ tarihi buna göre öğretilir. Orta ve yeniçağ tarihindeki gerçekler bu kadar değiştirilmedi, ama gerçeklerin sunulduğu özgürce.

Bütün bu değişikliklerin kaynağı Gazi'nin olağanüstü gücü, milletinin geleceğine sonsuz ve şüphesiz inanışıdır. Sınırsız hâkimiyeti Türkiye'yi ölümden kurtarabilmesi ile açıklanır. Sevr Antlaşması ile Türkiye toprağının büyük kısmı alınacaktı ve kuzeyde kalan bölgelerdeki küçük güçsüz Türkiye de kolayca bölünebilecekti. Bunu Paris yakınlarında yapılan antlaşmaların imkânsız olduğunu Sevr Antlaşması kendisi ispatlar. Acaba bugün kim Kemal Paşa tarafından reddedilen bu yazının haklı ve uygulanabilir olduğunu düşünür?

Acaba Türkiye Gazi'nin reformlarını nasıl kabul etti? Eski Müslüman fanatizmi de tamamen yok olmadı, yeni rejime karşı çıkanlar oldu, ama bunlar tereddüt edilmeden idam edildi. Eski hükümetler zamanında güçsüzleşmiş, çok acı çekmiş olan halkı yeni bir dönem, yeni bir yaşam tarzı bekliyordu. Bulgaristan'daki Türkler de -bununla ilgili hiç baskı yaşamadan- reformlara önce güvensiz bakıyordu ama şimdi onların gelişmek için mutlaka gerekli olduğunu düşünüyor. Bunu özellikle şehir halkında gördüm, ama bunlar gördükleri Bulgar kültüründen dolayı zaten reformlara açık insanlar. Türkiye'deki reformların etkisi Türk ruhunun değiştirilebilmesine bağlı. Biz, Macarlar bunun bir an önce gerçekleştirilebilmesini dileriz.”

SONUÇ

XIX. yüzyılın ikinci yarısından XX. yüzyıla doğru giden süreç hem Macaristan'da hem Türkiye'de imparatorluklardan milli devletlere geçiş aşamasını temsil ettiğinden, milli kimlik ve dil meselelerinin yoğun olarak tartışıldığı bir dönem oldu.

Bu açıdan köklü Türkoloji geleneği ile Macaristan'da bu süreç araştırmalar ile daha erken bir dönemde yaşandı. Macar Türkolojisi kendi dil ve tarihini araştırırken Türklüğü de hizmet etti, bilim insanları yetiştirdi.

Macar Türkolojisinin seçkin siması Gyula Németh Macar milletinin ortaya çıkışını Türklerin eski çağı ile birlikte ele alarak, Türklerin etkisini ya da dünya medeniyeti içindeki seçkin rollerini ortaya koydu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kalıntılarından Türkiye Cumhuriyeti'ni yaratan Mustafa Kemal Atatürk'ün milli kimlik ve dil meselelerinin temelini, Türklerin bu rollerini, Türk dil ve tarih tezleriyle ispatlama davası oluşturuyordu. O bu alanda savaş yıllarından beri tanıdığı ve “kardeş” gözü ile baktığı Macar milleti ve Macar Türkolojisine dair zengin bir kültür birikimine sahipti. İçlerinde Gyula Németh'in de bulunduğu pek çok Macar bilginin eserini okuyarak dil ve tarih tezlerinde faydalandı. Macar Türkolojisine kardeş bölüm olarak Hungaroloji Enstitüsü'nü kurdu. Etrafını çevreleyen bilginler ordusunun içinde Németh'in öğrencileri ve Macar bilim insanları da bulunmaktaydı.

Cephede “gıyaben” tanıdığı Németh'in Türkçe Gramer kitabından notlar çıkararak, gelecekte yapmak istediği Latin alfabesinin kabul edilmesi ve Türk dilinin sadeleştirilip herkesin anlayabileceği milli bir dil olması konusundaki fikirlerini geliştirdi. Bu konuda, Atatürk'ün ileride yapmak istedikleri konusunda sadece Németh'in kitabının belirleyici olduğunu savunan görüşler bulunmaktadır. Ancak bu kitabın doğrudan Atatürk'ün dil devriminde başrol oynadığını iddia etmek, onun daha bu kitabı tanımadan çok önceleri,

öğrencilik yıllarında dil tartışmalarında “tasfiyeciler” diye adlandırılan araştırmacılarından yana eğilim gösterdiğini, daha 1906’larda Bulgar Türkolog Manalof’a Latin harfleri üzerine düşüncelerini açıklamış olduğunu göz ardı etmek olur.⁹⁸ Németh’in Türk dili üzerine yaptığı ayırımdan sonuçlar çıkarıp, bunu Türk dilinde yapılan bu ayrıma son verilmesi konusunda yapacağı köklü değişiklikler için kullanmıştır demek daha uygun olur. Çünkü tarihe ve filolojiye büyük ilgi duyan Atatürk’ün Macar Türkolojisinin verilerinden haberdar bir dünya lideri olarak, okuduğu bütün kitaplardan sonuçlar çıkarıp bunları eleştiri süzgecinden geçirdiği, kendi kültür dünyasını oluşturduğu ve bunları uygulamaya koyduğu tarihi bir gerçektir.

Németh de XX. yüzyılın başlarında Türkiye’de onun önderliğinde gerçekleşen kültür hamlelerinin oluşturduğu kültür politikalarına ve ona olan hayranlığını dile getirmiştir.

Atatürk döneminde, onun ve Németh’in şahsında devam eden bu bağlantılar, iki ülke arasındaki kültürel iş birliğinin, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’nin ya da Hungaroloji Enstitüsü’nün kurulması örneğinde olduğu gibi, “Türkiye Cumhuriyeti’nin temelini kültür” olarak gören bir liderin, bunu iki ülke ilişkilerinde temel esas yaptığını bariz bir şekilde göstermektedir.

Ancak bu temel esası hedef alarak yapılan araştırmaların ne kadar az olduğunu, en azından hem Türk hem de Macar tarafında Türk dil devriminde Macar dilinin, alfabesinin ve Macar modelinin takip edildiği sonucuna ulaşılmasına rağmen Macar dil devriminin geçirdiği aşamaları Türk dil devrimiyle karşılaştırarak Atatürk’ün dil devrimi sırasında Macar dili ve alfabesinden ne ölçüde yararlandığı ve ne gibi sonuçlara ulaştığı konusunda hiçbir çalışma yapılmamıştır. Hâlbuki bu ve benzeri konunun aydınlatılması 1935’te Atatürk’ün emri ile kurulan ve bu yüzden varlığını ona borçlu olan Hungaroloji’nin; öte yandan köklü bir tarihi geçmişe sahip olan Macaristan Türkolojisinin, Türk-Macar dostluğunun bundan 100 yıl önce altın çağına ulaşmasında büyük emeği olan ve onları “kardeş” millet olarak gören Atatürk’e karşı bir borcu olmalıdır. Cumhuriyetin 100. yılında izlenecek kültür politikaları için Atatürk’ün Türk-Macar kültür politikası en güzel örneklerden biridir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

Széchényi Könyvtár, Kezírattar (Széchényi Kütüphanesi El Yazmaları Arşivi) 1464 Fol. Hung, No: 121/184: Gyula Németh-Behiç Erkin mektuplaşması.

1464 Fol Hung, No: 121/184: Budapeşte Elçiliği Maslahatgüzarı Satvet N. Anal’ın Gyula Németh’e gönderdiği 10 Temmuz 1936 tarih ve 14857 numaralı mektup.

1464 Fol Hung, No: 121/184: Gyula Németh’in Budapeşte Elçisi Behiç Erkin’e gönderdiği 7 Şubat 1935 tarihli mektup.

1464 Fol Hung, No: 121/184: Budapeşte Elçiliği Kâtibi Satvet N. Anal’ın Gyula Németh’e gönderdiği 20 Haziran 1936 tarihli mektup.

1464 Fol Hung, No: 121/184: Budapeşte Elçisi Behiç Erkin’in 26 Son Teşrin 1936 tarihli mektubu.

⁹⁸ Çolak, “Macarların Gözü İle Atatürk ve Türk Dil Devrimi”, s. 206.

- 1464 Fol Hung, No: 121/184: Budapeşte Elçisi Behiç Erkin'in Gyula Németh'e gönderdiği 1 Şubat 1935 tarihli 13566 numaralı resmi mektup.
- 1464 Fol. Hung, No: 121/184: Budapeşte Elçisi Behiç Erkin'in Gyula Németh'e gönderdiği 13 Mart 1935 tarihli ve 13682 numaralı resmi mektup.
- 1464 Fol. Hung, No: 121/184: Gyula Németh'in Behiç Erkin'e gönderdiği 30 Mayıs 1935 tarihli mektup.
- 1464 Fol. Hung, No: 121/184: Behiç Erkin'in Gyula Németh'e gönderdiği 8 Haziran 1935 tarihli mektup.
- 1464 Fol. Hung, No: 121/184: Behiç Erkin'in Gyula Németh'e gönderdiği 11 Temmuz 1935 tarihli ve 14018 numaralı mektup.
- 1464 Fol. Hung, No: 121/184: Budapeşte Elçisi Behiç Erkin'in 20 Temmuz 1934 tarihli ve 13084 numaralı resmi yazısı.
- 1464 Fol. Hung, No: 121/184: Behiç Erkin'in Gyula Németh'e gönderdiği 5 Haziran 1936 tarihli ve 14772 numaralı resmi mektup.
- 1464 Fol. Hung, Dosya no: 653: Türkiye Riyaseti Cumhur Umumi Kâtipliği, Umumi Kâtip H. Rıza Soyak'ın Budapeşte Elçiliği'ne gönderdiği 3 Temmuz 1935 tarihli ve 4/660 sayılı resmi mektup.

II. Kitaplar

- ÇOLAK, Melek, **Atatürk Döneminde Türk-Macar İlişkileri (1919-1938)**, Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2023.
- _____, **Enis Behiç Koryürek'ten Budapeşte'ye Mektuplar**, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2009.
- ÇOLAK, Melek, JÁVORKA Levente, **Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Türkiye'de Hayvancılık Politikası ve Bir Macar Uzman Oszkár Welmann**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, Aralık 2017.
- LİGETİ, Lajos, **Bilinmeyen İç Asya**, C. II, (Çev. Sadrettin Karatay), 1. Basım, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.
- Macaristan'dan Olgular, Doğu Kaşifi Macarlar**, Macaristan Dışişleri Bakanlığı, Pharma Press, Budapeşte, 2014.
- NÉMETH, Gyula, **A Honfoglaló magyarság kialakulása**, Hornyánszky V.R.T.M.K. Udv. Könynyomda, Budapest, 1930.
- _____, **Yurt Tutan Macarlığın Oluşumu**, (Çev. Hüseyin Şevket, Çağatay Çapraz), Paradigma Akademi, Şubat 2019.
- _____, **Attila ve Hunları**, Tercüme Eden: Şerif Baştav, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını, Ankara 1982.
- ORKUN, Hüseyin Namık, **Türkçülüğün Tarihi**, Kömen Yayınları, İkinci Baskı, Ankara 1977.
- RÁSONYI, László, **Tuna Köprüleri**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Çev. Hicran Akın, Ankara 1984.
- RÓNA-TAS, András, **Gyula Németh**, Çev. İsmail Doğan, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.

Tarihte Türk Macar İlişkileri, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

III. Makaleler

ÇOLAK, Melek, “Türk-Macar İlişkileri Çerçevesinde Macar Türkolojisi ve ‘Ugor-Türk Savaşı’”, **IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri, 22-24 Aralık 2011**, Muğla, C. 1, Grafiker Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 527-542.

_____, “Gyula Németh’in Küçük Asya Gezisi İle İlgili Mektupları ve Türkoloji Açısından Önemi”, **Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (KAREN)**, 7/13, 2021, s. 303-315.

_____, “Gyula Németh ile ‘Küçük Asya’da’ Geziler”, **VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi 30 Eylül-4 Ekim 2013, İstanbul, Bildiri Kitabı IV**, İstanbul 2014, s. 371-392.

_____, “Atatürk, Macarlar Ve Türk Tarih Tezi”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Yıl 2010, S. 27, s. 371-402.

_____, “Macarların Gözü İle Atatürk ve Türk Dil Devrimi”, **The Szeged Conference, Proceeding of th 15 th International Conferance on Turkish Linguistics held on August 20-22**, Szeged, 2010, (Edited by Éva Kincses-Nagy and Mónika Biacsi), Studia uralo-altaica, 49, Szeged 2012, Department of Altaic Studies, s. 201-208.

DİLAÇAR, Agop, “Prof. J. Németh’s in the Turkisch Alphabet and Language Reform”, **Hungaro-Turcica Studies in Honor of Julius Németh**, (Edited by Gy. Káldy Nagy), Lóránd Eötvös University, Budapest, 1976, s. 351-356.

ECKMANN, J., “Gyula Németh” (Doğumunun 60’ıncı yıldönümü münasebetiyle), **Türk Dili Belleten**, Seri III, S. 14-15, Ankara 1950, s. 81-95.

EREN, Hasan, “Gyula Németh’e Armağan”, **Németh Armağanı**, Hazırlayanlar: János Eckmann, Ağâh Sırrı Levend, Mecdut Mansuroğlu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1962, s. VII-XI.

FEKETE, Lajos “Az új Törökország”, **Különnyomat a Magyar Szemle 1939 januári számából**, Budapest, 1939, s. 1-18.

GÜNGÖRMÜŞ, Naciye, “Macar Dilinde Türkçe Alıntı Sözcüklerin Dil Tarihi Açısından Genel Bir Değerlendirmesi”, **Batı Dil ve Edebiyatları Araştırmaları Dergisi**, C. III, S. 3, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1998, s. 123-139.

HAZAI, György, “Gyula Németh”, **Németh Armağanı**, Hazırlayanlar: János Eckmann, Ağâh Sırrı Levend, Mecdut Mansuroğlu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1962, s. 1-14.

KOŞAY, Hamit Z., “Gyula Németh”, **Bellesten**, C. XLI, S.161, Ocak 1977, s. 176-186.

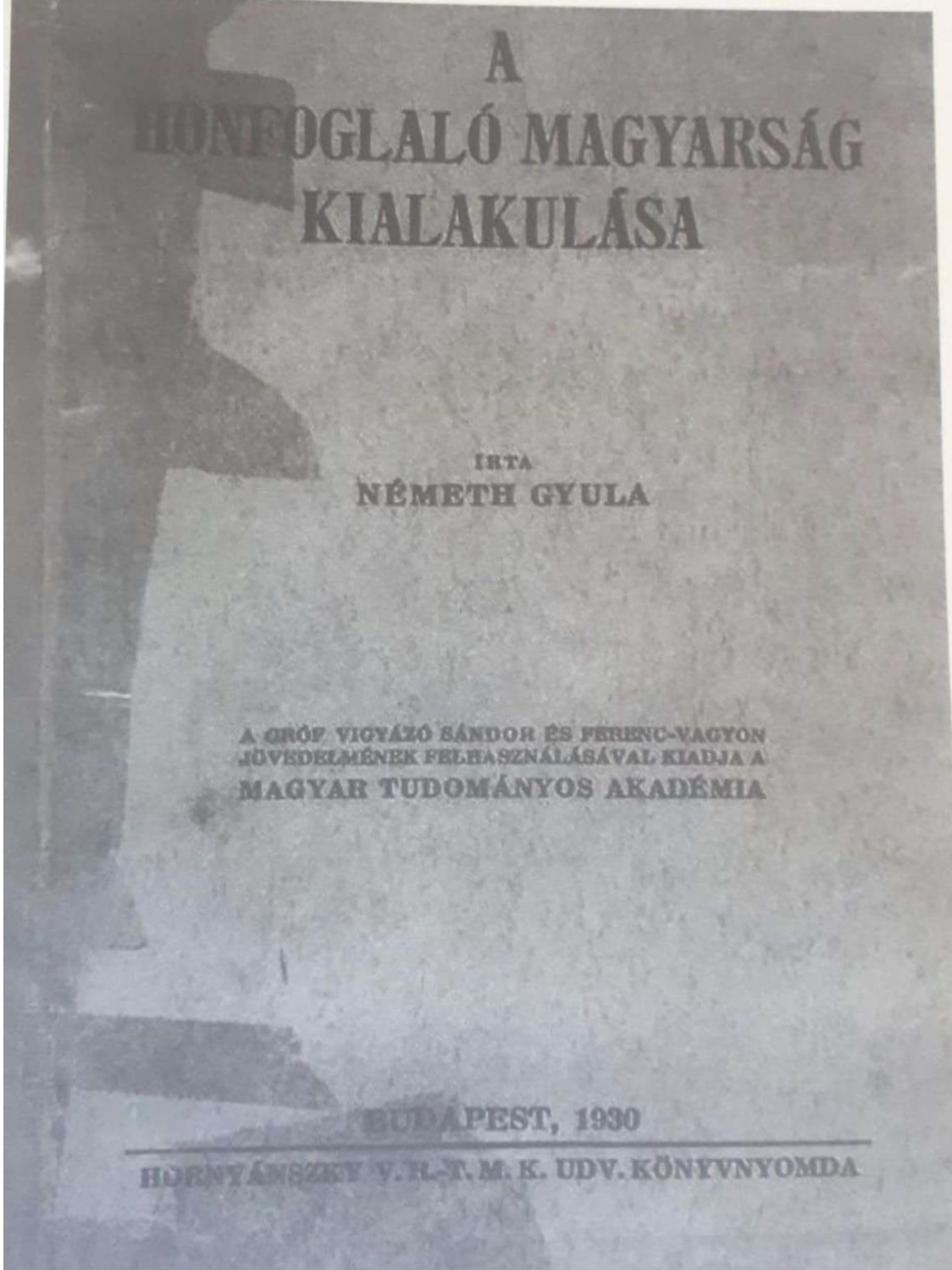
NÉMETH, Gyula, “Törökök és Magyarok”, **Törökök és Magyarok I**, Budapest, 1990, s. 176-178.

_____, “Nyelv tudományunk és a történetírás”, **A Magyar történetírás új útjai**, Neue Wege der ung. Geschichte s Schreibung Redigiert V.B. Hóman, Bp. 1931, s. 365-396.

_____, “Az Ujjászületett Törökország”, **Törökök és Magyarok**, II, Budapest, 1990, s. 178-183.

TASNÁDÍ, Edit, “Macar Türkolog Gyula Németh'in Anadolu Gezinmeleri”, **Türk-Macar İlişkilerinin İzinde 20 Yıl, Prof. Dr. Melek Çolak Armağanı**, (Ed. Yücel Namal), Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2020, s. 201-213.

YÜCE, Nuri, “Gyula Németh, Hayatı ve Eserleri”, **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi XXIII'den ayrı basım**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1981, s. 229-284.

Gyula Németh'in "Yurt tutan Macarların oluşumunu" anlattığı eseri.

Ek:2

Türkiye Cumhuriyeti
Budapeşte Elçiliği

Budapeşte: 10 Temmuz 1936

U. No 14857

H. No

Lef

Hulâsa

Çok Sayın Profesör:

Kültür Bakanlığımızdan gelen bir yazıda (Türk Dili ve tarihi konusunda yeni yapılan ve bundan sonra da devam edecek olan neşriyatımızı göndermek üzere Macaristanda bu işlerle ilgisi olan kurumların ve şahısların isim ve adreslerinin bildirilmesi) istenilmektedir.

Bu hususta bizi tenvir eylemek lutfunda bulunur ve bu işlerle ilgili macar kurumlarının ve bilginlerinin isim ve adreslerini muhtevi bir liste tanzim ve bendenize gönderir iseniz pek müteşekkiriniz kalacağım.

Bu vesile ile de en derin saygılarımı tekrarlarım
Sayın Profesör

Budapeşte Elçiliği

Maslahatgüzarı

Budapeşte Elçiliği Maslahatgüzarı Satvet N. Anal'ın Gyula Németh'e gönderdiği 10 Temmuz 1936 tarihli ve 14857 numaralı mektup.

1464 Fol Hung, No:121/184

Ek:3

Türkiye Cumhuriyeti
Budapeşte Elçiliği

U. No.....14772.....
H. No.....
Lef.....

Budapeşte: 5 Haziran 1936..

Hulâsa.....

Profesör

Bay Németh Gyula

Budapeşte Üniversitesi Felsefe Fakültesi

Sayın Dekanı

Budapeşte

Sayın Profesör ,

Hariciye Vekâletinden aldığım bir yazıda Türk Dili Kurumu-
nun teşebbüsü ile ve Reiscümhur K. Atatürk'ün Yuca Başkanlığı al-
tında 24 Ağustos 1936 tarihinde İstanbul'da Dolmabahçe Sarayında
açılacak olan Dil Kurultayına Kurum tarafından sizin de davetli
sıfatile iştirâkinizin rica edildiği bildirilmektedir .

Bu münasebetle İstanbul'a kadar gidib gelme yol masrafla-
rınız ile İstanbul'da oturma ve yiyib içmenizi Dil Kurumu temin
edecektir .

Kurultayın çalışma programından bir dânesini bağlı olarak
sunuyorum .

Dil Kurumumuzun bu davetine icabet ederek Kurultayda hazır
bulunmak üzere İstanbulu teşrifiniz bizim için çok memnuniyeti mu-
cib olacaktır .

Bu husustaki kararınızı lütfen bildirmenizi rica eder ve
derin saygılarımı sunarım, çok sayın Profesör .

Türkiye Cumhuriyeti Elçisi

Behiç Erkin

Budapeşte Elçisi Behiç Erkin'in Gyula Németh'e gönderdiği 5 Haziran 1936 tarihli ve 14772
numaralı resmi mektup.

1464 Fol. Hung, No: 121/184

**ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ**

(ETA JOURNAL)

**INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND
HISTORY RESEARCH**

Yıl: 6, Cilt: 6, Sayı: 11, Temmuz 2024, s. 105-127.

-Türk-Macar Diplomatik İlişkilerinin 100. Yılı Özel Sayısı-

Sezgin TOPAL MIZRAK* - Yücel NAMAL**

**MACARİSTAN BAŞBAKANI GYULA GÖMBÖS'ÜN TÜRKİYE ZİYARETİ VE
MACAR BASININA YANSIMALARI**

ÖZET

Türk ve Macar milletleri arasında oldukça eskiye dayanan ilişkiler, I. Dünya Savaşı sırasında iki ülkenin müttefik olması ile gelişme göstermiştir. I. Dünya Savaşı sonucunda Macaristan 4 Haziran 1920 tarihinde imzalamış olduğu Trianon Barış Antlaşması ile toprak ve nüfus kaybetmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalamış olduğu aynı nitelikteki Sevr Antlaşması reddedilerek Mustafa Kemal Paşa liderliğinde emperyalist güçlere karşı Kurtuluş Savaşı başlatılmıştır. Bu savaşta elde edilen zafer sonucunda 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması'nın ardından Cumhuriyet ilan edilmiştir. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanan bu gelişmeler Macaristan'da Türkiye ile ilgili ciddi bir hayranlık uyandırmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra iki ülke arasında imzalanan dostluk antlaşması ve sonrasında kurulan diplomatik ilişkilerle Türkiye-Macaristan arasındaki önceki dostluk ilişkileri daha da güçlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Sevr Antlaşması'nı kabul etmeyip akabinde de

* Dr., Muğla/ Türkiye, sezgi_topal@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7113-2105.

** Doç. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Zonguldak/ Türkiye, yucelnamal@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-8074-0134.

* Bu makale Turnitin programı ile taranmıştır.

* Araştırma makalesi. Yazar Etki Oranı: Birinci yazar: %50, ikinci yazar: %50.

* Makale geliş: 14.06.2024- Makale kabul: 26.07.2024.

* Makale Atıf Bilgisi: Topal Mızrak, S.; Namal, Y. (2024). Macaristan Başbakanı Gyula Gömbös'ün Türkiye Ziyareti ve Macar Basınına Yansımaları, *Uluslararası Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi (Etajournal)*. 6 (11), 105-127.

Lozan’da elde ettiği kazanımların akisleri, Macaristan’ın da farkındalığını artırmış ve böylece Macaristan, Trianon Barış Antlaşması ile kaybettiklerini yeni bir antlaşma ile revize etmek istemiştir.

1932 yılında Macaristan’da iktidara gelen ve Türkiye ile Bulgaristan arasında yakınlaşma olmasını isteyen Başbakan Gyula Gömbös, Bulgaristan’ın Balkanlardaki Küçük Antant Devletleriyle anlaşmasından tedirgin olmuştur. Bütün bu olaylar sonucunda Gömbös, Küçük Antant’a karşı Türkiye’yi İtalya, Macaristan ve Bulgaristan’ın oluşturduğu bir gruba dâhil etmek istemiştir. Türkiye’yi kendi yanında konumlandırma çabaları doğrultusunda 19-25 Ekim 1933 tarihleri arasında Türkiye’ye bir ziyaret düzenleyen Gömbös’ün yaptığı ziyaret hem Türk basınında hem de Macar basınında büyük bir dikkat ile takip edilmiştir. Macar basınının bu ziyaret çerçevesinde yaptığı haberler ve yorumlar Macaristan’ın Türkiye ile ilgili bakış açısını göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca bu ziyaret Türkiye Cumhuriyeti ile Macaristan arasında temelleri daha önce atılan ve 1930’lu yıllarda ciddi bir ivme kazanan yakınlaşmayı belgelendirmesi bakımından kayda değerdir.

Çalışmamızda Başbakan Gyula Gömbös ve Dışişleri Bakanı Kálmán Kánya’nın Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ile çeşitli konuları müzakere etmek ve siyasi bağlamda Türkiye’nin desteğini sağlamak amacıyla Türkiye’ye yaptığı bir haftalık bu uzunca ziyaretin Macar basınına nasıl yansdığı incelenecektir. Bu bağlamda Macaristan’da “Arcanum Dijital Bilim Kütüphanesi”nde (Arcanum Digitális Tudománytár) ve “Millet Meclisi Kütüphane Koleksiyonları”nda (Országgyűlési Könyvtár gyűjteményei) bulunan gazeteleri merkeze alarak bu ziyaretin ayrıntılarına yer veren diğer bazı kaynakların incelemesi yapılarak ziyaretin iki ülke ilişkilerine nasıl yansdığı ve neler kattığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ankara, Gyula Gömbös, Macaristan, Mustafa Kemal, Türkiye.

HUNGARIAN PRIME MINISTER GYULA GÖMBÖS’S VISIT TO TÜRKİYE AND ITS REFLECTIONS ON THE HUNGARIAN PRESS

The long-standing relations between the Turkish and Hungarian nations developed with the two countries becoming allies during World War I. As a result of World War I, Hungary lost land and population with the Trianon Peace Treaty signed on June 4, 1920. The Treaty of Sevres, which was of the same nature signed by the Ottoman Empire on August 10, 1920, was rejected and the War of Independence was started against the imperialist powers under the leadership of Mustafa Kemal Pasha. As a result of the victory achieved in this war, the Republic was declared following the signing of the Treaty of Lausanne in 1923. With the friendship treaty signed between the two countries after the proclamation of the Republic and the subsequent establishment of diplomatic relations, the previous friendly relations between Turkey and Hungary were further strengthened. The repercussions of the gains achieved by the Republic of Turkey in Lausanne after not accepting the Treaty of Sèvres increased Hungary's awareness, and Hungary thus wanted to revise what it had lost with the Trianon Peace Treaty with a new treaty.

Prime Minister Gyula Gömbös, who came to power in Hungary in 1932 and wanted a rapprochement between Turkey and Bulgaria, was uneasy about Bulgaria's agreement with the Minor Entente States in the Balkans. As a result of all these events, Gömbös wanted to include Turkey in a group consisting of Italy, Hungary and Bulgaria against the Little Entente. In line with his efforts to position Turkey on his side, Gömbös's visit to Turkey between 19-25 October 1933 was followed with great attention by both the Turkish and Hungarian press. The news and comments made by the Hungarian press within the framework of this visit are important in terms of showing Hungary's perspective on Türkiye. In addition, this visit is noteworthy in that it documents the rapprochement between the Republic of Turkey and Hungary, the foundations of which were laid before and gained serious momentum in the 1930s.

In our study, we will examine how the week-long visit of Prime Minister Gyula Gömbös and Minister of Foreign Affairs Kálmán Kánya to Turkey, in order to negotiate various issues with President Mustafa Kemal Atatürk and to gain Turkey's support in the political context, was reflected in the Hungarian press. In this context, focusing on the newspapers in the “Arcanum Digital Science Library” (Arcanum Digitális Tudománytár) and the “National Assembly Library Collections” (Országgyűlési

Könyvtár gyűjteményei) in Hungary, some other sources containing the details of this visit will be examined and how the visit was reflected in the relations of the two countries and its contributions will be tried to be identified.

Key Words: Ankara, Gyula Gömbös, Hungary, Mustafa Kemal, Turkey.

GİRİŞ

Türkler ve Macarlar arasındaki ilişkiler XIX. yüzyıl sonlarından XX. yüzyıl başlarına doğru gittikçe gelişmiş,¹ I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun müttefik olması² ile Türk ve Macar hükümetleri arasında kültürel, siyasi ve ekonomik ilişkiler artarak Türk-Macar dostluk ortamı daha da güçlenmiştir.³

I. Dünya Savaşı sonrasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılması ile Avusturya, Çekoslovakya, Yugoslavya, Romanya ve Macaristan ortaya çıkmıştır.⁴ 1918 Kasım ayı ortalarında Macarlar Cumhuriyet ilan edince, 18 Kasım'da tahtsız kalan İmparator Karl'ın devlet işlerinden çekilmesi ile hanedan da İmparatorlukla beraber çökmüştür.⁵ 31 Ekim 1918 tarihinde radikal görüşlü Kont Mihály Károlyi başbakan olmuş, 11 Ocak 1919'da ise aslı Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Hükümet toplumsal ve siyasi reformları hazırladığı bir sırada ülkede huzursuzluk çıkmış, bu sırada Sovyetler Birliği'nden yardım sağlayacağını söyleyen Komünist Béla Kun önderliğiyle Sovyet Cumhuriyeti ilân edilmiştir.⁶ Kont Julius Károlyi, Kont István Bethlen ve Amiral Miklós Horthy gibi Macar asiller karşı harekete geçerek milli Macar ordusu hazırlayarak Béla Kun üzerine yürüyüp Komünist yönetimi tasviye etmişlerdir.⁷ 1 Mart 1920 tarihinde Amiral Horthy kral naipliğine getirilmiştir.⁸ 4 Haziran 1920 tarihinde ise İtilaf Devletleri ile Trianon Barış Antlaşması'nı imzalayan Macaristan, toprak ve nüfus kaybetmiştir.⁹ 10 Ağustos 1920 tarihinde ise Osmanlı Devleti Sevr Antlaşması'nı imzalamışsa da¹⁰ Mustafa Kemal ve arkadaşları Sevr'i kabul etmeyerek¹¹ emperyalist güçlere karşı bağımsızlık mücadelesini başlatmışlardır.¹² Türk halkının milli mücadelesi ve Mustafa Kemal'in hareketleri Macaristan'da yakından takip edilmiştir.¹³ Milli Mücadele ile yurdun dört bir yanındaki düşman kovulmuş, Sevr yerine 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması'ndan sonra Cumhuriyet ilân

¹ Melek Çolak, "Atatürk-Macarlar ve Türk Tarih Tezi", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Yıl. 2010, S. 27, s. 389.

² Mustafa Turan, **Milli Mücadele'de Siyasi Çözüm Arayışları (30 Ekim 1918–24 Temmuz 1923)**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2005, s. 20.

³ Melek Çolak, "Atatürk Döneminde Kültürel, Siyasi ve Ekonomik Bakımdan Türk-Macar İlişkileri (1919-1938)", **Muğla Üniversitesi SBE Dergisi**, C. 1, S. 2, Güz 2000, s. 63.

⁴ Melek Çolak, **Atatürk Döneminde Türk-Macar İlişkileri (1919-1938)**, Kitabevi, İstanbul 2023, s. 51.

⁵ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, 15. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul 2005, s. 143.

⁶ Géza David, "Macaristan", **Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C. 27, Ankara 2003, s. 291.

⁷ Çolak, "Atatürk Döneminde Kültürel, Siyasi...", s. 64.

⁸ David, **a.g.m.**, s. 291.

⁹ Ahmet Özgiray, "Türkiye-Macaristan Siyasi İlişkileri (1923-1938)", **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları Tarih İncelemeleri Dergisi XII**, Bornova-İzmir 1997, s. 80.

¹⁰ Turan, **a.g.e.**, s. 94.

¹¹ Ergün Aybars, "Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Girişi ve Sonuçları", **100. Yılında I. Dünya Savaşı, Dokuz Eylül Üniversitesi ve Buca Belediyesi 2. Uluslararası Tarih Sempozyumu, 16-18 Ekim 2014, Bildiriler Kitabı**, İzmir 2015, s. 116.

¹² Çolak, "Atatürk Döneminde Kültürel, Siyasi ve ekonomik Bakımdan Türk-Macar İlişkileri (1919-1938)", s. 65.

¹³ György Hazai, **Tarih Boyunca Macar-Türk Bağları**, Budapest, 1963, s. 34.

edilmiştir.¹⁴ Lozan Antlaşması'nın imzalanması ise Macarlarda, Trianon zincirlerini kırabilecekleri düşüncesini yaygınlaştırmış ve umut ışığı olmuş,¹⁵ Lozan Barış Antlaşmasını imzalayan Türklere hayranlık duymuşlardır.¹⁶

Türkiye Cumhuriyeti ilan edildikten bir buçuk ay sonra Macaristan ile Türkiye arasında 18 Aralık 1923 tarihinde dostluk antlaşması imzalanmıştır. Böylece Türkiye Cumhuriyeti ile dostça el sıkışan ilk uluslararası Macaristan yer almıştır.¹⁷ Macaristan ile diplomatik ilişkiler de kurulmuş olup, 1924 yılı Şubat ayında Ankara'ya ilk Macar elçisi Ladislas Tahy atanmıştır. Tahy, güven mektubu ile birlikte Horthy'nin özel mektubunu da 11 Mayıs 1924'te Atatürk'e sunmuştur. Atatürk de Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk elçisi olarak Hüsrev Bey'i göndermiştir. 8 Aralık 1925 yılında İkamet Antlaşması imzalanmıştır.¹⁸ 1926 yılında Yeni Ortaelçi Vasıf Bey Budapeşte'de göreve başlamıştır. 2 Ekim 1926 tarihinde iki ülke arasında ticarî ve ikametgâh antlaşması imzalanmıştır. Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey 1928 yılında Budapeşte'ye ziyarette bulunmuştur. 1929 yılında ise Türkiye ile Macaristan arasında Bitaraflık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması imzalanmıştır. 1930 yılında ise iki ülke arasındaki ilişkiler olumlu yönde gelişmiştir.¹⁹ Bu dönemde Türkiye ile Macaristan arasında başbakan ve dışişleri bakanları düzeyinde diplomatik ziyaretler gerçekleşmiştir. Bunda 1929 yılında dünyada baş gösteren ekonomi bunalımı ve I.Dünya Savaşı sonunda toprak kaybeden Macaristan'ın politikası etkili olmuştur.²⁰ Böylece 1930 yılı Mart ayında Macaristan Dışişleri Bakanı Lajos Walko²¹ Türkiye'ye gelmiştir.²² Walko'dan yedi ay sonra Macaristan Başbakanı Kont István Bethlen Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunmuştur.²³ Bethlen Türkiye ziyaretinde Başbakan İsmet Paşa ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ile gerçekleştirmiş olduğu görüşmelerden memnun kaldığını, iki kardeş ülke arasındaki ilişkiyi sıkılaştırmaya devam edeceklerini ifade etmiştir.²⁴ Gömbös, Viyana'yı ziyareti sırasında ise Türkiye'ye yapmış olduğu ziyaret hakkında Avrupa'da gerçekleştirmiş olduğu diğer hükümetler yanında Ankara ziyareti kendisinde “*derin bir hatıra ve memnuniyet hissi*” bıraktığını belirterek memnuniyetini dile getirmiştir.²⁵ Atatürk'ün çağdaşı bir devlet adamı olan ve Macaristan'da 1932 yılında iktidara gelen Macar Başbakanı Gyula Gömbös*, Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin kurulmasını sağlamak istiyordu.

¹⁴ Vecdet Erkun, **Budapeşte'den Ankara'ya**, Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları, 1. Basım, 1999, s. 36.

¹⁵ Yücel Namal, **Türk Kaynakları Işığında Türk-Macar İlişkileri**, Londra: Lambert Academic, Publishing-Türkçe Özel Seri, 2017, s. 41.

¹⁶ Özgiray, **a.g.m.**, s. 77.

¹⁷ Erkun, **a.g.e.**, s. 36.

¹⁸ Melek Çolak, “Macaristan'da Revizyonizm ve Balkan Paketi Çerçevesinde Türkiye-Macaristan İlişkileri (1923-1938)”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Y. 4, S. 8, Güz, 2005, s. 2.

¹⁹ Özgiray, s. 75-79.

²⁰ İhsan Sabri Balkaya, “Türk-Macar Diplomatik Ziyaretlerinin Türk Basınına Yansımaları (1930-1931)”, **Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, S. 54, Yıl. 2009, s. 89.

²¹ Macaristan Dışişleri Bakanı Lajos Walko'nun Türkiye ziyareti ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Balkaya, **a.g.m.**, s. 89-93.

²² Dezső Nemes, **A Bethlen-Kormány Külpolitikája 1927-1931-ben**, Kossuth Budapest 1964, s. 352.

²³ Özgiray, s. 76; Kont István Bethlen'in Ankara ziyaretinin Türk basınında yer alması ile ilgili olarak bkz. Balkaya, s. 95-115.

²⁴ Sezgin Topal Mızrak, “Macaristan Başbakanı Kont István Bethlen ve Türk Dış Politikası”, **Türk-Macar İlişkilerinin İzinde 20 Yıl Prof. Dr. Melek Çolak Armağanı**, (Ed. Yücel Namal), Kitabevi, İstanbul 2020, s. 308.

²⁵ **BCA**, 30.10.0.0, 233.574.8, Dosya:421-B/8, 24.02.1931.

* Gyula Gömbös (Murga 26 Aralık 1886 - Münih 6 Ekim 1936): Başbakan. Tecrübeli bir subay olan Gömbös I. Dünya Savaşı'nın sonunda kurmay yüzbaşı rütbesine ulaştı. 1918 Ekim devriminden sonra

Macar Hükümeti, Bulgaristan'ın Balkanlardaki Küçük İtilaf devletleriyle anlaşmasından da korkmaktaydı. Gömbös Hükümeti, Fransa'nın önderliğinde oluşan Küçük Antant'a karşı Türkiye'yi İtalya, Macaristan ve Bulgaristan'ın oluşturduğu gruba dahil etmek istemekteydi.²⁶ Dolayısıyla Başbakan Gömbös, Dışişleri Bakanı Kálmán Kánya ile birlikte 1933 Ekim ayında Türkiye ziyaretinde bulunmuştur.²⁷ Bu bağlamda Başbakan Gömbös, 17 Ekim Salı günü öğleden sonra Budapeşte Doğu tren istasyonunda gerçekleştirilen coşkulu vedanın ardından çalınan milli marş eşliğinde trene binerek Türkiye'ye doğru yola çıkmıştır.²⁸

1. Macar Başbakanı Gyula Gömbös ve Türkiye Ziyareti

1.1. Ankara Ziyareti ve Görüşmeler

Başbakan Gyula Gömbös, Dışişleri Bakanı Kálmán Kánya, Dışişleri Bakanlığı Cumhurbaşkanlığı Dairesi Başkanı Bakanlık Müşaviri Zoltán Máriássy, Dışişleri Bakanlığı Siyasi Dairesi Başkanı Baron Gábor Apor ve Binbaşı Endre Somogyi²⁹ ve birkaç gazeteci ile birlikte³⁰ Budapeşte, Belgrat ve Sofya üzerinden İstanbul'a gitmiştir. Buradan akşam Ankara'ya gidecek olan Macar devlet adamları ve Budapeşte Büyükelçisi Behiç Bey karşılaşmıştır.³¹ Macar devlet adamları öğleden sonra saat 17.00'de özel bir araçla Haydarpaşa istasyonuna gitmiş ve saat 18.00'da kendileri için tahsil edilen özel bir trenle Ankara'ya doğru yola çıkmışlardır.³² *Budapesti Hírlap*, 21 Ekim 1933 tarihli sayısında İstanbul'dan Ankara'ya tren yolculuğunun 15 saat sürdüğünü ifade etmekte, Ankara ile ilgili şu izlenimlerini paylaşmaktadır:³³

“Yolun monotonluğu, neredeyse sonsuz sıradaki ekili tarlalarla her yerde kesintiye uğruyordu. Kemal Paşa bu çorak ovada adeta bir mucize yarattı. Devasa

Milli Savunma Bakanlığı'nda, ardından Zagreb'de Askeri Ataşe olarak görev yaptı. 1918'in sonlarından itibaren Milli Savunma Bakanlığı'nın harekât dairesinin Balkan grubuna başkanlık etti. Siyasi kariyerine 1919 yılında Macaristan Ulusal Savunma Birliği'nin (MOVE) başkanı seçildiğinde başladı. Viyana'da karşı devrimci komitenin organizasyonuna katıldı. Sovyet Cumhuriyeti döneminde Szeged Karşı Devrimci Hükümeti'nin Milli Savunma Müsteşarı ve Temmuz 1919'dan itibaren Szeged Hükümeti'nin Viyana'daki temsilcisi idi. Horthy'nin sadık bir destekçisi olarak 1920'de küçük çiftçi yanlısı bir programla Törökszentmiklóson'da vekillik kazandı. 1922'de Kont István Bethlen'in partisine katıldı ve 1922 seçim kampanyasını yönetti. 1923 yazında iktidar partisinden ayrılarak Macaristan Ulusal Bağımsızlık Partisi'ni kurdu. 1928'de István Bethlen ile anlaşmaya vardı, Birleşik Parti'ye döndü ve Milli Savunma Müsteşarı oldu. 10 Eylül 1929 tarihinden itibaren Bethlen ve Károlyi Hükümeti'nde Milli Savunma Bakanı idi. 1 Ekim 1932 tarihinden itibaren büyük toprak sahiplerinin ve sağcı askeri çevrelerin desteğiyle başbakan oldu. İktidar Partisini (Ulusal Birlik Partisi) yeniden düzenledi, büyük mülklere yardım etmek için topyekün faşizmi inşa edecek önlemler uyguladı. Faşist İtalyanlar ve Almanlarla yakın işbirliği kurmaya devam etti. Haziran 1933'te Hitler'i ziyaret eden ilk hükümet başkanlarından biri idi. 1934'te İtalya ve Avusturya ile (Roma Üçlü Paketi), ardından da Almanya ile bir anlaşma imzaladı ve Almanya kendini taahhüt etti. Mart 1935'te iktidar partisinden daha muhafazakâr Bethlen grubuyla karşı karşıya geldi ancak galip geldi. Hükümetini yeniden düzenledi. 14 Mayıs 1936 tarihinden itibaren giderek ağırlaşan böbrek rahatsızlığı nedeniyle 6 Ekim 1936 tarihinde vefat etmiştir. (“Gömbös Gyula”, **Magyar Életrajzi Lexikon (1000-1990)**, Javított, átdolgozott kiadás, Főszerkesztő: Kenyeres Ágnes.)

²⁶ Melek Çolak, “Atatürk ve Macar Başbakanı Gyula Gömbös”, **Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, S. 55, Yıl. 2009, s. 37.

²⁷ Namal, a.g.e., s. 106.

²⁸ **Budapesti Hírlap**, 1933. október 18, 53. évfolyam, 237. szám, s. 2.; **Délmagyarország**, 1933. október 18, 9. évfolyam, 237. szám, s. 3.

²⁹ **Budapesti Hírlap**, 1933. október 18, s. 2.; **Délmagyarország**, 1933. október 18, s. 3.

³⁰ Namal, s. 109.

³¹ Çolak, “Atatürk ve Macar Başbakanı Gyula Gömbös”, s. 38.

³² **Budapesti Hírlap**, 1933. október 20, 53. évfolyam, 239. szám, s. 1.; **Magyarság**, 1933. október 20, 14. évfolyam, 239. szám, s. 3.; **Napló**, 1933. október 20, 1. évfolyam, 15. szám, s. 3.

³³ **Budapesti Hírlap**, 1933. október 21, 53. évfolyam, 240. szám, s. 1.

tarlaların ve ormanların yayıldığı Ankara'da, bakımsız kalan köylerin yerine modern çiftlikler kuruldu. Macaristan bu çiftlikle ilgileniyor, çünkü Büyük Macar Ovası'ndan yüz binlerce Macar fidanı buraya getirildi. Üç-dört yıl önce Ankara'yı ziyaret edenler şehri neredeyse tanıyamıyor. Yeni şehir boyunca sıra sıra saraylar, giderek daha da güzelleşen kamu binaları, düzgün asfalt ve beton yollar..."

Başbakan Gömbös ve beraberindekilerin Ankara'ya gelişi ve orada karşılaşması ile ilgili Macar basını aynı bilgileri paylaşmaktadır. Buna göre Başbakanı taşıyan tren Cuma sabahı 09.50'de Ankara'ya gelmiştir. Tren ilk olarak Mustafa Kemal Paşa'nın örnek çiftliğinde durmuştur. Burada çalışan Macar işçiler Başbakan Gömbös'ü selamlamışlardır. Çiftlikte, tarım fabrikalarının müdürü olan János György* Başbakana çiçek takdim etmiştir. Macar işçilerle dostça sohbet gerçekleştiren Başbakan işçilere iyi dileklerde bulunarak onlarla vedalaşmıştır. Ankara tren istasyonuna gelindiğinde ise kendilerini Başbakan İsmet Paşa, Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Bey, Ankara Valisi Nevzat Bey, Büyükelçi İhsan Rıfat Bey, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Hulusi Fuat Tugay Bey, Garnizon Komutanı Demir Ali Bey ve Emniyet Müdürü Salih Bey ve Macar kolonisi karşılaşmıştır. Ayrıca istasyonda Amiral Horthy'nin oğlu István Horthy de Macar devlet adamlarını karşılamaya gelenler arasında idi. Macar devlet adamları çalınan Macar milli marşı eşliğinde kalacakları Ankara Palas Oteli'ne gitmişlerdir.³⁴

Szabolcsi Hírlap, 21 Ekim 1933 tarihli "*Başbakan Ankara'da*" başlığını verdiği bir makalesinde Macaristan'da Başbakan Gömbös'ün Türkiye gezisi ile ilgili haberlerin heyecanlı beklendiğini belirttikten sonra Gömbös'ün gezisinin, Macar fikrinin aktarımı, Macar yaşamı için Doğu'nun yenilenme arzusu ve yeni kaynakların keşfi anlamı taşıdığına değinmektedir. Türk ve Macar milletleri arasında güçlü bir kan bağının bulunduğu, eski Türkiye'nin yerine Mustafa Kemal Paşa liderliğinde kalkınmaya başlayan yeni bir Türkiye'nin inşa edildiği, Ankara'nın, yüzyıllardır uykuda olan ama gün geçtikçe canlanan enerjilerin yuvası olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Ankara'da Turanlı iki kardeş, Türkler ile Macarların birbirini bulduğu, Türkiye'de Türk-Macar dostluğunu geliştirmek amacıyla pek çok fırsatın var olduğu, Macarların Türkiye'de iş bulabileceği, mahsulleri ve sanayi ürünleri için Türk topraklarında Pazar bulacağı değinilerek, Türk ve Macar liderlerin güçlü tokalaşmasının siyasi alanda da hissedileceğini vurgulayarak Ankara'daki buluşmanın önemi üzerinde durmaktadır.³⁵

Budapesti Hírlap, 21 Ekim 1933 tarihli haberinde "*Nezakat ziyaretleri*" alt başlığı altında Palas Oteli'nde kısa bir süre dinlenen Başbakan Gömbös ve Dışişleri Bakanı Kánya'nın Ankara Büyükelçisi László Tahy ile birlikte sabah saat 11.00'de Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Bey'i, 11.30'da Başbakan İsmet Paşa'yı, 12.00'de TBMM Başkanı'nı ziyaret etiklerini belirtmektedir. Öğleden sonra Tefik Rüşti Bey'in, onurlarına düzenlediği ziyafete katılmışlardır. Ziyafette, Başbakan İsmet Paşa, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Rıfat Bey, Büyükelçi Behiç Bey, Macaristan'ın Ankara Büyükelçisi László Tahy, Türk hükümet

* Macar basını, Mustafa Kemal Paşa'nın örnek çiftliğinde Başbakan Gömbös'ün karşılanması sırasında kendisine çiçek takdiminde bulunan kişinin János György olduğunu yazmakta, ancak Başbakana çiçek takdimini János György'nin kızı Klára Devai yapmaktadır. Bununla ilgili olarak döneme ait fotoğraf da bulunmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Melek Çolak, "Bir Macar Çocuğun Anıları Işığında Atatürk ve Türk-Macar İlişkilerine Bakış", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XXI, S. 63, Yıl. 2005, s. 956.

³⁴ *Budapesti Hírlap*, 1933. október 21, s.1; *Magyarság*, 1933. október 21, 14. évfolyam, 240. szám, s. 1; *Pesti Hírlap*, 1933. október 21, 55. évfolyam, 240. szám, s. 3; *Napló*, 1933. október 21, 1. évfolyam, 16. szám, s. 5.

³⁵ *Szabolcsi Hírlap*, 1933 október 21, 1. évfolyam, 192. szám, s. 1.

yetkilileri ve Macaristan Büyükelçiliği personeli hazır bulunmuşlardır.³⁶ Yine öğleden sonra saat 17.00'de Gömbös ve Kánya, Başbakan İsmet Paşa ve Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Bey ile Çankaya'da yaklaşık üç saat süren resmi bir görüşme gerçekleştirmişlerdir.³⁷

Pécsi Napló, 22 Ekim 1933 tarihli haberinde İsmet Paşa ve Gömbös arasında gerçekleşen görüşmede önemli ekonomik, siyasi ve dış politika konuları üzerinde durulduğunu belirtmektedir.³⁸ Gömbös, İsmet Paşa ile gerçekleştirmiş olduğu görüşme sonrasında Ankara Palas Otel'deki odasında Budapesti Hırlap muhabirini kabul ederek görüşme hakkında bilgi vermiştir. Buna göre Türk-Macar dostluğunun derinleşmesi, ekonomik konular, Türkiye'nin Doğu siyasetindeki etkinliği ve Ankara'nın Doğu siyasetinin en önemli noktalarından biri olacağına dair konular üzerinde durulmuştur.³⁹ Aynı günün akşamı saat 21.30'da Ankara Palas Otel'de İsmet Paşa tarafından Macar Bakanların onuruna bir ziyafet düzenlenmiştir. Ziyafete Ankara'daki resmi çevre ve Macaristan Büyükelçiliği üyeleri, Türk hükümeti üyeleri, Türk Dışişleri Bakanlığı'nın önemli yetkilileri, Macar hükümet yetkilileri ve temsilcileri katılmıştır.⁴⁰

Budapesti Hırlap, 21 Ekim tarihli haberinde İsmet Paşa'nın ziyafet sırasında Macar basın temsilcilerinden kişileri de ağırlamış olduğunu ve kendisine misafirperverliğinden dolayı teşekkür eden Macar basın temsilcilerine yönelik yapmış olduğu konuşmayı şöyle paylaşmaktadır:⁴¹

“Başbakan Gömbös'e gezisinde Macar basınından bu kadar çok sayıda temsilcinin eşlik etmesinden memnuniyet duydum. Ülkemizi görmek, bizi tanımak, bizi daha çok sevebilmek için buraya gelmenizden çok mutluyuz. Macarların bizi her zaman sevdiğini biliyoruz. Gördüğümüz ve tecrübe edindiğiniz her şeyden verimli bir şekilde yararlanın, dostluk ilişkilerimizin daha da gelişmesi yönünde işbirliği yapın.”

Ziyafet sonrasında İsmet Paşa ve Gömbös'ün karşılıklı konuşmaları Macar basını tarafından okuyucularla paylaşılmıştır. İlk konuşmayı yapan İsmet Paşa Türkçe yaptığı konuşmasında Türk-Macar dostluğuna değinerek şunları söylemiştir:⁴² (Bkz. Ek:1)

“Sayın Başbakan! Türkiye ve Macaristan'ın ilişkilerine, iki halkın birbirine karşı kardeşlik duygularıyla en uyumlu ve iki ülkenin iyi düşünülmüş çıkarlarıyla en tutarlı karakter kazandırmasının üzerinden dört yıl geçti. Tüm bu süre boyunca ilişkilerimizin güçlenmesi yönünde memnuniyetle çaba sarf ettik. Birkaç yıllık deneyimimiz ise 1929'da başlayan politikanın sağlam temellerini gösterdi. Bu, Cumhuriyet Hükümeti'nin Ankara'da Macar devlet adamlarını üçüncü kez ağırlaması ve bu ziyaretler vesilesiyle dost halka ve onların liderlerine ilettiğimiz iyi dileklerimiz her zaman benim için de aynı duyguyu taşımaktadır. Bugün,

³⁶ **Budapesti Hırlap**, 1933. október 21, s. 2.

³⁷ **Budapesti Hırlap**, 1933. október 21, s. 2; **Magyarság**, 1933. október 21, s. 2.; **Pécsi Napló**, 1933. október 22, 42. évfolyam, 241. szám, s. 2.; **Pesti Hırlap**, 1933. október 21, 55. évfolyam, 240. szám, s. 3.

³⁸ **Pécsi Napló**, 1933. október 22, s. 2.; **Ujság**, 1933. október 21, 9. évfolyam, 240. szám, s. 1.

³⁹ **Budapesti Hırlap**, 1933. október 21, s. 1.

⁴⁰ **Budapesti Hırlap**, 1933. október 21, s.1; **Magyarság**, 1933. október 21, s. 2.; **Pesti Hırlap**, 1933. október 21, s. 3.

⁴¹ **Budapesti Hırlap**, 1933. október 21, s.1.

⁴² **Budapesti Hırlap**, 1933. október 21, s. 2; **Ujság**, 1933. október 21, s. 1-2.

aramıza katılmanızın Türkiye'de ne kadar büyük bir mutluluk yarattığını, sizi dost ve kardeş olarak ağırlamaktan ne kadar mutlu olduğumuzu söylemek isterim.

Sayın Başbakan! Burada tanıklık ettiğiniz dostluk yalnızca siyasi bir eylemden değil, aynı zamanda iki halkın arasındaki yakın akrabalıktan ve onları birleştiren gerçek sevgiden de kaynaklanmaktadır. Türk milleti için büyük bir sevinç kaynağı olan bu günde, Macaristan'ın kalbinin de bizimle birlikte attığını ve sizin Türkiye'ye yaptığınız ziyaretin gönüllü olarak tetiklediği kutlamaya tüm dostlarımızın katılacağını biliyoruz. Bunun için size teşekkür ediyorum. Sayın Başbakan ve aynı zamanda sıcak bir şekilde karşıladığım ve uzun zamandır iyi tanıdığımız Ekselansları Kánya'ya da davetimizi kabul etme nezaketinde bulunduğu için teşekkür ediyorum. Birkaç yıldır dünya barışı açısından endişe verici zor bir dönemde yaşıyoruz. İnsanlığın katlanmakta olduğu acılar yakın bir zamanda geçecek gibi görünmüyor. Bu gerçek, hükümetlerin üstlendiği sorumluluğu çok daha ciddi hale getiriyor ve dünya liderlerinin, kendilerine emanet edilen ülkelerin kaderini kontrol etmek için atacakları her adımı ciddi bir şekilde düşünmeleri gerekiyor. Bu nedenle Cumhuriyet Hükümeti, politikasının genel yönergelerini izlemeye devam ediyor. Bu politikayı, barış ve sükûnete duyduğu yakıcı arzuya, uzlaşma ve gerginliğin hafifletilmesi için yorulmadan çalışması, sözüne ve kurduğu dostluğa sadık kalmasıyla özetleyebiliriz. Bu alanda ve dünya politikasının tüm değişimlerinde, Macar Kraliyet Hükümeti ile işbirliği yapmam, başkanlığını yapmaktan mutluluk duyduğum toplantının en verimli olanıydı. Sayın Başbakan bu işbirliğinin daha da sürdürülmesi ve geliştirilmesi gerekiyor. Dünyada eksik olan güvenin yeniden tesis edilmesine ve dolayısıyla sizin de bizim gibi kararlı ve içten bir şekilde bağlı olduğunuz davaya barışın pekiştirilmesine katkıda bulunmaya her zamankinden daha fazla ihtiyaç var. Macar halkının mutluluğu bizim için o kadar kıymetli ki, az önce özetlediğim sadakat politikasına Türkiye bu kadar mütevazı da olsa katkıda bulunabilirse ne mutlu; karşılıklı manevi yardım arzusunun dostlarımız arasında da aynı derecede hararetle olduğuna inanıyorum. Sizlere seslenmekten büyük mutluluk duyduğum bu sofradan, üstün vasıfları, vatanseverliği, çalışkanlığı ve sadakati hayranlık uyandıran asil Macar milletine Türk milletinin en sıcak selamlarını sunuyorum. Başbakan Bey! Bu arada, akraba niteliklerimiz olan bu nitelikler, gururla evlatları olduğumuzu iddia ettiğimiz iki ulus arasında bir başka bağı temsil etmektedir.”

Büyük beğeni toplayan İsmet Paşa'nın konuşmasından sonra söz alan Gömbös, İsmet Paşa'ya şöyle yanıt vermiştir:⁴³

“Sayın Başbakan! Ekselanslarının bana söylemeye tenezzül ettiği samimi ve dostane sözler için, Dışişleri Bakanı Kánya adına da içten şükran ve derin duygularla teşekkür ediyorum. Sınırdan Ankara'ya kadar yolumuzda Türk halkının bize gösterdiği karşılama, hikmetli ve kardeşlik duygularıyla dolu bu sözleri uyumlu bir çerçeveye oturtmuştur. Ekselanslarının az önce bahsettiği 1929 yılı bir başlangıç noktasıydı ama uluslarımız arasındaki dostluğun başlangıç noktası değildi, çünkü bu dostluk zaten yüzlerce yıllık idi. Karşılıklı çıkarları ilgilendiren konularda politikalarımızı koordine etme ve ortak bir yön izleme kararımızın

⁴³ Budapesti Hírlap, 1933. október 21, s. 2; Ujság, 1933. október 21, s. 2.

başlangıç noktasıydı. İki milletin birbirine karşı duygularını tam olarak yansıtan bu politika, halkımızın çıkarlarını esas almakta ve onların gerçek ihtiyaçlarını dikkate almaktadır. Tarihinin en kritik anında tüm düşman dünyaya karşı durabilen devlet adamlarının başlattığı, inanılmaz bir güç ve emsalsiz bir kahramanlıkla yeni güçlü ve kudretli Türkiye'yi yarattığı için değeri daha da büyüktür. Türk-Macar işbirliğinin yararlı ve etkili olduğu yönündeki açıklama, bu işbirliğinin öncülerinden biri olması nedeniyle bizim için çok değerli. Ekselanslarınızın çok doğru bir şekilde ifade ettiği gibi, şu anda içinde yaşadığımız zamanlar gerçekten vahim ve sıkıntılıdır. Hükümetlerin omuzlarına büyük bir sorumluluk düşüyor; özellikle de benzeri görülmemiş bir güce sahip küresel ekonomik krizin ortasında, olaylar neredeyse korkutucu ve rahatsız edici bir hızla birbirini takip ediyor. Majesteleri bugün olduğundan çok daha zor zamanları sağlam bir el ile yönetmeyi başardı. Dirilen Türkiye bunun canlı kanıtıdır. Ekselanslarınızın ülke tarihine yazdığı altın sayfa, mevcut zorlukların da mutlu bir çözüm bulacağına dair kesin bir umut sunuyor. İşbirliğimizin amacının barış ve huzurun sağlanması olduğunu beyan ederken majestelerinin sözlerini tekrar ediyorum. Ne fırtınalar ne de zorluklar bizi başladığımız işin nihai amacından alıkoyamaz. Kardeş milletlerimizin asil bir dostluk içinde birleşen duyguları, iki hükümetin çabalarıyla birleşince, işbirliğimizi mutlaka geliştirecek ve derinleştirecektir.”

Gömbös'ün Ankara ziyaretinin ağırlık noktası Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesiydi. Böylece 21 Ekim 1933 tarihinde öğleden sonra saat 16.30'da Mustafa Kemal Paşa'nın, Gömbös ve Dışişleri Bakanı Kánya ile yaklaşık iki saat süren görüşmesi başlamıştır.⁴⁴

Budapesti Hírlap, 22 Ekim 1933 tarihli haberinde Mustafa Kemal Paşa ile Gömbös'ün görüşmesi ile ilgili “*Macaristan Başbakanı'nın Türkiye'deki ziyaretinin en dikkat çekici olayı*” olarak bahsetmekte ve görüşme hakkındaki bilgileri paylaşmaktadır. Buna göre Mustafa Kemal Paşa, Gömbös, Kánya, İsmet Paşa ve Tefvik Rüştü Bey'in gerçekleştirmiş olduğu görüşme Mustafa Kemal Paşa'nın çalışma odasında yapılmıştır. Görüşme saat 18.30'da sona ermiş, Gömbös, Mustafa Kemal Paşa'nın yanından mutlu ayrılmıştır. Daha sonra Türk Kabine şefi, Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Bey, Binbaşı Celal ile birlikte bir yıl önce inşaatı tamamlanan Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nı ziyaret etmişlerdir.⁴⁵

Gömbös, Mustafa Kemal Paşa ile gerçekleştirmiş olduğu görüşme hakkındaki duygularını şöyle dile getirmektedir:⁴⁶

“Bugün yeni Türkiye'nin kurucusuna nezaket ziyaretinde bulunmak benim için son derece büyük bir onurdur. Bu ziyaret sırasında Ankara'da en önemli siyasi aktörlerin de bizi kardeş olarak görmesini sağlama fırsatı buldum. Kemal Paşa Hazretlerinin açıklamalarını gören, duyan herkes onun niçin komutan, muzaffer lider olduğunu biliyor ve anlıyor.”

Gömbös ve Mustafa Kemal Paşa'nın görüşmesi sırasında orada bulunan Macar basını temsilcilerinden biri de *Pesti Hírlap* muhabiri Jenő Benda idi. *Pesti Hírlap* 22 Ekim 1933 tarihli

⁴⁴ Çolak, “Atatürk ve Macar Başbakanı Gyula Gömbös”, s. 41.

⁴⁵ *Budapesti Hírlap*, 1933. október 22, s. 3.

⁴⁶ *Budapesti Hírlap*, 1933. október 22, s. 3; *Pesti Hírlap*, 1933. október 22, 55. évfolyam, 241. szám, s. 7.

“Gömbös ve Kánya'nın Türk Hükümet yetkilileriyle görüşmeleri” başlıklı haberinde Benda'nın telefon ile verdiği bilgiyi paylaşmaktadır. Buna göre Benda görüşme hakkında “Cumartesi gününün öne çıkan olayı” demekte ve geçmiş olduğu Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün dış ve iç özellikleri hakkında okuyucularına bilgi vermektedir.⁴⁷ Benda'nın Köşk ile ilgili bilgileri verdikten sonra, “... Gazi ve Macar Hükümeti arasında gerçekleşen toplantı sona erene kadar kahve ve limonatalarımızı içtik. Toplantı sonrası aceleyle üst kata çıktık” ifadelerinden Mustafa Kemal Paşa'nın Macar gazetecileri de kabul ettiği anlaşılmaktadır. Benda, Mustafa Kemal Paşa'yı şöyle tasvir etmektedir:⁴⁸

“Önümüzde Mustafa Kemal Paşa'nın çalışma odası ardına kadar açılıyor. Şöyle bir göz atınca, sadece odanın ortasında devasa bir müzakere masasının durduğunu görüyoruz. Derin bir açısı tamamen kitaplarla doldurulmuş bir raf bulunmakta. Tüm dikkatimiz, modern Türkiye'nin yaratıcısı, Sevr Antlaşması'nı bozduğunda gerçekten "yenen" anlamına gelen Gazi adını hak eden Mustafa Kemal Paşa'ya doğru dönüyor. Vücudunu saran siyah ceket, orta yapılı, ince uzun görünüşünü sergiliyor. Geniş omuzlarının üzerinde, son derece etkileyici, temiz tıraşlı yüzü! Burnu iri ve enerjik birkaç gölgeli kıvrım yalnızca yüzünün erkeksi izlenimini güçlendiriyor.”

Mustafa Kemal Paşa'nın Macar gazetecilere yapmış olduğu konuşması ise basında şöyle yer almaktadır:⁴⁹ (Bkz. Ek:2)

“Kardeş Macar milletinin basın temsilcilerini burada ağırlamaktan büyük mutluluk duyuyorum. İlk önce Macar ulusunun mükemmel liderleriyle konuşabildiğim için çok mutluyum. Ülkenize döndüğünüzde Macar milletine olan sevgimi ve saygımı iletmenizi rica ediyorum... Macar basının temsilcilerine tüm Türk halkının dostluğunu ve saygılarını sunuyorum. Bu topraklara bugün Türkiye denildiği gibi, Kral Géza zamanında da sizin ülkenize Türkiye denilirdi. Bunun kanıtı, Bizans İmparatoru tarafından Kral Géza'ya hediye edilen Kutsal Macar tacının üst kısmında şu yazının okunabilmesidir: "Türkiye'nin esas Kralı Géza'ya!". Sizleri burada ağırlamaktan duyduğum memnuniyeti bir kez daha ifade ediyorum.”

Pécsi Napló, 22 Ekim 1933 tarihli haberinde Mustafa Kemal Paşa ve Gömbös'ün görüşmesi hakkında ayrıntıya girmeden, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, öğleden sonra Macaristan Başbakanı'nı görüşmek üzere kabul ettiğini duyurmakta, söz konusu görüşme hakkında “Bugün Türk siyasi çevrelerinde hala sıcak bir tartışma konusu” demektedir.⁵⁰

Napló gazetesi, 22 Ekim 1933 tarihli haberinde Mustafa Kemal Paşa ile Gömbös arasında gerçekleşen görüşme hakkında genel bir bilgi paylaşmaktadır. Buna göre Gömbös ve Dışişleri Bakanı Kánya'nın bu öğleden sonra saat dörtte Kemal Paşa'nın huzuruna çıktıklarını ve iki saatten fazla süren bir görüşme gerçekleştirdiklerini belirtmektedir. Görüşmeye Başbakan İsmet Paşa ve Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Beyin de katıldığını bildirmektedir.⁵¹

⁴⁷ **Pesti Hírlap**, 1933. október 22, s. 7.

⁴⁸ **Pesti Hírlap**, 1933. október 22, s. 7.

⁴⁹ **Budapesti Hírlap**, 1933. október 22, s. 3.; **Pesti Hírlap**, 1933. október 22, s. 7.

⁵⁰ **Pécsi Napló**, 1933. október 22, 42. évfolyam, 241. szám, s. 2.

⁵¹ **Napló**, 1933. október 22, 1. évfolyam, 17. szám, s. 3.

MACARİSTAN BAŞBAKANI GYULA GÖMBÖS'ÜN TÜRKİYE ZİYARETİ VE MACAR BASININA YANSIMALARI

Délmagyarország, 22 Ekim 1933 tarihli haberinde Gömbös ve Mustafa Kemal Paşa arasında gerçekleşen görüşmenin saat 16.30'da başlayıp, iki saatten fazla sürdüğünü, Mustafa Kemal Paşa'nın Macar Devlet adamlarını kabul ettikten sonra István Horthy'yi de kabul ettiği, sonrasında da Macar basınından temsilcilerin Türk devlet başkanının huzuruna çıktığı, Kemal Paşa'nın, Macar gazetecileri sıcak bir şekilde karşıladığını belirtmektedir.⁵²

Budapesti Hírlap, 22 Ekim tarihli haberinde Gömbös'ün müzakerelerin gidişatına ilişkin söylemiş olduğu açıklamayı da aktarmaktadır. Buna göre Pazar ve Pazartesi günü siyasi ve ekonomik konular üzerinde görüşmelere devam edecek oldukları, iki hükümetin ortak bir resmi açıklama yayınlayacağı bilgisini paylaşmaktadır.⁵³

22 Ekim tarihli *Pesti Hírlap* ise “*Görüşmeye pazar günü devam edecekler*” başlığı altında Başbakan Gömbös'ün Türk Başbakanı ve Dışişleri Bakanı ile devam eden görüşmelerin her zamanki gibi ilerlemekte olduğu, hala tartışılacak çok fazla konunun olduğu bu nedenle görüşmelerin Pazar günü de devam edeceğine değinmektedir. İki hükümet arasında henüz askıda olan siyasi ve ekonomik konuların görüşüleceği ve her iki başbakanın görüşmelerin sonucuna ilişkin ortak bir bildiri yayınlayacağı da paylaşılmaktadır.⁵⁴

Gömbös, Pazar günü sabahı Ankara Macaristan Büyükelçiliği'nde, Ankara'da yaşayan Macarlar ile veda buluşması gerçekleştirmiştir. Yaklaşık yüz kişiden oluşan heyetin başında bulunan, Türkiye Çalışma Bakanlığı yetkilisi Başmühendis Béla Vondra, Gömbös'ü selamlamıştır. Gömbös, Ankara'da yaşayan Macarlara seslenişinde onlara Türk-Macar kardeşliğinin öncüleri olduklarını, Türkiye'deki çalışmalarını ile Macar milletinin değerli algı ve takdirine katkı sağlayacaklarını vurguladığı ve onları sıkı çalışmaya teşvik eden konuşması coşkulu bir tezahüratla noktalanmıştır.⁵⁵

Gömbös'ün devam eden Ankara görüşmeleri sırasında 22 Ekim Pazar günü Türkiye ve Macaristan arasında 1929 yılında imzalanan “*Bitaraflık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması'nın*” beş yıl daha uzatılması ile ilgili protokol saat 16.30'da imzalanmıştır. İmza töreni Türk Dışişleri Bakanlığı Kütüphane salonunda yapılmıştır.⁵⁶ Söz konusu antlaşmanın uzatılması yine Macar basını tarafından yakından takip edilerek gelişmelerle ilgili haberler gazetelerde yer almaya başlamıştır. Antlaşma ile ilgili haberler şöyledir;

Budapesti Hírlap, 24 Ekim 1933 tarihli “*Türk-Macar Antlaşmasının törensel uzatımı*” başlığı altında Pazar günü öğleden sonra saat 17.00'de, Türkiye-Macaristan Tarafsızlık, Uzlaşma ve Dostluk Antlaşması'nın uzatılmasına ilişkin belgenin imza töreninin Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nda gerçekleştiğini, sözleşmenin Türkiye tarafından Başbakan İsmet Paşa ve Dışişleri Bakanı Tefvik Bey, Macaristan tarafından ise Başbakan Gyula Gömbös ve Dışişleri Bakanı Kálmán Kánya'nın imzaladığı duyurulmaktadır. TBMM Başkanı Kazım Paşa'nın imza sırasında hazır bulunduğu ve imzalanan sözleşmeleri her iki ülkenin Başbakanlarına teslim ettiği dile getirilmektedir. Antlaşmanın uzatılması ile kardeşlik ve dostluğun daha da gelişmesi için Türk ve Macar bakanların gelecekte daha sık bir araya gelmesinin gerekliliği konusunda mutabakata varılarak, iki ülkenin siyasi durumu ve ortak çıkarları hakkında görüşlerini

⁵² *Délmagyarország*, 1933. október 22, 9. évfolyam, 241. szám, s. 2.

⁵³ *Budapesti Hírlap*, 1933. október 22, s. 3.

⁵⁴ *Pesti Hírlap*, 1933. október 22, s. 7.

⁵⁵ *Budapesti Hírlap*, 1933. október 24, 53. évfolyam, 242. szám, s. 3; *Ujság*, 1933. október 24, s. 6; *Napló*, 1933. október 24, 1. évfolyam, 18. szám, s. 3.

⁵⁶ Namal, a.g.e., s. 113.

açıkladıkları, ayrıca iki ülke arasındaki ticareti artırmak amacıyla ortak bir ekonomi komitenin kurulmasına da karar verildiği bildirilmiştir. Gazete haberinin devamında siyasi açıdan akdedilen sözleşmenin büyük önem taşıdığı, Orta Avrupa meselesinin yanı sıra Balkanlar konusunda da iki hükümetin tam bir mutabakata vardığı vurgulanmaktadır. Sözleşmenin Gömbös'ün dış politika programı olarak ortaya koyduğu gerçeğin tanınması anlamına geldiğini belirtmekte, “Ankara'daki müzakerelerin sonucu, Macaristan'ın dış politikasının barış yönündeki faaliyetleriyle çok iyi örtüşüyor” ifadelerini kullanmaktadır.⁵⁷ 25 Ekim tarihli haberinde ise sözleşmenin uzatılmasını Gömbös ve Kánya'nın, “Türkiye ziyaretlerinin görünür bir sonucu” olarak değerlendirmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Kemal Paşa'nın dikkat çekici bir şekilde uzun süren görüşmede Macaristan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı'nı kabul etmesini, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım Paşa'nın da anlaşmanın imzalanması sırasında bizzat hazır bulunmasını, “Ankara'da daha önce görülmemiş bir gelişme, bu tarihi eyleme içeriğini ve önemini sonuna kadar vurgulayan bir çerçeve sağladı” ifadeleri ile değerlendirmektedir.⁵⁸

Pesti Hírlap, 25 Ekim tarihli haberinde Pazar günü öğleden sonra, “Macaristan-Türk dostluk ve tahkim anlaşmasının uzatılması, Türkiye'nin kardeş Macar ulusunun dostluğuna, siyasi ve ekonomik derinleşmeye verdiği büyük önemi güçlü bir şekilde vurgulayan son derece ciddi formalitelerin ortasında Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nda imzalandı” demektedir. İki hükümetin aynı metinle kamuoyuna duyurduğu resmi duyuruda, iki ülke hükümetlerinin hem Balkan hem de Orta Avrupa konularında tam bir fikir birliğine sahip olduğu vurgulanıyor. Bunun önemi, bu müzakerelerin sadece Orta Avrupa'nın kalkınmasına değil aynı zamanda Balkanların kalkınmasına da bağlı olan Macaristan'ın büyük çıkarlarını ifade etmesidir. Genel uygulamanın aksine imza töreninde TBMM Başkanı Kazım Paşa'nın da hazır bulunması, Macar-Türk dostluk anlaşmasının uzatılmasına özel önem verdiğini belirtmektedir. Ayrıca “O'nun şahsında tüm Türk halkının Macaristan'a karşı kardeşçe ve dostane siyasi devamını arzuladığını ve onayladığını göstermek amaçlanmıştır.” Sözleşmenin imzalanması hususunda “üç gün boyunca aralıksız devam eden sıcak dostluk kutlamalarının ve tekrarlanan, uzun süren konuların son perdesi idi!” demektedir.⁵⁹

Pazar günü akşamı Gömbös, Tekirdağ'daki Rákóczi evinin açılış törenine katılmak amacıyla⁶⁰ Ankara'dan ayrılmıştır. Ankara tren istasyonunda Gömbös'ü İstanbul'a uğurlamak üzere İsmet Paşa, Tefik Rüştü Bey ve diğer hükümet üyeleri, ayrıca İtalyan, Rus, Bulgar, Alman ve Avusturya büyükelçileri de hazır bulunmuşlardır. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, Macaristan Başbakanı'na kendisi adına veda etmek ve selamlarını tercüme etmek üzere yaverini göndermiştir. Ankara'da yaşayan Macarlar da Gömbös'e veda edenlerin arasında olup, Türk Bاندosu Macar Milli marşını seslendirmiştir.⁶¹

Ujság, 24 Ekim 1933 tarihli haberinde “Yarı resmi Türk gazetesinin veda yazısı” başlıklı haberinde Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nin Gömbös'ün Ankara'dan ayrılışı vesilesiyle kaleme aldığı yazı hakkında okuyucularına bilgi vermektedir. Buna göre Hâkimiyet-i Milliye, Türkiye'nin hassas bir dönemden geçtiği, Macar kültürünün Türkiye için yol gösterici olacağı, halkların işbirliğinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Yazısına “Yeni Ankara'dan güzel

⁵⁷ *Budapesti Hírlap*, 1933. október 24, s. 3.

⁵⁸ *Budapesti Hírlap*, 1933. október 25, 53. évfolyam, 243. szám, s. 1.

⁵⁹ *Pesti Hírlap*, 1933. október 25, 55. évfolyam, 243. szám, s. 1.

⁶⁰ Çolak, “Atatürk ve Macar Başbakanı Gyula Gömbös”, s. 42.

⁶¹ *Budapesti Hírlap*, 1933. október 24, 53. évfolyam, 242. szám, s. 3.

Budapeşte şehrine selamlar. Türk kardeşlerinden tüm Macar halkına selamlar.” sözleriyle bitirmektedir.⁶²

Gömbös ve beraberindekiler 23 Ekim sabahı saat 10.25'te Haydarpaşa istasyonuna gelmişlerdir. Burada yine coşkulu bir şekilde karşılanmışlardır. Daha sonra Pera Palas Oteli'ne geçmişlerdir. Öğleden sonra saat ikide İstanbul Valisi Muhiddin Bey onurlarına öğle yemeği vermiştir. Öğleden sonra saat 16.10'da Tekirdağ'da düzenlenecek törene katılmak amacıyla Macarlardan oluşan bir grup İstanbul'a gelmiştir. Gömbös, Kánya ve beraberindekiler akşam saat 9.00'da Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın “Ertuğrul” yatı ile Tekirdağ'a hareket etmişlerdir.⁶³

1.2. Gyula Gömbös'ün Tekirdağ Ziyareti

Başbakan Gyula Gömbös, Türkiye'ye yapacağı ziyaret öncesinde yola çıkmadan tren istasyonunda, “Türkiye'deki Büyük Prens anısına saygılarımızı sunmak için Tekirdağ'ı da ziyaret edeceğiz”⁶⁴ diyerek Türkiye'deki ziyaret noktasından birinin de Tekirdağ olduğunu belirtmiştir. *Esztergom és Vidéke* adlı gazete 15 Ekim 1933 tarihli ve “Rodosto'daki* Rákóczi Evi 24 Ekim'de açılacak” başlıklı haberi ile Tekirdağ'ın, özgürlük için defalarca kan döken Macar ulusunun tarihinde özel bir yere sahip olduğunu belirtmekte, Kahraman Kuruc lideri Büyük Prens II. Ferenc Rákóczi'nin Türkiye'ye sığındığı ve uzun bir sürgün sonrasında burada sonsuzluğa gözlerini yumduğunu⁶⁵ dile getirerek, Tekirdağ'ın Macarlar için önemine değinmektedir. Gazete haberinin devamında 24 Ekim'de Tekirdağ'da Rákóczi Evi'nin açılışı nedeniyle büyük bir törenin yapılacağı olduğunu, Başbakan Gömbös'ün de bu törene katılacağını okuyucularıyla paylaşmıştır.⁶⁶ Nitekim Gömbös ve Kánya Ertuğrul yatı ile bu sabah saat sekizde Tekirdağ'a gelmiştir.⁶⁷ Gömbös ve Kánya saat 11.00'de karaya çıkarak valiyi ziyaret edip yata geri dönmüşlerdir. Vali de saat 12.00'de Başbakan Gömbös'ün ziyaretine karşılık vermiştir.⁶⁸ Öğleden sonra saat 15.30'da Gülcemal adlı gemi ile İstanbul'dan Tekirdağ'a gelen 150 Macar'la birlikte bakanlar, Ferenc Rákóczi'nin eski ikametgâhına gitmiştir.⁶⁹

Pesti Hírlap, 26 Ekim 1933 tarihli haberinde açılış töreni hakkında bilgi vermeden önce, Profesör Károly Müller tarafından restore edilen Ferenc Rákóczi'nin evinin üzerinde “*Burada Prens II. Ferenc Rákóczi'nin Dünya Savaşı sırasında yıkılan ve 1931 yılında Vali Miklós Horthy ve Kont István Bethlen'nin Başbakanlığı döneminde yeniden inşa edilen yemek salonu bulunmaktadır*” şeklinde Macarca ve Türkçe bir yazının bulunduğunu belirtmektedir. Ayrıca Rákóczi'nin evinin önünden geçen sokağa Tekirdağ halkı tarafından “Rákóczi Sokağı” adı verilmiş olduğu da dile getirilmektedir. Törende Macarlar ve Türklerden oluşan bir kalabalık bulunmaktaydı. İlk olarak “kuruc” şarkıları seslendirilmiş, daha sonra Macar milli marşı çalınmıştır. Ardından Başbakan Gömbös, Ferenc Rákóczi'nin Macar milleti için gerçekleştirmiş olduğu mücadelesi ve Türk-Macar kardeşliğine değinen konuşmasını yapmıştır. Konuşma sonrasında coşkulu kalabalık “Yaşasın” ve “Csok jasa” sloganları atmıştır. Tekirdağ Belediye

⁶² Ujság, 1933. október 24, s. 6.

⁶³ Napi Hírek, M.T.I. (Magyar Táviratı Iroda) (Macar Telgraf Ofisi), 1933. október 23.

⁶⁴ Délmagyarország, 1933. Október 18, s. 3.

* Tekirdağ, Macar basınında “Rodosto” olarak geçmektedir.

⁶⁵ Esztergom és Vidéke, 1933 október 15, 81.szám, s. 3.

⁶⁶ Esztergom és Vidéke, 1933 október 15, s. 3.

⁶⁷ Napi Hírek, M.T.I, 1933 október 24.

⁶⁸ Pesti Hírlap, 1933. október 25, 55. évfolyam, 243. szám, s. 1; Délmagyarország, 1933. október 25, 9. évfolyam, 243. szám, s. 8.

⁶⁹ Pesti Hírlap, 1933. október 25, s. 1.

Başkanı Ekrem Bey ise Macar konukları selamlamış “Yaşasın asil Macar milleti” diyerek sözlerini Macarca tamamlamıştır.⁷⁰

Napló, 26 Ekim 1933 tarihli haberinde restorasyonu yapılan Rákóczi Evi'nin açılışının görkemli bir şekilde gerçekleştiğini, açılış töreninde Gömbös'ün yapmış olduğu konuşmasında, Ferenc Rákóczi'nin şahsiyetine değindiğini, O'nun fikirlerine saygı duymak amacıyla Büyük Prens'in “ikamet ettiği eve” hac ziyareti yaptıklarını söylediğini aktarmaktadır. Gömbös'ün konuşması oradaki kalabalık tarafından coşkuyla alkışlanmış, ardından Macaristan'da üniversite eğitimini tamamlayan Rıdvan Bey'in, Macarca hoş geldin konuşması yaptığını duyurmuştur. Daha sonra Rákóczi'nin evine çelenk bırakıldığını ifade etmektedir.⁷¹

Délmagyarország, 26 Ekim 1933 tarihli haberinde açılış töreni ile ilgili bilgi verdikten sonra, Gömbös'ün Macaristan'dan Rákóczi'nin evi için toprak getirdiğini belirtmektedir. Törende Tekirdağ Belediye Başkanı, Gyula Pékár, Gábor Baross, Miklós Elemér, Rıdvan Bey ve Baron László Huszár'ın yapmış olduğu konuşmaların ardından Rákóczi'nin anıtına çelenk bırakıldığını duyurmaktadır.⁷²

24 Ekim akşamı saat 19.00'da Macar devlet adamları ve ziyaretçiler İstanbul'a geri dönmüşlerdir.⁷³ Gömbös, İstanbul'dan ayrılmadan 25 Ekim'de öğleden önce Türkiye Telgraf Ofisi çalışanını kabul ederek aşağıdaki sözleri söylemiştir:⁷⁴

“Türkiye'deki son gelişmeleri büyük bir dikkatle takip ettim. Geçmişte sadece iki ülke arasında yaşanan Türkiye'nin dış ilişkilerinin konularını ele almadım. Güncel olayları kardeş gibi okuyorum. Son devriminizi özel bir dikkatle inceledim ve bu devrimin büyüklüğünün, büyük bir gücün ve güçlü bir iradenin sonucu olduğunu gördüm. Bu arada, kişisel temaslarım neticesinde, Türkiye'nin geleceğini elinde bulunduran büyük adamdan başka bir şey beklemenin mümkün olmadığını, her şeyin doğal seyrinde ilerlemesi gerektiğini artık anlıyorum. Türk hükümetinin, güvenlik gücüyle, iyi tasarlanmış siyasi hedefine doğru ustalikle ilerlediğini ve Türkiye'nin birlik ve beraberlik içinde büyük bir programın hayata geçirilmesi yolunda durmaksızın yol aldığını büyük bir mutlulukla gördüm.

Macaristan Başbakanı olarak bu ülkeden ve bu tarihi topraklardan bir kardeş ve samimi bir dost olarak ayrıldığımı beyan ediyorum. Müzakerelerimiz ve kişisel temasın başlatılmasıyla ülkelerimizin davasına ve barışın büyük çıkarlarına iyi bir hizmet yaptığımıza inanıyorum.”

Başbakan Gömbös, Dışişleri Bakanı Kánya, beraberindekiler ve Macar gazeteciler ile birlikte 25 Ekim akşam saat 19.20'de Sofya'ya doğru yola çıkmışlardır.⁷⁵

2. Gyula Gömbös'ün Macaristan'a Dönüşü

Gömbös, Kánya ve beraberindekiler Türkiye'den Budapeşte'ye 28 Ekim 1933 tarihinde dönmüş olup, onları Doğu tren istasyonunda bayraklarla coşkulu bir kalabalık karşılamıştır.⁷⁶

⁷⁰ **Pesti Hírlap**, 1933. október 26, 55. évfolyam, 244. szám, s. 7.

⁷¹ **Napló**, 1933. október 26, 1. évfolyam, 20. szám, s. 3.

⁷² **Délmagyarország**, 1933. október 26, 9. évfolyam, 244. szám, s. 2.

⁷³ Çolak, **a.g.m.**, s. 42.

⁷⁴ **Napi Hírek, M.T.I.**, 1933 október 25.

⁷⁵ **Napi Hírek, M.T.I.**, 1933 október 25.

Kiskunhalas Helyi Értesítője, adlı bir başka Macar gazetesi, 30 Ekim 1933 tarihli haberinde Gömbös'ün Türkiye'den Budapeşte'ye dönüşünü ele almaktadır. Gömbös'ün tüm güzergâh boyunca coşkulu karşılanmasını başkent gazetelerinin de sayfalarında ayrıntılı olarak yer verdiğine değinmektedir. Gazete Türkiye'den dönen Gömbös'ün coşkulu bir şekilde karşılanmasını şu şekilde değerlendirmektedir:⁷⁷

“Bu coşkulu kutlamalar sadece Budapeşte'de değil, Başbakanın treninin geçtiği her güzergâhta da yaşandı. Tüm ülkenin kalbi, ülkesi için şöhret ve şan kazanmak ve aynı zamanda yurt dışındaki Macarlara yönelik dostane ilişkileri güçlendirmek için Uzak Doğu'ya seyahat eden “kanı kaynayan Macar” Gyula Gömbös için atıyordu. Başbakan'ın Millet'in yüreğini, Millet'in kollarını ve Millet'in çelik iradesini arkasında hissedebilmesi amacıyla bütün ülke birlik içerisindeydi.

Gyula Gömbös'ün büyük hedefleri, ülkenin kalbinde ve atan damarlarında hissedildi. Kendisi de yaptığı açıklamada, bu milleti uyutmayacağını, büyük Macar hedeflerine ulaşmak için onu uyanık tutmak istediğini söyledi. Başbakan ayrıca Prens Rákóczi'nin mülteci evine ve bu ülkeyi özgürlük ve bağımsızlık gibi iki büyük sloganla, Rákóczi ruhuyla yönetmek istediğine olan inancını göstermek için Tekirdağ'a hac ziyareti yaptı.”

Başbakan'ın karşılanışı ile ilgili ayrıntıları vermeye devam eden gazete, Başbakan'ın Kelebia'dan Halas'a uzanan yolculuğu sırasında yol güzergâhı üzerinde bulunan istasyonlardaki sıcak karşılamayı aktardıktan sonra Halas istasyonundaki karşılamaya Budapeşte'den katılan Belediye Başkanı Elemér Preszly'in Prens II. Ferenc Rákóczi'yi anarak Başbakan Gömbös'ü karşıladığını aktarmaktadır. Gömbös ise, Preszly'in kendisini karşılamasından dolayı memnuniyetini belirtmiştir.⁷⁸

Eger – napilap, 3 Kasım 1933 tarihli haberinde Gömbös'ün Macaristan'daki kırsal şehirlerde gerçekleştirdiği iki günlük ziyareti sonrasında Budapeşte'ye gelerek haftalık olağan Bakanlar Kurulu toplantısını yapacak olduğunu ve Başbakan'ın Ankara ve Sofya gezisinin sonuçlarını resmi olarak açıklayacağını duyurmaktadır. Yine bir sonraki hafta başında toplanacak olan Dışişleri Komitesi'nde Balkanlar ve Türkiye ziyaretinin Başbakan tarafından ele alınacağı bilgisine de yer verilmektedir.⁷⁹

Délmagyarország, 4 Kasım 1933 tarihli haberinde Macaristan Telgraf Ofisi'nin bilgisini paylaşmaktadır. Buna göre Hükümet üyeleri cuma sabahı Gömbös'ün başkanlığında bir bakanlar konseyi düzenlemiştir. Dışişleri Bakanı Kánya, Ankara ve Sofya'daki müzakerelerin sonuçları hakkında hükümet üyelerini bilgilendirmiş, teklifi üzerine Bakanlar Kurulu, Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ticaretin teşvik edilmesi ve artırılması amacıyla kurulacak ortak komisyonların üyelerini atamıştır.⁸⁰

Öte yandan *Napló*, 9 Kasım tarihli haberinde Gömbös ve Dışişleri Bakanı Kánya'nın, Perşembe sabahı Millet Meclisi Dışişleri Komitesi'nde Türkiye ve Bulgaristan gezilerine ilişkin

⁷⁶ **Keleti Ujság**, 1933. október 29, 16. évfolyam, 249. szám, s. 10; **Esztergom és Vidéke**, 1933 november 05, 87.szám, s. 1.; **Kiskunhalas Helyi Értesítője**, 1933 október 30, 33. évfolyam, 87. szám, s. 2.

⁷⁷ **Kiskunhalas Helyi Értesítője**, 1933 október 30, 33. évfolyam, 87. szám, s. 2.

⁷⁸ **Kiskunhalas Helyi Értesítője**, 1933 október 30, s. 2.

⁷⁹ **Eger - napilap**, 1933 november 3, 202. szám, s. 1.

⁸⁰ **Délmagyarország**, 1933. november 4, 9. évfolyam, 250. szám, s. 2; Ayrıca bkz. **Napi Hírek, M.T.I.**, 1933. november 3.

bir rapor sunacak olduğu ve Macaristan'ı ilgilendiren konular başta olmak üzere Avrupa'nın durumunun anlatılacağı bir toplantı olacağını okuyucularına duyurmaktadır.⁸¹ Nitekim Millet Meclisi Dışişleri Komitesi 9 Kasım 1933 Perşembe sabahı Gyula Pekár başkanlığında, Başbakan Gömbös, Dışişleri Bakanı Kánya ve Maliye Bakanı Béla Imrédy'nin katıldığı bir toplantı gerçekleştirmişlerdir.⁸² Söz konusu toplantı Macar basınınca ilgiyle takip edilmiş olup, bununla ilgili haberler sayfalarında yer almıştır. Gazetelere yansıyan haberler şöyledir.

Napló, 10 Kasım tarihli haberinde Macaristan Millet Meclisi Dışişleri Komitesi'nde Kánya'nın söylemiş olduğu "*Macaristan'ın müttefiki yoktur, yalnızca dostları vardır*" sözünü başlığa taşıyarak toplantı ile ilgili bilgileri vermektedir. Buna göre Dışişleri Bakanı Kánya genel dış politika durumunu anlattıktan sonra, Türkiye ve Bulgaristan ziyaretine ilişkin açıklamalarda bulunmuştur. Türk-Macar dostluğunun temelini iki hükümet arasındaki sürekli ilişkiye dayanmakta olduğunu, bunun önemini de Macar Hükümeti'nin, Balkanlar'daki durum ne şekilde gelişirse gelişsin Türkiye'nin hiçbir şekilde Macaristan'a yönelik siyasete katılmayacağına dair Türkiye'den güvence alması idi. Dışişleri Bakanı Kánya, Macaristan'ın dış politika alanında serbest politika izlemeye ve Macaristan'ın ulusal hedefleri uğruna barışçıl yollarla mücadele etmeye devam edeceğini vurgulamıştır. Son olarak "*Uluslararası ortam son derece gergin olsa da Macaristan hiçbir dostunu kaybetmedi. 'Macaristan'ın müttefiki yok, sadece dostları var ve onlara güveniyor*" ifadesini kullanmıştır. Gazete toplantı sırasında Kánya'dan sonra söz alan Gömbös'ün sözlerine ilişkin, "*Başbakan Gömbös, Balkan rotasına ilişkin olarak, Türk-Macar müzakerelerinin amacının sadece dostluk anlaşması yapmak değil, aynı zamanda ekonomik ilişkileri derinleştirmek olduğunu kaydetti*" demektedir.⁸³

Keleti Ujság, 10 Kasım tarihli haberinde Dışişleri Komitesi'nde gerçekleşen toplantı ile ilgili "*Macaristan Parlamentosu Dışişleri Komitesi'nde çok önemli bir toplantı vardı*" ifadesi ile başladığı haberinde Dışişleri Bakanı Kánya'nın, önemli dış politika sorunlarının mevcut durumu ile Türkiye ve Bulgaristan gezilerinin Macaristan'ın dış politikası hakkındaki önemine ilişkin bir rapor sunduğunu belirtmektedir. Daha sonra gazete, Dışişleri Bakanı Kánya ve Başbakan Gömbös'ün birlikte, Türkiye ve Bulgaristan'a yaptığı ziyaretin siyasi varlığı, koşulları ve sonuçları hakkında ayrıntılı bir rapor verdiği dile getirilmektedir. Bununla ilgili gazete şunlara değinmektedir:⁸⁴

"Macaristan'la dostluk güvence altına alınmıştır ve Türkiye, Macaristan'ın çıkarlarına aykırı eylemlere katılamayacaktır. Macar-Bulgar dostluğu, ortak acı kader tarafından canlandırılıyor ve güçleniyor. Sofya'ya bir tür anlaşma yapmak için gitmediler, petrol gezisinin amacı bu değildi, Bulgar-Macar dostluğunu ilan etme fırsatı sağlamak için gittiler.

Başarılı bir şekilde sonuçlandı. Hem Türk hem de Bulgar halkının hayırsever dostluğuna güvenebilirsiniz. Macar dış politikasının ilerideki yönü şu şekilde belirlendi: her yerde serbestlik, barış revizyonu ve Macar ulusunun emellerine giden yolun özel barışçıl araçlarla güvence altına alınması."

Gazete Kánya'nın, "Macar dış politikasının Macaristan'ın tüm dostlarının da dostluğunu her yönde koruduğunu" da vurguladığını ifade etmekte, "*Macaristan'ın müttefiki yok, çünkü*

⁸¹ *Napló*, 1933. november 9, 1. évfolyam, 30. szám, s. 2.

⁸² *Napi Hírek, M.T.I.*, 1933. november 9.

⁸³ *Napló*, 1933. november 10, 1. évfolyam, 31. szám, s. 3. (Bkz. Ek:3)

⁸⁴ *Keleti Ujság*, 1933. november 10, 16. évfolyam, 258. szám, s. 3.

ittifak kurmak yerine dostluk kurmaya çalışıyor” sözlerine de yer verilerek Kánya'nın Türkiye ve Bulgaristan ziyaretine ilişkin ifadeleri aktarılmaktadır.⁸⁵

Eger - napilap, 10 Kasım tarihli ve “*Dışişleri Bakanı Kánya ve Gömbös'ün Dışişleri Komitesi'ndeki raporu*” başlıklı haberinde Dışişleri Komitesi'nin toplantısına ilişkin gerçekleşen toplantıda Dışişleri Bakanı Kánya'nın, Avrupa'daki durumu anlattığı ve Başbakan ile Türkiye ziyareti hakkında uzun bir bilgi verdiğini ifade ettikten sonra Türkiye ziyareti hakkındaki raporu şöyle özetlemektedir:⁸⁶

“Rapora göre Ankara'da kayda değer sonuçlar elde ettik, çünkü dostluk ve tahkim anlaşmasının yanı sıra Türkiye'nin Balkanlarla ilgili Macaristan meselelerinden uzak duracağına dair garantiler de aldık. Barış revizyonu fikri tüm Avrupa'da zemin kazanıyor. Başbakan Gömbös, Türkiye ziyaretinin ekonomik sonuçlarının da olduğunu açıkladı.”

Zalamegyei Ujság, 10 Kasım tarihli haberinde “*Kálmán Kánya, Dışişleri Komitesi'nde dış politikanın durumu hakkında bilgi verdi*” başlığı altında Dışişleri Komitesi'nde yapılan toplantıda Kánya'nın Ankara ve Sofya gezisine değindiğini belirtmektedir. Buna göre Türklerin Macarlara yönelik sempatisinin güçlendiği, Balkanlarda durum ne olursa olsun Türkiye'nin olası bir Macar karşıtı eylemden uzak duracağı vurgulanmaktadır. İttifak elde edemeseler de dostlarının olduğu da belirtilmektedir.⁸⁷

Szabolcsi Hírlap, 10 Kasım tarihli haberinde Dışişleri Komitesi'nde Dışişleri Bakanı Kálmán Kánya'nın genel dış politika durumunu detaylı bir şekilde anlattığını belirtmekte, Ankara'daki görüşmelerde Türk ve Macar halkları arasındaki iyi ilişkilerin, Balkanlar'da işler nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın, Türkiye'nin Macaristan'a yönelik bir harekâta asla yer almayacağını ifade ettiğini aktarmaktadır. Sonrasında gazete “*Bu sonuç ciddi bir realpolitığe işaret ediyor*” demektedir. Daha sonra Dışişleri Bakanı'nın konuşmasının ardından söz alan Gömbös'ün, hem Bulgaristan hem de Türkiye ile kurulan ilişkilere değindiği, her iki ülke açısından da ekonomik hayatın gelişiminin oldukça eksik olduğunu, bu vesileyle, bu anlaşmaların meyvelerini yakın zamanda almak için teşvik eden temel ilkeler üzerinde anlaşmaya varıldığını, ancak bunların açıklığa kavuşturulması artık mesleki bakanlıkların ve komitelerin görevi olacağına değindiğini aktarmaktadır.⁸⁸

SONUÇ

Gömbös'ün Türkiye ve Bulgaristan arasında yakınlaşmayı sağlamak amacıyla çıkmış olduğu Türkiye ziyareti, Macar basını tarafından ilgiyle izlenmiş, Gömbös ile birlikte Macar basını temsilcilerinden kişilerin de Türkiye ziyaretinde bulunması ile bazı gazetelerin sayfalarında bu ziyarete dair ayrıntılı haberler vermelerini sağlamıştır.

Macar basını değişen Ankara şehri ve Mustafa Kemal Paşa liderliğinde gelişen Yeni Türkiye ile ilgili yayımladığı makalelerde Türkiye'nin ekonomi ve iş imkânları açısından Macarlar için önemli bir ülke olduğunu dile getirerek, Türkiye'nin Macarlar nazarındaki yerini vurgulamıştır. Böylece Gömbös'ün Türkiye ziyareti Macar basınında heyecan uyandırmıştır.

⁸⁵ Keleti Ujság, 1933. november 10, s. 3.

⁸⁶ Eger - napilap, 1933 november 10, 208. szám, sayfa sayısı görünmüyor.

⁸⁷ Zalamegyei Ujság, 1933. november 10, 16. évfolyam, 254. szám, s. 1.

⁸⁸ Szabolcsi Hírlap, 1933 november 10, 1. évfolyam, 207. szám, sayfa sayısı görünmüyor.

Basına yansıyan haberlerde Macar Bakanların onurlarına verilen ziyafetlerde Türk ve Macar tarafından “kardeş ve dost” ifadelerinin sıkça kullanılması, iki ülke arasındaki dostluğu ve samimiyeti göstermektedir.

Macar basınının merakla takip ettiği husus Gömbös’ün başta Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, Türk hükümet yetkilileri ile gerçekleştirdiği görüşmeler idi. Ancak Macar basınının görüşmelerde geçen konular hakkında vermiş olduğu bilgiler, Gömbös’ün yapmış olduğu açıklamalarla sınırlı kaldığını göstermektedir. Bununla birlikte basına yansıyan haberlerde görüşmelerde siyasi ve ekonomik konuların ele alındığı öğrenilmekte, iki ülke arasında 1929 yılında imzalanan dostluk antlaşmasının süresinin uzatılması, Türkiye ziyaretinin olumlu sonucu olarak değerlendirilmekte, bu da görüşmelerin Macarlar açısından başarılı olduğunu göstermektedir.

Gömbös’ün Macar milleti için tarihi önemi bulunan Macar Özgürlük Savaşı kahramanı II. Ferenc Rákoczi’nin evinin açılış töreni dolayısıyla gerçekleştirdiği Tekirdağ ziyaretine de yoğun katılım olmuştur. Basın haberlerinde bir yandan Rákoczi’nin Macar milletinin bağımsızlığı için verdiği mücadeleyi hatırlatırken, bir yandan da geçmişte Türkiye’ye sığınması ve Türkler tarafından himaye edilmesi ile iki ülke arasındaki tarihe dayalı dostluk vurgulanmıştır.

Macar basınının Gömbös’ün Türkiye’den Macaristan’a dönüşü ile ilgili verdiği haberlerden, Bakanların Türkiye ziyareti hususunda yapmış olduğu açıklamalardan ziyaretin Macaristan açısından olumlu ve başarılı geçtiği, siyasi açıdan Türkiye’nin desteğini almasalar da iki ülke arasında kültürel ve ekonomik ilişkilerin güçlendirildiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

BCA, 30.10.0.0, 233.574.8, Dosya:421-B/8, 24.02.1931.

II. GAZETELER

Budapesti Hírlap, 1933. október 18, 53. évfolyam, 237. szám, s. 2.

Budapesti Hírlap, 1933. október 20, 53. évfolyam, 239. szám, s. 1.

Budapesti Hírlap, 1933. október 21, 53. évfolyam, 240. szám, s. 1-2.

Budapesti Hírlap, 1933. október 24, 53. évfolyam, 242. szám, s. 3.

Budapesti Hírlap, 1933. október 25, 53. évfolyam, 243. szám, s. 1.

Délmagyarország, 1933. október 18, 9. évfolyam, 237. szám, s. 3.

Délmagyarország, 1933. október 22, 9. évfolyam, 241. szám, s. 2.

Délmagyarország, 1933. október 25, 9. évfolyam, 243. szám, s. 8.

Délmagyarország, 1933. október 26, 9. évfolyam, 244. szám, s. 2.

Délmagyarország, 1933. november 4, 9. évfolyam, 250. szám, s. 2.

Eger - napilap, 1933 november 3, 202. szám, s. 1.

Eger - napilap, 1933 november 10, 208. szám, sayfa sayısı görünmüyor.

**MACARİSTAN BAŞBAKANI GYULA GÖMBÖS'ÜN TÜRKİYE ZİYARETİ VE MACAR BASININA
YANSIMALARI**

- Esztergom és Vidéke**, 1933. október 15, 81.szám, s. 3.
Esztergom és Vidéke, 1933. november 05, 87.szám, s. 1.
Keleti Ujság, 1933. október 29, 16. évfolyam, 249. szám, s. 10
Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1933 október 30, 33. évfolyam, 87. szám, s. 2.
Keleti Ujság, 1933. november 10 16. évfolyam, 258. szám, s. 3
Magyarság, 1933. október 20, 14. évfolyam, 239. szám, s. 3.
Magyarság, 1933. október 21, 14. évfolyam, 240. szám, s. 1
Napi Hírek, M.T.I, (Magyar Távirati Iroda) (Macar Telgraf Ofisi),1933. október 24.
Napi Hírek, M.T.I, 1933. október 23.
Napi Hírek, M.T.I, 1933. október 25.
Napi Hírek, M.T.I, 1933 október 25.
Napi Hírek, M.T.I, 1933. november 3.
Napi Hírek, 1933. november 9.
Napló, 1933. október 20, 1. évfolyam, 15. szám, s. 3.
Napló, 1933. Október 21,1. évfolyam, 16. szám, s. 5.
Napló, 1933. Október 22, 1. évfolyam, 17. szám, s. 3.
Napló, 1933. október 24, 1. évfolyam, 18. szám, s. 3.
Napló, 1933. október 26, 1. évfolyam, 20. szám, s. 3.
Napló, 1933. november 9, 1. évfolyam, 30. szám, s. 2.
Napló, 1933. november 10, 1. évfolyam, 31. szám, s. 3.
Pécsi Napló, 1933. október 22, 42. évfolyam, 241. szám, s. 2.
Pécsi Napló, 1933. október 22, 42. évfolyam, 241. szám, s. 2.
Pesti Hírlap, 1933. október 21, 55. évfolyam, 240. szám, s. 3.
Pesti Hírlap, 1933. október 22, 55. évfolyam, 241. szám, s. 7.
Pesti Hírlap, 1933. október 25, 55. évfolyam, 243. szám, s. 1.
Pesti Hírlap, 1933. október 26, 55. évfolyam, 244. szám, s. 7.
Szabolcsi Hírlap, 1933. október 21, 1. évfolyam, 192. szám, s. 1.
Szabolcsi Hírlap, 1933. november 10, 1. évfolyam, 207. szám
Ujság, 1933. október 21, 9. évfolyam, 240. szám, s. 1.
Zalamegyei Ujság, 1933. november 10, 16. évfolyam, 254. szám, s. 1.

III. KİTAPLAR

- ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 15. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul 2005.
- ÇOLAK, Melek, **Atatürk Döneminde Türk-Macar İlişkileri (1919-1938)**, Kitabevi, İstanbul 2023.
- ERKUN, Vecdet, **Budapeşte'den Ankara'ya**, Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları, 1. Basım, 1999.
- HAZAI, György, **Tarih Boyunca Macar-Türk Bağları**, Budapest, 1963.
- NAMAL, Yücel, **Türk Kaynakları Işığında Türk-Macar İlişkileri (1923-1950)**, Lambert Academic Publishing-Türkçe Özel Seri, 2017.
- NEMES, Dezső, **A Bethlen-Kormány Külpolitikája 1927-1931-ben**, Kossuth Budapest 1964.
- TURAN, Mustafa, **Milli Mücadele'de Siyasi Çözüm Arayışları (30 Ekim 1918–24 Temmuz 1923)**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2005.

IV. MAKALELER

- AYBARS, Ergün, “Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşı'na Girişi ve Sonuçları”, 100. Yılında I. Dünya Savaşı, **Dokuz Eylül Üniversitesi ve Buca Belediyesi 2. Uluslararası Tarih Sempozyumu, 16-18 Ekim 2014, Bildiriler Kitabı**, İzmir 2015, s. 111-116.
- BALKAYA, İhsan Sabri, “Türk-Macar Diplomatik Ziyaretlerinin Türk Basınına Yansımaları (1930-1931)”, **Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, S. 54, Yıl: 2009, s. 85-106.
- ÇOLAK, Melek, “Atatürk-Macarlar ve Türk Tarih Tezi”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Yıl:2010, S. 27, s. 371- 402.
- _____, “Atatürk Döneminde Kültürel, Siyasi ve Ekonomik Bakımdan Türk-Macar İlişkileri (1919-1938)”, **Muğla Üniversitesi SBE Dergisi**, C. 1, S. 2, Güz 2000, s. 61-72.
- _____, “Macaristan'da Revizyonizm ve Balkan Paktı Çerçevesinde Türkiye-Macaristan İlişkileri (1923-1938)”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Yıl:4, Sayı: 8, Güz 2005, s. 1-14.
- _____, “Atatürk ve Macar Başbakanı Gyula Gömbös”, **Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, S. 55, 2009, s. 33-56.
- DAVİD, Géza, “Macaristan”, **DİA**, C. 27, Ankara 2003, s. 291.
- “Gömbös Gyula”, **Magyar Életrajzi Lexikon, (1000-1990)**, Javított, átdolgozott kiadás, Főszerkesztő: Kenyeres Ágnes.
- ÖZGİRAY, Ahmet, “Türkiye - Macaristan Siyasi İlişkileri (1923-1938)”, **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları Tarih İncelemeleri Dergisi XII**, Bornova- İzmir 1997, s. 75-80.
- TOPAL MIZRAK, Sezgin, “Macaristan Başbakanı Kont István Bethlen ve Türk Dış Politikası”, **Türk-Macar İlişkilerinin İzinde 20 Yıl Prof. Dr. Melek Çolak Armağanı**, (Ed. Yücel Namal), Kitabevi, İstanbul 2020, s. 297-314.

EKLER

Ek:1

Sok Magyarországot járt török jött el, hogy megtudja a magyar vendégeket, ott voltak a Magyarországon végzett iskolák hallgatói és az istentudó, valamint a Hajdar-pasai igen nagyarányú magyarbarát köznépségre. A főmeg oly nagy volt, hogy a rendőrség alig tudott rendet tartani.

Gömbös Gyula miniszterelnök és Kánya Kálmán külügyminiszter kedvükkel pénteken délután 9 óra 50 perckor érkeztek meg Ankarába. Ankarától néhány percrenyire a vonat előbb pár kilométerre megállt. Mustafa Kemal pasza köztársasági elnök mintagondviselőjével, ahol az ott dolgozó magyar munkások kedvesültek Gömbös Gyula miniszterelnökkel a György Állás, az ottani mezőgazdasági egyetár magyar isemvendége, virágot nyújtott át neki. Gömbös Gyula sajnálva megbeszélte velük a békésbádon azt mondotta:

— Minden jól történik, testvérek! Ezután a vonat elindult. Nemohára a vonat mellett felrakozott lovasság tünnek fel, mégpedig a török lovasságtalibb tagjai, akik közt több Ankarában állomásozó diplomata is tartozik. A lovasság élén Csiky Ferenc dr. a török állami néma főtanácsosa volt.

Igen nagyarányú ünneplések voltak Gömbös Gyula miniszterelnöknek és kíséretének az ankarai pályaudvaron is. Fogadásra megjelent a pályaudvaron Zmet pasza miniszterelnök, Tevfik Rüzüdi bej külügyminiszter, Nereszt bej ankarai váli, Avnani Rifat bej nagykövete, a külügyminisztérium vezetői, Hulusi Feszt Togyay bej főtanácsos, magyar referens, Szeged Feszt bej szertartásmeester, Demir Áli bej, a helyőrség parancsnoka és Soltik bej, az államrendőrség igazgatója. Továbbá az ankarai magyar munkások küldöttege Károly magyar jezsuita atya vezetője és a nagy számban jelenlétek meg a magyar kolónia tagjai.

A pályaudvar meglepetést keltett volt magyarsággal. Itt, a kormányzó fia is, aki jelenleg Ankarában tartózkodik. A pályaudvar előtt díszszalag állt és a katonai zenekar a magyar himnussal játszott.

A. üdvözlés után Gömbös miniszterelnök és Kánya külügyminiszter az Ankara Palotában szállt meg.

Udvarlansági látogatások
A miniszterelnök és a külügyminiszter megérkezése után csak rövid ideig maradt az Ankara Palotában. 11 órákor Togy László ankarai magyar követ társaságában először Tevfik Rüzüdi bej, külügyminiszterrel tett látogatást, majd félhatásokkor Zmet pasza miniszter-

elnök, tizenkettőkor pedig a török nemzetgyűlés elnöke látogatott meg, akik mindhárom már vissza is adták a magyar államférfiak látogatását. Dödi egy órákor a magyar vendégek ebédre voltak hivatalosan, amelyet Tevfik Rüzüdi bej rendezett esteleltükre.

A török külügyminiszter díszbejövetele
Tevfik Rüzüdi bej külügyminiszter díszbejövetele a magyar miniszterek tiszteletére, megjelentek Zmet pasza török miniszterelnök, Avnani Rifat bej, a külügyminisztérium vezetői, Kánya Kálmán külügyminiszter követ, Togy László ankarai magyar követ, a török minisztériumok sajnálgyűlései és a magyar követtség sajnálgyűlése.

Magyarbarát hangulat Ankarában
Amikélt tegnap Istambulban, úgy ma Ankarában is a török-magyar barátság jegyében foglalt te Gömbös Gyula miniszterelnök és Kánya Kálmán külügyminiszter látogatása. Nemesek hivatalos körök halmoztak el a barátság minden jelével a magyar vendégeket, és a város lakossága is a magyar érdeklődésnek az szeretettel vette őket körbe. A nagy szőlen részegében és a magyar követ testvérsége tudata és a török lakosság a legnagyobb egyetértésben él az itt dolgozó nagyarányú magyar munkásokkal. Mivel a törökök pénztelen munkások, a Kermel pasza akaratából munkásságát a kormányzó vállalta meg, hogy a törökök fővárosi utcaiban és állomásokon érdeklődők álltak körül a magyar államférfiak felkutatott Ankara Palotájában. Mindenféle érdeklődés elvárták Ankara főhivatalos lapját, amelynek első oldalán Gömbös Gyula miniszterelnök és Kánya Kálmán külügyminiszter érkezése előtt a sajnálgyűlések vendége a magyar-török barátságos barátságáról szólt.

Az utóközön gyakran lehetett magyar szóval hallani, nemesek az Ankarában élő magyarok közötték beszélgettek a vendégek itt tartózkodásáról, és a környékebeli falvakból is sok magyar jött be a fővárosba erre a napra. Ankarában magyar napja volt.

Az utóközön gyakran lehetett magyar szóval hallani, nemesek az Ankarában élő magyarok közötték beszélgettek a vendégek itt tartózkodásáról, és a környékebeli falvakból is sok magyar jött be a fővárosba erre a napra. Ankarában magyar napja volt.

Az utóközön gyakran lehetett magyar szóval hallani, nemesek az Ankarában élő magyarok közötték beszélgettek a vendégek itt tartózkodásáról, és a környékebeli falvakból is sok magyar jött be a fővárosba erre a napra. Ankarában magyar napja volt.

Az utóközön gyakran lehetett magyar szóval hallani, nemesek az Ankarában élő magyarok közötték beszélgettek a vendégek itt tartózkodásáról, és a környékebeli falvakból is sok magyar jött be a fővárosba erre a napra. Ankarában magyar napja volt.

Az utóközön gyakran lehetett magyar szóval hallani, nemesek az Ankarában élő magyarok közötték beszélgettek a vendégek itt tartózkodásáról, és a környékebeli falvakból is sok magyar jött be a fővárosba erre a napra. Ankarában magyar napja volt.

Háromórás tárgyalás a török miniszterelnökkel és külügyminiszterrel

Gömbös Gyula miniszterelnök és Kánya Kálmán külügyminiszter Togy László ankarai magyar követ társaságában ma délután 5 órákor ismét felkeresték Zmet pasza török miniszterelnököt Csomakban lévő lakásán és három óra hosszú távirati megbeszélést folytattak vele. A tárgyalás

son részvétet Tevfik Rüzüdi bej török külügyminiszter is. A miniszterelnök kíséretének tagjai ez idő alatt megtekintették a város hátrában épülőfélben lévő hatalmas duzzasztógátat, amely Ankarának vitalis vizet ellátására szolgál.

Zmet pasza pohárköszöntője

Zmet pasza este 6 órákor (török időszámítás szerint) díszet adott a magyar miniszterelnök és külügyminiszter tiszteletére. A díszet résztvevők a hivatalos kíséret és az ankarai magyar követtség tagjai a török kormány tagjai, a török külügyminisztérium főbb tisztségviselői és a magyar kormányfővelk mellé beosztott funkcionáriusok, valamint a hatóságok főbb képviselői.

és abból az igazi vonalomból, amely őket egyesíti.
— Tudjuk, hogy a török népek ezen a nagy örömnapiján Magyarországot szíve együtt dobog a miénkkel és hogy barátságunk valamennyien részt vesznek abban az ünneplésben, amelyet az Önök látogatása Törökországban jelölt meg.
— Közönséget mondotk azért Önek, Miniszterelnök Ur és hasonlóképben köszöntöt mondotk Kánya úrnak, akiket az Önök látogatása Törökországban jelölt meg.
— Néhány év óta nehéz korszakban élünk, amely nyugtalanító a világ békesség szempontjából. A szenvedések, amelyeket az emberiség visel, úgy látszik, hogy még nincsenek közel az enyhüléshez. A kormányok vállalata felelősséget ez a tény jóval súlyosabb teszi és a világ vezetőinek komolyan fontolóra kell vennük minden eszeleketükben, amelyek a gondjainkra bízott országok sorát irányítják.
— A köztársasági kormányra ezért továbbra is a maga elé tűzött politika általános irányelvei követik. Ez a politika abban foglalható össze, hogy forrón vágyódik a békére és a nyugalomra, megszakítás nélkül fázadónak a megbékélés és a feszültség enyhítése érdekében és lojálisan hála adott szavához és a megköthet barátságához.
— Ezen a téren és a világotól minden viszonyzatokban a magyar királyi kormány együttműködése azaz a kormány, amelyben van szerencsés elnöklőnk, a legtermékenyebb volt. Ezt az együttműködést, Miniszterelnök Ur, fenn kell tartanunk és még jobban ki kell fejlesztenünk. Nagyobb szükség van rá, mint eddig bármikor, hogy hozzájáruljunk a világon a békének helyreállításához, ami hiányzik és

és abból az igazi vonalomból, amely őket egyesíti.
— Tudjuk, hogy a török népek ezen a nagy örömnapiján Magyarországot szíve együtt dobog a miénkkel és hogy barátságunk valamennyien részt vesznek abban az ünneplésben, amelyet az Önök látogatása Törökországban jelölt meg.
— Közönséget mondotk azért Önek, Miniszterelnök Ur és hasonlóképben köszöntöt mondotk Kánya úrnak, akiket az Önök látogatása Törökországban jelölt meg.
— Néhány év óta nehéz korszakban élünk, amely nyugtalanító a világ békesség szempontjából. A szenvedések, amelyeket az emberiség visel, úgy látszik, hogy még nincsenek közel az enyhüléshez. A kormányok vállalata felelősséget ez a tény jóval súlyosabb teszi és a világ vezetőinek komolyan fontolóra kell vennük minden eszeleketükben, amelyek a gondjainkra bízott országok sorát irányítják.
— A köztársasági kormányra ezért továbbra is a maga elé tűzött politika általános irányelvei követik. Ez a politika abban foglalható össze, hogy forrón vágyódik a békére és a nyugalomra, megszakítás nélkül fázadónak a megbékélés és a feszültség enyhítése érdekében és lojálisan hála adott szavához és a megköthet barátságához.
— Ezen a téren és a világotól minden viszonyzatokban a magyar királyi kormány együttműködése azaz a kormány, amelyben van szerencsés elnöklőnk, a legtermékenyebb volt. Ezt az együttműködést, Miniszterelnök Ur, fenn kell tartanunk és még jobban ki kell fejlesztenünk. Nagyobb szükség van rá, mint eddig bármikor, hogy hozzájáruljunk a világon a békének helyreállításához, ami hiányzik és

és abból az igazi vonalomból, amely őket egyesíti.
— Tudjuk, hogy a török népek ezen a nagy örömnapiján Magyarországot szíve együtt dobog a miénkkel és hogy barátságunk valamennyien részt vesznek abban az ünneplésben, amelyet az Önök látogatása Törökországban jelölt meg.
— Közönséget mondotk azért Önek, Miniszterelnök Ur és hasonlóképben köszöntöt mondotk Kánya úrnak, akiket az Önök látogatása Törökországban jelölt meg.
— Néhány év óta nehéz korszakban élünk, amely nyugtalanító a világ békesség szempontjából. A szenvedések, amelyeket az emberiség visel, úgy látszik, hogy még nincsenek közel az enyhüléshez. A kormányok vállalata felelősséget ez a tény jóval súlyosabb teszi és a világ vezetőinek komolyan fontolóra kell vennük minden eszeleketükben, amelyek a gondjainkra bízott országok sorát irányítják.
— A köztársasági kormányra ezért továbbra is a maga elé tűzött politika általános irányelvei követik. Ez a politika abban foglalható össze, hogy forrón vágyódik a békére és a nyugalomra, megszakítás nélkül fázadónak a megbékélés és a feszültség enyhítése érdekében és lojálisan hála adott szavához és a megköthet barátságához.
— Ezen a téren és a világotól minden viszonyzatokban a magyar királyi kormány együttműködése azaz a kormány, amelyben van szerencsés elnöklőnk, a legtermékenyebb volt. Ezt az együttműködést, Miniszterelnök Ur, fenn kell tartanunk és még jobban ki kell fejlesztenünk. Nagyobb szükség van rá, mint eddig bármikor, hogy hozzájáruljunk a világon a békének helyreállításához, ami hiányzik és

és abból az igazi vonalomból, amely őket egyesíti.
— Tudjuk, hogy a török népek ezen a nagy örömnapiján Magyarországot szíve együtt dobog a miénkkel és hogy barátságunk valamennyien részt vesznek abban az ünneplésben, amelyet az Önök látogatása Törökországban jelölt meg.
— Közönséget mondotk azért Önek, Miniszterelnök Ur és hasonlóképben köszöntöt mondotk Kánya úrnak, akiket az Önök látogatása Törökországban jelölt meg.
— Néhány év óta nehéz korszakban élünk, amely nyugtalanító a világ békesség szempontjából. A szenvedések, amelyeket az emberiség visel, úgy látszik, hogy még nincsenek közel az enyhüléshez. A kormányok vállalata felelősséget ez a tény jóval súlyosabb teszi és a világ vezetőinek komolyan fontolóra kell vennük minden eszeleketükben, amelyek a gondjainkra bízott országok sorát irányítják.
— A köztársasági kormányra ezért továbbra is a maga elé tűzött politika általános irányelvei követik. Ez a politika abban foglalható össze, hogy forrón vágyódik a békére és a nyugalomra, megszakítás nélkül fázadónak a megbékélés és a feszültség enyhítése érdekében és lojálisan hála adott szavához és a megköthet barátságához.
— Ezen a téren és a világotól minden viszonyzatokban a magyar királyi kormány együttműködése azaz a kormány, amelyben van szerencsés elnöklőnk, a legtermékenyebb volt. Ezt az együttműködést, Miniszterelnök Ur, fenn kell tartanunk és még jobban ki kell fejlesztenünk. Nagyobb szükség van rá, mint eddig bármikor, hogy hozzájáruljunk a világon a békének helyreállításához, ami hiányzik és

és abból az igazi vonalomból, amely őket egyesíti.
— Tudjuk, hogy a török népek ezen a nagy örömnapiján Magyarországot szíve együtt dobog a miénkkel és hogy barátságunk valamennyien részt vesznek abban az ünneplésben, amelyet az Önök látogatása Törökországban jelölt meg.
— Közönséget mondotk azért Önek, Miniszterelnök Ur és hasonlóképben köszöntöt mondotk Kánya úrnak, akiket az Önök látogatása Törökországban jelölt meg.
— Néhány év óta nehéz korszakban élünk, amely nyugtalanító a világ békesség szempontjából. A szenvedések, amelyeket az emberiség visel, úgy látszik, hogy még nincsenek közel az enyhüléshez. A kormányok vállalata felelősséget ez a tény jóval súlyosabb teszi és a világ vezetőinek komolyan fontolóra kell vennük minden eszeleketükben, amelyek a gondjainkra bízott országok sorát irányítják.
— A köztársasági kormányra ezért továbbra is a maga elé tűzött politika általános irányelvei követik. Ez a politika abban foglalható össze, hogy forrón vágyódik a békére és a nyugalomra, megszakítás nélkül fázadónak a megbékélés és a feszültség enyhítése érdekében és lojálisan hála adott szavához és a megköthet barátságához.
— Ezen a téren és a világotól minden viszonyzatokban a magyar királyi kormány együttműködése azaz a kormány, amelyben van szerencsés elnöklőnk, a legtermékenyebb volt. Ezt az együttműködést, Miniszterelnök Ur, fenn kell tartanunk és még jobban ki kell fejlesztenünk. Nagyobb szükség van rá, mint eddig bármikor, hogy hozzájáruljunk a világon a békének helyreállításához, ami hiányzik és

és abból az igazi vonalomból, amely őket egyesíti.
— Tudjuk, hogy a török népek ezen a nagy örömnapiján Magyarországot szíve együtt dobog a miénkkel és hogy barátságunk valamennyien részt vesznek abban az ünneplésben, amelyet az Önök látogatása Törökországban jelölt meg.
— Közönséget mondotk azért Önek, Miniszterelnök Ur és hasonlóképben köszöntöt mondotk Kánya úrnak, akiket az Önök látogatása Törökországban jelölt meg.
— Néhány év óta nehéz korszakban élünk, amely nyugtalanító a világ békesség szempontjából. A szenvedések, amelyeket az emberiség visel, úgy látszik, hogy még nincsenek közel az enyhüléshez. A kormányok vállalata felelősséget ez a tény jóval súlyosabb teszi és a világ vezetőinek komolyan fontolóra kell vennük minden eszeleketükben, amelyek a gondjainkra bízott országok sorát irányítják.
— A köztársasági kormányra ezért továbbra is a maga elé tűzött politika általános irányelvei követik. Ez a politika abban foglalható össze, hogy forrón vágyódik a békére és a nyugalomra, megszakítás nélkül fázadónak a megbékélés és a feszültség enyhítése érdekében és lojálisan hála adott szavához és a megköthet barátságához.
— Ezen a téren és a világotól minden viszonyzatokban a magyar királyi kormány együttműködése azaz a kormány, amelyben van szerencsés elnöklőnk, a legtermékenyebb volt. Ezt az együttműködést, Miniszterelnök Ur, fenn kell tartanunk és még jobban ki kell fejlesztenünk. Nagyobb szükség van rá, mint eddig bármikor, hogy hozzájáruljunk a világon a békének helyreállításához, ami hiányzik és

ezzel a béke megszilárdításához, amelynek ügyéhez Önök éppen úgy, mint mi, szilárdan és őszintén ragaszkodunk.
— Ezzel az asszáló, ahonnan nagy üdvömmre Önökhöz intézhetem szavamat, a török nép meleg üdvözlését küldöm a nemes magyar nemzetnek, amelynek kijály

ezzel a béke megszilárdításához, amelynek ügyéhez Önök éppen úgy, mint mi, szilárdan és őszintén ragaszkodunk.
— Ezzel az asszáló, ahonnan nagy üdvömmre Önökhöz intézhetem szavamat, a török nép meleg üdvözlését küldöm a nemes magyar nemzetnek, amelynek kijály

Gömbös Gyula miniszterelnök a nemes barátságban összefort testvérnép érzelmeiről

A viharos helyesléssel és tapsal fogadott be az utóközön Gömbös Gyula miniszterelnök emelkedett színlóra és az alábbiakban válaszolt Zmet pasza meghívásig pohárköszöntőjére.
Miniszterelnök Ur! Összese halálával és mályan meghatva mondotk köszönetet Kánya külügyminiszter nevében is azokat a bennő és határozott szavakat, amelyek Nagyméltóságod hozam istentől kegykedett. Az a fogadás, amelyben bennünket a török nép utunkon a határozott szavakat Ankarában összehoztam, harszónikus keretebe foglalják ezeket a bölcs és testvéri érzelmektől átitatott szavakat.
— Az 1928. év, amelyről Nagyméltóságod az imént megemlékezett, kiinduló pont volt, de nem a nemzetünk közötti barátságunk kiinduló pontja, mivel ez a barátság már sokasodott éves. Kiinduló pontja volt annak az elhatározásnak, hogy a bennünket kölcsönösen érdekelt kérdésekben politikailag összehoztuk és közös irányvonalat követünk. A két nemzet egymás iránti érzelmeit teljes mértékben visszatükröz és a politika népszerű értékeire van alapozva és azok valódi szükségleteit tartja szem előtt. Ezáltal annál nagyobb, mint hogy barátságunk közzémondásának, akik körülmények legvalóságosabb pillanatában ellen tudtak állni egy egész életemnek világnak, a csodálatos erővel, pártatlan bölcseséggel, tisztán saját erőkkel megteremtették az új erőt és hatást, minélkél több megcsodált Törökországot.

tulajdonságai, hazafisága, munkássága és lojalitása csodálatra méltók.
— Miniszterelnök Ur! Ezek a tulajdonságok egyébként, amelyek rokon tulajdonságaink, további kapcsolatot jelentenek a két nemzet között, amelyek flainak büszkén valljuk magunkat.
— Emeleim poharomat Magyarországot kormányzóira, főfőméltóságaink egészségére, a nagy testvérség boldogságára és Miniszterelnök Ur és Kánya Csecceleniája egészségére és írtim a soha el nem múló török-magyar barátságára.

tulajdonságai, hazafisága, munkássága és lojalitása csodálatra méltók.
— Miniszterelnök Ur! Ezek a tulajdonságok egyébként, amelyek rokon tulajdonságaink, további kapcsolatot jelentenek a két nemzet között, amelyek flainak büszkén valljuk magunkat.
— Emeleim poharomat Magyarországot kormányzóira, főfőméltóságaink egészségére, a nagy testvérség boldogságára és Miniszterelnök Ur és Kánya Csecceleniája egészségére és írtim a soha el nem múló török-magyar barátságára.

Gömbös Gyula miniszterelnök a nemes barátságban összefort testvérnép érzelmeiről

A viharos helyesléssel és tapsal fogadott be az utóközön Gömbös Gyula miniszterelnök emelkedett színlóra és az alábbiakban válaszolt Zmet pasza meghívásig pohárköszöntőjére.
Miniszterelnök Ur! Összese halálával és mályan meghatva mondotk köszönetet Kánya külügyminiszter nevében is azokat a bennő és határozott szavakat, amelyek Nagyméltóságod hozam istentől kegykedett. Az a fogadás, amelyben bennünket a török nép utunkon a határozott szavakat Ankarában összehoztam, harszónikus keretebe foglalják ezeket a bölcs és testvéri érzelmektől átitatott szavakat.
— Az 1928. év, amelyről Nagyméltóságod az imént megemlékezett, kiinduló pont volt, de nem a nemzetünk közötti barátságunk kiinduló pontja, mivel ez a barátság már sokasodott éves. Kiinduló pontja volt annak az elhatározásnak, hogy a bennünket kölcsönösen érdekelt kérdésekben politikailag összehoztuk és közös irányvonalat követünk. A két nemzet egymás iránti érzelmeit teljes mértékben visszatükröz és a politika népszerű értékeire van alapozva és azok valódi szükségleteit tartja szem előtt. Ezáltal annál nagyobb, mint hogy barátságunk közzémondásának, akik körülmények legvalóságosabb pillanatában ellen tudtak állni egy egész életemnek világnak, a csodálatos erővel, pártatlan bölcseséggel, tisztán saját erőkkel megteremtették az új erőt és hatást, minélkél több megcsodált Törökországot.

Az utóközön gyakran lehetett magyar szóval hallani, nemesek az Ankarában élő magyarok közötték beszélgettek a vendégek itt tartózkodásáról, és a környékebeli falvakból is sok magyar jött be a fővárosba erre a napra. Ankarában magyar napja volt.

Az utóközön gyakran lehetett magyar szóval hallani, nemesek az Ankarában élő magyarok közötték beszélgettek a vendégek itt tartózkodásáról, és a környékebeli falvakból is sok magyar jött be a fővárosba erre a napra. Ankarában magyar napja volt.

Az utóközön gyakran lehetett magyar szóval hallani, nemesek az Ankarában élő magyarok közötték beszélgettek a vendégek itt tartózkodásáról, és a környékebeli falvakból is sok magyar jött be a fővárosba erre a napra. Ankarában magyar napja volt.

Az utóközön gyakran lehetett magyar szóval hallani, nemesek az Ankarában élő magyarok közötték beszélgettek a vendégek itt tartózkodásáról, és a környékebeli falvakból is sok magyar jött be a fővárosba erre a napra. Ankarában magyar napja volt.

Az utóközön gyakran lehetett magyar szóval hallani, nemesek az Ankarában élő magyarok közötték beszélgettek a vendégek itt tartózkodásáról, és a környékebeli falvakból is sok magyar jött be a fővárosba erre a napra. Ankarában magyar napja volt.

Az utóközön gyakran lehetett magyar szóval hallani, nemesek az Ankarában élő magyarok közötték beszélgettek a vendégek itt tartózkodásáról, és a környékebeli falvakból is sok magyar jött be a fővárosba erre a napra. Ankarában magyar napja volt.

Az utóközön gyakran lehetett magyar szóval hallani, nemesek az Ankarában élő magyarok közötték beszélgettek a vendégek itt tartózkodásáról, és a környékebeli falvakból is sok magyar jött be a fővárosba erre a napra. Ankarában magyar napja volt.

Az utóközön gyakran lehetett magyar szóval hallani, nemesek az Ankarában élő magyarok közötték beszélgettek a vendégek itt tartózkodásáról, és a környékebeli falvakból is sok magyar jött be a fővárosba erre a napra. Ankarában magyar napja volt.

Az utóközön gyakran lehetett magyar szóval hallani, nemesek az Ankarában élő magyarok közötték beszélgettek a vendégek itt tartózkodásáról, és a környékebeli falvakból is sok magyar jött be a fővárosba erre a napra. Ankarában magyar napja volt.

Az utóközön gyakran lehetett magyar szóval hallani, nemesek az Ankarában élő magyarok közötték beszélgettek a vendégek itt tartózkodásáról, és a környékebeli falvakból is sok magyar jött be a fővárosba erre a napra. Ankarában magyar napja volt.

Az utóközön gyakran lehetett magyar szóval hallani, nemesek az Ankarában élő magyarok közötték beszélgettek a vendégek itt tartózkodásáról, és a környékebeli falvakból is sok magyar jött be a fővárosba erre a napra. Ankarában magyar napja volt.

Az utóközön gyakran lehetett magyar szóval hallani, nemesek az Ankarában élő magyarok közötték beszélgettek a vendégek itt tartózkodásáról, és a környékebeli falvakból is sok magyar jött be a fővárosba erre a napra. Ankarában magyar napja volt.

Az utóközön gyakran lehetett magyar szóval hallani, nemesek az Ankarában élő magyarok közötték beszélgettek a vendégek itt tartózkodásáról, és a környékebeli falvakból is sok magyar jött be a fővárosba erre a napra. Ankarában magyar napja volt.

A gazdaadósságokról szóló rendelet kedden jelenik meg a hivatalos lapban

A magyar belpolitikai legsúlyosabb problémát kiemelt elő helyen áll a gazdaadósságok rendezése és a racionalizálás feladata megoldása. Gömbös Gyula miniszterelnök törökországi útja előtt tett nyilatkozatában bejelentette, hogy mind a két kérdés megoldására a legközelebbi időn belül sor kerül. A gazdaadósságok rendezéséről szóló rendelet hatálya október 31-én lejár. A másik kérdés pedig elkészült az új nyújtóirányjavaslat. A két törvényjavaslat egyben áll a racionalizálási törvényekkel.

lásról tett jelentést, majd Imrédy Béla pénzügyminiszter és László Andor igazságügyminiszter előadásában a nyugdíj-törvényjavaslat és a gazdaadósságok rendezéséről vonatkozó kormányrendelet ügyes megfigyelés mellett jött el. A törvényjavaslatok kérdéseit tárgyalta le a miniszterelnök, amely a törvények elintézése után 3 órákor ért véget.

A mai minisztertanács egyebeként véglegesen leterjesztette a gazdaadósságok rendezéséről szóló rendeletet, valamint a nyugdíjtörvényjavaslatot. Erősenlétünk szerint a gazdaadósságok rendezéséről szóló rendelet hatálya október 31-én lejár. A másik kérdés pedig elkészült az új nyújtóirányjavaslat. A két törvényjavaslat egyben áll a racionalizálási törvényekkel.

A mai minisztertanács egyebeként véglegesen leterjesztette a gazdaadósságok rendezéséről szóló rendeletet, valamint a nyugdíjtörvényjavaslatot. Erősenlétünk szerint a gazdaadósságok rendezéséről szóló rendelet hatálya október 31-én lejár. A másik kérdés pedig elkészült az új nyújtóirányjavaslat. A két törvényjavaslat egyben áll a racionalizálási törvényekkel.

A mai minisztertanács egyebeként véglegesen leterjesztette a gazdaadósságok rendezéséről szóló rendeletet, valamint a nyugdíjtörvényjavaslatot. Erősenlétünk szerint a gazdaadósságok rendezéséről szóló rendelet hatálya október 31-én lejár. A másik kérdés pedig elkészült az új nyújtóirányjavaslat. A két törvényjavaslat egyben áll a racionalizálási törvényekkel.

A mai minisztertanács egyebeként véglegesen leterjesztette a gazdaadósságok rendezéséről szóló rendeletet, valamint a nyugdíjtörvényjavaslatot. Erősenlétünk szerint a gazdaadósságok rendezéséről szóló rendelet hatálya október 31-én lejár. A másik kérdés pedig elkészült az új nyújtóirányjavaslat. A két törvényjavaslat egyben áll a racionalizálási törvényekkel.

A mai minisztertanács egyebeként véglegesen leterjesztette a gazdaadósságok rendezéséről szóló rendeletet, valamint a nyugdíjtörvényjavaslatot. Erősenlétünk szerint a gazdaadósságok rendezéséről szóló rendelet hatálya október 31-én lejár. A másik kérdés pedig elkészült az új nyújtóirányjavaslat. A két törvényjavaslat egyben áll a racionalizálási törvényekkel.

A mai minisztertanács egyebeként véglegesen leterjesztette a gazdaadósságok rendezéséről szóló rendeletet, valamint a nyugdíjtörvényjavaslatot. Erősenlétünk szerint a gazdaadósságok rendezéséről szóló rendelet hatálya október 31-én lejár. A másik kérdés pedig elkészült az új nyújtóirányjavaslat. A két törvényjavaslat egyben áll a racionalizálási törvényekkel.

A mai minisztertanács egyebeként véglegesen leterjesztette a gazdaadósságok rendezéséről szóló rendeletet, valamint a nyugdíjtörvényjavaslatot. Erősenlétünk szerint a gazdaadósságok rendezéséről szóló rendelet hatálya október 31-én lejár. A másik kérdés pedig elkészült az új nyújtóirányjavaslat. A két törvényjavaslat egyben áll a racionalizálási törvényekkel.

A mai minisztertanács egyebeként véglegesen leterjesztette a gazdaadósságok rendezéséről szóló rendeletet, valamint a nyugdíjtörvényjavaslatot. Erősenlétünk szerint a gazdaadósságok rendezéséről szóló rendelet hatálya október 31-én lejár. A másik kérdés pedig elkészült az új nyújtóirányjavaslat. A két törvényjavaslat egyben áll a racionalizálási törvényekkel.

İsmet Paşa ve Gömbös'ün Türk-Macar dostluğu ile ilgili karşılıklı konuşmalarını içeren haber.

Budapesti Hırlap, 1933. október 21, 53. evfolyam, 240. szám, s. 2.

TUUSLARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ (ETA JURNAL)

INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND HISTORY RESEARCH Yıl: 6, Cilt: 6, Sayı: 11, Temmuz 2024, s. 105-127.

Ek:2

Pesti Hírlap muhabiri Jenő Benda'nın Mustafa Kemal Paşa-Gombos görüşmesi sonrası Mustafa Kemal Paşa'nın Macar gazetecilere yapmış olduğu konuşması hakkında haberi.

Pesti Hírlap, 1933. október 22, 55. évfolyam, 241. szám, s. 7.

1933 november 10. péntek.

A kormány munkaprogramja:

Ideiglenesen meghosszabbítják a lakók védelméről szóló törvényt

Szanállják a betegségyőzpénztárakat — Uj bevételi forrás Törvény helyett szükségrendelet

Prága, november 9. A politikai miniszterek...

a kérdése törvényeket. Az idő rövidsége miatt...

hogy ezeket a kérdéseket a nemzetgyűlés...

Mindkét olvasásban elfogadták a felfaltalmazási törvényt

Prága, november 9. A képviselőház...

a kormány a felfaltalmazási törvényt...

Benes külügyminiszternek a külügyi...

A szociális biztosítási törvényt...

A kormány a szociális biztosításról...

Az alkotmányjogi bizottság által...

Mind eseh, mint német részről...

A lakók védelméről szóló törvény...

A végrehajtási rendelet a szükségren-

Kuba? (kommunista) beszéde alatt...

Az építési tevékenységről szóló...

Az előző jelentést követő vitában...

Bavasz (szlovák néppárti) a felfaltalmazási...

Érlelmesedésnél, GÖLYVÁNAL, NEURASTHENIÁL, CSONTBOLGORNAL, A CSZIL JÓD-BRÓMOS GYÓGYVÍZ OTTHONI IVÓ-ES FÜRÖDÖKURÁJA KIVÁ-LÓ EREDMÉNYT BIZTOSIT.

Bethlen ezután a leszerelés kérdésszel...

Lord Rothermere Anitla légi felfegyverzését sürgeti

London, november 9. Lord Rothermere, aki eddig bizonyos rokonszenvvel beszélt Hitlerrel...

Biznám haránta gyilkolta meg Nadir négin királyt

London, november 9. Pehavából érkezett jelentés szerint Afganisztán királyát meggyilkolták...

„Magyarországnak nincsenek szövetségesei, csak barátai vannak”

— mondta Kánya külügyminiszter a magyar képviselőház külügyi bizottságában

Budapest, november 9. (Tudósítók telefonjelentése) A képviselőház külügyi bizottságában...

Eckhardt és az egységes Dunamedencéőj

A miniszterelnök és a külügyminiszter...

Bethlen a szovjettel való gazdasági kiegyezés mellett

A következő szónok Bethlen István gróf, aki széles vonalokban ismerteti az általános külpolitikai helyzetet.

A világ egyre terjed és most már Ázria béhéjét is fölborítással fenyegeti.

Ausztriában változatlan a helyzet, azok a problémák, amelyek Auszria közvéleményét az utóbbi hónapokban nyugtalanították, még nem oldódtak meg.

Magyarország továbbra is megőrizti tartózkodó külpolitikai irányvonalát.

A külügyminiszter ezután a törökországi és bulgáriai látogatásáról nyilatkozott. A török-magyar barátság alapja a két kormány általános kapcsolatának nyugalom és jelentősége abban van, hogy...

Cánya Kálmán külügyminiszter a külügyi xpozé végén bejelentette, hogy Magyarország külpolitikai tere továbbra is a szabad szék politikáját folytatja és hangsúlyozta, hogy Magyarország nemzeti céljai érdekében képes eszközökkel továbbra harcolni fog. Ennek ellenére, hogy a nemzetközi hangulat enklvível ideges, Magyarország barátai közül senkit sem veszített el.

Örmények adott kegyezés, hogy Magyarország külpolitikai alapelveinek tartása, szövetségi rendszerektől való tartózkodás. A magyartalmak felé mindenesetre nagy jelentősége van ennek a magyartalmak, mert önmük bizonyosítják, adja Magyarország öszinte békebeszerezetéknek.

Fontosnak tartaná, hogy a magyartalmak a mai szoros kisanant-szövetségi keret megvastentését határozzák el és ezzel elhárítsák a Duna-medence ujászervezésének utóbbi az egyetlen akadályt. Eckhardt Tibor egy nagy dunai szövetségi tervét tartja az egyedül helyes megoldásnak.

Ebben a nagy keresztben elhelyezkedést nyerne Auszria és Magyarország is, amelyben nézetek szerint Csehszlovákiának is helyét kellene biztosítani.

Buchinger Manó szociáldemokrata szóvalt fel ezután, aki bejelenti, hogy agodazolommal nézi a kormány külpolitikáját. Javasolja, hogy Magyarország keresen gazdasági kapcsolatokat a Szovjetunióval, mert ezáltal a magyar ipar lényegesen fellendülne. Buchinger véleménye szerint Magyarország politikája a jelen helyzetben csak gazdasági pozíciók szerzése irányulhat és ebből a szempontból legfontosabb tennivaló, keresni a kapcsolatokat a szomszéd államokkal. A kormánytól a

nyomolag politikájának megtartását követelt.

A következő szónok Bethlen István gróf, aki széles vonalokban ismerteti az általános külpolitikai helyzetet. Kijelenti, hogy ő nem francia-barát és nem német-barát és nem angol-barát — ő előszörban magyar-barát és a vilámpolitika összes eseményeit csak ebből a szempontból mérlegeli. A dunai probléma megoldását a Mussolini-terv alapján tartja egyedül megvalósíthatónak. Örömmel vette tudomásul, hogy a magyar kormány Genében a Mussolini-terv mellett foglalt állást. Allandóan figyelemmel kell tartani a magyar kormányt a balkáni eseményeket. Felidéniül szükségének tartja, hogy Magyarország a Szovjetunióval gazdasági kapcsolatokat létesítsen, mert a magyar mezőgazdasági termények elhelyezésének szempontjából a szovjetországi kapcsolatok előnyösnek fontosak.

Nem szabad figyelmen kívül hagynia a kormányt a távolkeleti eseményeket sem, éppen azért, mert Japán ma egy távolkeleti háború küszöbén egy jelentőséggel bír a nemzetközi helyzet alakulása szempontjából. Fontosnak tartaná, hogy a magyar kormány közegegetésével fel Tóthotól, ha másképp nem megy, meg kell szüntetni a valamely kisebb és kevésbé fontos követéséget.

Magyarországnak nincsenek szövetségesei, csupán barátai vannak és ezekre támaszkodik.

Napló gazetesinde Kánya'nın, Macaristan Millet Meclisi Dışişleri Komitesi'nde Türkiye ziyaretinin sonucu hakkında yaptığın açıklamasını içeren haber.

Napló, 1933. november 10, 1. évfolyam, 31. szám, s. 3.

ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ (ETA JOURNAL) INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND HISTORY RESEARCH Yıl: 6, Cilt: 6, Sayı: 11, Temmuz 2024, s. 105-127.

**ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ**

(ETA JOURNAL)

**INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND
HISTORY RESEARCH**

Yıl: 6, Cilt: 6, Sayı: 11, Temmuz 2024, s. 128-143.

Türk - Macar Diplomatik İlişkilerinin 100. Yılı Özel Sayısı-

Katalin SİSKA*

128

**HUNGARY'S DIPLOMATIC MODEL: TURKEY'S NATIONALISM AND NATION-
BUILDING IN THE 1920S**

ABSTRACT

The concept of the Turkish nation was actualized by Mustafa Kemal Atatürk, with the core principles of national identity being the indivisibility of the Turkish state, a unified nation, and the permanence of its borders. The political unity of the Turkish nation-state reflected this unified identity. According to Atatürk, the unification of a nation relies heavily on shared morals and common aspirations. He emphasized that a nation's coherence is based on a common political existence, language, territory, ancestry, historical connections, and moral values. Citizenship thus became a binding force among the people. In Hungary during the 1920s, there was significant interest in Turkish nationalism, particularly in the new national symbols, Hungarian-Turkish parallels, and the reasons behind the success of Turkish revisionist efforts. It was observed that, for the first time in Turkish history, nationalism served as a pivotal force for recovery. The liberation of Turkey following the Treaty of Lausanne demonstrated the immense power of nationalism, which emerged as the sole counterbalance against foreign pressures and tendencies. Hungarian nationalists found validation in Atatürk's policies, interpreting his advocacy for the unification and organization of national forces as a model for their own nationalist ambitions. This was

* Assoc. Dr., University of Debrecen, Faculty of Law, Department of European and International Law, Debrecen/ Hungary, siska.katalin@law.unideb.hu, Orcid: 0000-0001-7697-5160.

* Bu makale Turnitin programı ile taranmıştır.

* Araştırma makalesi.

* Makale geliş: 26.06.2024 - Makale kabul: 30.07.2024.

* Makale Atf Künyesi: Siska, K. (2024). Hungary's Diplomatic Model: Turkey's Nationalism and Nation-Building in The 1920s. *Uluslararası Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi (Etajournal)*. 6 (11), 128-143.

sometimes misinterpreted to include xenophobia within Atatürkism. The Hungarian perception was that, "Just as Turkey has cleansed its state and social life of internal aliens and parasites, we seek to enhance the effectiveness of national forces by eliminating internal parasitism." Atatürk became a role model for Hungarian statesmen, demonstrating through his victory at Lausanne how to transform a nation's image from that of a defendant to an equal negotiator. His unwavering persistence and successful revisionist stance were consistently praised in the Hungarian press, and his diplomatic achievements served as a source of inspiration for Hungarian revisionism.

Keywords: Türkiye, Hungary, Diplomacy, Nationalism, 1920s.

MACARİSTAN'IN DİPLOMATİK MODELİ: 1920'LERDE TÜRKİYE'NİN MİLLİYETÇİLİĞİ VE ULUS İNŞASI

Türk milletinin kavramı, Mustafa Kemal Atatürk tarafından hayata geçirilmiş olup, ulusal kimliğin temel ilkeleri, Türk devletinin bölünmezliği, tek bir millet ve sınırlarının kalıcılığıdır. Türk millet-devletinin siyasi birliği, bu birleşik kimliği yansıtıyordu. Atatürk'e göre, bir milletin birleşmesi büyük ölçüde ortak ahlaki değerlere ve ortak hedeflere bağlıdır. Bir milletin uyumunun ortak bir siyasi varlık, dil, toprak, soy, tarihi bağlantılar ve ahlaki değerler temelinde olduğunu vurgulamıştır. Vatandaşlık, halk arasında bir bağlayıcı unsur haline gelmiştir.

1920'lerde Macaristan'da, Türk milliyetçiliğine, özellikle yeni ulusal sembollere, Macar-Türk paralelliklerine ve Türk revizyonist çabalarının arkasındaki nedenlere büyük ilgi vardı. İlk kez Türk tarihinde milliyetçilik, toparlanmanın kilit gücü olarak hizmet ediyordu. Lozan Antlaşması'ndan sonra Türkiye'nin kurtuluşu, milliyetçiliğin, yabancı baskılar ve eğilimler karşısında tek karşı denge olarak ortaya çıkan muazzam gücünü göstermiştir.

Macar milliyetçileri, Atatürk'ün politikalarında doğrulama buldular ve onun ulusal güçlerin birleşmesi ve örgütlenmesi konusundaki savunmasını kendi milliyetçi emelleri için bir model olarak yorumladılar. Bu bazen Atatürkçülüğe yabancı düşmanlığı dahil etmek şeklinde yanlış yorumlandı. Macar algısına göre, "Türkiye nasıl devletini ve toplumsal yaşamını iç düşmanlardan ve parazitlerden temizlediyse, biz de ulusal güçlerin etkinliğini artırmak için iç parazitizmi ortadan kaldırmayı amaçlıyoruz." Atatürk, Lozan'daki zaferiyle bir milletin imajını savunmadan eşit bir müzakereciye nasıl dönüştürebileceğini göstererek Macar devlet adamları için bir rol model haline geldi. Onun sarsılmaz ısrarı ve başarılı revizyonist duruşu, Macar basınında sürekli övüldü ve onun diplomatik başarıları, Macar revizyonizmi için bir ilham kaynağı oldu.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Macaristan, Diplomasi, Milliyetçilik, 1920'ler.

INTRODUCTION

According to Mustafa Kemal Atatürk, the visionary and founder of the Republic of Turkey, a nation is a community based on common political existence, language, territory, ancestry, historical affiliation, and morality. Atatürk asserted that religion is not the sole force capable of uniting a nation. Rather, the emphasis should be on shared morality and the collective desire to form a unified nation. Atatürk believed that nations lacking national self-awareness are at risk of becoming prey to other nations. The Turkish nation, governed as a republic, embodies this principle.

Andrew Orridge posits that Turkey's renewed nationalism provided a means to unify an ancient culture threatened with disintegration, finding cohesion to resist becoming a prey to European politics. The diverse nationalities of the Ottoman Empire existed for a long time as ethnic communities within the territory of Turkey, creating a conducive environment for the growth of new nationalism. This national renewal radically broke with past symbols while

simultaneously maintaining a connection to the former sense of greatness. This form of nationalism also aimed to create a new state identity.¹

Interest in Turkish nationalism in Hungary primarily focused on the introduction of new national symbols, Hungarian-Turkish parallels, and the success of Turkish revisionist efforts. Endre Bajcsy-Zsilinszky noted, “*He took completely new and daring paths around the construction of Turkey's self-defense and self-determination,*” reflecting the belief that Turkey found its path to recovery through nationalism. In this study, I examine attitudes towards the concept of the Turkish nation, encompassing aspects such as national feelings, love of the nation, national pride, national symbols, national preference, national superiority, and nationalism. The analysis highlights elements that received particular attention from Hungarian public opinion.

1. Elements and typification of nationalism

Nationalism intricately links the concepts of territory, state, and nation. A territory imbued with the symbolic significance of nationalism transforms into a national homeland. The state, seen as the ideal embodiment of nationalist political will, emerges as a power unit characterized by its national identity. The terms "nation" and "nationalism" are derived from the Latin word *nasci*, which means "to be born" and refers to common ancestry and place of origin.²

To define the concept of the nation, I adopt Anthony Smith's definition, which posits that the nation is an older historical category, essentially a modern iteration of the ethnic community. Historically, empires united various ethnic communities, but these communities only fought for recognition as distinct nations in the modern era. The principle of territorial attachment among communities has ancient roots. For the Greeks, the term *patris* signified a love of home, though this home was only partially associated with belonging to Greek tribes. The natural framework for *patris* was the polis. Both the family and the city as political units provided the structure for *patris*. Consequently, republican patriotism was a political sentiment tied to territory, associated with citizenship and civil status, rather than with a pre-political communal identity. Even in the works of Edmund Burke³ and Benjamin Constant⁴, patriotism is linked to place, traditions, local customs, and family, rather than to universal ideals such as freedom or constitutional democracy. The homeland must possess certain values that can be subjectively perceived, creating a bond between the individual and the community. Therefore, patriotism, as opposed to aggressive nationalism, is a peaceful feeling, a pleasant state of self-satisfaction, distinct from the revolutionary, expansive, and imperial logic of enforcing freedom. The love of country, or patriotism, is an artificial rather than a natural feeling—one that can and should be cultivated through good laws, effective governance, and by ensuring citizen participation in public affairs.⁵

The doctrine that forms the basis of nationalism, that every nation should have its own state, was born in the 18th century and became a determining force in world politics in the 19th century. It was originally connected with 18th-century rationalism, which rejected the concept

¹ Anthony David Smith, Andrew “Orridge on Nationalism and the Nation-state”, **Ethnic and Racial Studies**, Volume 7, Issue 3, 1984. 422–425. p.

² **The Nation-State: The Formation of Modern Politics**, (ed. Leonard James Tivey), Oxford 1981, Martin Robertson, 4–5. p.

³ Edmund Burke, **Patriotism and Public Spirit**. Stanford Universtiy Press, 2012. 34. p.

⁴ Benjamin Constant, The Liberty of Ancients Compared with that of Moderns. Unknown, 1819. Online Library of Liberty.

⁵ M. Attila Demeter, **Republikanizmus, nacionalizmus, nemzeti kisebbségek**, Pro Philosophia, Kolozsvár, 2005, 37–73. p.

that the personal power of the ruler would be the source of state sovereignty. Instead, it emphasized that the source of sovereignty is the people. This idea was given its political form in the famous opening sentence of the American Constitution of 1787: "*We the People...*". The specific idea that the people are the nation appeared during the French Revolution. The French established the Constituent Assembly in 1789 and declared themselves *le grande nation* in 1790.⁶ The idea that the state should merge with the nation first appeared at the Congress of Vienna in 1815. The revolutions of 1830 and 1848 became national revolutions, and the idea finally won in 1919, at the Versailles Peace Conference, with the recognition of the right of nations to self-determination as the cornerstone of the new European political system. Therefore nationalism is the ideology of our modern world. States certainly existed before, but, as Immanuel Wallerstein emphasized they were not nation-states, the regional ethnic powers prevented complete state centralization.⁷

The model of Turkish nationalism represents the renewal nationalism among the five basic types defined by Orridge (state nationalism, unifying nationalism, separatist nationalism, liberal nationalism and renewal nationalism).⁸

According to Orridge, state nationalism was originally the nationalism of medium-sized maritime countries of Europe. Their main features were loyalty to the ruler, the state or the country, rather than the nation as a collective idea encompassing all social groups and classes, which led to cultural homogeneity. The most important examples were England and France, but Portugal, Sweden, the Netherlands and, to a certain extent, Spain also emerged as similar nation-states. In these countries, the state appeared before the nation, we can also say that the state created the nation. This is what Orridge calls the "proto-nation-state". Members of the society participated in politics, but nationalism as an ideology was developed later, during the 19th century. We can say that the nation appeared before nationalism.⁹

Unifying nationalism is characterized by the consolidation of medium-sized states that were previously hindered by the existence of smaller, city-sized states and large, multi-ethnic empires. Orridge highlights the unification of small German states under Prussian leadership as example of this phenomenon, which culminated in the formation of the new German nation-state. Similarly, this unifying force also transformed Italy into a nation-state. Unifying nationalism, therefore, can be seen as a crucible for the development and strengthening of national identity within these newly unified entities.

Separative nationalism has the effect of dividing existing sovereign states. In the 19th century and the early 20th century, this form of nationalism led to the emergence of several new states from the Austro-Hungarian Monarchy. Notable examples of this phenomenon include Norway, Finland, Poland, Czechoslovakia, Hungary, Romania, Bulgaria, Yugoslavia, Albania and Greece, and Ireland. The disintegration of the overseas empires of European powers was intricately connected to the principles of the national liberal movement and liberal nationalism. The earliest instance of this was the American colonies' struggle for independence in 1776, culminating in the drafting of a constitution that ensured independence for the people. The Latin

⁶ Dankwart Alexander Rustow, **A World of Nations: Problems of Political Modernization**, The Brookings Institute, Washington D.C., 1967, 21, 27. p.

⁷ Immanuel Maurice Wallerstein, **The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century**. Studies in Social Discontinuity, Academic Press, New York 1974, 102. p.

⁸ Andrew Orridge, "Uneven Development and Nationalism", **Political Studies**, Volume 29, Issue 1, 1981, 1–15. p.

⁹ **State Formation, Nation-Building and Mass Politics in Europe: The Theory of Stein Rokkan**, (ed. Stein Kuhnle– Peter Flora – Derek Urwin), Oxford University Press, Oxford 1999, 36. p.

American revolutions that followed the Napoleonic Wars were more overtly nationalistic, embodying the essence of liberal national movements. Liberal nationalism can be categorized based on whether it relied on European settlers or the indigenous population. The United States and Latin America represent the former, while the countries of Africa and Asia that gained liberation post-1945 exemplify the latter. Orridge posits that the model of renewing nationalism is akin to unifying nationalism, applicable to countries that existed as ethnic communities for extended periods, allowing their nationalism to develop robustly from this foundation. National renewal, as Orridge contends, was closely tied to previous notions of "greatness." For instance, Iran rediscovered its Persian heritage, while Turkey, after the dissolution of the Ottoman Empire, could build on its Turkish ethnicity.¹⁰

2. The nationalism of Atatürk

In his political statements, Mustafa Kemal Atatürk, the visionary and founder of the Republic of Turkey, often wanted to strengthen the sense of national pride. In his famous speech on the occasion of the 10th anniversary of the founding of the republic, he identified himself as a member of the great Turkish nation, filled with great pride by his citizens and his nation's precious army, because the Turkish nation has excellent ability, intelligence, able to overcome the difficulties standing in the way of national unity and hold a torch for the positivist sciences.¹¹ Being Turkish is associated with intelligence, progress and courage. Unity is vital in the turbulent years of war, but it is also essential in peacetime because it ensures progress and greatness. He concluded his famous speech with the following words: "*Ne mutlu Türküm diyene*" (How happy is who can say that I am Turkish). In Atatürk's ideology, therefore, happiness is an important element of Turkish identity. This has been an ever-present "national mantra" since the quote was uttered. Since the foundation of the republic (October 29, 1923), this statement has been the moral basis of the concept of Turkish citizenship.¹² Starting with the creation of the legal definition of citizenship, it plays a key role in the everyday life of Turkish society in relation to solving issues related to citizenship and national identity.¹³

Atatürk wanted to combine the ancestral blood bond with the citizenship of the republic, so he turned citizenship into a kind of force that connects the people. According to his concept both the Turks and the republic are his creations, and the two concepts are related by nature. The Turks carry the republican idea and the need for its protection in their blood. The bloodshed to save Anatolia was instrumental in the establishment of the republic and was not in vain. Consequently, even the unborn generations of Turks share a kinship with the patriarch of the republic, Atatürk himself. It is incumbent upon individuals to safeguard the legacy for which their ancestors sacrificed their lives. Those who do not exhibit loyalty to the republic cannot be considered true Turks.¹⁴

¹⁰ Orridge, opt.cit. 1-15.p.

¹¹ 1933. October 29. www.ataturksociety.org/about-ataturk/ataturks-speech-at-the-10th-anniversary-of-the-turkish-republic/.

¹² Başak İnce, **Citizenship and Identity in Turkey: From Atatürk's Republic to the Present Day**, Palgrave Macmillan, New York 2012, 79. p.

¹³ On January 1, 1995, Tansu Çiller, the Prime Minister of Turkey at the time, paraphrased Atatürk's famous sentence: "How happy is the one who can say that I am a citizen of Turkey." (*Ne mutlu Türkiye kındızıyım diyene.*). In: Duygu KORHAN, Entertaining the Citizen Tansu Ciller- Case Study, www.academia.edu/3426161/ENTERTAINING_THE_CITIZEN_TANSU_CILLER_A_CASE_STUDY.

¹⁴ Soner Cagaptay, **Islam, Secularism, and Nationalism in Modern Turkey. Who is a Turk?**, Routledge, New York 2006, 44-50. p.

Atatürk's nationalism was special in comparison to the renewing nationalism defined by Orridge because he defined and legitimized his own politics, proclaiming that the Anatolian land and homeland were the product of the Turks' nature.¹⁵ After the collapse of the Ottoman Empire, the Ottoman-Islamic identity became a symbol of defeat and humiliation, vulnerability and potential disintegration. The secular republic, on the other hand, was hailed as the institutional expression of collectivist and decidedly anti-Ottoman-anti-Islamic nationalism, guaranteeing the security and dignity of the Turkish nation.¹⁶

Atatürk thus combined nationalism with republicanism. He saw the latter as an ethnically cohesive and coherent force, a patriotism that binds and anchors the otherwise ethnically diverse Turkish citizens to Anatolia. Atatürk's legacy is clear: "*our country must be raised to the level of the prosperous and civilized nations of the world.*"¹⁷

The national will of the Republic of Turkey was realized through Atatürk, which was mostly manifested in the decision that its citizens declare themselves a nation. With the help of national rhetoric, Atatürk effectively gave legitimacy to his political program, including the creation of a secular republic. Some people see the nationalist faith as his ideological legacy, while others see it as a method for determining the direction of progress, but all analysts agree that these can be considered Atatürk's most important intellectual legacy.¹⁸

Religion and nationalism were also linked in a unique way to the Turkish model. In Turkey, Islam never dominated the feeling of nationalism, rather it was a tool to achieve the goals of nationalism. The two ideologies were characterized by mutual reinforcement and understanding.¹⁹

The debates and dialogues of three scholars defined the conceptions of nationalism and Islam in Turkey: Yusuf Akçura (1876–1935), Ahmet Ağaoğlu (1869–1939) and Ziya Gökalp (1876–1924). While Akçura, the creator of Turanism, supported nationalism in order to preserve the Ottoman state, Ağaoğlu, the advocate of pan-Turkism, embraced the idea for the sake of Westernization.²⁰

Akçura was a secular nationalist, he did not intend for religion to play any measurable role in the creation of national identity, so he can actually be considered the father of Kemal nationalism.²¹ Akçura deliberately separated religion from nationalism because he viewed Islam as having a primarily communal cohesive force in Turkish society.²² Unlike Ağaoğlu and

¹⁵ Sina Akşin, "The nature of the Kemalist Revolution", **Essays in Ottoman-Turkish Political History: Analecta Isisiana: Ottoman and Turkish Studies**, (Ed. Sina Akşin), The Isis Press, Istanbul 2011, 209–218. p.

¹⁶ Çagaptay, **opt.cit.** 74. p.

¹⁷ 1933. október 29. www.ataturksociety.org/about-ataturk/ataturks-speech-at-the-10th-anniversary-of-the-turkish-republic/.

¹⁸ Henry Elisha Allen, **The Turkish Transformation: A Study in Social and Religious Development**, Greenwood Press, London 1968, 28. p.

¹⁹ Nikki R. Keddie, **An Islamic Response to Imperialism: Political and Religious Writings of Sayyid Jamāl ad-Dīn "al-Afghānī"**, University of California Press, Berkeley, 1968, 40. p.

²⁰ James Meyer, **Turks Across the Empires. Marketing Muslim Identity in the Russian–Ottoman Borderlands 1856–1914**, Oxford University Press, Oxford 2014, 151–171. p.

²¹ David S. Thomas, **The Life and Thought of Yusuf Akçura 1876–1935**, McGill University, Montreal 1976, 120–126. p.

²² Yusuf Akçura's seminal work, "Üç Tarz-ı Siyaset" ("Three Types of Policy"), explicitly addresses the separation of religion from nationalism. Akçura argued that Turkism, as a form of nationalism, provided a more viable foundation for the Ottoman Empire than either Islam or Ottomanism. This perspective laid the groundwork for what would later evolve into Kemalist nationalism, emphasizing secularism and the distinct identity of the Turkish nation separate from religious affiliations. Three types of policy Yusuf Akçura, Traduit par Ahmet Ersoy, p. 218-226

Gökalp, Akçura did not aim to reconcile Islam with nationalism by quoting the Koran, he did not seek to demonstrate that the concept of nationalism could be derived from Islam.²³ In stead, Akçura approached the role of religion in nationalism from a historical perspective. In his view, nationalism must integrate Islam due to the historically ever-changing nature of religious legislation and utilize it to serve the Turkish "race".²⁴ He argued that Turkey requires pious religiosity as a strategic tool. Akçura was influenced by İsmail Gasprinski, who advocated the Islamic trend that emphasized national identity and national life more. According to Akçura, the relationship between Islam and nationalism was based on the belief that Islam can strengthen national identity and nationalism through symbolic means that enhance unity and solidarity.²⁵

According to Holly Schissler, Ahmet Ağaoğlu, a significant figure in Turkish nationalism with a Russian background, played a crucial role in shaping the national identity among Muslim Turks, particularly in relation to Islam. He posited that religion and nationalism are interdependent elements of national identity, each reinforcing and supporting the other in a complex and delicate relationship. In a series of articles published in *Türk Alemi* (Turkish World), Ağaoğlu discussed the potential reconciliation between Turkish nationalism and Islam. He argued that Islam regards consciousness as essential for the unity of Muslims and maintains that the prosperity of Islam is largely dependent on the well-being of the nations governed by Islamic principles.²⁶

Ağaoğlu also refers to the importance of the relationship between the nation and religion, and claims that during the Turks' 900-year history-which was mostly focused on defending Islam- the relationship between the nation and Islam was so strong that there were no institution whose operation would not be affected by Islam. Islam was the national religion of the Turks for centuries believing that the spread of Islam could be the only solution for surviving. Atatürk emphasized that his role was to eradicate religious ignorance and to integrate the eternal Islamic truths into the Turkish nation and not to eradicate the religion.²⁷

According to Ağaoğlu, for Turks, nationalism and Islam are in a symbiotic relationship. Religion is both an indispensable part of the nationalist program and the national vision. According to his point of view, it is necessary to create a national unity, which will be a "worthy ship" for the "transportation" of Islam.²⁸ He emphasizes that Islam and nationalism are not only compatible but also complementary concepts. Ağaoğlu's other argument, besides the fact that Islam and nationalism are not incompatible concepts, was based on placing religion in a historical perspective. He saw Islam and religion as a dynamic, constantly changing force that reshapes itself according to historical situations and circumstances, and in this process revelation and textual interpretation exist in a dynamic interaction. In his argument, he viewed Islam as a strategic tool that can be effectively used to promote the goals of nationalism. Regarding the interaction, he claimed that if Islam contributes to the creation of national unity, nationalism supports Islam by strengthening its base and community.²⁹

Similar to Ağaoğlu and Akçura, Ziya Gökalp focused on developing an effective strategy to prevent the imminent disintegration of the Ottoman Empire and to promote the

²³ **Symbiotic Antagonism, Competing Nationalism in Turkey**, (ed. Ayşe Kadioğlu– Fuat Keyman), The University of Utah Press, Salt Lake City 2011, 139. p.

²⁴ *Üç Tarz-ı Siyaset* (Three Policies), Yusuf Akçura (1876–1935), Editor's Introduction, http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/paksoy-2/cam9.html.

²⁵ Tanıl Bora, "Nationalist Discourses in Turkey", **South Atlantic Quarterly**, Issue 2–3, 2003, 433–451. p.

²⁶ Ibid, 181. p.

²⁷ Ibid. 173. p.

²⁸ Schissler, 179. p., Ahmet Ağaoğlu, *Üç Medeniyet* (Three Civilizations) 192, İstanbul.

westernization of the emerging Republic of Turkey by fostering a strong national identity. Like Akçura, Gökâlþ viewed Ottomanism as an ineffective tool for nation-building, given the coexistence of diverse nationalities and religions within the empire. He argued that over the decades, Turks had become alienated from their own national traditions, adopting the customs of various other cultures. In Gökâlþ's view, this neglect of nationalism by the Turks had brought them to the brink of collapse.³⁰ Gökâlþ views the problem as follows:

"The lack of the idea of nationalism caused the lack of the entire national economy, and similar reasons prevented the appearance of the national language and national motifs in visual arts. In addition, since the national idea was not formed, Turkish morality remained at the level of personal and family morality, and national morality was not formed either. Solidarity, patriotism and heroism did not go beyond the boundaries of family, village and town. And the ideal of religion (ummat) was too broad to fulfill this task. These thoughts and intense moral feelings, such as the feeling of sacrifice and altruism, were alien to the Turkish soul. The disintegration at the level of our economic, religious and political institutions is therefore the consequence of this state central arrangement."³¹

Ziya Gökâlþ's vision of national unity was grounded in a synthesis of three key ideals: Islamism, Turkism, and modernism. Gökâlþ believed that these concepts were not mutually exclusive but rather complemented each other. He viewed modernism as the adoption of the scientific, technological, and industrial advancements of the West, distinct from merely replicating European Christian life. In his framework, culture embodied the moral and aesthetic values of a civilization, while science and technology represented its cognitive and material dimensions. This synthesis is best encapsulated in one of Gökâlþ's notable statements: the Turkish nation belongs to the Ural-Altai group, to the Islamic ummah (religious community), and to Western internationalism.³² Similar to Ağaoğlu, Ziya Gökâlþ rejected the notion that Islam and nationalism are inherently incompatible. He emphasized the distinction between the eternal truths of Islam and those statements that are either not universally applicable or only temporarily relevant. Gökâlþ argued that many Islamists fail to recognize this distinction, leading to the erroneous belief that the principles of Islam and nationalism are irreconcilable.³³

The aim of Turkism was to create a scientific, philosophical and aesthetic movement that would elevate the Turkish nation by reviving Turkish culture, which simultaneously includes developing, non-Islamic national traditions and historically changing Islamic traditions, therefore, over time, Turkish national identity and Islamism became complementary to each other.³⁴ Gökâlþ proposed a fusion of Islam and Turkish nationalism in such a way that the Islamic religion, as the most significant component of Turkish national culture, should be used as a tool to revive national pride and national consciousness.³⁵

²⁹ Ada Holland Shissler, **Between Two Empires: Ahmet Agaoglu and the New Turkey**. I.B.Tauris, 2012. 76-78., Ziya Gökâlþ, **Turkism, Islamism and Modernism**. In: *The Social and Political Thought of Ziya Gökâlþ, 1876-1924*. Brill, Leiden, 1925.

³⁰ **Turkish Nationalism and Western Civilization: Selected Essays of Ziya Gökâlþ**, (Ed. Niyazi Berkes), Greenwood Press, Westport, Connecticut, 1981, 73. p.

³¹ Ibid. 74. p.

³² Berkes, **opt.cit** 288. P.

³³ Uriel Heyd, **Foundations of Turkish Nationalism: The Life and Teachings of Ziya Gökâlþ**, Harvill Press, London 1950, 98. p.

³⁴ Berkes, **opt.cit**. 288 p.

³⁵ Gökhan Çetinsaya, "Rethinking Nationalism and Islam: Some Preliminary Notes on the Roots of Turkish-Islamic Synthesis in a Modern Political Thought", **Muslim World**, Issue 3-4, 1989, 350-376. p.

3. The contemporary Hungarian press coverage

In 1929, Endre Bajcsy-Zsilinszky wrote the following about Kemal's concept of nation: *"He went on completely new and bold paths around the construction of Turkey's self-defense and self-determination. [...] The ideology of this absolute and radical nationalism is also reflected in the Turkish foreign policy. Thus, if you travel abroad with a non-Turkish passport from Turkey, you can only return with a special permit from the Minister of the Interior, but Armenians, Greeks and Jews cannot receive such a permit."*³⁶

In Hungary, interest in Turkish nationalism was primarily focused on the new national symbols, the parallels between Hungarian and Turkish experiences, and the factors contributing to the success of Turkish revisionist efforts.

*„Turkey has found the way to its recovery in nationalism, which has emerged as a force for the first time in Turkish history. Behind the old Turkish efforts and resistance, there was always the fanaticism of Mohammedanism as a driving force. Nationalism, national feeling, national thought never appeared with such clarity, such strength and such power as now. This latest European nationalism has worked wonders: it has triumphantly fought the great struggle of its existence against an entire hostile group and a heavily equipped enemy. The Turkish freedom struggle provides one proof of the indescribable power of nationalism, which is the only possible counterweight to foreign forces and tendencies marching against a nation. The triumph of the Turkish army and the subsequent peace of Lausanne vindicate us, Hungarian nationalists, to the fullest extent, who also advocate the unification and organization of national forces, so that we can, strengthened, put this nation bent under the yoke of foreign violence on its feet. Just as Turkey has cleansed its state and social life of internal aliens and parasites, so we also strive to increase the effectiveness of national forces by trampling internal parasitism."*³⁷

- can be read in the contemporary Szózat daily newspaper.

*"The national ideal includes national symbols, such as the language, anthem, flag, and national clothing. Turkey can teach the whole world how to radically break with the past and how to uproot harmful traditions."*³⁸

- asserts the Est daily.

"Even the crescent moon is disappearing" - writes Az Est.

*"Once the Turkish crescent was feared by all of Europe. The crescent moon on Turkish flags proclaimed the greatness of the Turkish Empire. Nevertheless, Kemal Pasha changed even this ancient insignia. The crescent moon has disappeared from the new Turkish flag, replaced by the letter C. This letter C is the first letter of the word »Chumhuriyet«. (Cumhuriyet means republic in Hungarian). The letter C is broken by the letter T in a monogram style. This is how the monogram indicates the Republic of Turkey. A small star was added next to the upper part of the monogram. The conservative Turks received the innovation with great consternation."*³⁹

³⁶ Endre Bajcsy-Zsilinszky, *Védelmet követelünk a magyarság számára az idegen bevándorlókkal szemben. Külföldi példák II.* Előörs, 1929. (January 26.) Issue 4. 2. p.

³⁷ Török–magyar barátság, *Szózat*, 1924. (May 21.) Issue 108, 1. p.

³⁸ Amire Törökország megtaníthatja a világot. *Az Est*, 1928. (November 9.) Issue 254. 11. p.

³⁹ Már a félhold is eltűnik, *Az Est*, 1928. (November 15.) Issue 259. 9. p.

Another significant symbol was the Muslim man's headdress, the fez⁴⁰, along with the Turkish salvar trousers. Kemal resolutely reformed men's fashion by eliminating the salvar.⁴¹ He restricted the wearing of the fez or turban to priests, while civilians were required to wear hats and baseball caps.⁴² However, the fez remained available for purchase for a long time.⁴³ Upon Mustafa Kemal Pasha's return from his tour, he was greeted at the train station by İsmet Pasha, cabinet members and the diplomatic corps, as well as thousands of people. Notably, every man in the crowd wore a hat instead of a fez.⁴⁴

*"Gentlemen! It was also necessary to ban the wearing of fez. The fez sat on our heads as a sign of ignorance, bigotry and hatred against civilization and progress. We had to put on the hat to show that we belong to the family of civilized people. It was necessary to close the tekkes, monasteries, dervish orders, mausoleums and to abolish the various titles such as sheikh, dervish, celebi, occultist, magician, tomb guard. This was the only way we could testify that our people are no longer governed by superstitions and prejudices. Or could we be considered an educated nation as long as a whole army of sheikhs, babas, emirs rule our country and as long as our destiny was controlled by magicians, card shufflers, fortune tellers and amulet sellers? We had to prove ourselves that we are neither fanatics nor reactionaries."*⁴⁵

In 1929, the traditional Ottoman breeches, the salvars were replaced. Governmental decree required that all Turkish citizens wear regular European-style trousers. It was allowed to wear breeches, but its shape was not allowed in any way to resemble the old Turkish style salvar.⁴⁶

Despite the fact that the president gave grandiose speeches about the changes in Turkey, their necessity and the positive results of the change, riots broke out in Turkey in many cities due to the ban of wearing the fez. Sometimes the police had to face serious resistance from the crowd, so they had to use their guns.⁴⁷ The president highlighted the modernization and progress as absolute necessity and prerequisite for freedom and prosperity⁴⁸ and criticized the old Ottoman-style clothes stating that the fez, burmiz, turban, etc. are nor national nor practical items of clothing. If Turks aspire to emulate the civilized West comprehensively, they must first demonstrate their capability to do so by adopting the dress codes and customs recognized in modern international society. Atatürk held similar views regarding women's clothing, advocating for a departure from traditional Ottoman attire in favor of more contemporary styles.⁴⁹

The political daily *Magyarság*, one of the leading newspaper of the Hungarian Christian intellectuals and one of the contemporary forums of extreme Hungarian nationalism, expressed concern about the ban on wearing of the fez.

⁴⁰ Százéves a fez. *Magyar Lapok*, 1938. (October 1.) Issue 218. 9. p.

⁴¹ Fátyoltalan és feztelen, *Magyarország*, 1925. (July 15.) Issue 156. 11. p.

⁴² Új életre kelt Törökország. *Az Ujság*, 1925. (November 15.) Issue 106. 5. p.

⁴³ Kemal Pasha's reforms run into obstacles. Despite the fact that the fez was banned, the red hat is still sold on the streets of Angora. *Magyarság Képes Melléklete*, 1926. May 16. 10. p.

⁴⁴ Kemál pasát Angorában kalapban fogadták, *Esti Kurir*, 1925. (October 24.) Issue 240. 4. p.

⁴⁵ Kemál pasa könyvet írt az új Törökországról, *Keleti Ujság*, 1929. (January 2.) Issue 1. 8. p.

⁴⁶ Kivégezték a török bugyogót, *Az Est*, 1929. (September 20.) Issue 213. 10. p.

⁴⁷ Zavargások a fez viselésének eltiltása miatt Törökországban, *Brassói Lapok*, 1935. (August 4.) Issue 175. 6. p.

⁴⁸ Türkiye Cumhuriyeti Budapeşte Elçiliği, No. 13447/187. 1934. november. A Nemzeti Ujság ír a Törökországban bevezetésre kerülő fez és népviselet tilalomról, *Nemzeti Ujság*, 1934. (November 11.) Issue 254. 4. p.

⁴⁹ Eltűntek a fez, a kalpag és a turbán, *Esti Kurir*, 1925. (September 4.) Issue 198. 6. p.

"It's not the fez that makes a Turk, a true Turk is also a Turk even with uncovered hat, but knowing our own destiny, we were afraid that whoever does not respect the appearance of the national tradition, is usually not able to spare the national moral traditions, and where the fez is not Turkish, there the idea born in Fez easily becomes non-Turkish."⁵⁰

In conjunction with the introduction of the fez, Atatürk also implemented changes to the military uniform. He mandated the addition of a small visor in front of the fez to ensure that the soldiers could maintain visibility even in the rain. However, the primary motivation for this modification was to prevent Turkish soldiers from bending down and kissing the ground while wearing the fez⁵¹ Atatürk also decreed that all state officials were required to wear European style headgears and adopt European style greeting in official settings.⁵² Additionally he revised traditional names. On November 7, 1925, the Turkish Embassy in Budapest issued a statement to inform the Hungarian public. This statement, which was to be communicated to the editors of *Esti Kurir* included the following information:

"I. The term "Ottoman" is sometimes used in the Hungarian press when reporting on the embassy or government of the Turkish Republic. As you know, the word "Ottoman" comes from the name of Osman, who was the founder of the imperialist and pan-Islamic Ottoman Empire; of that empire, which since October 29, 1923 - belongs to history. It is known that on this day the Republic of Turkey was proclaimed and all members of the Ottoman dynasty, led by the Caliph, were ordered to leave the territory of the Republic of Turkey. Today, the Turkish state, under the name of the Republic of Turkey, is devoting itself to the work of social, political and economic regeneration within its own borders.

II. The Republic of Turkey has two representations in Hungary: one diplomatic (VIII., Horánszky ucca 12.) and the other consular (VI., Teréz körút 24/b.).

III. In a part of the press, on the occasion of the anniversary of the proclamation of the Republic of Turkey, in connection with the celebration that took place at the Turkish embassy on October 29, the name of a Turkish priest is also mentioned. It should be known that the Republic of Turkey, which is completely secular, has no ecclesiastical representation abroad, and therefore no Turkish citizen has the right to present himself in such a way and quality in Hungary either."⁵³

In 1934, Atatürk went one step further on the path of revolutionary transformation. On June 21, 1934, the surname law came into force in Turkey. According to this, every Turkish citizen was obliged to choose a family name within six months. However, family names were not allowed to conflict with national traditions, morals and the cultural needs of the system. The law also prohibited Turkish citizens from taking certain Greek surnames.⁵⁴ The Turkish Grand National Assembly voted unanimously the bill submitted by the Minister of the Interior, which abolished all titles and noble ranks, as well as all awards deemed to have been abolished, except for the valor medal. The acceptance and wearing of foreign insignia were also prohibited. The military title of pasha was replaced by the title of general or admiral. The priests of the denominations were forbidden to wear priest clothes outside 'the house of God'.

"The innovation of our Turkish brothers could be a salutary example for us as well, for whom the loss of title and rank is a real national blow. There are already so many gracious and dignified

⁵⁰ Kemál pasa, tedd föl a kalapot! **Magyarság**, 1925. (December 20.) Issue 288. 9. p.

⁵¹ Már a török rendőrség sem viseli a fezt, **Magyarság Képes Melléklete**, 1925. December 25. 6. p.

⁵² Az új Törökország jogi reformj, **Jogtudományi Közlöny**, 1934. Issue 1. 2. p.

⁵³ A budapesti török követség tiltakozik az imperialista "ottomán" kifejezés ellen, **Esti Kurir**, 1925. (November 7.) Issue 252. 7. p.

⁵⁴ Behozzák a török családneveket Törökországban, **Erdélyi Lapok**, 1932. (November 25.) Issue 266. 7. p.

gentlemen around here in this poor, small country that we can hardly live without them, to put it mildly. In erasing titles and ranks, not only the West has overtaken us, but also Asia.”⁵⁵

- wrote the leftist Szabadság.

CONCLUSION

The primary motivation behind Turkish nationalism as a political strategy was to preserve the unity of the Ottoman Empire⁵⁶ while simultaneously integrating Western technological advancements. According to Ziya Gökalp⁵⁷ a key ideologist of the era, Turkish nationalism both rejects Western culture and imitates Western achievements, while also supporting a distinct, ancient local identity. Gökalp's conception of nationalism posits that culture and civilization are not inherently incompatible.⁵⁸

Turkish nationalism exhibited a dual character. Politically, it bore similarities to French nationalism, while ethnically it aligned more with German nationalism. In Germany, the nation preceded the state (with the nation seeking the state), whereas in the Republic of Turkey, the state sought to create the nation. The concept of the Turkish nation was articulated by the pro-republican elite and was brought to fruition by Mustafa Kemal Atatürk. Thus, political unity was achieved through the establishment of the Turkish nation-state, with the fundamental elements of national identity being the indivisibility of the Turkish state, its unified nation, and the permanence of its borders.⁵⁹

Turkish nationalism represents a paradox: it involved both a rejection and an emulation of Western civilization.⁶⁰ Besides Turkish nationalism is not the awakening of Turks to a national self-consciousness. On the contrary it was the realization of a plan carried out by intellectuals, full of copying and adaptation. The co-presence of civilization as a cosmopolitan element and local culture in Turkish nationalism was the result of the creative work of intellectuals who raised the question of transforming centuries-old superstition and irrational popular religiosity and mixed Western achievements with Eastern spirituality.⁶¹

The multi-ethnic state of Turkey, with its diverse religious and linguistic composition (including Turks, Kurds, Bosnians, Albanians, Circassians, and Arabs), faced the challenge of creating a unified nation-state. Despite the heterogeneous nature of the Muslim majority, the founders of the republic aimed to forge a homogeneous nation-state characterized by a Muslim identity, the Turkish language, and Turkish culture. The central issue within the one-party system was how to unify the ethnically, culturally, and linguistically divided population, leading to the exclusion of non-Muslims in favor of a secular Westernization agenda.

Kemal Atatürk also served as a model for Hungarian statesmen. The Hungarian press celebrated not only his actual policies but also his unwavering resolve and refusal to compromise. Atatürk was depicted as a successful revisionist hero, with his image used to

⁵⁵ Nincs többé pasa. *Szabadság*, (ed. Metin Heper– Sabri Sayarı), 1934. (December 2.) Issue 48. 3 p.

⁵⁶ **The Routledge Handbook of Modern Turkey**, New York 2012, Routledge, 15-26. p.

⁵⁷ Ayhan Aktar, “Economic Nationalism in Turkey: The Formative Years, 1912–1925”, **Boğaziçi Journal, Review of Social, Economic and Administrative Studies**, Volume 10, Issue 1, 1996, 263–290. p.

⁵⁸ Berkes, **opt.cit.** 23. p.

⁵⁹ Hans Kohn, **Prelude to Nation States: The French and the German Experience, 1789–1815**, D. Van Nostrand, Princeton, New Jersey, 1967, 43. p.

⁶⁰ Ayse Kadioğlu, “The Paradox of Turkish Nationalism and the Construction of Official Identity”, **Middle Eastern Studies**, Volume 32, Issue 2, 1996, 177–194. p.

⁶¹ Partha Chatterjee, **Nationalist Thought and the Colonial World: A Derivative Discourse**, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1993, 51. p.

inspire Hungarian revisionism. At the Lausanne Conference, Turkey showcased how national self-awareness and cohesive movement could challenge an unjust peace agreement, in contrast to the one-sided dictate of the Treaty of Sèvres. Turkey, at Lausanne, was seen as an equal negotiator, not as a defendant subject to an unappealable verdict,⁶² which

"not a one-sided dictate, like the one in Sevres, and the kind that keep us and the other classes of our fate in chains. In Sevres, Turkey was still treated as a defendant, before whom the judges announce an unappealable verdict, in Lausanne it appeared as an equal negotiator who does not tolerate a word of command and serious counter-accusations brought against it".⁶³

Atatürk's influence on Turkey's transformation into a European state is detailed in a report from the Turkish Embassy in Budapest, dated January 5, 1936. The report includes an interview with Wladimir Giessl, the Serbian Ambassador and Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary, who acknowledged the significant impact of Atatürk's reforms. Giessl reflected on his initial doubts about the success of such radical reforms but ultimately conceded that he was mistaken about Atatürk's achievements.

"I don't deny that in recent years, watching Kemál Atatürk's reformation activities - which he consistently forced on the people - I asked myself whether such extreme, radical reform projects would be successful? I know Turkey well, but I don't realize how much work is needed to convince masses of people about the benefits of a new culture. I do not hope that Kemál Atatürk's activists will be successful, but I admit that I was wrong."⁶⁴

BIBLIOGRAPHY

Türkiye Cumhuriyeti Budapeşte Elçiliği, No. 13447/187. 1934. november.

Türkiye Cumhuriyeti Budapeşte Elçiliği, U. No. 14476. H. No. 23. The report of the Embassy of the Turkish Republic in Budapest on January 5, 1936 contains the details of the interview with the Serbian envoy extraordinary and minister plenipotentiary Wladimir Giessl and published in the National Gazette.

AKŞİN, Sina, "The nature of the Kemalist Revolution", **Essays in Ottoman-Turkish Political History: Analecta Isisiana: Ottoman and Turkish Studies**, (Ed. Sina Akşin), The Isis Press, Istanbul 2011, 209–218. p.

AKTAR, Ayhan, "Economic Nationalism in Turkey: The Formative Years, 1912–1925", **Boğaziçi Journal, Review of Social, Economic and Administrative Studies**, Volume 10, Issue 1, 1996, 263–290. p.

ALLEN, Henry Elisha, **The Turkish Transformation: A Study in Social and Religious Development**, Greenwood Press, London 1968.

⁶² Beszélgetés Liman von Sanders tábornokkal Törökországról, a lausanne-i konferenciáról és a békeszerződésekről. **8 Órai Ujság**, 1923. (január 28.) Issue 22. 5. p.

⁶³ Ünneplés formában írták alá a lausannei békeszerződést. **Nemzeti Ujság**, 1923. (július 24.) Issue 164. 4. p.

⁶⁴ Türkiye Cumhuriyeti Budapeşte Elçiliği, U. No. 14476. H. No. 23. The report of the Embassy of the Turkish Republic in Budapest on January 5, 1936 contains the details of the interview with the Serbian envoy extraordinary and minister plenipotentiary Wladimir Giessl and published in the Nemzeti Ujság.

- BAJCSY- ZSILINSZKY, Endre, **Védelmet követelünk a magyarság számára az idegen bevándorlókka szemben. Külföldi példák II. Előörs, 1929.** (January 26.) Issue 4. 2. P.
- BERKES, Niyazi (ed.), **Turkish Nationalism and Western Civilization: Selected Essays of Ziya Gökalp**, Greenwood Press, Westport, Connecticut, 1981.
- BERKES, Niyazi, “Ziya Gökalp, His Contribution to Turkish Nationalism”, **Middle East Journal**, Volume 8, Issue 4, 1954, 375–390. p.
- BORA, Tanıl, “Nationalist Discourses in Turkey”, **South Atlantic Quarterly**, Issue 2–3, 2003, 433–451. p.
- CAGAPTAY, Soner, **Islam, Secularism, and Nationalism in Modern Turkey. Who is a Turk?**, Routledge, New York 2006.
- CHATTERJEE, Partha, **Nationalist Thought and the Colonial World: A Derivative Discourse**, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1993.
- ÇETİNSAYA, Gökhan, “Rethinking Nationalism and Islam: Some Preliminary Notes on the Roots of Turkish-Islamic Synthesis in a Modern Political Thought”, **Muslim World**, Issue 3–4, 1989, 350–376. p.
- DEMETER, M. Attila, **Republikanizmus, nacionalizmus, nemzeti kisebbségek**, Pro Philosophia, Kolozsvár, 2005.
- HEYD, Uriel, **Foundations of Turkish Nationalism: The Life and Teachings of Ziya Gökalp**, Harvill Press, London 1950.
- İNCE, Başak, **Citizenship and Identity in Turkey: From Atatürk's Republic to the Present Day**, Palgrave Macmillan, New York 2012.
- KADIOĞLU, Ayşe, “The Paradox of Turkish Nationalism and the Construction of Official Identity”, **Middle Eastern Studies**, Volume 32, Issue 2, 1996, 177–194. p.
- KEDDİE, Nikki R., **An Islamic Response to Imperialism: Political and Religious Writings of Sayyid Jamāl ad-Dīn “al-Afghānī”**, University of California Press, Berkeley, 1968.
- KOHN, Hans, **Prelude to Nation States: The French and the German Experience, 1789–1815**, D. Van Nostrand, Princeton, New Jersey, 1967, 43. p.
- KORHAN, Duygu, Entertaining the Citizen Tansu Ciller- Case Study, www.academia.edu/3426161/ENTERTAINING_THE_CITIZEN_TANSU_CILLER_A_CASE_STUDY.
- KUHNLE, Stein, Peter Flora, Derek Urwin (ed.): **State Formation, Nation-Building and Mass Politics in Europe: The Theory of Stein Rokkan**, Oxford University Press, Oxford 1999.
- MEYER, James, **Turks Across the Empires. Marketing Muslim Identity in the Russian–Ottoman Borderlands 1856-1914**, Oxford University Press, Oxford 2014..
- ORRIDGE, Andrew, “Uneven Development and Nationalism”, **Political Studies**, Volume 29, Issue 1, 1981, 1–15. p.
- RUSTOW, Dankwart Alexander, **A World of Nations: Problems of Political Modernization**, The Brookings Institute, Washington D.C., 1967.

- SCHÏSSLER, Holly, **Between Two Empires. Ahmet Agaoglu and the New Turkey**, Bloomsbury, London 2002.
- SMITH, Anthony David- Andrew Orridge, “ on Nationalism and the Nation-state”, **Ethnic and Racial Studies**, Volume 7, Issue 3, 1984. 422–425. p.
- SMITH, Anthony David, **Nationalism in the Twentieth Century**, Australian National University Press, Canberra 1979.
- Symbiotic Antagonism, Competing Nationalism in Turkey**, (ed. Ayşe Kadioğlu– Fuat Keyman), The University of Utah Press, Salt Lake City 2011.
- The Routledge Handbook of Modern Turkey**, New York 2012, Routledge, 15-26. p.
- THOMAS, David S., **The Life and Thought of Yusuf Akçura 1876-1935**, McGill University, Montreal 1976.
- TIVEY, Leonard James (ed.), **The Nation-State: The Formation of Modern Politics**, Oxford 1981, Martin Robertson, 4–5. p.
- Üç Tarz-ı Siyaset (Three Policies), Yusuf Akçura (1876–1935)**, Editor’s Introduction, http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/paksoy-2/cam9.html.
- WALLERSTEIN, Immanuel Maurice, **The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. Studies in Social Discontinuity**, Academic Press, New York 1974.

OTHER BIBLIOGRAPHY

- 1933 október 29, www.ataturksociety.org/about-aturk/ataturks-speech-at-the-10th-anniversary-of-the-turkish-republic/.
- A budapesti török követség tiltakozik az imperialista ”ottomán” kifejezés ellen, **Esti Kurir**, 1925. (November 7.) Issue 252. 7. p.
- A Nemzeti Ujság ír a Törökországban bevezetésre kerülő fez és népviselet tilalomról, **Nemzeti Ujság**, 1934. (November 11.) Issue 254. 4. p.
- Amire Törökország megtaníthatja a világot. **Az Est**, 1928. (November 9.) Issue 254. 11. p.
- Az új Törökország jogi reformj, **Jogtudományi Közlöny**, 1934. Issue 1. 2. p.
- Behozzák a török családneveket Törökországban, **Erdélyi Lapok**, 1932. (November 25.) Issue 266. 7. p.
- Beszélgetés Liman von Sanders tábornokkal Törökországról, a lausanne-i konferenciáról és a békeszerződésekről. **8 Órai Ujság**, 1923. (január 28.) Issue 22. 5. p.
- Eltűntek a fez, a kalpag és a turbán, **Esti Kurir**, 1925. (September 4.) Issue 198. 6. p.
- Fátyoltalan és feztelen, **Magyarország**, 1925. (July 15.) Issue 156. 11. p.
- Kemál a nemzeti öncéluság és gazdasági függetlenítés jegyében munkálja Törökország jövőjét. Zsolnay-Mattyasovszky Tibor törökországi tapasztalatairól. **Pécsi Napló**, 1933. (november 16.) Issue 260. 2. p.

- Kemál pasa könyvet írt az új Törökországról, **Keleti Ujság**, 1929. (January 2.) Issue 1. 8. p.
- Kemál pasa, tedd föl a kalapot! **Magyarság**, 1925. (December 20.) Issue 288. 9. p.
- Kemál pasát Angorában kalapban fogadták, **Esti Kurir**, 1925. (October 24.) Issue 240. 4. p.
- Kemal Pasha's reforms run into obstacles. Despite the fact that the fez was banned, the red headgear is still sold on the streets of Angora. **Magyarság Képes Melléklete**, 1926. May 16. 10. p.
- Kivégezték a török bugyogót, **Az Est**, 1929. (September 20.) Issue 213. 10. p.
- Már a félhold is eltűnik, **Az Est**, 1928. (November 15.) Issue 259. 9. p.
- Már a török rendőrség sem viseli a fezt, **Magyarság Képes Melléklete**, 1925. December 25. 6. p.
- Nincs többé pasa. **Szabadság**, (ed. Metin Heper– Sabri Sayarı), 1934. (December 2.) Issue 48. 3 p.
- Százéves a fez. **Magyar Lapok**, 1938. (October 1.) Issue 218. 9. p.
- Százéves a fez. **Magyar Lapok**, 1938. (October 1.) Issue 218. 9. p.
- Török–magyar barátság, **Szózat**, 1924. (May 21.) Issue 108. 1. p.
- Új életre kelt Törökország. **Az Ujság**, 1925. (November 15.) Issue 106. 5. p.
- Ünnepélyes formában írták alá a lausannei békeszerződést. **Nemzeti Ujság**, 1923. (július 24.) Issue 164. 4. p.
- Zavargások a fez viselésének eltiltása miatt Törökországban, **Brassói Lapok**, 1935. (August 4.) Issue 175. 6. p.

ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

(ETA JOURNAL)

INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION
AND HISTORY RESEARCH

Yıl: 6, Cilt: 6, Sayı: 11, Temmuz 2024, s. 144-168.

Türk - Macar Diplomatik İlişkilerinin 100. Yılı Özel Sayısı

144

Gökhan DİLBAŞ*

MACAR KRALI II. LAJOS'UN (1516-1526) MOHAÇ'TAKİ ÖLÜMÜ

ÖZET

29 Ağustos 1526 tarihinde Osmanlı ve Macar kuvvetleri arasında Mohaç'ta gerçekleşen ve Macarların yenilgisi ile sona eren Mohaç Meydan Muharebesi sonrası Macar Kralı II. Lajos (1516-1526) hayatını kaybeder. Mohaç'ta alınan ağır mağlubiyet ve ardından gelen Lajos'un ölümü ülkeyi derinden sarsar ve uzun yıllar sürecek bir mücadelenin içine sürükler.

Lajos'un eşi Kraliçe Mária (1515-1526) aracılığıyla Habsburglarla olan bağlantısı, Mohaç'taki ölümünün ardından, zaten uzun süredir Macar Krallığı'na göz dikmiş ve krallığı elde etmek için fırsat kollayan Habsburgları harekete geçirir. Ancak Habsburgların Macar Krallığı'nı ele geçirerek Güneydoğu Avrupa'daki Osmanlı mülklerini tehdit edebileceğini fark eden Osmanlılar, bu durumu engellemek amacıyla ilerleyen yıllarda Macar Krallığı üzerine seferler gerçekleştirmek zorunda kalırlar. Bu nedenle Macaristan toprakları uzun süre Osmanlı, Macar ve Habsburg mücadelelerinin sahnesi haline gelir.

Muharebeden günümüze kadar yaklaşık beş yüz yıl geçmiş olmasına rağmen, Lajos'un Mohaç'ta hayatını ne şekilde kaybettiği, öldü mü yoksa öldürüldüğü mü, defin işleminin nasıl gerçekleştiği gibi

* Doç. Dr., İstanbul/Türkiye, gokhandilbas@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4337-8700.

* Bu makale Turnitin programı ile taranmıştır.

* Araştırma makalesi.

* Makale geliş: 23.05.2024- Makale kabul: 30.07.2024.

*Makale Atıf Künyesi: Dilbaş, G. (2024). Macar Kralı II. Lajos'un (1516-1526) Mohaç'taki Ölümü, *Uluslararası Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi (Etajournal)*. 6 (11), 144-168.

MACAR KRALI II. LAJOS'UN (1516-1526) MOHAÇ'TAKİ ÖLÜMÜ

sorular tarihçiler tarafından halen tartışılmakta ve konu ile ilgili araştırmalar yapılmaktadır. Bu durum, konunun günümüzde de güncelliğini koruduğunu göstermektedir. Bu suretle, II. Lajos'un hayatını ne şekilde kaybettiğinin ve ölümünden sonraki gelişmelerin incelenmesi, Türk ve Macar tarihinde önemli bir yere sahip olan Mohaç Meydan Muharebesi'nin sonuçlarının gerçekçi şekilde yorumlanmasına katkı sağlarken, muharebenin ve Lajos'un ölümünün Macar ve Avrupa tarihine olan etkilerinin de daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: II. Lajos, I. Süleyman, Mohaç Meydan Muharebesi, Osmanlı İmparatorluğu, Macar Krallığı.

THE DEATH OF HUNGARIAN KING LOUIS II (1516-1526) AT MOHACS

On August 29, 1526, after the Battle of Mohacs, which took place between the Ottoman and Hungarian forces at Mohacs and ended with the defeat of the Hungarians, Hungarian King Louis II (1516-1526) lost his life. The heavy defeat at Mohacs and the subsequent death of Louis deeply shook the country and dragged it into a struggle that would last for many years.

Louis's connection with the Habsburgs through his wife Queen Mary (1515-1526), after his death at Mohacs, mobilized the Habsburgs, who had long coveted the Hungarian kingdom and were looking for an opportunity to seize it. However, the Ottomans, realizing that the Habsburgs could threaten the Ottoman possessions in Southeastern Europe by seizing the Hungarian Kingdom were forced to launch campaigns against the Hungarian Kingdom in the following years in order to prevent this situation. For this reason, the Hungarian lands became the scene of Ottoman, Hungarian and Habsburg struggles for a long time.

Although nearly five hundred years have passed since the battle, questions such as how Louis lost his life at Mohacs, whether he died or was killed, and how his burial took place are still being discussed and researched by historians. This situation shows that the issue remains topical even today. In this way, examining how Louis II lost his life and the developments after his death will contribute to the realistic interpretation of the results of the Battle of Mohacs, which has an important place in Turkish and Hungarian history and will provide a better understanding of the effects of the battle and the death of Louis on Hungarian and European history.

Key Words: Louis II, Suleiman I, Battle of Mohacs, Ottoman Empire, Hungarian Kingdom.

GİRİŞ

29 Ağustos 1526 Çarşamba günü, saat 15:30-16:00 civarında başlayan ve yaklaşık iki saat süren Mohaç Meydan Muharebesi, Macar Krallığı'nın merkezi Buda'nın (Budin) 170 km. güneyinde yer alan Mohaç Ovası'nda gerçekleşir. Bu muharebede, I. Süleyman'ın (1520-1566) komutasındaki Osmanlı ordusu, II. Lajos'un (1516-1526) yönetimindeki Macar ve müttefik birliklerini ağır bir yenilgiye uğratır.

Mohaç Meydan Muharebesi, Avrupalı tarihçiler tarafından zaman zaman “*küçük bir olay*” olarak nitelense de, XVI. yüzyılda Avrupa'da yaşanan dört-beş büyük muharebeden biri olarak kabul edilir. Aynı zamanda bu muharebenin sonuçları, askerî, toplumsal, ekonomik ve nüfus açısından Türk ve Macar tarihinin önemli kırılma noktalarından biri olarak uzun yıllar boyunca hissedilmiştir. Nitekim tarihçi Géza Pálffy'nin (1971-) Mohaç'ı “*bin yılı aşkın tarihimizde buna benzer çok fazla olay yaşanmamıştır*”¹ şeklinde değerlendirmesi ve 1526 yılında başlayan sürecin 1541 yılında Buda'nın Türkler tarafından ilhakıyla sona ermesine atıfta bulunarak,

¹ Dávid Molnár, “Nekünk mégis Mohács kell... II. Lajos rejtélyes halála és különböző temetése”, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 122. évf., 3. sz., 2018, s. 392.

muharebeyi Macar tarihinin en büyük trajedilerinden birisi olan, I. Dünya Savaşı'nı (1914-1918) Macaristan adına sona erdiren *Trianon Barış Antlaşması* (4 Haziran 1920) ile "1526-1541 arasındaki olaylar birçok açıdan Trianon trajedisinden daha radikal değişiklikler getirdi"² şeklinde bir yorumda bulunarak karşılaştırması, Mohaç Meydan Muharebesi'nin başta Macaristan olmak üzere Orta ve Doğu Avrupa'nın kaderi açısından üzerinde durulmayacak, önemsiz, küçük bir olay olmadığını göstermektedir.

Ancak Mohaç Meydan Muharebesi kadar üzerinde hassasiyetle durulması ve incelenmesi gereken bir başka olay da Macar Kralı II. Lajos'un Mohaç'ta gerçekleşen ölümüdür. Zira Lajos'un ölümüyle Avrupa'da Osmanlıların en büyük hasımları olan Habsburglar, Macaristan üzerinde geçmişte veraset yoluyla elde ettikleri mülkiyet haklarını yeniden ama bu sefer eskisinden daha saldırgan bir tutumla dile getirmeye başladılar. Nitekim gerçekleşen olaylar (Avusturya Arşidükü Ferdinand [1521-1564] ve Erdel Voyvodası János Szapolyai [1510-1526. Daha sonra I. János adıyla 1526-1540 yılları arasında Macaristan Kralı] arasında gerçekleşen Macar tahtına sahip olma mücadelesi, I. Viyana Kuşatması [27 Eylül-14 Ekim 1529], Alman Seferi [25 Nisan 1532-22 Kasım 1533], 1541 Buda'nın ilhakı, Estergon Seferi [23 Nisan-16 Kasım 1543], Zigetvar Seferi [1 Mayıs-6 Eylül 1566]) Osmanlıların 1526 sonrası Macaristan politikasını şekillendirdiği gibi aynı zamanda Tuna Havzası'nda da etkisini günümüze kadar hissettiren gelişmelerin başlangıç noktasını oluşturur.

II. LAJOS'UN ÖLÜM HADİSESİNİN MACAR, AVRUPA VE OSMANLI KAYNAKLARINDAKİ YANSIMASI

II. Lajos'un hayatını kaybetmesi ile ilgili esas itibariyle iki tez mevcuttur. Bu tezlerden birincisi Lajos'un hayatını bataklık haline gelmiş bir akarsuyun arazisinde boğulmak suretiyle kaybettiği, ikincisi ise Macar tahtında gözü bulunan Erdel Voyvodası János Szapolyai'nin kardeşi György Szapolyai (1488-1526) tarafından katledildiği şeklindedir. Bu suretle ilk başta Lajos'un ölümüne ilişkin Macar, Avrupa ve Osmanlı kaynaklarının incelenmesi gerekmektedir.

1) Macar ve Avrupa Kaynakları

Macar ve Avrupa kaynaklarının neredeyse tamamı Lajos'un muharebe öncesi yağın yoğun sağanak yağışlar yüzünden yatağı artık bataklık haline gelmiş bir akarsudan karşıya geçmeye çalışırken atının üzerinden düşmek suretiyle boğulduğunu söylemektedir. Aynı kaderi maiyetinden Leh kökenli saray kâtibi András Trepka (görev yaptığı yıllar: 1521-1526) ve Pozsony Kalesi komutanı István Aczél (?-1526) de paylaşır. Gezgin Antonio Pigafetta (1491-1531) Lajos'un öldüğü yeri;

*"Söz konusu bataklık, muharebe alanından bir İtalyan mili (1,5, en fazla 2 km., ortalama 1,8 km.) uzaklıkta, Tuna'dan çok uzak olmayan, küçük bir tepenin eteğinde yer almaktadır. Tepe ile Tuna arasında, ancak bir ok atımı mesafede, bataklık sahaları birbirine bağlayan ve Tuna'ya kadar uzanan ancak çok dar bir ahşap köprü ile geçilebilen, geçilmesi neredeyse imkânsız birkaç bataklık alan vardır."*³

şeklinde tasvir eder.

Tarihî şarkı yazarı Görçsöni Ambrus (XVI. yy.) 1576 yılında yayımlanan *Mátyás király históriája* adlı eserinde Lajos'un hayatını kaybettiği yeri: "Eskiden Mohaç'ın yukarısında küçük

² Molnár, a.g.m., s. 393.

³ Szabolcs Varga, "Az 1526-os Mohácsi Csata Helye. Megjegyzések II. Lajos Király Halálához", *Történelmi Szemle*, LXII, 2020, s. 65.

*bir köy vardı, / Adı Csele şimdi ise yeri bozkır olan / Ve Tuna'dan doğan bir sel yatağı halinde Csele Deresi, / Kralın at sırtında yaşamını kaybettiği yer*⁴ şeklinde anlatır. 1796'da coğrafyacı András Vályi (1764-1801) Csele Deresi'nden *“Baranya eyaletinde Csele köyünün kırsalından doğan ve yağmurlu zamanlarda Krassó'ya benzer şekilde kille kaplı bir yükseltiden büyük taşkın sularla akan bir nehirdir, ancak yatağının yakınındaki alanları daha dar durgun sular oluşturmaktadır*⁵ şeklinde bahsederken gezgin Heinrich Ottendor ise 1663'te *“Mohaç'ın çevresindeki kırsal alan düzlüktür. Kralın atının gömüldüğü nehrin adı Carassus olup Mohaç'a bir saat uzaklıktadır. Tuna Nehri'ne dökülür, genişliği ancak 20 m. kadardır ama çok killidir ve çamur içindedir*⁶ şeklinde bir tasvirde bulunur.

Macar Barok edebiyatının temsilcilerinden Mihály Cserei'nin (1667-1756) *Erdély históriája* adlı eserinde Lajos'un ölümü *“Bahtsız kral [muharebeden] geri çekilirken Macarca Cselepatak diye adlandırılan çamur içinde bir ırmak olan Carassus'da atından düşer ve orada boğulur*⁷ şeklinde nakledilirken kronik yazarı Gergely Pethő (1570-1629) *Rövid magyar kronika* adlı eserinde Lajos'un aynı yerde, aynı şekilde hayatını kaybettiğini belirtir: *“...Kral, orada Cselepatak diye adlandırılan çamurun içinde öldü...”*⁸. Din adamı Mihály Siegler (?-1581) ise yaşanan bu trajik olayı *“in loco palustri, in rivulo Czelepataka”* şeklinde anlatarak kralın naaşının Cselepatak'ta bulunduğunu söylerken⁹ Arşidük Ferdinand'a göre Lajos, *“Muharebeden sonra kaçmaya çalışmış, bataklık bir mevkie gelmiş ve orada boğulmuştur”*¹⁰.

Olayların çağdaşı Venedik casusu Fazio de Savoia ise yazdığı raporunda Lajos'un ölümünü

*“Kral, atının üzerinde bataklığa girdi, lakin atı boynuna kadar çamura gömüldü. Kral, yardım için bağırdı, [onu] attan aşağı indirdiler, sonra bir başkasına yardım ederken yeniden batmaya başladı. Kral, bir kez daha yardım istedi, miğferini çıkardıkları sırada artık boğulduğunu ve kısa zamanda adamlarının kolları arasında öldüğünü gördüler.”*¹¹

şeklinde anlatırken bir başka Venedikli Boemo Antonio ise kralın ölümünün *“Báta isimli yere gelindiğinde”* gerçekleştiğini; kralın bir bataklıktan karşıya geçmek istediğini, ancak karşıya geçen maiyetini takip ederken zırhlı atıyla, (András) Trepka ve diğer adamlarıyla birlikte bataklıkta boğulduğunu nakleder:

*“Kral da herkesin kaçtığı gördüğü zaman birkaç yüksek rütbeli din adamıyla ve asilzade ile kaçmaya başladı. Báta denilen yere gelindiğinde Czettricz isimli mabeyincisinin yaptığı gibi bataklıktan karşıya geçmek istedi, fakat aşırı derecede ağır silah kuşanmış halde bir zırhın içinde atının üstünde oturduğundan saray muhafızı Trepka ve diğerleriyle birlikte çamura battı ve orada ruhunu teslim etti”*¹²

⁴ Varga, a.g.m., s. 64.

⁵ Varga, a.g.m., s. 68.

⁶ Varga, a.g.m., s. 67.

⁷ János Szabó B., “II. Lajos Halálának Helyszíne: Táj És Orális Hagyomány”, **Hadtörténelmi Közlemény**, 132.2, 2019, s. 443.

⁸ B., a.g.m., s. 443, 7. dipnot.

⁹ B., a.g.m., s. 444.

¹⁰ B., a.g.m., s. 444.

¹¹ B., a.g.m., s. 444.

¹² B., a.g.m., s. 444; János Szabó B.-Gábor Farkas Farkas, **Örök Mohács: Szövegek és Értelmezések, Mohács 1526-2026**. Rekonstrukció És Emlékezet, Sorozatszerkesztő: Fodor Pál és Pap Norbert, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2020., s. 201-202.

Voyvoda János Szapolyai, 11 Kasım 1526 tarihinde Leh kançıları Krysztof Szydłowiecki'ye (1467-1532) kralın ölümüne ilişkin “*merhum majesteleri, Lajos hükümdarımız, güzel hatıraları olan selefimiz, Macaristan ve Çek ülkesi Kralı, ertesi gün çamurun – tedbirsiz şekilde girdiği, artık kurumuş olan girdabın – içinden çıkarıldı...*”¹³ şeklinde yazarken din adamı ve kronik yazarı Antal Verancsics (1504-1573) ise kralın naaşının Csele isimli bir çamur yığınının içinde bulunduğunu belirtir: “*Csele’de çamur içindeki bir çukurda naaşı olan kişi muharebeden çekilen Kral Lajos’tur... Voyvoda János, balıkçıların Türkler bulmasını diye çamurun içinde tuttukları Kral Lajos’un naaşını Fejérvár’a götürmüştü*”¹⁴.

Estergon Piskoposu Miklós Oláh (1493-1568), Lajos’un ölümü hakkında Papa VII. Clemente’ye (1523-1534) şunları yazar:

*“Düşmanın önünden geri çekilmek isteyen bahtsız kralımız geçemediği Mohaç’tan [kuzeye doğru yer alan] bataklığa geldi, atının dizginini çektiğinden at yıkıldı ve o, altında kaldı, adamları arasından hiç kimse yardımına yetişemedi.”*¹⁵

Papa’nın elçisi Antonio Burgio (1485 sonrası-1538 civarı), Roma’ya yazdığı mektupta Lajos’un ölümünü ayrıntılı şekilde anlatır:

*“Yığıtçe bir mücadeleden sonra majesteleri muharebe alanından sağ salim uzaklaşmış ancak nereye gittiği bilinmiyor. Bu haber burada yayıldı ve üç gündür de konuşuluyor. Lakin bu sırada kralın mabeyincisi ve en güvendiği adamı Ulrik Czettritz geldi ve majesteleri onunla ve István Aczél ile [...] muharebeden kaçıp kurtulanların geri çekilişi esnasında Tuna’nın küçük bir koluna (in uno verto piccolo ramo del Dannubio) vardılar, ancak karşıya geçmek istedikleri zaman kralın atı tökezleyip suya gömüldü ve suyun içinde şaha kalktı, zırhı ağır, kendisi de yorgun olduğundan majesteleri eyerden aşağı kaydı ve derede boğuldu. István Aczél, majestelerinin tehlikede olduğunu gördüğü zaman arkasından atladı, ancak o da boğuldu. Gerçi kralın mabeyinciye göre boğulduğu dereden daha öteye geçtiğini iddia edenler de var, ancak önceki anlatılanlar çok daha inandırıcı, zira muharebe gününden bu yana bir hafta geçti ve majestelerinden hâlâ hiçbir haber alınamadı dedi.”*¹⁶

İsmi bilinmeyen bir Çek asilzadesi ise kralın mabeyincisi Czettritz’e dayanarak Lajos’un ölümünü “*Duyduğum üzere Tuna’nın bir kolu olan bir dereye doğru ilerlemiş. Su, çok kabarmış ve atıyla karşıya geçmek istediği zaman düşüp boğulmuş*”¹⁷ şeklinde anlatırken Macar Rönesans edebiyatının önemli temsilcilerinden Gáspár Heltai (1510?-1574?) 1575’te yayımlanan *Krónika*’sında Lajos’un ölümünü “*...Czettritz önden gitti ve yüzerek [karşıya] geçti. Silahlarını kuşanmış halde onu takip eden kral atıyla birlikte geriye düştü ve dindar kral Lajos orada boğuldu*”¹⁸ şeklinde tasvir eder.

Tarih yazarı Johannes Cuspinianus (1473-1529) kralın muharebe esnasında maiyeti tarafından iyi korunamadığına vurgu yaparak;

“Dağılmış ordunun kendisi ile birlikte sürüklediği, adamları tarafından iyi şekilde korunmayan kral, kimsenin beklememesine karşın Tuna’nın dökülmesiyle oluşmuş olan

¹³ B., a.g.m., s. 444; B.-Farkas, a.g.e., s. 200.

¹⁴ B., a.g.m., s. 445.

¹⁵ B., a.g.m., s. 444.

¹⁶ B., a.g.m., s. 445; Norbert Pap-Péter Gyenizse-Máté Kitanics-Gábor Szalai, “II. Lajos Halálának Helye”, *Történelmi Szemle*, LXII, 2020, s. 79.

¹⁷ B., a.g.m., s. 445.

¹⁸ Varga, a.g.m., s. 66.

MACAR KRALI II. LAJOS'UN (1516-1526) MOHAÇ'TAKİ ÖLÜMÜ

suya girdi. O anda mukaddes kralı silahlarından kurtaracak kimseler yoktu, bir zamanlar İmparator Decius'un¹⁹ benzeri bir muharebede hayatını kaybettiği gibi o da suya gömüldü ve su, onu yuttu.”²⁰

şeklinde bir yorumda bulunurken muharebenin en önemli tanıklarından olan kançılar István Brodarics (1471?-1539) de Lajos'un hayatını kaybetmesinden

“...Bazılarının burada öldüğünü iddia ettiği kralın naaşı ise daha sonradan Mohaç'ın üst tarafında, Csele isimli köyden yarım mil uzakta derin bir yarığın içinde bulundu, bu yarığın içinde o sırada Tuna'nın taşması sonucu her zamankinden daha çok su bulunuyordu, atıyla beraber silahlı halde bunun içine gömülmüştü...”²¹

şeklinde bahseder.

Hazinedar Elek Thurzó (1490?-1543), 29 Eylül 1526 tarihli mektubunda Csele Deresi'nin adını vermeden kralın Tuna Nehri'nde öldüğünü ve atının muharebe esnasında yaralandığını belirtir:

“Bu zamana kadar iyi haberler bekliyorduk, ancak eyvah! Majestelerinin düşmanla korkusuz ve yiğit şekilde mücadele ettikten, muharebe düzenimiz dağılmaya, askerlerimiz geri çekilmeye başladıktan sonra muharebede ağır yara almış atıyla ve üç kişiyle düşmanın elinden kurtulmaya çalışırken atıyla birlikte Tuna'nın derin bir mecrasına düştüğü ve bahtsız şekilde hayatını kaybettiği şimdi artık kesinleşmiştir.”²²

Tarih yazarı ve devlet adamı Miklós Istvánffy (1599-1615) ise Lajos'un hayatını kaybettiği yeri doğrudan söylemese de Csele Deresi ile birlikte yine bataklık halinde olan bir başka derenin, Karasica (Krassó) Deresi'nin adını anar: “Mohaç ve Csele arasında, yoluna yatağı belli olmayan çamur içinde bir bataklık ve balçık halinde bir dere olan Karasica çıkmış.”²³

Yargıç Johann Weissenfelder'in muharebe hakkında ismi bilinmeyen bir Bavyera prensine yazdığı mektupta da kralın boğularak hayatını kaybettiği yazılıdır:

“Her şeyi bir araya getirerek halen kralın yaşamını atıyla birlikte bir hendeğin içinde kaybettiğini, ona göz kulak olmaları için dört soylu insana emir verildiğini düşünüyorum. Bunlar arasında kralın yanında kalan, ismi kesin şekilde Ceterýschtz olan bir Çek varmış, kraldan önce suya girip karşıya da geçmiş, lakin kralın atı [suya] batmış. Ceterýschtz atından atlayıp suya girmesine ve kralı koltuk altından tutmasına rağmen atı altından kaydığından dolayı ona yardım edememiş, hiç kimse de onu tutamamış, lakin kralın kafasını kaldırdığı ve miğferini açtığı görülmüş olsa da kral artık ölmüştü.”²⁴

16 Eylül tarihinde bir Çek asilzadesinin yazdığı mektupta da kralın kaçarken Türkler tarafından takip edildiği ve boğulmak suretiyle hayatını kaybettiği belirtilir:

“...Türkler kralı takip etmiş ve iki veya üç kişiyi de öldürmüşler, ardından majestelerini kolundan vurmuşlar. Birçok kişi kralın Türkler sayıca üstün şekilde etrafını çevirinceye

¹⁹ Decius (Gaius Messius Quintus Traianus Decius): 249-251 yılları arasında hüküm sürmüş Roma İmparatoru.

²⁰ B., a.g.m., s. 445.

²¹ Imre Szentpétery, Brodarics Históriája A Mohácsi Vészről, Nyomatott Wodianer F. és Fiainál, Budapest, s. 48.

²² Pap vd., II. Lajos Halálának Helye, s. 80.

²³ Norbert Pap-Péter Gyenizse-Máté Kitanics-Gabor Szalai, “Az 1526. Évi Mohácsi Csata Helyszíneinek Földrajzi Jellegzői”, Történelmi Szemle, LXII. évfolyam, 1. szám, 2020, s. 148.

²⁴ B.-Farkas, a.g.e., s. 149.

kadar cesur şekilde mücadele ettiğini bütün detayıyla iddia etmektedir. O sırada Czettritz Bey onu oradan uzaklaştırmak istemiş, başarmış da ve kral, dörtlü at sürmüştür. Türkler kralın peşine düşmüşler ve Tuna'nın kollarından birisine varıncaya kadar onu takip etmişler. Orada ilk önce Czettritz Bey, ardından kral ırmağa girmiş, lakin kralın ağır atı, sırtında kralla birlikte suya gömülmüştür. Czettritz, atından inmiş, suya girmiş, ancak ne kralı ne de atını görememiş. Kralı uzun süre her yerde aramış. İnşallah majestelerini bulmuşlardır!"²⁵

Yazar ve devlet adamı Alphonse de Lamartine (1790-1869) muharebe esnasında kralın iyi su verilmemiş çelik miğferinin bir mızrak darbesiyle ikiye ayrıldığını; bu suretle kralın yaralandığını ve başından akan kanlarla ürken atının sürüklenmesi sonucunda bir bataklığa gittiğini ve hayatını burada kaybettiği iddiasında bulunur²⁶.

Buraya kadar incelediğimiz Macar ve Avrupa kaynakları birbirinden az farklarla muharebenin Macarların aleyhine geliştiğini gören Lajos'un yanındaki maiyeti ile birlikte muharebe sahasından ayrıldığını, kuzeye, Buda'ya doğru ilerlerken karşısına Tuna'nın bir kolu olan artık bataklık haline gelmiş Csele Deresi'nin çıktığını ve kralın derenin karşı kıyısına geçmek isterken atıyla birlikte bataklığın içine düştüğünü, zırhının ve silahlarının ağırlığından dolayı buradan çıkamayarak boğulduğunu söylemektedir. Bununla birlikte Mohaç Meydan Muharebesi'nde yer almayan din adamı ve tarih yazarı György Szerémi (1490 civarı-1548 sonrası) *Epistola de perdicione regni Hungarorum* ve saray rahibi Miklós Tatai de *Epistola flebis* başlıklı eserlerinde muharebe sonrası kaçan kralın Mohaç'ın kuzeyinde Buda yolu üzerinde bir köy olan Dunaszekcső'de dinlenmek amacıyla köy papazının evine geldiğini ve bu sırada Voyvoda János Szapolyai'nin kardeşi György Szapolyai tarafından katledildiğini, bu olaydan sonra Lajos'un naaşının zırhından çıkarılarak yakındaki bir gölün kıyısına defnedildiğini iddia ederler. Yine bu iddiaya göre Lajos'un katli sonrası Czettrich, olay yerinden uzaklaşarak yenilgi haberini aldıktan sonra Buda'dan ayrılmak suretiyle Viyana yolu üzerinde bulunan Pozsony'a gitmekte olan Kraliçe Mária'ya yetişir ve yaşananları anlatır.

Szerémi'nin anlatımına göre Lajos'un ölümü ve defin işlemi şu şekilde gerçekleşir:

"Kral II. Lajos; György Szapolyai, Pál Tomori ve Ulrik Czetrich ile birlikte bataklığı geçti ve Bata yakınlarındaki bir köyde durdu. György Szepesi krala şöyle dedi:

Sen, ey kral, sefa içinde yaşayan kral, Macaristan'ı, elde ettiklerimizi ve Prens Lörincz'in²⁷ mülkü üzerindeki haklarımızı kaybettin, kesinlikle öleceksin. György, Bohemya kılıcını çekti ve krala üç kereden fazla sapladı. Pál Tomori, kralın öldüğünü duyunca György Szepesi'nin üzerine atıldı ve onu öldürdü. György Szepesi ile birlikte olan bir grup adam da hemen Tomori'yi katletti.

Bu şekilde üç kişi ölmüş oldu.

György ve Pál köyün kilisesine defnedildi. Kral Lajos'un giysileri çıkarıldı ve bu şekilde göle götürüldü. Ancak onu göle bırakmadılar, gölün kıyısına bir mezar kazdılar ve oraya defnettiler. Bu şekilde vücudunda üç yara vardı; boynunda altın bir haç asılıydı, kıyafetleri çıkarıldığı için üzerinde sadece ince bir elbise ve bir gömlek kalmıştı, parmağında ise evli olduğunun şahidi olarak evlilik yüzüğü bulunuyordu. Ulrik Czetrich atına bindi ve

²⁵ B.-Farkas, a.g.e., s. 154.

²⁶ Alphonse De Lamartine, *Osmanlı Tarihi*, C. 1, (Çev. Serhat Bayram), Sabah, 1991., s. 416.

²⁷ **Újlak'lı Lörincz (1459?-1524):** 1477'den itibaren Bosna banı olmuş, 1511-1513 yılları arasında Belgrad yöneticiliğinde bulunmuş, 1516'da meclis üyeliğine seçilmiş ve 1518'den ölümüne kadar da baş yargıçlık görevini üstlenmiştir.

Székesfehérvár'a gitti. Orada Kraliçe Mária'nın Viyana'ya gitmek üzere Buda'dan ayrıldığını duyunca peşinden at sürdü. Kraliçeye her şeyi anlattığında, kraliçe onun tutuklanmasını ve belediye binasına kapatılmasını emretti. Almanlar onu acımasız bir şekilde öldürdüler.”²⁸

Yaşananları şimdi de Tatai'den okuyalım:

“Kral Lajos; György Szapolyai ve Pál Tomori tarafından [muharebeden] çekip çıkarıldı ve Csele bataklığı takip edilerek Szekcső köyüne, papazın evine götürüldü. Papazın evi sıcaktı ve Kral Lajos orada zırhını ve miğferini çıkardı. Kral Lajos yorgun bir şekilde otururken ona yemesi için hemen biraz yiyecek hazırladılar. Pál Tomori: “Çabuk yiyin majesteleri, çünkü Türkler hızla peşimizden geliyorlar” dedi. – Ve György Szapolyai'ye seslendi: “Ekselansları, odanıza gidin. Ben de aynı şekilde benimkine.” – “Ben hazırım” dedi György, “Kral hazretlerinin yanında gitmek için bekleyeceğim”. Pál Tomori hizmetçiler ve fenerler eşliğinde odasına gitti. Ardından György, Kral Lajos'a, “Seni sefa içinde yaşayan kral! Seni zina yapan kral! Seni adaletsiz kral! Macaristan'ı, elde ettiklerimizi ve Prens Lörincz'in mülkü üzerindeki haklarımızı kaybettin – dedi.

Kral Lajos dedi ki: Benim isteğim değildi, ancak kâhinlerin ve yüksek rütbeli rahiplerin talebiydi. – [György Szapolyai] kralı öfkeyle saçlarından yakalayarak sağ tarafına doğru çekti ve Bohemya tarzı üç ağızlı kılıcıyla üç yerinden vurdu. Czettritz yardım için Pál Tomori'nin odasına koştu. Hemen yetişerek György Szepesi'yi öldürdüler, György Szepesi'nin adamları da Pál Tomori'yi öldürdü.

İki grup arasındaki çatışma neredeyse iki saat sürdü, evler yakılıp yıkıldı, Kral Lajos'un öldüğü vakit Mohaç meydanında öldüğünden daha fazla asker öldü. György'ün askerleri ayakta kaldı ancak Pál Tomori'nin askerlerinden çok azı kaçabildi. György'ün komutanı ve askerleri György ve Pál'i aynı köyün, aynı adı taşıyan kilisesinde mermer bir mezara defnettiler.

Kral bir çarşafa sarıldı, yalınayak ve başı açıktı, üzerinde kraliçe tarafından hazırlanmış altın sırmalı bir gömlek, boynunda ince altın bir zincir vardı. Üzerinde küçük bir haç ve parmağında evliliğe sadakati simgeleyen altın bir yüzük bulunuyordu; tüm bunlar bilinmesi gereken bir işaret olarak üzerinde bırakılmıştı. Sonra onu kendi kanlı giysilerine sardılar ve bir şehit gibi gece yarısı Csele köyü yakınlarındaki gölün kıyısına taşıdılar. Geceleyn fenerlerin ışığında onun için küçük bir mezar kazdılar ve onu oraya bıraktılar. Zavallı Kral Lajos, Vaftizci Yahya'nın öldürüldüğü günden Aziz Márton Günü'ne²⁹ kadar orada kaldı.”³⁰

Mohaç'ta bu gelişmeler yaşanırken kraliçe, Győr yöneticisi rahip Ferenc Sárffy'den ve haberi getiren Czettrich'ten on iki silahlı adamla birlikte ekim ayı ortasında Mohaç'a gitmelerini ve Lajos'un naaşını aramalarını ister. Mária tarafından görevlendirilen bu kişiler ekim ortasında kralın naaşını aramak için Mohaç'a gelir. Kralın cansız bedenini, Mohaç'ta bir bataklığın kenarında hazırlanmış bir mezarın içinde bulurlar. Czettricz, sadece ağız kısmında önemsiz küçük bir yara bulunan, buna karşın vücudunda herhangi bir yara bulunmayan kralı dışlerinden ve sağ bacağındaki lekeden tespit eder. Naaşı tabuta koymadan önce Czettricz kralın evlilik yüzüğünü çıkarır ve sakalından da Mária'ya vermek üzere bir parça keser. Sárffy, 19 Ekim 1526 tarihinde Brodarics'e yazdığı mektupta Lajos'un naaşının bulunuşunu şu cümlelerle anlatır:

²⁸ Mária Magdolna Fister, “II. Lajos király halála”, **Ösi gyökér**, 46. évf., 1-2. sz., 2018. Január-június, s. 17.

²⁹ Vaftizci Aziz Yahya Günü 24 Haziran'a, Aziz Márton Günü ise 11 Kasım'a denk gelmektedir ki bu iki tarih arasındaki süre yaklaşık dört buçuk aydır.

³⁰ Fister, **a.g.m.**, s. 18.

“Oraya yaklaşmıştık, ancak belirtilen yere daha henüz varmamıştık, Czettrich eliyle o yeri gösterdi. Oraya koştuk ve çamurun içinde [kralın] atının cesedini gördük, Czettrich, kral hazretlerinin naaşının orada olduğunu düşünüyordu, çamura aldırış etmeyerek balçığın içine girdi ve kralın bedenini maiyetiyle birlikte aradı, ancak bulamadı, sadece kralın silahlarına rast geldi. Buradan biraz ileri gittiğimiz zaman majestelerinin vekilharcı olan Trepka'nın cesedi olduğunu anladığımız cansız bir bedene rastladık. Bundan sonra daha birçok cesedi inceledik, fakat majestelerinin naaşını bunlar arasında göremedik. Nihayet bu bataklıktan uzak olmayan yeni bir mezar gözümüze çarptı ve bunun altında – neredeyse kutsal bir yol göstericilikle – kral hazretlerinin gömülü haldeki naaşını bulduk.”³¹

Ardından naaş, – bazı görüşlere göre katranla kaplı³² – bir tabuta koyularak bir arabaya yüklenir ve defnedilmek üzere Székesfehervár'a nakledilir. Gelişmeleri Sárffy'den okuyalım:

“Székesfehervár'a vardığımız zaman Czettrich önden at sürdü, şehrin yöneticisine ve diğer yöneticilere kimi getirdiklerini söyledi, bunun üzerine onlar bütün din adamlarıyla birlikte kralın tabutunun önüne kadar tören yürüyüşü halinde şehirden çıktılar. Sonunda majestelerinin naaşını şehre getirdiler ve büyük bir saygı ile piskoposun evinde bir kalkanının üzerine yatırdılar. Ardından tabutu açtık ve içindeki hükümdarı tanıyan şehir yöneticisine gösterdik, sonra tabutu kapattık ve muhafazası için Márton Horváth'a³³ emanet ettik.”³⁴

Cenaze töreni öncesi Lajos'un naaşı János Dávid, Miklós Tatai ve György Szerémi tarafından incelenir. Szerémi'ye göre kralın vücudunda üç adet kılıç yarası mevcuttur ki bu anlatım uzun yıllar sürecek kralın katledildiği tartışmasının da başlangıç noktasını oluşturur. Cenaze töreni 11 Kasım günü yapılır. Szapolyai, bu törenle ilgili gelişmeleri kançılar Szydłowieki'ye şöyle yazacaktır:

“Bu suretle, majestelerine olan sadakatimiz, saygımız ve samimi iyi niyetimiz nedeniyle, Piskopos Aziz Márton yortusundan önceki Cuma günü, majestelerinin naaşını çok sayıda insanın huzurunda, kralların naaşlarına yakışır şekilde, ciddi ve vakur bir cenaze töreniyle atalarının mezarına defnettik.”³⁵

Lajos'un mezarının yeri hakkında tarihçi ve kronik yazarı Farkas Bethlen (1639-1679) “Kral Lajos'un naaşı, hükümdarlığının onuncu yılında 1526 Kasım ayının 9. gününde, Székesfehervár'daki Kutsal Bakire Kilisesi'nde, Aziz Imre ve babası Ulászló'nun mezarları arasına, geleneklere uygun şekilde tam bir saygıyla defnedildi” şeklinde yazmasına karşın “kemik kalıntıları arasında – en küçük bir ihtimalle dahi – II. Lajos ile ilişkilendirilebilecek bir kalıntı mevcut değildir”³⁶ şeklinde görüşler bulunsa da arkeolog Piroska Rácz, Bethlen gibi Lajos'un Székesfehervár Bazilikası'na defnedildiğini kabul eder³⁷.

Ancak Lajos'un ölümünden bir süre sonra Ferdinand ve Szapolyai arasında Macar tahtına sahip olmak için mücadele başlar, mücadeleyi Ferdinand kazanır ve 11 Kasım 1527 tarihinde Szapolyai'yi ülkeden çıkarır. Kral seçildikten³⁸ sonra da Mária'nın huzurunda Lajos'u yeniden

³¹ B.-Farkas, a.g.e., s. 190-191.

³² Gabor Farkas Farkas, “Új kérdések II. Lajos rejtélyes halálával és temetésével kapcsolatosan”, **Magyar Könyvszemle**, CXXXI. évf., 4. sz., 2015, s. 388.

³³ Székesfehervár yöneticisi.

³⁴ B.-Farkas, a.g.e., s. 191; <https://mohacsi-csata.hu/index.php?q=1526hadikronika>

³⁵ <https://archeologia.hu/ii-lajos-sir-ulaszlo-es-sznet-imre-kozott>

³⁶ Molnár, a.g.m., 395.

³⁷ Farkas, Új kérdések II. Lajos..., s. 394.

³⁸ Ferdinand, dört sefer taç giymiştir. Önce Çekler tarafından 23 Ekim 1526'da Prag'da, ardından Macarlar tarafından 16 Aralık 1526 tarihinde Pozsony'da Macar Kralı ilan edilmiştir. Daha sonra 24

defnettirir. İkinci kez yapılan cenaze törenini tarihçi Caspar Ursinus Velius (1493-1539) şu şekilde anlatır:

“Bundan sonra Kral Lajos’a büyük bir cenaze töreni düzenlendi; öyle büyüktü ki, yaşayan hiçbir kralın cenaze töreni bu kadar parlak ve görkemli olmamıştı. Başucuna bir mezar taşı dikildi ve etrafı siyah bir kurdele ile çevrildi; bu kurdelenin üzerindeki yazı altı yüz mumla aydınlatıldı. Mezar kitabesi her zamanki gibi akıcı bir yazıyla ve büyük harflerle yazılmıştı.

İNANCI VE ÜLKESİ UĞRUNA HAYATININ YİRMİNCİ YILINDA, ZALİM TÜRKLERE KARŞI SAVAŞTA ÖLEN, MACARLARIN VE ÇEKLERİN KRALI ULÁSZLÓ'NUN OĞLU ZEKİ VE CÖMERT LAJOS'A

KAYINBİRADERİ FERDINAND'IN, MÜSTAKBEL KARISI MÁRIA'NIN VE EN SEVDİĞİ KIZKARDEŞİ ANNA'NIN YASINI TUTTUĞU YENİLMEZ VE GÜÇLÜ KRAL İÇİN ÖLÜMÜNÜ TAKİP EDEN YILIN 11 KASIM GÜNÜ ONA LAYIK BİR CENAZE TÖRENİ DÜZENLENDİ.

MESİH'İN DOĞUMUNUN MDXXVII YILINDA, AĞUSTOS AYININ YIRMI DOKUZUNCU GÜNÜ ÖLDÜ...”³⁹

Velius, Lajos'un ikinci kez defnedildiği nihai mezarının yerini açıklamaz. Ancak 1526 yılında yazılmış olan Szapolyai'nin mektubunda geçen “... ciddi ve vakur bir cenaze töreniyle atalarının mezarına defnettik” cümlesini dikkate alacak olursak Lajos'un ilk önce, ebeveynlerinin mezarına, ardından yaklaşık bir buçuk yıl sonra II. Ulászló (1490-1516) ve Aziz Imre'nin (1196-1204) mezarları arasına defnedildiğini düşünmemiz gerekir⁴⁰.

Çağdaş bir Alman kaynağı kralın naaşının Türkler tarafından bulunamadığını ve kralın Macarlar tarafından öldürüldüğünü belirtir: “Ona ne olduğunu hiç kimse bilmiyor. Sanırım birkaç Macar onu öldürdü ve gizledi, zira Türkler onu bulamadı”⁴¹. Bu kayıttan kralın naaşının Türkler tarafından bulunup defnedilmiş olamayacağı anlaşılır. Zira Sultan Süleyman, muharebe sonrası Lajos'u aratmış, ancak Mohaç'ta özellikle 22-24 Ağustos, 29 Ağustos gecesi ve 30-31 Ağustos günlerinde yağın sağanak yağışlar sebebiyle başta Tuna olmak üzere akarsuların taşması sonucu Mohaç ve çevresi neredeyse göle dönüştüğünden dolayı Türkler kralın cansız bedenini bulamamışlardır. Ayrıca Türkler II. Lajos'un naaşını bulmuş olsalardı, bu durumu Türk ve Macar kaynaklarının kaydetmemesi için hiçbir sebep mevcut değildir.

Bu noktada tarihçi Paolo Giovio'nun (1483-1552) Sultan Süleyman'ın Mohaç sonrası Kraliçe Mária'ya “Lajos hayatta kalsaydı, muayyen bir miktar haraçla iktifa ederek Macaristan'ı tekrar ona vermiş olacağını” belirten bir mektup gönderdiği iddiasını hatırlamamız gerekir. Giovio'nun bu iddiasının doğruluğu tartışmalı olsa da en azından Sultan Süleyman'ın niyetini göstermesi açısından dikkate değerdir. Giovio, aynı zamanda “Düşman,

Şubat 1527'de Prag'da Aziz Vitus Katedrali'nde Olomus Piskoposu'nun (bu sırada Prag Piskoposluğu makamı boştur) elinden yine taç giymiş, taç giyme töreni 23 Kasım 1527'de ise bu kez Székesfehérvár'da bir kez daha tekrar edilmiştir.

³⁹ <https://archeologia.hu/ii-lajos-sir-ulaszlo-es-szent-imre-kozott>

⁴⁰ <https://archeologia.hu/ii-lajos-sir-ulaszlo-es-szent-imre-kozott>

⁴¹ Kasza, Péter, Mert Látom, **Hogy Néhányan Az Eseményeket Másképp Mesélik, Mint Megtörténtek... Brodarics István Tevékenysége Irodalomtörténeti Megközelítésben**, Doktori (PHD) Értekezés, Témavezető: Szörényi László, Szegedi Tudományegyetem, Irodalomtudományi Doktori Iskola, Szeged, 2007, s. 85.

*kralın cesedini ve silahlarını almasın diye onu [Lajos'u] bir mağaraya defnettiler*⁴² şeklinde bir iddiada bulunsa da Mohaç sonrası panik halinde kaçış esnasında kralın naaşının bir mağaraya defnedilmesi ihtimalinin ne kadar gerçekçi olabileceği tartışmaya açıktır. Brodarics ise 3 Ekim 1526 tarihinde kançılar Szydłowiecki'ye kralın mabeyincisi olan ve Türkler tarafından sağ ele geçirilen üç kişinin öldürülmeyip Buda'ya geri gönderildiğini, Osmanlıların bu kişiler aracılığıyla hâlâ hayatta olduğunu düşündükleri Lajos'a padişahın sadece Sirem, Drava ve Sava nehirlerinin geçtiği bölgeyi elde etme niyetinde olduğunu ve kralı tüm düşmanlarına karşı korumayı taahhüt eden bir ittifak teklif ettiğini söyler:

*“Padişah, muharebe sonrası esir düşmüş mabeyinci Miklós Herczeg'i diğer iki mabeyinci Peleccki ve Maczieiowsky ile birlikte serbest bırakmış ve şimdi o [Miklós Herczeg] geri dönmüş, padişahın onunla konuştuğunu söyleyip inanılması güç şeyler anlatmaktadır. Padişah, ilk önce hayatta olduğuna inandığı majestelerinin dostluğunu kazanmak ve onunla bir anlaşma yapmak için onun [Miklós Herczeg] vasıtasıyla gönüllü bir şekilde görüşecek, sonra arzu ederse ebediyen sağlam dostluğunu kazanacak, ardından Drava'nın bu yakasında bulunan her şeyi ona [Lajos'a] bırakacak, sadece Szerémség'i ve Drava-Sava arasındaki araziye kendisine almak niyetiyle onu elçilik göreviyle geri göndermiştir”*⁴³

Din adamı Gaspare Lantieri “Çok kötü haberlerimiz var: Türk Kağanı Macar ordusunu yenmiş ve Türklerden de birçok insan ölmüş, buna karşın Macar Kralı uzun bir kayıkla Buda'ya kaçmış. Tanrı bize, zavallı Hristiyanlara merhamet etsin!”⁴⁴ ve Mohaç'ta Hırvat ordusunda yer almış bir asker olan Giacomo Zarantino da “Kral hazretleri kendisinin korumasına verilmiş belli sayıdaki silahlı adamla Buda'ya geri çekildi ve şimdi de orada olduğu biliniyor” şeklinde yazarak Lajos'un hayatını kaybetmeyip Mohaç sonrası Buda'ya çekildiğini belirtse de bu haberlerin doğru olmadığı kısa zamanda anlaşılır⁴⁵.

2) Osmanlı kaynakları

Lajos'un ölümü hakkında sadece iki Osmanlı kaynağı kralın boğulmak suretiyle hayatını kaybettiğini söyler. Ferdî (Bostan Çelebi. 1498-1570), kralın ölümü ile ilgili olarak “başının çaresine bakamayarak atıyla ve silahı ile birlikte suya gömüldü ve bu şekilde suda boğulan adamlarına katıldı”⁴⁶ diyerek Lajos'un boğularak hayatını kaybettiğini vurgularken Kemalpaşazâde (1469-1534) de “Utanç ateşinin ruhunu dağladığı bu sefil, atı ve silahıyla birlikte nehre girerek ölenlerin veya suda boğulanların sayısını arttırdı”⁴⁷ şeklinde yazarak Ferdî'ye katılır.

Bu noktada kronik yazarı István Székely Bencédi'nin (1500-1510 arası-1563 sonrası), *Chronica ez világnak jeles dolgairól* adlı eserinde Lajos'un ölümünü “Saar ırmağında

⁴² Gergely Tóth, “Bünbakképzés És Propaganda. Az 1526. Évi Török Hadjárat És A Mohácsi Csata A Kora Újkori Történetírásban (I. Rész: A 16. Század Történetírása)”, In: **Több Mint Egy Csata: Mohács. Az 1526. Évi Ütközet A Magyar Tudományos És Kulturális Emlékezetben**, (szerkesztette) Fodor Pál és Varga Szabolcs, MTA Bölcséttudományi Kutatóközpont, Budapest, 2019, s. 93.

⁴³ Pál Fodor, “Macaristan'a Yönelik Osmanlı Siyaseti, 1520-1541”, çev: Özgür Kolçak, **Tarih Dergisi**, S. 40, 2004, s. 35; Pap vd., II. Lajos Halálának Helye, s. 81, 108-109; B.-Farkas, **a.g.e.**, s. 179; Pál Fodor, **Kızıl Elma**, (Çev. Özgür Kolçak), 2. Baskı, Yeditepe Yayınevi, Şenyıldız Matbaacılık, İstanbul, Ocak 2022, s. 185.

⁴⁴ B.-Farkas, **a.g.e.**, s. 125.

⁴⁵ B.-Farkas, **a.g.e.**, s. 151.

⁴⁶ Pap vd., II. Lajos Halálának Helye, s. 75.

⁴⁷ József Thüry, **Török Történetírók**, I. Kötet, A M. Tud. Akadémia Történelmi Bizottságának Megbízásából. Az Athenaeum r. Társ. Könyvnyomdája, Budapest, 1892, s. 251.

*gömüldü*⁴⁸ şeklinde naklettiğine dikkat çekmek isteriz. Mohaç Meydan Muharebesi sonrası Buda'ya doğru yola çıkan Osmanlılar ikinci namazı vakti “*suları atların sağrısına kadar gelen*” bir akarsuyun içinden geçmişler ve ilerleyişlerini sürdürmüşlerdir. Osmanlı sefer günlüğü, bu noktada sanki Lajos'un ölüm yeri olan Cseleptak'ı tasvir ediyor gibi görünse de Cseleptak, Mohaç'a birkaç km. uzaklıkta olup bir saatten daha kısa bir yürüyüş mesafesine sahiptir. Bu suretle günlüğün bir ihtimal Bencédi'nin “Saar” adıyla andığı Mohaç'a yaklaşık 20 km. uzaklıkta olan Báta yakınlarındaki Sárvíz'den bahsediyor olması mümkündür. Zira Osmanlı ordusunun sabah en geç 10:00-11:00 civarında Mohaç'tan ayrıldığını düşünecek olursak ordunun Sárvíz'e hemen hemen ikinci vakti varmış olabileceği olasıdır⁴⁹. Bu suretle Ferdî ve Kemalpaşazâde'nin eserlerinde adını anmadıkları bu bataklık halindeki akarsuyun – Lajos'un hayatını bu mevkide kaybetme olasılığı tartışmaya açık olmakla birlikte – Cseleptak'tan daha yoğun bir balçık birikimine sahip olan Sárvíz olması ihtimali de göz ardı edilmemelidir⁵⁰.

Lütfi Paşa (?-1564), “*Macaristan'ın kralı ise başına ne geldiği bilinemeyecek şekilde iz bırakmadan ortadan kayboldu*” şeklinde yazarak Lajos'un hayatını ne şekilde kaybettiğini belirtmezken *Anonim Tevârî-i Âl-i Osman* da herhangi bir ayrıntı vermeden kralın hayatını kaybettiğini belirtir: “*Ol cengde kiral dahi helâk oldı*”. Buna karşın Sadrazam İbrahim Paşa (1523-1536), Szapolyai'nin elçisi Jérôme Laczky'yi 1527 yılındaki kabulünde Lajos'un önce muharebe alanında öldüğünü söylerken “*Kral Lajos muharebe meydanında öldü...*” daha sonra elçiye söylediği “*Macarların kesinlikle iyi insanlar olduklarını bilirdik, lakin kendi krallarını bizden değil, sığ sulardan dahi kurtaramayacak kadar cesaretsiz savaşçılar olarak tanımamıştık...*”⁵¹ şeklindeki cümleden Osmanlıların da en nihayetinde Lajos'un aslında bir akarsudan geçerken hayatını kaybettiğini bildiklerini göstermektedir.

Bu tespitlere karşın Sultan Süleyman'ın Mohaç sonrası yazdırttığı zafernâmede Lajos'un muharebede veya muharebe sonrasında hayatını kaybetmeyip gece karanlığından yararlanarak kaçtığı yazılıdır: “*Kral, muharebenin kargaşası içinde kaldığı zaman gecenin karanlığından yararlanarak alelacele oradan kurtuldu ve kaçtı.*” Yine zafernâmede yer alan “*...hayatından vazgeçmiş kral, binbir çeşit yalvarmayla padişahın huzuruna kalenin anahtarlarını gönderince...*” şeklindeki ifadeden kralın muharebe sonrası hayatta olup Osmanlı ordusu Mohaç'tan Buda önlerine geldiği zaman Sultan Süleyman'a şehrin anahtarlarını gönderdiği anlaşılıyor olsa da kralın bu sırada hayatta olma olasılığı yoktur. Zira şehrin anahtarlarını da Sultan Süleyman'a şehirdeki Yahudi cemaatinin reisi Jozef ben Salomon teslim etmiştir⁵².

KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kraliçe Mária'nın “[...] *muharebeye katılanlar ilk başta her şeyi karışık ve farklı şekilde anlattılar, ancak daha sonra muharebeyi her yönüyle daha iyi anladık*”⁵³ şeklinde belirttiği üzere Mohaç Meydan Muharebesi'ni tasvir edenlerin muharebe hakkında birbirinden farklı bilgiler verdiği gibi Lajos'un hayatını nerede, ne şekilde kaybettiği, defin işleminin hangi tarihte nasıl gerçekleştiği hakkında da birbirinden farklı anlatımlar mevcuttur. Lajos'un ölümü ile ilgili bilgi veren Macar, Avrupa ve Osmanlı kaynaklarını gözden geçirdiğimiz zaman gözümüze ilk

⁴⁸ Tóth, **a.g.e.**, s. 121-122.

⁴⁹ Pap vd., *Az 1526. Évi Mohácsi...*, s. 150, 155. dipnot.

⁵⁰ Varga, **a.g.m.**, s. 65.

⁵¹ Farkas, *Új kérések II. Lajos...*, s. 383; B.-Farkas, **a.g.e.**, s. 13.

⁵² B.-Farkas, **a.g.e.**, s. 151.

⁵³ Varga, **a.g.m.**, s. 60.

çarpan husus, doğruluğu günümüzde de halen tartışma konusu olan Szerémi ve Tatai'nin Lajos'un Mohaç'ta hayatını kaybetmeyip muharebe sonrası katledildiği iddiasıdır.

Söz konusu iddiayı çürütecek ilk kanıt ise bilim insanı Joachim Camerius'un (1500-1574) "...Szepesi (János Szapolyai'nin kardeşi Szepes Kontu György Szapolyai) atıyla dörtnala koşarak bir gemiye binmek istediği zaman yetişemedi, Tuna'ya düştü ve ırmakta boğuldu" şeklindeki kayıdır ki bu kayıttan György Szapolyai'nin Macar ordusunun Mohaç'tan geri çekilişi esnasında hayatını kaybettiği anlaşılmaktadır. Szerémi'nin iddiası doğruysa o takdirde Camerius'un kaydını tartışmak gerekir⁵⁴. Ayrıca Mohaç sonrası yaşanmakta olan belirsizlik ve kargaşa atmosferi Szapolyai'ye II. Lajos'u öldürmek için fırsat sunmuş gibi görünse de, Szapolyai'nin muharebeden önce Lajos'un talebi üzerine ordusuyla birlikte krala destek olmak amacıyla Mohaç'a gelmek üzere yola çıktığını unutmamalıyız. Bundan başka Szapolyai'nin Lajos'un ölümü sonrası Ferdinand'ın Macar tahtını elde etmek için boş durmayacağını ve yapılacak mücadelede Habsburglar karşısında tutunamayacağını da hesaba katmış olabileceğini ve bu suretle Lajos'u öldürtmesinin kendisine bir yarar sağlamayacağını düşünmemiz gerekir. Ayrıca askerî tarihçi Jenő Gyalókay (1874-1945) da siyasi ve askerî koşulları düşünerek Szapolyai'nin Lajos'a karşı bir suikast düşüncesi olamayacağını belirtir. Bundan başka Camerius'un yukarıdaki kaydı tarihçi ve kartograf Wolfgang Lazius'un (1514-1565) Lajos'un atının üzerinden bataklığa düştüğü zaman yardımına kimsenin koşmadığı, bu suretle boğulmasına sessiz kalındığı, hatta Voyvoda Szapolyai'nin kardeşi György Szapolyai'nin Lajos'un miğferini çıkararak boğulması için bataklığın içine bastırıldığı iddiasını da çürütmektedir⁵⁵.

Bu noktada Lajos'u kurtarmak için hemen arkasından suya girdiği iddia edilen István Aczél'in durumu da sorgulanmalıdır. Zira 45-50 yaşında, baştan aşağıya zırha kuşanmış ve silahlı halde olan son derece tecrübeli bir savaşçının hayatını riske atarak kendisi gibi ağır zırh giymiş ve silah kuşanmış kralı kurtarmak için atıyla birlikte suya girmesinin ne kadar olası olduğunu düşünmek gerekir. Ayrıca kralın atı yaralanmışsa kral atını niçin değiştirmemiştir? Buna fırsatı mı olmamıştır yoksa kaçışın verdiği panik havası içinde at değiştirmeye zaman mı bulamamıştır? Oysaki Brodarics'in anlatımında her ihtimale karşı kaçış için hazır şekilde bekletilen hızlı atların mevcudiyeti belirtilir: "...her ihtimale karşı kaçış için hızlı atların hazır tutulmasına karar verilir"⁵⁶. Kanaatimiz Lajos'un ve maiyetinin hızlı bir şekilde kaçarken at değiştirmeyi düşün(e)medikleri, bu suretle yola muharebeye katıldıkları atlarıyla devam ettikleri yönündedir. Lajos'un hayatını kaybetmesiyle ilgili farklı bir bilgi de Köln'de yazılmış yazarı bilinmeyen bir mektupta yer almaktadır. Söz konusu mektuba göre Lajos, muharebe devam ederken bir bataklığa ya da hendeğe yuvarlanmıştır: "*Majesteleri muharebenin ortasında atıyla birlikte bir bataklığa ya da bir hendeğe yuvarlandı*"⁵⁷. Muharebede bizzat yer almış olan Brodarics'in muharebenin en yoğun mücadelelerinin devam ettiği esnada "*Kral, bu sırada artuk bizim safımızda değildi...*"⁵⁸ şeklindeki kaydı bahse konu mektuptaki iddiayı destekler gibi görünüyor olsa da Lajos muharebe devam ederken gerçekten bir bataklığa veya hendeğe düşüp

⁵⁴ Farkas, Új kérések II. Lajos..., s. 383, 9. dipnot; <https://mohacsi-csata.hu/index.php?q=1526hadikronika>.

⁵⁵ Tóth, a.g.e., s. 111.

⁵⁶ Richárd Botlik-István Nemes-Balazs Tolvaj, "Kétségeink II. Lajos Cseh- És Magyar Király (1506-1526) Holttestének Azonosításával Kapcsolatban", *Orvostörténeti*, 2016, Vol. LXII, s. 8, Szentpétery, a.g.e., s. 39.

⁵⁷ Varga, a.g.m., s. 63.

⁵⁸ Szentpétery, a.g.e., s. 39.

yaralanmış ya da hayatını kaybetmiş olsaydı Macar, Avrupa ve Osmanlı kaynaklarının bu olaydan bahsetmesi beklenirdi. Muharebenin cereyan ettiği sahada bir insanın içine batıp da çıkamayacağı bir bataklık arazi bulunmadığı gibi, kralın muharebe sırasında atının tökezlemesi veya bir engeli geçememesi sonucunda bir hendeğe veya çukura düşmüş olabileceğini varsayacak olsak bile, II. Lajos'un maiyetinin yardımıyla bu durumdan hızlıca kurtulması beklenirdi. Gözden kaçırılmaması gereken bir başka nokta da, Macarların bir mağlubiyet durumunda geri çekilmek için mutlaka bir planlarının olduğudur. Ancak bu planın panik halinde ve dağınık şekilde geriye çekilirken ne kadar doğru şekilde uygulayabildiğini düşünmek gerekir. Mağlubiyet sonrası Lajos'un ve maiyetinin yaşanabilecek olumsuzluklara engel olmak ve durumu toparlamak amacıyla Mohaç'ın kuzeyine yönelerek Macar Krallığı'nın merkezi Buda'ya gitmek istemesi gayet doğaldır. Bununla birlikte Osmanlıların Macar ordusunu tamamen kuşatarak kaçış yollarını kapatması, Bâli Bey'in (?-1543) akıncılarının sürekli hareket halinde olması, gece karanlığının görüşü azaltması, arazi şartları vb. durumlar Lajos'un geri çekilişinde etkili olmuş, bu suretle Lajos ve maiyeti mecburen bataklık halindeki Csele Deresi'ne yönelmiş olabilir⁵⁹.

Bu çıkarımlara karşın Szerémi'nin gerek "...Naaşı gözden geçirdiğimiz zaman Çek kılıcıyla gerçekleştirilmiş üç adet yara gördük. Biz rahipler onu gizlice incelemiştik ve Voyvoda János'tan dolayı başkalarına bu durumu açık bir şekilde söyleyemedik. Kral Lajos'un ölümü bu şekilde gerçekleşmişti. János, kralın ölümünün ardından gerçeği kesinlikle saklamaktaydı"⁶⁰ şeklindeki kaydının gerekse de Tatai'nin kralın ölümünden voyvodayı sorumlu tuttuğu "Voyvoda János, Kral Lajos hakkında sorular sormaya başladı, sanki bir şey bilmiyormuş gibi... ardından herkesi uzaklaştırdı, [...] kralı hakkında bahsedildiği şekilde gördük. Naaşı kokmadan defnedilsin diye Székesfehérvár'a naklettiler... Sağ tarafında üç kılıç yarası gördüm..."⁶¹ şeklindeki ifadesinin II. Lajos'un boğulmak suretiyle hayatını kaybettiği şeklinde yazılan bilgilerle ilgili soru işaretleri oluşturduğu da bir gerçektir. Üç ağızlı Çek/Bohemya kılıcı ile bir kişinin yaşamına son verilmesi yöntemi aslında Habsburgların kullandığı bir metottur. Zira Macarlar böyle bir silah kullanmazlardı ve üç ağızlı kılıç, Orta Çağ'da Çek ulusal silahı idi. Czettricz'in de Çek kökenli olduğunu düşünecek olursak aklımıza acaba Lajos muharebede hayatını kaybetmezse Macar tahtına oturmak isteyen Ferdinand kralı öldürmesi ve kralın bataklıkta boğulduğu şeklinde bir senaryo anlatması için Czettricz'e para veya bir unvan teklif etmiş olabilir mi sorusu gelmektedir ya da Czettricz ve Mária arasında duygusal bir ilişki mi yaşanmaktadır ve Habsburglar bu ilişkiyi kullanarak Czettricz'ten Lajos'un boğularak öldüğü şeklinde bir senaryo anlatmasını mı istemişlerdir. Lajos'u gerçekten György Szapolyai öldürmüşse üç ağızlı kılıcı ona Czettricz temin etmiş olabilir mi? Bu ve benzeri sorular çoğaltılabilir ancak bütün bunlar sağlam tarihi verilerle kanıtlanamadıkları takdirde birer komplo teorisinden öteye gitmezler⁶². Czettricz ile ilgili bir başka önemli nokta da Szerémi'nin anlatımında geçen "Kraliçeye her şeyi anlattığında, kraliçe onun tutuklanmasını ve belediye binasına kapatılmasını emretti. Almanlar onu acımasız bir şekilde öldürdüler" şeklindeki ifadedir. Şayet Czettricz öldürülmüşse o takdirde Mohaç'a Lajos'un naaşını aramak için kim gitmiş ve Mohaç'ta naaşı kim bulmuştur?

⁵⁹ Varga, a.g.m., s. 70.

⁶⁰ <https://mohacsi-csata.hu/index.php?q=1526hadikronika>.

⁶¹ Farkas, Új kérések II. Lajos..., s. 383, 9. dipnot; <https://mohacsi-csata.hu/index.php?q=1526hadikronika>.

⁶² Gábor Farkas Farkas, "II. Lajos rejtélyes halála-II", *Magyar Könyvszemle*, 117. évf., 1. sz., 2001, s. 47.

Bu noktada belirtmemiz gereken bir başka husus da Lajos'un ve "katili" György Szapolyai'nin aynı mezara defnedildiği iddiasının doğru olmadığıdır. Ayrıca Papa'nın elçisi Burgio'nun Lajos'un ölümüne ilişkin yazdığı mektupta "...Gerçi kralın mabeyinciye göre boğulduğu dereden daha öteye geçtiğini iddia edenler de var, ancak önceki anlatılanlar çok daha inandırıcı, zira muharebe gününden bu yana bir hafta geçti ve majestelerinden hâlâ hiçbir haber alınmadı..."⁶³ şeklindeki anlatımı kralın Csele Deresi'nin karşı kıyısına geçtiğini düşünenler olduğunu gösteriyor olsa da anlatımın içinde yer alan "...ancak önceki anlatılanlar çok daha inandırıcı..." şeklindeki cümle bu zamanda dahi kralın katledildiğine dair görüşlere itibar edilmediğini göstermektedir⁶⁴.

Lajos'un naaşının bulunması süreci de Szerémi ve Tatai'nin anlatımlarında farklılık gösterir. Szerémi'nin anlatımında Kraliçe Mária bu görevi János Szapolyai'ye verirken Tatai'nin anlatımında kraliçe naaşın bulunması için Ferenc Sárffy'yi görevlendirir. Belirtilmesi gereken bir başka önemli nokta da Szerémi'nin "...boynunda altın bir haç asılıydı, kıyafetleri çıkarıldığı için üzerinde sadece ince bir elbise ve bir gömlek kalmış, parmağında ise evli olduğunun şahidi olarak evlilik yüzüğü bulunuyordu" anlatımı ile Tatai'nin "...boynunda ince altın bir zincir vardı. Üzerinde küçük bir haç ve parmağında evliliğe sadakati simgeleyen altın bir yüzük bulunuyordu" anlatımının birbirini tutmadığıdır⁶⁵. Ayrıca cenaze töreni ve defin işlemi Szerémi'nin anlatımına göre Aziz Márton Günü'nde, bu suretle 11 Kasım Cumartesi günü gerçekleşir. Szapolyai'nin Leh Kralı'na gönderdiği mektup ise cenaze töreninin Aziz Márton Günü'nden önceki gün, bu suretle 10 Kasım Cuma günü yapıldığını belirtir. Daha da ilginç 1526 yılının 11 Kasım günü Cumartesi gününe denk gelmemekte, bir sonraki güne, Pazar gününe denk gelmektedir⁶⁶. Ancak cenaze töreninin ve defin işleminin birbirini takip eden ayrı günlerde yapılamayacağını düşünecek olursak törenin ve defin Cuma günü yapıldığını düşünmek daha mantıklı olacaktır. Zira Aziz Márton Günü'nde birtakım kutlamalar yapıldığından aynı gün bir kral için görkemli bir cenaze töreninin de yapılmış olması biraz güçtür.

Sárffy ve Czettricz'in Mohaç'tan kuzeye doğru Tuna'nın sağ kıyısında II. Lajos olduğuna inandıkları bir erkek cesedi bulmuş olmaları mümkündür, bulunan bu cesedin Székesfehérvár'a nakledilip burada Szerémi ve iki rahip tarafından incelenmiş olması da ihtimal dâhilinde olabilir. Ancak burada sorgulamaya muhtaç olan nokta, István Losonczy'nin de 1773'te yayımlanan *Hármas kis tükör* adlı eserinde "Kralın kendisi ise atıyla birlikte Csele adındaki suda boğuldu. Naaşı iki ay geçtikten sonra bulundu ve yas tutularak Fejérvár'da defnedildi"⁶⁷ şeklinde vurguladığı üzere nemli bir toprağa defnedilişinin üzerinden yaklaşık bir buçuk ay geçen bir naaşın Czettricz tarafından sadece dışlerinden ve bacağındaki leke izinden kolaylıkla tanınmasıdır. Kaldı ki XVI. yüzyılda günümüzün tıbbi görüntüleme ve tanı yöntemlerinin hiçbirisi yoktur ve Czettricz bir tıp insanı, hekim veya patalog da değildir⁶⁸. Dr. Gergely Lóránt Magyar da Czettricz'in Lajos'u mevcut koşullar göz önüne alındığında kendinden bu kadar emin şekilde tanınmasının kolay olamayacağını söylemekle birlikte çok az bir ihtimal de olsa bu

⁶³ B., **a.g.m.**, s. 445; Pap vd., II. Lajos Halálának Helye, s. 79.

⁶⁴ Zsolt Szebelédi, "Mohácsi helyszínelők – Néhány észrevétel II. Lajos holttestének megtalálásával kapcsolatosan".

⁶⁵ Farkas, II. Lajos rejtélyes halála-II, s. 34, 40; Szebelédi, Mohácsi helyszínelők...

⁶⁶ Fister, **a.g.m.**, s.18.

⁶⁷ Pap vd., II. Lajos Halálának Helye, s. 94.

⁶⁸ Fister, **a.g.m.**, s. 18; Varga, **a.g.m.**, s. 64.

durumun tamamen yok sayılamayacağını belirtir⁶⁹. Dr. István Nemes ve Dr. Balázs Tolvaj'ye göre Sárffy ve Czettricz'in bulduğu naaş 6-7 hafta önce defnedilmemiş olup sadece birkaç gün önce hayatını kaybeden bir kişiye ait olmalıdır: “*Bize göre, Czettricz tarafından bulunan ölü adam – eğer Sárffy'nin söyledikleri doğruysa – 29 Ağustos 1526'da değil, en fazla bulunmasından birkaç gün önce ölmüştür*”⁷⁰. Ayrıca Dr. Nemes ve Dr. Tolvaj, Czettricz'in kralın tanınmasına vesile olan dişlerinin durumunun ve bacağındaki izlerin de geçerli olamayacağını söylerler. Nitekim Dr. Balázs Kenyeres (1865-1940) de aynı detaya vurgu yapmaktadır ki bizim de kanaatimiz defnedilişin ardından bir buçuk ay geçmesinden sonra bir naaşın Sárffy'nin anlattığı şekilde hemen kolaylıkla tanınamayacak olması yönündedir. Üstelik dönemin kaynaklarından hiçbirisi Lajos'un dişlerinin/ağız yapısının dikkat çekici bir özelliğinden bahsetmezler. Ayrıca bu zamanda insanları tanımlamak ve ayırt etmek için dişlerine veya ağız şekillerine çok farklı bir durum söz konusu olmadıkça bakılmazdı. Bütün bunları bir araya getirdiğimiz zaman Czettricz'in Lajos olduğunu düşündüğü kişinin gerçek Kral Lajos olup olmadığı hakkında soru işaretleri oluşmaya başlar. Bu noktada araştırmacı Endre Grandpierre'in (1916-2003) görüşü önem kazanır: “*Mezarda talihsiz bir gencin daha yeni defnedilmiş cesedi yatıyordu; her kim olursa olsun, ama Kral II. Lajos'un artık bozulmakta olan naaşı değil*”⁷¹. Grandpierre'in bu görüşüne karşı araştırmacı ve tarihçi Richárd Botlik (1977-) %66 gibi yüksek bir oranla Czettricz'in doğru kişiyi, yani Kral Lajos'u bulmuş olduğunu düşünür. Ayrıca Lajos'un naaşını hayattayken çevresinde bulunan kral naibi István Báthory (naiplik yaptığı yıllar: 1519-1523, 1524-1525, 1526-1530), kaçıları István Brodarics, hazinekar Elek Thurzó, Erdel Piskoposu Miklós Gerendi (?-1540), Hırvatistan ve Slavonya yöneticisi Tamás Nádasdy (1498-1562), 1534-1541 yılları arasında Erdel Voyvodası olan István Majláth, sarayın yiyecek işlerinden sorumlu Gáspár Horváth vb. kişiler görmemiştir. Bu suretle naaş kralı bizzat tanıyan görece az sayıda insanın görmüş olabileceğini düşünmemiz gerekir. Ayrıca bu süreçte dikkate değer bir diğer nokta da Sárffy'nin 19 Ekim 1526 tarihinde Brodarics'e yazdığı mektupta “*...Czettrich, kral hazretlerinin naaşının orada olduğunu düşünüyordu*” cümlesindeki “düşünüyordu” kelimesidir. Buradan Czettricz'in aslında naaşın yerini tam olarak bil(e)mediği, ancak kuvvetli şekilde tahmin ettiği şeklinde bir sonuç pekâlâ çıkarılabilir⁷².

Dönemin anlatılarından hiçbirinde naaş için herhangi bir bozulma belirtisinden söz edilmediği gibi naaşın mumyalandığına veya balmumuyla kaplandığına dair bir bilgi de mevcut değildir. Kralın naaşının ısrarla bozulmadan kaldığının ifade edilmesi kuşkusuz ki Orta Çağ Macar efsaneleri ile bağlantılıdır. Zira I. (Aziz) László (1077-1095) öldüğü halde vücudu herhangi bir bozulma belirtisi göstermemekte, aksine vücudundan güzel kokular gelmekte, Aba Samuel'in (1041-1044) elbiseleri ve kefeni olduğu gibi durmakta ve yaraları da iyileşmektedir. Bu suretle din eğitimi almış olan Sárffy de yaşananları dinî bir atmosfere büründürmek istemiş, olayları Orta Çağ'ın aziz kültü ve kilise gelenekleri ile bir araya getirip ifade etmeyi tercih etmiş olabilir. Nitekim onun eski sözlü geleneklere, dönemdeki sözlü ve yazılı bilgilere ve kişisel tecrübelerine dayanarak anlatımlarda bulunduğu bilinmektedir. Lajos'un ölümü hakkında yazdıklarında dönemdeki saray dedikodularının ve çevresinden duyduklarının etkisiyle şekillenen düşüncelerinin de etkisi olduğu muhakkaktır. Bundan başka Lajos'un ölümü ile ilgili halk söylenceleri de mevcuttur. Bunların içinde en bilineni tarihçi Martin Fumée'nin (1540-1590) anlatımıdır. Buna göre Lajos ve maiyeti muharebenin ardından Tuna Nehri'ne ulaştıkları

⁶⁹ Molnár, **a.g.m.**, s. 395.

⁷⁰ Farkas, Új kérések II. Lajos..., s. 382.

⁷¹ Farkas, Új kérések II. Lajos..., s. 382.

⁷² Botlik vd, **a.g.m.**, s. 11-12; Szebelédi, Mohácsi helyszínelök...

zaman yaşlı bir çingene kadın önlerine çıkar ve Lajos'a “*kim olduğunuzu bilmiyorum ama yüzünüzde ölümün işareti var! Buraya kadar geldin ancak buradan canlı çıkamayacaksın!*” der. Lajos'un maiyeti kadını yakalamak isterse de kadın ortadan kaybolur⁷³.

Jenő Gyalókay'a göre Osmanlı ordusunun muharebe sonrası 3 Eylül'e kadar Mohaç'ta kalması ve Osmanlı akıncılarının bölgede yağma hareketleri gerçekleştirmesinden dolayı kralın ölümü ve defnedilişi arasında en az beş gün geçmiştir. Bu tespitten başka Gyalókay, Gyula Prokopp'un da düşündüğü şekilde Czettricz'in naaşı elleriyle kazarak çıkarmasından dolayı Lajos'un toprak yüzeyinden en fazla 30-60 cm. derine defnedilmiş olabileceğini belirtir. Sağanak yağışların ardından Csele Deresi'nin sularının çekilmesinden sonra bölgede yaşayan köylülerin/balıkçıların kralın naaşını bulması ve kral naibi Imre Perényi'nin (1504-1519) dul eşi Dorottya Kanizsa'nın (1490-1532 sonrası) kendi parası ile tuttuğu dört yüz köylü tarafından kazılan toplu mezara muharebede hayatını kaybedenleri defnederken Lajos'un Kanizsa'nın isteği üzerine ayrı bir yere defnedilmiş olması ihtimalinin geçerliliği ise tartışmaya açıktır. Zira Istvánffy'nin;

“Çok dindar bir kadın olan kral naibi Imre Perényi'nin dul eşi Dóra Kanizsai, yurtlarını savunurken ölen Hristiyanların acısını paylaşarak dağınık halde yayılmış şekilde yatan cesetleri vahşi hayvanlar, kuşlar ve köpekler parçalayıp da yemesin diye büyük çukurlar açmaları ve defnetmeleri için kendi parasıyla dört yüz adam tuttu”

şeklindeki anlatımında Lajos'un defnedilmesinden bahsedilmemektedir⁷⁴.

Tarihçi Gábor Farkas Farkas (1966-) kralın naaşının Türkler tarafından bulunup bulunmadığını, bulunmuşsa nereye defnedildiğini ve kralın başının İstanbul'a götürülüp götürülmediğini sorgular. Osmanlı tarihçisi Mehmed Zaim'in (1532-1578'den sonra) “*Bu sırada kralın hayatta olup olmadığı bilinmiyordu; ancak bir hafta sonra kralın cesedi bir gölde boğulmuş ve kafası kesilmiş olarak bulundu...*”⁷⁵ şeklinde bir kaydı bulunuyorsa da bu kayıt inandırıcı olmaktan uzaktır. Zira Macar ve Avrupa kaynaklarının hiçbirinde kralın başının kesildiği yazmamakta, Osmanlı kaynaklarından ise sadece Mehmed Zaim de böyle bir kayıt bulunmaktadır. Bundan başka 1573-1578 yılları arasında Habsburg elçisi Dávid Ungnád ile birlikte İstanbul'a gelen teolog Gerlach Stephan'ın (1546-1612), “*Macaristan Kralı Lajos'un başı Hindistan'dan getirilmiş, balsam kokan siyah ahşap bir kutuda, pamuk ve balsam içinde korunmaktadır*” şeklinde bir notu bulunuyorsa da İstanbul'da muhafaza edilen bu başın Lajos'a değil de Mohaç Meydan Muharebesi'nde Macar ordusunun başkomutanı olan Pál Tomori'ye (1475-1526) ait olduğunu düşünmek daha mantıklıdır. Zira elimizde muharebede hayatını kaybeden Tomori'nin kesilmiş başının bir mızrağa geçirilerek Osmanlı ordugâhında kazanılan zaferin bir göstergesi olarak gezdirildiğine dair Brodarics'in kaydı mevcuttur: “*Keşiş [Pál Tomori], denildiğine göre ilk safta yiğitçe mücadele ederek hayatını kaybetmiş; kafasının bedeninden ayrılarak ertesi gün düşman ordugâhında muzaffer şekilde gezdirildiği; daha sonra sultanın çadırının önüne dikildiği söylenmektedir*”⁷⁶. Brodarics'in bu kaydı aynı zamanda Lajos'un katledildiği tezini de boşa çıkarmaktadır. Zira Szerémi ve Tatai, György Szapolyai'nin Lajos'u öldürmesinden sonra Pál Tomori'nin Szapolyai'yi öldürdüğünü söyler. Oysaki Tomori,

⁷³ Farkas, Új kérések II. Lajos..., s. 384; https://index.hu/tudomany/tortenelem/2015/03/25/megsem_full_adt_ii_lajos_a_csele-patakba/

⁷⁴ Farkas, II. Lajos rejtélyes halála-II, s. 34, 40; Botlik vd, **a.g.m.**, s. 13; Szebelédi, Mohácsi helyszínelők ...; <https://mohac-si-csata.hu/index.php?q=1526hadikronika>

⁷⁵ Farkas, Új kérések II. Lajos..., s. 394.

⁷⁶ Szentpétery, **a.g.e.**, s. 48.

Brodarics'in kaydına göre muharebe esnasında hayatını kaybetmiştir. Farkas'ın Lajos'u Türkler bulmuşsa nereye defnettikleri sorusuna ise en mantıklı cevap naaşın muhtemelen Székesehérvár'da değil Mohaç'a daha yakın olan Dunaszekcső'de defnedilmiş olması gerekir şeklinde olabilir⁷⁷.

Lajos'un naaşın Osmanlılar tarafından bulunmadığı bilinmekle birlikte Antonio Pigafetta Lajos'un naaşını muharebeden iki gün sonra Türklerin bulduğunu, Sultan Süleyman'ın da naaşın bulunuşundan iki gün sonra onu muharebe alanından çok uzak olmayan bir kiliseye defnettirdiği iddiasında bulunur. Evliya Çelebi (1611-1682) ise Lajos'un cansız bedeninin Süleyman tarafından Székesfehérvár'a naklettirildiğini vurgular: “*Mohaç'ta Süleyman Han ile çarpışan ve bir bataklığa gömülen Kral Lajos'un cesedini Süleyman Han Székesfehérvár'a gönderdi. Cesedini defnettiler ve mezarını kapattılar*” ve “*Kral maiyetiyle geri çekilirken bir bataklık boğuldu; başı kesildi (...) Sultan Süleyman, Kral Lajos'un naaşını elbiselerindeki mücevherleri söktürerek Székesfehérvár'a naklettirdi ve orada Menait kilisesine defnettirdi.*”⁷⁸. Kaynak olarak Mehmed Zaim'i kullanan İbrahim Peçevi (1574-1650) naaşın Sultan Süleyman, İstanbul'a döndükten sonra bulunup defnedildiğini belirtir: “*...Daha sonra padişah Macaristan'dan döndüğünde [kralın] cesedi bulundu ve Fejérvárat'a gönderilip diğer kralların mezarlarına defnedildi*”⁷⁹. Ayrıca Peçevi'nin anlatımında Lajos'un mezarının daha sonra Macarlar tarafından açılarak naaşının çıkarıldığı ve Székesfehérvár'a nakledilip yeniden defnedildiği de yazılıdır: “*Mukaddes padişahın dönüşünden sonra kâfirler cesedi çıkardılar, sonra diğer kralların defin yeri olan Székesfehérvár'a naklettiler ve orada defnettiler*”⁸⁰.

Lajos'un naaşının tam olarak ne zaman bulunduğu da bir başka önemli sorudur. Sárffy'e göre naaş 19 Ekim'de bulunur. Ancak İngiltere'deki bir kayıt Sárffy ile aynı görüşte değildir. Westminster'de bulunan 23 Ekim 1526 tarihli bir belgeye göre İngiliz kançıları kardinal Thomas Wolsey'in (kardinallik yaptığı yıllar: 1515-1529) İngiltere Kralı VIII. Henry'e (1509-1547) yazdığı raporda “*Muharebede Türk'ün zaferini teyit eden Macaristan'daki gelişmeler hakkında da haberler aldım; birçoğunu topların gücüyle, diğer başka silahlarla veya yeniçerilerle kazanmışlar. Kralın cesedi bulunduktan sonra en vakur şekilde toprağa verilmiş*” denilmektedir. Dikkat edilirse burada Lajos'un naaşının bulunuşundan değil defnedilişinden bahsedilmektedir. Kralın defni ile ilgili VIII. Henry'nin Papa VII. Clemente'ye 23 Ekim'de yazdığı mektupta da aynı bilgiler mevcuttur. Bu durumda Westminster'deki belge ile Sárffy'nin anlatımı arasında dört günlük bir fark dikkat çekmektedir⁸¹. Bu arada gözden kaçırılmaması gereken bir diğer nokta da gerek Szapolyi'nin gerekse de Ferdinand'ın ölen kralın defnedilmeden yerine yeni bir kral seçilemeyeceği şeklindeki Macar geleneğini çiğneyerek Mohaç sonrası ülkenin karışık durumunda kendilerini kral seçtirtmeyi göze alamayacaklarıdır. Zira Szapolyai, 9 Kasım günü Macar Kralı seçilmiş, Ferdinand da kendisine ulaşan bilgilere dayanarak 23 Ekim'de önce Çek tacını giydikten sonra ancak 16 Aralık'ta Macar tacını giyebilmiştir⁸².

Lajos'un hayatını kaybetmesi hadisesi ile ilgili Mohaç'taki mezarında veya mezarının yakınında bulunan üzerinde Latince “*Sigillum Ludovici Regis*” yazısı yer alan mühür yüzüğü,

⁷⁷ Molnár, **a.g.m.**, s. 395.

⁷⁸ Evlia Cselebi, *Evliya Cselebi török világutazó Magyarországi utazásai 1660–1664*, 114-115, 225 aktaran Farkas, Új kérdések II. Lajos..., s. 393.

⁷⁹ Farkas, Új kérdések II. Lajos..., s. 393.

⁸⁰ Farkas, Új kérdések II. Lajos..., s. 393.

⁸¹ Botlik vd, **a.g.m.**, s. 18.

⁸² Botlik vd, **a.g.m.**, s. 5, 19.

evlilik yüzüğü, kalp şeklindeki madalyon, elbiseleri ve zırhı da önem arz etmektedir. Evlilik yüzüğünü Mária'nın ölünceye kadar sakladığını, ölümünden sonra eritilip başka altınlarla karıştırılarak maddi durumu iyi olmayanlara dağıtıldığını, kalp şeklindeki madalyonu ise hayatının sonuna kadar üzerinde taşıdığını ve madalyonun da eritilmesini istediğini 1558 yılındaki vasiyetnamesinden biliyoruz:

“Kocam, kralın ölümünden bu yana, hayatımın geri kalanında taktığım altın bir kalp taşıyorum. Bu kalbin ve üzerinde asılı olduğu zincirin eritilerek yoksullara dağıtılmasını emrediyorum. Bu kalp ölene kadar iki kişinin yoldaşydı; yaşamda, sevgide ve karakter olarak da birbirlerinden hiç ayrılmadılar; bu nedenle yok edilsin ve birbirlerini sevenlerin bedenleri gibi biçim değiştirsin.”⁸³

Kralın belgeleri onaylamak için kullandığı mühür yüzüğü ise Márton Horváth'a emanet edilmiş, uzun süre Viyana'da muhafaza edilen zırhın ise yapılan araştırmalar sonucunda Lajos'a ait olmadığı anlaşılmıştır.⁸⁴

SONUÇ

Kaynakların anlatımları farklılık gösteriyor olsa da otuz sekizinci Macar Kralı yirmi yaşındaki II. Lajos'un ister Mohaç Meydan Muharebesi'nde olsun ister muharebeden geri çekilirken bir bataklıkta boğulmak suretiyle olsun isterse de muharebeden sonra katledilmiş olsun Mohaç'ta ya da Mohaç'a yakın bir yerde hayatını kaybettiği kesindir.

Lajos'un muharebeden sağ şekilde ayrılıp daha sonradan katledildiği iddiası gerek kaynakların azlığı gerekse de güvenilirliklerinin soru işaretleri taşıması sebebiyle inandırıcı olmaktan uzaktır. Tahtı ele geçirmek isteğinde olsa da kanaatimiz Szapolyai'nin gelişmeleri Lajos'u katletmek noktasına getirecek kadar hırs sahibi olmadığı ve bu durumun sonuçlarını düşüncecek kadar ülke yönetimi konusunda tecrübeli olduğu yönündedir. Zira tahta bu şekilde sahip olmak Macaristan'da kendisine karşı olanların sayısını arttırabileceği gibi aynı zamanda tahtta hak iddia eden Habsburgların iştahını daha da kabartacak, yandaşlarını arttıracak, hatta ülkeyi bir iç savaşı dahi sürükleyebilecek olaylarını fitilini ateşleyebilecektir. Aynı şekilde Ferdinand'ın da Lajos'u katletmek için sebepleri bulunuyor olsa da o da Szapolyai gibi Macar tahtına bu yolla sahip olmak istemez. Szapolyai'nin Türklerden destek alıp üzerine geleceğini ve Türklerin desteği ile Macar tahtına oturabileceğinin o da farkındadır. Dolayısıyla tahtı bu şekilde, kanlı bir yolla elde etmek her iki tarafa da bir yarar sağlamayacaktır.

Szerémi'nin iddia ettiği Lajos'un ölümüne sebep olan kılıç yaraları oldukça çetin geçen muharebe esnasında veya muharebeden geri çekilme sırasında da oluşmuş olabilir. Bu noktada Lajos'un muharebenin kıran kırana mücadelelerinin sürmekte olduğu bir safhasında Osmanlı saflarının önüne kadar ilerlediğini, Osmanlıların yoğun top ve tüfek atışlarının da bu dakikalarda sürmekte olduğunu unutmamız gerekir. Bu suretle kaynakların verdiği bilgileri, yaşanan süreçleri ve koşulları bir bütün olarak düşündüğümüz zaman Lajos'un hayatını bir suikast sonucunda kaybetmediği, muharebeden geri çekilirken Cselepatak'a vardığı zaman karşıya geçmek istediği ancak atının bataklığa batması sonucunda ağır zırhı ve silahlarından dolayı kurtulmayı başaramayıp boğulduğu anlatımlarının doğru olduğunu kabul etmek en

⁸³ Farkas, II. Lajos rejtélyes halála-II, s. 40; Farkas, Új kérdések II. Lajos..., s. 390.

⁸⁴ Dávid Csorba, “A Mohács-szindróma, avagy II. Lajos halála (1526)”, **MKSz**, 2015, 3, s. 434-435; Botlik vd, **a.g.m.**, s. 13.

mantıklı yaklaşım olarak gözükmektedir. Lajos'un Türkler tarafından ne muharebe esnasında ne de sonrasında öldürülmediği son derece açıktır.

Çeşitli görüşler olsa da elimizde defninden yaklaşık bir buçuk ay sonra Mohaç yakınlarında bulunan naaşın kesin şekilde Lajos'a ait olmadığını düşündürtecek yeterli veriler bulunmadığından söz konusu naaşın Kral Lajos'a ait olduğunu düşünmek en makul çıkarım olacaktır.

Aslında ölümüyle Jagelló Hanedanlığı'nın Çek-Macar kolunun son bulduğu Lajos'un kaybının gerek Szapolyai, gerekse de Ferdinand, dolayısıyla Habsburglar için çok büyük bir önemi yoktur. Zira bu sırada Avrupa'da yaşanmakta olan Reform hareketleri, yeni doğmakta olan bankacılık sistemi, Kutsal Roma İmparatoru V. Karl'ın (Şarlken. 1519-1556) Hristiyan devletleri bir araya getirme çabaları, coğrafi keşifler ve kıtaya yakın gelecekte akmaya başlayacak olan zenginlikler Lajos'un ölümünden, Türklerin Macar Krallığı'nı ele geçirmesinden ve çok geçmeden üç parçaya bölmesinden çok daha önemlidir. Öte yandan Lajos'un hayatını kaybetmesiyle Szapolyai ve Ferdinand adına Macar tahtına sahip olmalarının önündeki en büyük engel de ortadan kalkmıştır. Gerçi Lajos hayatını kaybetmeyip tahtında kalsaydı da koşulları ve süreçleri düşündüğümüz zaman Macaristan topraklarının yine Osmanlı-Habsburg mücadelelerinin sahnesi olacağını tahmin etmek çok güç değildir. Orta Çağ Macar Krallığı'nın sükûtuna sebep olan, ülkenin üç parçaya ayrılmasına giden süreci başlatan, Tuna Havzası'nda askerî, ekonomik ve nüfus açısından dengeleri değiştiren Mohaç Meydan Muharebesi'nin ve Macar Kralı II. Lajos'un ölümünün sonuçları ve etkileri günümüzde de hissedilen Macar tarihinde yeni bir dönemin başlangıcını oluşturduğuna kuşku yoktur.

KAYNAKÇA

- B., Szabó János, "II. Lajos Halálának Helyszíne: Táj És Orális Hagyomány", **Hadtörténelmi Közlemény**, 132.2, 2019, s. 443-453.
- B., Szabó János-Farkas Gábor Farkas, **Örök Mohács: Szövegek és Értelmezések, Mohács 1526-2026**. Rekonstrukció És Emlékezet, Sorozatszerkesztő: Fodor Pál és Pap Norbert, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2020.
- BOTLIK, Richárd-Nemes István-Tolvaj Balazs, "Kétségeink II. Lajos Cseh- És Magyar Király (1506-1526) Holttestének Azonosításával Kapcsolatban", **Orvostörténeti**, 2016, Vol. LXII, s. 5-21.
- CSORBA, Dávid, "A Mohács-szindróma, avagy II. Lajos halála (1526)", **MKsz**, 2015, 3, s. 425-442.
- FARKAS, Gábor Farkas, "II. Lajos rejtélyes halála-II", **Magyar Könyvszemle**, 117. évf., 1. sz., 2001, s. 33-66.
- FARKAS, Gábor Farkas, "Új kérdések II. Lajos rejtélyes halálával és temetésével kapcsolatban", **Magyar Könyvszemle**, CXXXI. évf., 4. sz., 2015, s. 381-396.
- FISTER, Mária Magdolna, "II. Lajos király halála", **Ósi gyökér**, 46. évf., 1-2. sz., 2018. Január-június, s. 15-21.
- FODOR, Pál, "Macaristan'a Yönelik Osmanlı Siyaseti, 1520-1541", (Çev. Özgür Kolçak), **Tarih Dergisi**, S. 40, 2004, s. 11-86.

- FODOR, Pál, **Kızıl Elma**, (Çev. Özgür Kolçak), 2. Baskı, Yeditepe Yayınevi, Şenyıldız Matbaacılık, İstanbul, Ocak 2022.
- KASZA, Péter, **Mert Látom, Hogy Néhányan Az Eseményeket Másképp Mesélik, Mint Megtörténtek... Brodarics István Tevékenysége Irodalomtörténeti Megközelítésben**, Doktori (PHD) Értekezés, Témavezető: Szörényi László, Szegedi Tudományegyetem, Irodalomtudományi Doktori Iskola, Szeged, 2007.
- LAMARTINE, Alphonse De, **Osmanlı Tarihi**, C. 1, (Çev. Serhat Bayram), Sabah, 1991.
- MOLNÁR, Dávid, “Nekünk mégis Mohács kell... II. Lajos rejtélyes halála és különböző temetései”, **Irodalomtörténeti Közlemények**, 122. évf., 3. sz., 2018, s. 391-397.
- PAP, Norbert-Gyenizse, Péter-Kitanics, Máté-Szalai, Gábor, “II. Lajos Halálának Helye”, **Történelmi Szemle**, LXII, 2020, s. 73-109.
- PAP, Norbert-Gyenizse, Péter-Kitanics, Máté-Szalai, Gábor, “Az 1526. Évi Mohácsi Csata Helyszíneinek Földrajzi Jellemzői”, **Történelmi Szemle**, LXII. évfolyam, 1. szám, 2020, s. 111-151.
- SZEBELÉDI, Zsolt, “Mohácsi helyszínelők – Néhány észrevétel II. Lajos holttestének megtalálásával kapcsolatban”, <https://ujkor.hu/content/mohacsi-helyszinelok-nehany-eszrevetel-ii-lajos-holttestenek-megtalalasaval-kapcsolatban> (19.02.2024)
- SZENTPÉTERY, Imre, **Brodarics Históriaja A Mohácsi Vésztől**, Budapest Nyomatott Wodianer F. és Fiainál, Budapest.
- THÚRY, József, **Török Történetírók**, I. Kötet, A M. Tud. Akadémia Történelmi Bizottságának Megbízásából. Az Athenaeum r. Társ. Könyvnyomdája, Budapest, 1892.
- TÓTH, Gergely, “Bűnbakképzés És Propaganda. Az 1526. Évi Török Hadjárat És A Mohácsi Csata A Kora Újkori Történetírásban (I. Rész: A 16. Század Történetírása)”, In: **Több Mint Egy Csata: Mohács. Az 1526. Évi Ütközet A Magyar Tudományos És Kulturális Emlékezetben**, (szerkesztette) Fodor Pál és Varga Szabolcs, MTA Bölcséttudományi Kutatóközpont, Budapest, 2019, s. 75-148.
- VARGA, Szabolcs, “Az 1526-os Mohácsi Csata Helye. Megjegyzések II. Lajos Király Halálához”, **Történelmi Szemle**, LXII, 2020, s. 57-70.

Internet kaynakları

- <https://archeologia.hu/ii-lajos-sir-ulaszlo-es-szent-imre-kozott> (E. Tarihi 18.02.2024)
- https://index.hu/tudomany/tortenelem/2015/03/25/megsem_fulladt_ii_lajos_a_csele-patakba/ (E. Tarihi 16.02.2024)
- <https://mohacsi-csata.hu/index.php?q=1526hadikronika> (E. Tarihi 18.05.2024)

Resimler

- Resim1.** II. Lajos'un Naaşının Bulunuşu-Bertalan Székely (1835-1910)
https://dka.oszk.hu/016100/016170/2lajos_nagykep.jpg (E. Tarihi 08.03.2024)
- Resim 2.** Mohaç'ta Ölen Kral II. Lajos'un Naaşının Bulunuşu-Soma Orlai Petrich (1822-1880)

MACAR KRALI II. LAJOS'UN (1516-1526) MOHAÇ'TAKİ ÖLÜMÜ

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/52/Orlai_Discovery_of_the_Body_of_King_Louis_II_1851.jpg (E. Tarihi 08.03.2024)

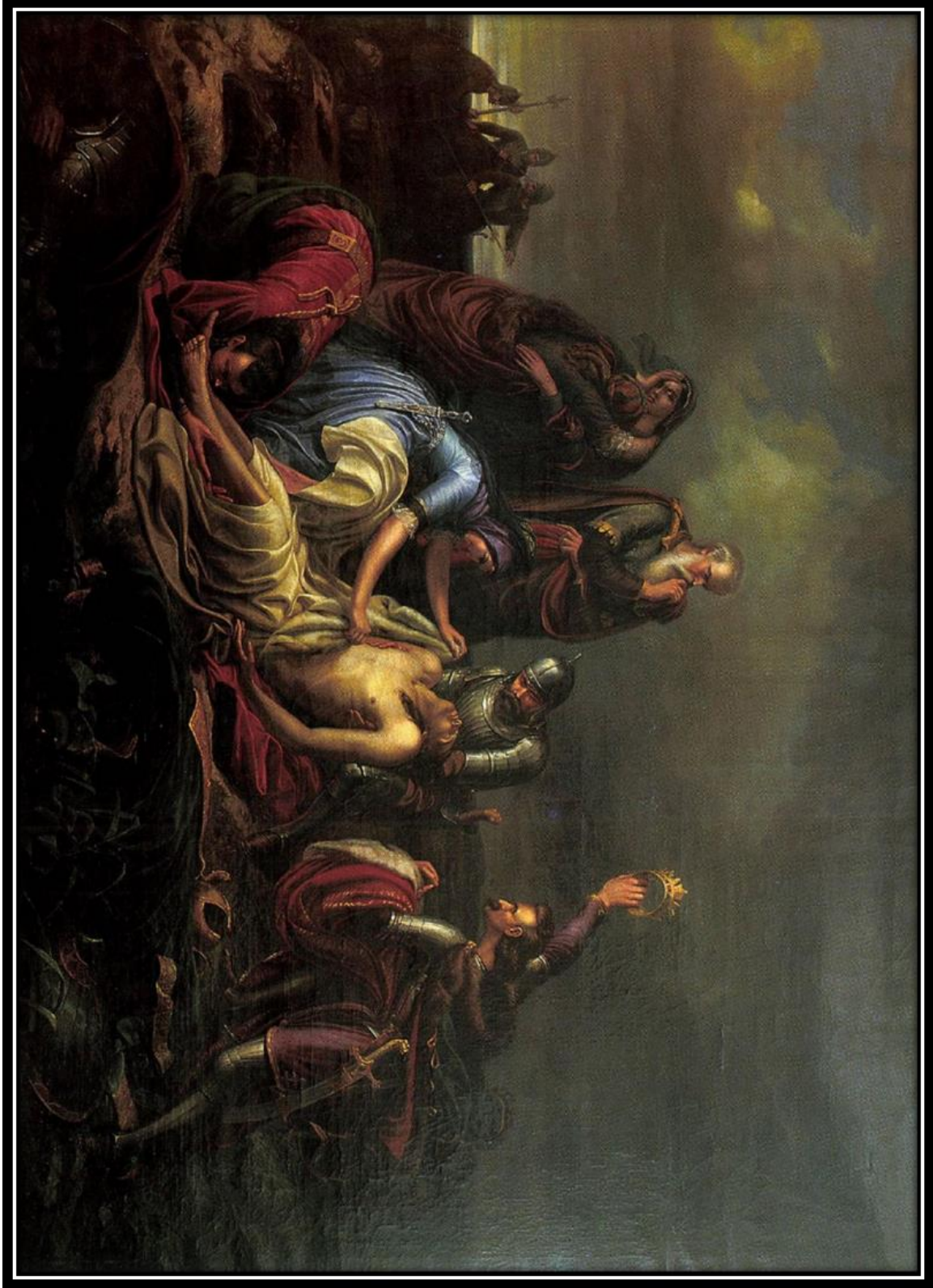
Resim 3. II. Lajos'un Ölümü-István Dorffmaister (1729-1797)

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/05/Dorffmaister_The_death_of_Louis_II_of_Hungary_1795-1796.jpg (E. Tarihi 08.03.2024)

Resim 1. II. Lajos'un Naaşının Bulunuşu

Bertalan Székely (1835-1910)

Resim 2. Mohaç'ta Ölen Kral II. Lajos'un
Naaşının Bulunuşu

Soma Orlai Petrich (1822-1880)

Resim 3. II. Lajos'un Ölümü

István Dorffmaister (1729-1797)

Uluslararası
Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi
INTERNATIONAL JOURNAL OF
EDUCATION AND HISTORY RESEARCH

**ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ**

(ETA JOURNAL)

**INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND
HISTORY RESEARCH**

Yıl: 6, Cilt: 6, Sayı: 11, Temmuz 2024, s. 169-181.

-Türk - Macar Diplomatik İlişkilerinin 100. Yılı Özel Sayısı-

Muzaffer ŞEN*

169

MACARİSTAN TARİHİNE ÖZET BİR BAKIŞ

ÖZET

Macarlar anayurtlarına geldikten sonra, XIV. Yüzyılda Türklerle karşılaşmışlar ve Mohaç yenilgisinin ardından Macar Devleti dağılmış ve üç parçaya ayrılmıştır. Osmanlı Devletinin bölgede gücünü yitirmesiyle Macaristan topraklarını Avusturya ele geçirmiştir. Avusturya İmparatorluğuna karşı, 1683, 1705 ve en sonda da 1848 tarihlerinde ayaklanmışlar fakat muvaffak olamamışlardır. 1867 tarihinde ikili monarşiye geçilmesi ile nispeten de olsa, ülke bütünlüğünü sağlamayı başarmışlardır. Diğer yandan, Avrupa'da bloklaşmalar ve çekişmeler ortaya çıkmış, bu bloklaşma ve gelişmeler de I. Dünya Savaşının çıkmasına sebep olmuştur. 1918 yılına gelindiğinden Avusturya- Macaristan İmparatorluğunun da içinde olduğu ittifak bloğunun savaşı kaybetmesiyle, milliyetçi düşüncelerin de tesiri ile ikili monarşinin parçalanma süreci hızlanmıştır. Savaş sonunda, yenilen devletlerle barış antlaşmaları imzalanmış ve bu kapsamda Macaristan ile de Trianon Antlaşması imzalanmıştır. Böylece Macaristan topraklarının ve nüfusunun yaklaşık 2/3'ünü kaybetmiştir.

* Budapeşte Askeri Eski Ataşesi, Dr., Konya/ Türkiye, av.dr.muzaffersen@gmail.com, Orcid: 0009-0007-3293-4907.

* Bu makale Turnitin programı ile taranmıştır.

* Derleme Makale.

* Makale geliş: 25.06.2024 - Makale kabul: 30.07.2024.

* Makale Atıf Bilgisi: Şen, M. (2024). Macaristan Tarihine Özet Bir Bakış, *Uluslararası Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi (Etajournal)*. 6 (11), 169-181.

Bu çalışmada, neden sonuç ilişkisi bağlamında, tarih sahnesine çıkmasından 1. Dünya Savaşı sonuna kadar, Macaristan'ın incelenmesi ve bu vesile ile de Türk- Macar dostluk ve ilişkilerinin tarihsel temellerine vurgu yapılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Macaristan, Türkiye, Macar.

AN OVERVIEW OF THE HISTORY OF HUNGARY

After the Hungarians arrived in their homeland, they encountered the Turks in the 14th century. Following the defeat at Mohács, the Hungarian state disintegrated and split into three parts. As the Ottoman Empire lost its power in the region, Austria seized Hungarian territories. The Hungarians revolted against the Austrian Empire in 1683, 1705, and finally in 1848, but they were not successful. With the transition to a dual monarchy in 1867, they managed to maintain the country's integrity to some extent. On the other hand, bloc formations and rivalries emerged in Europe, leading to the outbreak of World War I. By 1918, with the defeat of the alliance bloc that included the Austro-Hungarian Empire and under the influence of nationalist sentiments, the disintegration process of the dual monarchy accelerated. At the end of the war, peace treaties were signed with the defeated states, and in this context, the Treaty of Trianon was signed with Hungary. As a result, Hungary lost approximately two-thirds of its territory and population.

This study aims to examine Hungary from its emergence on the historical stage until the end of World War I, in the context of cause and effect, and to highlight the historical foundations of Turkish-Hungarian friendship and relations.

Key words: Hungary, Türkiye, Hungarian.

GİRİŞ

Macaristan çok zengin tarihi birikime sahip bir ülkedir. Macarların 896'da Macaristan'ı "Yurt tutuş" sürecinden sonra oluşan Ortaçağ Macar Krallığı, Osmanlı hâkimiyeti dönemi, Habsburgların hâkimiyeti ve Avusturya-Macaristan Monarşi'si, I. Dünya Savaşı'ndan sonra bu imparatorluğun parçalanması ile ortaya çıkan, ancak Trianon ile ufalanmış Macaristan, Macar tarihi içinde dönüm noktalarıdır.

Kökenleri çok eski tarihlere dayanan Macarlara ait en eski tarihî kayıtlar M.S. 5. yüzyıla dayanmaktadır. Fakat Macarların M.Ö. de var oldukları karşılaştırmalı dil bilgisi çalışmaları neticesinde ortaya çıkarılmıştır. Buna göre Macar dili, Ural dil ailesinin Fin Ugor alt öbeğinin Ugor grubuna dâhildir. M.Ö. 2000'lerde Fin Ugor birliğinin dağılmasının ardından Ugor birliği oluşturulmuştur. Fakat Ugor birliği de M.Ö. 1000 yıllarında dağılmıştır. İşte bundan sonra Macarların müstakil tarihi başlamıştır.

Göçebe yaşam tarzından dolayı Batı Sibirya'da sabit bir yerde kalamayan Macarlar pek çok kavimle etkileşim halinde olmuşlardır. Örneğin Sarmatlarla, Sakalarla komşu olan Macarlar, milattan sonra ise Asya Hunlarıyla ilişki içinde olmuşlardır. Göktürk Devleti'nin kuruluşunun ardından büyük bir göç dalgası yaşanmış, pek çok Türk kavmi yer değiştirmiştir. Bunlarla beraber Macarlar da yurtlarından ayrılarak Ural Dağları ile Volga arasındaki bölgeye yerleşmişlerdir. M.S. 460 yıllarında ise Onogur-Bulgar kavimleriyle ilişkiye geçen Macarlar, bu kavimlerle beraber buradaki yurtlarından da göç ederek, Azak Denizi'nin doğu kıyı bölgesine göç etmişlerdir. VII. yüzyılda Macarlar, yine bir Türk kavmi olan Hazarların hâkimiyeti altında yaşamışlardır.

Bu arada Hazarların idaresindeki bir diğer kavim olan Kabarlar, Hazar Kağanından memnun olmayıp isyan etmiş, ancak yenilerek Macarlara katılmışlardır. Kabarlar ile birleşen Macarlar Hazar Kağanlığından ayrılmışlardır. Macarların iç siyaset hayatları ise, Hazar baskısından kurtulmalarıyla oluşmaya başlamıştır. Yedi boydan oluşan Macarlar ve onlara

katılan üç Kabar boyu kendilerine asil bir Türk-Kabar ailesinden bir prens seçmişlerdir. Bu kabile daha sonra Macarların kralı olacak olan Árpád'ın soyu olan kabiledir.¹

İlerleyen süreçte önce Peçeneklerin yoğun baskısı ve hücumları sonucu 885 yılında batıya Orta Dinyeper istikametine çekilmişler, daha sonraları ise Peçenek ve Bulgar saldırıları sonucu Árpád'ın önderliğinde 896 yılında Karpatlar Havzası'na girmişler ve bu coğrafyaya yerleşmişlerdir.²

Tarih boyunca çeşitli milliyetlere geçici olarak ev sahipliği yapan ve demografik yapısı sürekli değişiklik gösteren ve Karpat Havzası olarak da adlandırılan bu bölge, kuzeydoğu ve güneybatı istikametine Karpat Dağları, güneyde Tuna ve Sava ırmakları, batıda ise Alp Dağları ile çevrili olan bir coğrafyadır. Bölge 896 yılından 1919 yılına kadar, aşağı yukarı değişmeden, Tarihi Macaristan olarak Macarlara yurtluk etmiştir.³

Macarlar, Karpatlar Havzası olarak adlandırılan yurtlarına geldiklerinde, burada yerleşmiş herhangi bir milliyet, mukim bir otorite ya da bir devlet yoktu. Bu bölge bundan önce göç eden kavimlerce hep geçici olarak kullanılmıştı.

Bu dönemde coğrafi ve siyasi yönden Karpatlar Havzası yerleşime çok elverişliydi. Nitekim bölge Avrupa Hunlarının ardından Avarların eline geçmişti ve bölgede güçlü bir devlet bulunmuyordu. O dönemde ovada tek tük Slav kabileleri, Avar Türklerinden kalma kabileler, kuzeyde ise Bavyeralı Almanlar vardı. O dönemin kudretli devletlerinden Bizans ise, bu ıssız ovayı yeni gelen bu millete karşı savunmayı aklından bile geçirmiyordu. Dolayısıyla coğrafya, Macarların yerleşimi için oldukça elverişliydi.⁴

Macarlar bu yeni yurtlarından komşularının topraklarına uzunca bir süre akınlar yapmışlardır.⁵ Macar reisleri başlangıçta topraklarına komşu veya yakın bölgelere, Moravya'ya, Bavyera'ya, Karrantia'ya ve Kuzey İtalya'ya saldırmışlar, daha sonraki aşamalarda Dan sınırına Atlas Okyanusu kıyısına, İberia'da Ebo Nehrine, İtalya'da Apulia'nın güney kısmına, Balkanlarda ise Selanik ve hatta 934'de İstanbul'a kadar ulaşmışlardır.⁶

Ancak Macaristan'ın batı yönündeki akınlarına son veren olay 955'te Ausburg'da cereyan etmiştir. Alman İmparatoru Otto, 955'te Ausburg'da Macarlara ağır bir darbe vurmuştur. Bu olay, yönü batıya dönük Macar akınları için bir sınır teşkil eder.⁷ Batı yolunun kapalı olduğu ve milletin vatani ya şimdiki yurttan tesis etmesi veyahut mahvolması sonucunun kaçınılmaz olduğu şuuru uyanmıştır. Nitekim Macarlar da az kalsın, Hunların, Avarların akıbetine uğruyorlar ve hiçbir iz bırakmaksızın tarih sahnesinden siliniyorlardı.⁸

¹ Yücel Namal, **1850-1900 Türk- Macar İlişkileri**, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmış Yüksek Lisans tezi, Muğla, 2008, s. 4.

² Gökhan Dikbaş, "Macar Tarihinde Peçenekler", **History Studies, International Journal Of History**, C. 3 S. 2, 2013, s. 150

³ Zoltán Bodolai, **The Unmaking of Peace: the fragmentation and subsequent destruction of Central Europe after World War one by the Peace Treaty of Trianon**, Árpád Pub. Co; 2nd edition, Chapter VII, 1984, s. 1.

⁴ Yılmaz Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C. 4, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s. 104

⁵ Hüseyin Namık Orkun, **Türk Tarihi**, II, Akba Kitabevi, Ankara, 1946, s. 128.

⁶ Erdal Çoban, "Ana Hatlarıyla Erken Dönem Macar Ortaçağına Bir Bakış", **Balkanlar El Kitabı**, Akçağ Yayınları, Ankara, C. 1, s. 173.

⁷ Çoban, **a.g.m.**, s. 173.

⁸ Ferenc Eckhart, **Macaristan Tarihi**, (Çev. İbrahim Kafesoğlu), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010, s. 18.

Bu dönemde Macarların aldığı ikinci stratejik karar da Hristiyanlığı kabul etmeleridir.⁹ Geza'nın hükümdarlığı sırasında Hristiyanlığa eğilim bir nevi siyasette cephe değiştirme anlamına gelmiştir. Macaristan'da Hristiyanlığın gerçek anlamda kurulup yayılması ve devletin dini haline gelmesi ise Geza'nın oğlu Vajk, vaftiz adıyla István'ın zamanına rastlamaktadır.¹⁰ İşte Macaristan Krallığı'nın kurulması da bu tarihlere rastlar.¹¹ Nitekim Macaristan Krallığı M.S. 1000 yılında Papa'nın taç giydirdiği Saint István tarafından kurulmuştur ve Saint István Macaristan'ı olarak adlandırılmıştır.¹² Daha sonra 1091 yılında, Hırvatistan'ın özerk bir şekilde Macaristan'a bağlanmasıyla oluşan coğrafyaya ise Tarihî Macaristan denilmiştir.

Macarların bu toprakları yurt tutuşunun ve Hristiyanlığı kabulünün ardından, artık batı istikametine ilerleme imkanları ve arzuları da kalmadığı için, daha ziyade buralar kendilerine vatan yapma ve güneydoğu Avrupa yani Balkanlarla ilgili faaliyetleri olmuştur. Burada vurgulanması gereken bir husus da, 13. yüzyıl boyunca Başta Moğollar olmak üzere doğudan gelen Asyatik akınlara ve 14. yüzyıldan itibaren ise Türk akınlara karşı Hristiyanlığın kalesi ve muhafızı görevini üstlenmiş olmalarıdır.

Macaristan'ın Osmanlı'nın fethinden önceki sınırları, bugünkü Macaristan, Slovakya, Hırvatistan ve Slovenya ile Sırbistan'ın kuzeyindeki Voyvadina, Sırbistan ve Romanya arasında bölüşülen Banat, bugün Romanya'da kalan Transilvanya ve Ukrayna'da kalan Ruthenya bölgelerini içine alıyordu. 330 bin kilometrekare büyüklüğündeki Macaristan Krallığı; Macaristan, Erdel, Slovenya ve Hırvatistan mülklerinden meydana geliyordu.¹³

Yukarıda da kısaca bahsedildiği üzere, Macarlar, bağımsız olarak sürdürdükleri hayatlarının başlangıcından beri, çeşitli Türk kavimlerinin komşusu, ortağı, alıcısı ya da satıcısı olmuş, Türklerin etkisi altında kalmış ve bu iç içe ilişki yüzyıllar boyunca sürmüştür.¹⁴

Bu çerçevede Osmanlı Devleti ile ilişkilerine bakacak olursak, bazı tarihçilere göre ilk Osmanlı-Macar teması 1363 baharında gerçekleşmiştir. Papanın en Hristiyan kral dediği, 1342-1382 yılları arasında hüküm süren I. Lajos (Büyük Layoş), Eflak ve Bosna Voyvodalarıyla beraber Makedonya'da Sırlarla ve daha sonra Bulgarlarla birleşmiş ve Edirne'ye doğru yürümüştür. Meriç civarında Sırpsındığı denilen mevkide bu birleşik kuvvet ve Türk ordusu karşılaşmıştır. Uzun Macar-Türk ilişkilerinin başlangıç noktası bu olay olarak görülmüştür. Müttefik ordu ağır bir yenilgi almıştır.¹⁵

Takiben Sultan I. Murad'ın, Balkanlı güçlere karşı 15 Haziran 1389'da kazandığı I. Kosova Savaşı'ndan sonra ise Osmanlılara Macaristan Krallığı'ndan başka karşı koyacak bir güç kalmamıştı. Osmanlıların Balkanlar'da en tehlikeli düşmanı haline gelen, Avrupa'nın büyük ve güçlü devletlerinden olan Macaristan, artık Katolik Avrupa'nın sınır kalesi haline gelmişti.¹⁶

Bu çerçevede, 1396 Niğbolu, 1444 Varna ve 1448 İkinci Kosova Savaşlarında Osmanlı'nın karşısında bulunana Hristiyan ordularının başat ve önde gelen gücü hep Macaristan

⁹ İsmail Doğan, "Macar Ulusal Kimliğinin Oluşumunda Türk Etkisi", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, S. 47, 2007, s. 9.

¹⁰ Çoban, **a.g.m.**, s. 175.

¹¹ Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı'nın Macaristanı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 3.

¹² Zalán Bognár, "Trianon And 1956 In The Mirror Of Hungarian National Identity", Károli Gáspár University Of The Reformed Church In Hungary, <http://Www.Kre.Hu/English/Index.Php/Llp-Erasmus-İp/12-İp-Lectures>.

¹³ Bilge, **a.g.e.**, s. 3.

¹⁴ Éva Csáki, "Eski Türk-Macar İlişkilerine Dair", <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/viewFile/688/678>.

¹⁵ Çoban, **a.g.m.**, s. 185.

¹⁶ Bilge, **a.g.e.**, s. 5, 6.

olmuştur. Ancak Balkanları Osmanlı hâkimiyetinden kurtarmak için son Macar teşebbüsü olan 1448 yılında yapılan II. Kosova Savaşı, Balkanlardaki Macar etkisinin sonunu getirmişti.

Osmanlıların 1458-1464 arasındaki Sırbistan ve Bosna fütuhatında ve sonrasında, Osmanlı ve Macar birlikleri tekrar karşı karşıya geldiler. Sultan II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim dönemleri ise, Osmanlı Devleti ile Macaristan arasında *barış çağıdır* denilebilir. Bu barış düzeni ise Mohaç Savaşı ile tekrar bozulmuştur. Bu savaş ile de Macaristan'ın kaderi büyük ölçüde değişmiştir diyebiliriz.

Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti en dinamik dönemlerinden birini yaşarken, batı yolunda ilerlemesinin önündeki yegâne engel Macaristan olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'na karşı seferler düzenlemiş, bu seferler esnasında zaman zaman Papanın da desteğini alarak bu mücadele Müslüman-Hristiyan mücadelesine dönüşmüştür.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Osmanlı Devleti'nin stratejik çıkarlarını korumak ve ülke sınırlarında Osmanlı Devleti'ne galip gelebilecek bir gücün oluşmasına meydan vermemek için seferlere çıktığı görülmektedir.¹⁷ 16. yüzyılın yirminci yıllarında Macaristan imparatorluk gözüyle tehlikeli olduğu veya zenginliği dolayısıyla fethi gereken bir ülke olmaktan çok, Habsburglara karşı tampon bir devlet olarak önem taşımaktaydı. Döneminin güçlü devletlerinden biri olmasının Osmanlı Devleti'ne yüklediği sorumluluk anlayışı da savaş sebeplerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Tarihin en başarılı imha muharebelerinden olan ve yalnızca iki saat süren Mohaç Meydan Muharebesi'nde, Macar ordusu hezimete uğradı. Macaristan, Bohemya ve Hırvatistan Kralı II. Lajos, bütün üst düzey komutanlar ve yedi piskopos ile Macar askerlerinin büyük bölümü savaş alanında öldü ya da bataklıklarda boğuldu. Binlerce asker ise esir edildi. Mohaç'tan 3 Eylül günü hareket eden Osmanlı ordusu, 11 Eylül 1526'da Macaristan Krallığı'nın başkenti Buda'yı fethetti.

Özetle Türklerin Avrupa'da ilerlemesi sırasında karşılarına çıkan ilk ciddi güç olan ve Hristiyan Avrupa'nın bayraktarlığını yapan Macarlar, Mohaç Muharebesi'nde yok edilmiş ve savaş sırasında Kral II. Lajos da ölmüştür. Belgrat'ın fethi ile birlikte Macaristan ve doğal olarak da Avrupa önemli bir kalesini yitirmiştir. Macar tarihinde ise bu savaş bir dönüm noktasıdır. Macarlar açısından bu savaş Macar Ortaçağının sonu sayılmaktadır. Bundan sonra Macar toprakları Türkler ile Habsburglar arasındaki mücadelelere tanık olmuştur. Macaristan önce Türkler, daha sonra ise Avusturyalılar arasında bölünmüş ve Macaristan'daki Türk hâkimiyeti 1686 yılına kadar 150 yıldan fazla sürmüştür.¹⁸

Netice olarak, Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) Macaristan'ın büyük bir kısmı Osmanlı idaresine geçmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanan Macaristan, Erdel Prenslüğü'ne bağlanan yerler ve Avusturya'nın elinde kalan Kuzey Macaristan olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Diğer bir ifadeyle, Ferdinand'ın bölgesi, Osmanlı Sancağı Macaristan ve Erdel Krallığı.¹⁹

Eski Macar Krallığı arazisinde oluşan bu üç iktidardan Krallık Macaristan'ı olarak da adlandırılan Ferdinand'ın bölgesi, Adriyatik Denizi kıyısından Szatmar iline kadar, ülkenin batı

¹⁷ Şefaattin Severcan, "Kanuni Sultan Süleyman'ın İlk Yıllarında Osmanlı Fetih Politikası ve Mohaç Fetihnemesi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 6, 1995, s. 117.

¹⁸ Géza Perjés, *Mohaç Meydan Muharebesi*, (Çev. Şerif Baştav), TTK Basımevi, Ankara, 1992, s. 5.

¹⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. 2, Ankara 1975, s. 497.

ve kuzey kısmından oluşur ve yönetim merkezi Pozsony'dur.²⁰ Bu bölgeye Kuzey Macaristan da denilmektedir.

Türk egemenliğindeki kısım ülkenin ortasında, Nograd'dan Aşağı Tuna ve Sava Nehrine kadar, Balaton Gölünden Temesköz'e kadardır. İdari ve askerî merkezi Budin kalesidir.

Macar Krallığının en az gelişmiş kısmında müstakilleşen Erdel ise Maramoros'tan Karansebes Banlığına ve Nagyvarad'dan Szekelyföld'e kadar uzanan bölgedir ve yönetim merkezi Gyulafehervar'dır²¹. Budin'in ilhak edilmesiyle birlikte Erdel'in Osmanlı İmparatorluğuna vassal olarak bağlanması ise fiilen 1541 yılında gerçekleşmiştir.²²

1683 Viyana bozgunundan sonra ise, Osmanlıyı Avrupa'dan tamamen atmak üzere Avusturya, Venedik, Lehistan ve Rusya 1699 yılına kadar sürecek topyekün bir savaşa başladılar. Kuşatmadan hemen sonra Estergon, 1685'te Uyvar, 1686'da Budin müttefik Hristiyan güçlerin eline geçti. Bu savaşlar sonunda en son 1697 yılında II. Mustafa'nın üçüncü Avusturya seferi esnasında, Tisza nehri yakınındaki Zenta'da Osmanlı ordusuna öldürücü bir darbe indirilerek, 16 senelik muharebenin neticesi kesin olarak tayin edilmiş oldu. Harp sonunda yapılan Karlofça Antlaşması Osmanlı İmparatorluğu'na yalnız Tisza-Tuna-Moruş köşesini bırakıyordu Ayrıca İmparator I. Lipót (1657-1705), birliği kurulmuş Macaristan ile beraber, Erdel'i de tekrar I. István tacı altında birleştirdi.²³

Bu şekilde Macaristan'a hâkim olan Viyana Hükümeti'nin amacı ise Macaristan'ı Avusturya eyaletlerinin ekonomisinin ve endüstrisinin kalkınmasını sağlayan bir hammadde yatağı haline getirmektir. Macaristan zengin tarım potansiyeliyle Alman eyaletlerinin yiyecek sıkıntısını çözecek, bu sayede Avusturya'nın sanayileşmesini hızlandırmış olacaktı. Macaristan'ın ucuz ürün temin edilebilen bir tarım ülkesinden başka bir şey olarak düşünülmemesi, hem Macar aristokrasisinin hem de mülteci askerlerin tepkisini çekiyordu. Diğer taraftan İstirdat muharebeleri milletten müthiş fedakârlıklar istemişti. Vergiler dehşet verici şekilde ağırdı. Yine bu harpler ülkede mülk düzeninin bozulmasına ve milliyet değişimine de sebep olmuştu. Muharebeden sonra keyfi olarak tarh edilen vergiler ve memlekette konaklayan, adaletsiz yabancı askerlerin iâşesi ve ibatesi köylüyü yok dilenecek kadar fakirleştirmişti.

Avusturya İmparatoru I. Lipót'un Macaristan'ı Avusturya'ya bağlama girişimi, Macar halkını Avusturya aleyhine çevirmiştir. 1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra ise Habsburglar elde ettikleri bu başarıları kendi lehlerine çok iyi kullanmışlardır. Habsburglar, ülkenin boşalan yerlerine Alman, Sırp ve Rumenleri yerleştirip, Macarlara üvey evlat muamelesi yapmıştır. Bu dönemde Macar devletinin birçok idare kurumları yönetim bakımından Viyana'ya bağlanarak Merkeziyetçilik politikası uygulanmıştır.²⁴

Habsburgluların bu uygulamalarına karşılık Macarlar ilkinde İmre Thököly liderliğinde 1673-1683, ikincisinde ise II. Ferenc Rákóczi liderliğinde 1705-1711 yılları arasında Avusturyalılara karşı ayaklanarak bağımsızlık mücadelesine girişmişlerdir. Ancak ne var ki her iki direniş de Habsburg tarafından bastırılmıştır. Thököly ve Rákóczi de Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardır.

²⁰ Günümüzde Slovakya'nın başkenti olan Bratislava şehridir.

²¹ Günümüzde Romanya'nın Alba Luka şehridir.

²² Hicran Yusufoglu, **Osmanlı-Macar İlişkileri**, Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları, Ankara, 1995, s. 92.

²³ Eckhart, **a.g.e.**, s. 141.

²⁴ Namal, **a.g.t.**, s. 19.

Bu mücadelelerin ardından Macarlar uzunca süren bir suskunluk dönemine girmiş ve varlıklarını Habsburg İmparatorluğu'na bağlı olarak devam ettirmişlerdir. Bu suskunluk döneminde Macaristan'ın ülke ve millet olarak gelişimi Habsburglularca önemsenmemiş ve Macarlar diğer Batı Avrupa ülkelerine göre her alanda oldukça geri kalmışlardır.

XIX. asır başlarında, Macaristan medeni ve sosyal gelişmede Batı milletlerinden çok geride kalmıştı. Diğer taraftan daha önce de ifade edildiği gibi, Habsburg yönetimi altında Macarlara karşı uygulanan siyasi ve kültürel baskı ekonomik alanda da uygulanmıştır. Avusturya sanayisine pazar yapmak amacıyla Macaristan'da sanayinin gelişmesine engel olunmuştur. Ayrıca ham madde ihracatına da sadece Avusturya çıkarlarına zarar gelmediği sürece izin verilmiştir.²⁵

19. asrın ilk yarısında Macar vatanseverlerin fikrini işgal eden mesele ise, Macarlık kendi kuvvetiyle, yollarına kasten konmuş engelleri atlayarak ve bizzat kendisini yenerek Batının medeni milletlerinin bulunduğu gelişmişlik seviyesine ulaşabilir mi? meselesi idi.

Diğer taraftan 1789 Fransız İhtilali sonucunda Avrupa'da fikri ve siyasi anlamda çok büyük değişim ve gelişmeler meydana gelmişti. Tüm Avrupa Napolyon Savaşları ile sarsılmış 1815 Viyana Kongresi ile de yeni bir düzen tesis edilmişti. Bütün bu gelişmeler doğrultusunda ise 1848 yılına doğru liberalizmin yanında nasyonalizm ve sosyalizm akımlarının da etkisiyle, Avrupa'daki milletler arasında kaynaşmalar meydana gelirken, devletlerarası ilişkilerde de değişimler yaşanmaktaydı. Özellikle mutlakiyetçi devletler doğu bloğuna kaymıştı. Bunun yanı sıra Batı Bloğu'nun da parçalanması üzerine, 1848 İhtilali çıkmış ve ilk olarak kendini Fransa'da göstermiştir.²⁶

Avrupa Tarihi'nin ilginç dönemlerinden birini temsil eden 1848 Devrimleri; liberal, demokratik isteklerle milliyetçi fikirlerin birbirine karıştığı, Viyana Kongresi sonrasında ortaya çıkan Avrupa haritasının sorgulandığı fırtınalı bir sürecin adıdır.²⁷

Avusturya'ya karşı Lajos Kossuth önderliğinde 1848 İhtilali ile ayaklanan Macarlar önce Avusturya'ya bağlı olarak ayrı bir hükümet kurmuşlar, sonra da bağımsız Macar Cumhuriyeti'ni ilan etmişlerdir. Bunun üzerine Avusturya Rusya'dan yardım istemiş, Polonya'daki özgürlük hareketinden rahatsızlığı bulunan Rusya da bu fırsat ile Macaristan'a büyük bir ordu göndererek Ekim 1849 tarihinde Macar İhtilalini bastırmıştır. Macarlar da daha önce yaptıkları gibi, bir kez daha Sándor Takats'ın ifade ettiği şekilde, "*En büyük düşmanları, yegâne akrabaları ve dostları*" olan Türklere sığınmışlardı.²⁸

Bunların geri istenmesi üzerine de bir "Macar Mültecileri Sorunu" doğmuş ve uluslararası bir anlaşmazlığa dönüşmüştü.²⁹ Osmanlı Devleti mültecilerin iade taleplerini kabul etmemesi üzerine Avusturya ve Rusya ultimatoma tarzında notalar vermiştir. Mültecilerin geri verilmemesi durumunda diplomatik ilişkileri kesme tehdidi ortaya çıkmıştır. Sultan Abdülmecit'in tavrı ise bu konuda netti: "*Tacımı veririm, tahtımı veririm ama devletime sığınanları asla vermem*".³⁰

²⁵ Eckhart, a.g.e, s. 162.

²⁶ Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1999)**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 122.

²⁷ İzzet Çivgin- Remzi Yardımcı, **Çağdaş Dünya Tarihi**, Maya Akademi Yayınları, Ankara, 2008, s. 252.

²⁸ S. Takats, **Macaristan Türk Âleminden Çizgiler**, (Çev. Sadrettin Karatay), Ankara, 2011, s. 268.

²⁹ Süleyman Erkan, "Savaş ve Barış Bağlamında XIX. Yüzyıl Uluslararası İlişkilerinin Özellikleri", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 22, 2010, s. 104.

³⁰ Bayram Nazır, **Macar ve Polonyalı Mülteciler Osmanlı'ya Sığınanlar**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 390.

1848'den 1867'ye kadar olan süre ise Habsburg Monarşisi için hem iç hem de dış meselelerde kriz dönemi idi. İmparatorluk içinde mutlak monarşiyi eleştiren liberal unsurlar ve içerideki ve dışarıdaki milliyetçi hareketler bu krizin ana kaynaklarıydı. Krallık içindeki en büyük sorun Macaristan'dı. Diğer taraftan Avrupa'da Alman ve İtalyan devrimciler, Habsburg nüfuzuna karşı birleşmiş millî devletler kurmak istiyorlardı.

Aslında bu konuda Macaristan da rahat değildi. Zira yaşanan bu uzun süreçle birlikte, Önce asyatik akınlar, daha sonra Türk taarruzları ve egemenliği sonrasında Habsburgların iskan ve göç politikaları sonucu oluşan nüfus hareketleri ve göçlerle, Macar yurdundaki demografik yapı sürekli bir değişim içinde olmuştur. Yani Macaristan'ın kendisi de çok uluslu bir krallık haline gelmişti. İmparatorluk içinde yaşanan etnik sorunlar, daha küçük boyutlu olarak Macar ülkesi içerisinde de görülmeye başlamıştı.

Bu gelişmeler çerçevesinde, Avrupa'daki siyasi ve konjonktürel gelişmeler sonucu İtalyan ve Almanların millî devletlerini kurma isteklerinin somutlaşması sonucu Avusturya'nın önce 1859 yılında İtalya'ya karşı ve daha sonra da 1866 yılında Prusya'ya karşı yapılan savaşlarda mağlup olması Habsburg İmparatorluğu'nu siyasi açıdan oldukça güçsüz duruma düşürmüştü. Bu durumun çok uluslu Habsburg İmparatorluğu içinde en güçlü olan Macarların bağımsızlık talep ve mücadeleleri ile birleşmesi neticesinde ise hassasiyet daha da önem kazanmıştı. Bu durumda Habsburglular bir yol ayrımına gelmişlerdi. Bu hassas durumdan kurtulabilmek için İmparatorluk içindeki en büyük huzursuzluğu giderebilmek ve dış ilişkilerinde güçlü bir tablo oluşturabilmek adına, 1867 yılında Macarların taleplerini kabule mecbur kaldılar. Bu şekilde Habsburg İmparatorluğu Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na dönüşmüş oluyordu.

Bu uzlaşmanın birkaç önemli nedeni vardı. Bunlardan ilki, hükümdarın İtalya'nın ardından Prusya'ya karşı alınan askerî yenilgi nedeni ile siyasi olarak oldukça zayıf düşmesidir. Bu güç kaybından dolayı hükümdar, Alman bölgesindeki siyasi ve askerî gücünden vazgeçmek zorunda kalmış, bunun yerine, kendi devletinin içindeki güçler üzerine odaklanmak zorunda kalmıştır. İkinci olarak, Macaristan'ın İmparatorluktan ayrılarak tam bağımsızlık yerine ikili yapıya razı olmalarıydı.

Denkleştirme ile Macaristan'ın ortak Habsburg Hanedanlığı çerçevesinde bağımsızlığı tanınmıştır. Denkleştirme aynı zamanda Macaristan'ın kendi içerisindeki egemenliğini de ortaya çıkarmış oldu. Avusturya ve Macaristan ortak senatosu aracılığıyla, iki devlet bir devlet başkanı altında fiili olarak birleşti. İmparator, Avusturya imparatorluk tacıyla Macar Kraliyet tacını birleştirdi. Habsburg İmparatorluğu böylece iki monarşi oluşturdu. Dış politika ve savunma, ordu ve maliye ortak yetki alanına girdi ve belirli hükümlere göre bölüştü. Her iki taraf da 1867 yılından itibaren, kendi özgün parlamentolarıyla ve hükümetleriyle farklı yollara girdiler.³¹ İki tarafın ortak yanı, imparator ve kralı aynı kişide birleştirmeleri; Maliye, Savunma ve Dışişleri Bakanlıklarını ve her iki tarafın aynı sayıda üye bulundurduğu bir parlamentoyu paylaşmalarıydı. Bunların dışında Avusturya ve Macaristan apayrı iki politik unsurdur.

Bu oluşum, I. Dünya Savaşı'nın gelişine kadar, bölgede barışın korunması ve başarılı bir ekonomik gelişmenin sağlanmasına da imkân verdi.³² 1867'den itibaren Avusturya-Macaristan düalizmi içinde geniş bir muhtariyet ile millî varlıklarını istedikleri gibi düzenleyen Macarlar,

³¹ Ferenc Eckhart, **a.g.e.**, s. 211.

³² Zoltán Bodolai, **a.g.e.**, 1984, Chapter III, S. 4.

siyasi ve sosyal haklar elde etmişlerdir. Ayrıca bu dönemde Macar tarih araştırmaları bir hayli ilerlemiş, Macarlığın Türklükle yakın ilgi ve ilişkileri hakkında pek çok şey öğrenilmiştir.³³

Avusturya ile Macaristan'ın İkili Monarşi temelinde bir yönetime geçişini takiben, kısmen ve kısa süreli de olsa bölgede bir rahatlama ve barış ortamı oluştuğunu ifade etmiştik. Ancak aynı zamanda Avrupa siyaseti ve coğrafyasını I. Dünya Savaşı'na taşıyan şartların ve gelişmelerin, artık somut olarak ortaya çıkışının da, yine bu dönemde görülmeye başlandığını söylemek sanırız yanlış olmaz. Bu çerçevede Avrupa ve Dünya politikasına yön veren büyük güçlerin her birinin, farklı argümanlar temelinde, kendi amaç ve çıkarları doğrultusunda takip ettikleri ve uyguladıkları siyaset ve faaliyetler neticesinde, savaş öncesinde bir ittifaklaşma ve kamplaşmanın başladığını görmekteyiz.

Bu yöndeki gelişmeler sonucunda gelinen noktada bir tarafta Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya'dan oluşan Üçlü İttifak, diğer taraftan da İngiltere, Fransa ve Rusya'dan oluşan Üçlü İttifak artık iyice belirginleşmişti.

Oluşan bloklaşmalar, I. Dünya Savaşı'na da yavaş yavaş zemin hazırlamakta, çıkar çatışmaları, siyasal üstünlük kurma gayretleri devletleri karşı karşıya getirmekteydi. Bu bloklar içerisinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da önemli bir güç ve denge unsuru olarak yerini alıyordu. Nitekim dâhil oldukları üç imparatorlar birliği bunun en bariz kanıtıydı.

Ancak burada vurgulanması gereken önemli bir husus, diğerlerinden farklı olarak, Macaristan için bu ittifak topraklarını genişletme ve işgal amacı olmayan, tamamen savunma amaçlı bir ittifaktı. Zaten bu da yüzlerce yıldır Macaristan'ın takip ettiği geleneksel politikanın sonucuydu. Doğudan gelecek yayılma ve işgallere karşı, Batı ile ittifak kurmak.³⁴ Zira Macarlar her dönemde, yukarıda coğrafi sınırlarını ifade ettiğimiz yurtlarının birliğinin sağlanması ve idamesinin, burayı kendilerine yurt olarak bırakan atalarının kutsal bir emaneti olarak gördüler.

Büyük Rus Panslavizm idealinin Sırp müritlerince, 28 Haziran 1914 tarihinde, Habsburg Hanedanı veliahdı Arşidük Franz Ferdinand ve karısının Saraybosna'da katledilmesi büyük savaşın ortaya çıkışının adeta habercisiydi.³⁵ Öngörülen süre içerisinde Sırbistan tarafından notanın kabulüne ilişkin olumlu bir cevap alınmaması, Viyana tarafından diplomatik ilişkilerin kesilmesi için bir fırsat olarak görüldü. Zaten hemen akabinde seferberlik başlatıldı ve İkili Monarşi, 28 Temmuz 1914 tarihinde, Sırbistan'a savaş ilan etti.³⁶ 12 Ağustos 1914 tarihinde de, İngiltere, Fransa ve Rusya, Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na karşı resmî olarak savaşa girmiş oldular.

Macaristan, aslında imparatorluk bünyesine daha fazla Slav nüfusun girecek olması ve dolayısıyla devlet içindeki dengenin Macar aleyhine dönüşeceği endişesi ve yukarıda da arz edildiği üzere zaten coğrafya olarak genişleme amacı olmaması, pek de gönüllü olmayarak İkili Monarşinin, yani Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bir parçası olarak iştirak etti. Silah altına alınan Macar Krallık birlikleri, Birinci Dünya Savaşı boyunca, hem ortak ordunun bir parçası, hem de Macar Krallık Ordusu olarak savaştılar.³⁷

³³ Tayyip Gökbilgin, **XIX. Asır Sonlarında Türk-Macar Münasebetleri ve Yakınlığı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1962, s. 172, 173.

³⁴ Hungary, **Rotary International**, Budapest, 1931, s. 141.

³⁵ **a.g.e.**, s. 141.

³⁶ Peter Pastor, "Hungary In World War I: The End of Histoic Hungary", **Hungarian Studies Review**, Vol.XXVIII, Nos. 1- 2, 2001, s. 166.

³⁷ The Principality of Hungary, **a.g.e.**, Part VI, s. 29- 31.

Dört yıl süren savaşın ardından, 03 Kasım 1918 tarihinde, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile yapılan Villa Giusti ve bundan ayrı olarak da 13 Kasım 1918 tarihinde Macarlarla yapılan Belgrad Ateşkes Antlaşmaları ile aslında savaş onlar için bitmiş oluyordu.³⁸ Bu andan itibaren de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılma ve Macaristan'ın da parçalanma süreci de başlamış oluyordu. Zaten savaşın son günlerinde İmparator da devletin içindeki her unsurun artık serbest bırakıldığını ve bu anlamda imparatorluk yetkilerinden vazgeçtiğini bildirmişti. Artık İmparatorluk ve Macaristan içindeki milliyetler kendi mücadelelerine devam edeceklerdi. Elbette Macaristan da aynı şekilde, Tarihî Macaristan'ı koruma çabasına.³⁹

Yukarıda İmparatorluğun zaten çok uluslu olduğunu Macar Krallığının da tarihi süreçte çok uluslu bir yapıya dönüştüğünü ifade etmiştik. İşte Fransız İhtilali sonucu kıvılcım alan milliyetçilik ateşi, ülkeye sonradan gelmiş ve Macarlarca kabul edilmiş unsurları da etkilemişti. Üstelik dinlerini değiştirip Hıristiyan olmalarına rağmen, Batı Avrupa devletleri, doğudan gelen bu Turanî ırkı, hiçbir zaman gerçek bir Avrupalı olarak kabul etmemişlerdi. Bundan dolayı, Macar ülkesinde bulunan bu milliyetleri pervasızca desteklemekten ve kışkırtmaktan geri kalmadılar. Macarlar ise var olan ufak tefek rahatsızlıklara rağmen bütünlüklerini sağladıkları doğal yurtlarını kaybedebileceklerine hiç ihtimal vermiyorlardı. Ta ki I. Dünya Savaşı sonuna kadar.

Büyük savaş bitip, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yenilgisi ve dağılmasıyla sonuçlanınca, Mohaç'tan sonra bir daha tek başlarına özgürlüklerini kullanamamış olan Macarlar, acı gerçekle yüzleşmeye başlamıştır. Yüksek onur ve idealleriyle, Avrupa'nın ortasında yapayalnız kalmışlardır. Zira öz yurtlarına misafir ettikleri milliyetler, misafir edildikleri toprakları tarihsel hak olarak talep ediyorlar, ya Macaristan'dan ayrılıp bağımsız bir devlet olmak ya da zaten var olan, kendilerince ana devlet olarak kabul ettikleri devletlerle birleşmek istemişlerdir. Üstelik yalnız da değillerdi. Savaşın galiplerinin tüm destekleri de bu amacın tarafında idi.

Savaş sonrasında ortaya çıkan bu kargaşa, bunalım ve toprak kapma kavgası içinde Macarlar da kendi yurtlarını koruma telaşı ve arayışı içine girmiştir. Milletlerin tarihinde dönüm noktası olarak adlandırılacak zamanlar vardır. Modern Macaristan'ın tarihinde de Ekim 1918 ile Haziran 1920 tarihleri arasındaki dönem de bunun bir örneğidir. Savaşın kaybedilişinin ardından iki yıl içinde Macaristan'ın durumu dramatik bir şekilde tamamen değişmişti. Monarşiden Cumhuriyete, eski model liberalizmden beyaz teröre, görünürdeki parlamenter sistemden istikrarsız demokrasi ve sonra bolşevizme, ülkenin işgaline zemin hazırlayan tanınmayan hükümetlere ve en sonunda da ülke topraklarının üçte ikisinin kaybına kadar büyük bir değişim yaşanmıştır.⁴⁰ Söz konusu bu süreç içerisindeki önemli dönüm noktaları ise şu şekilde özetlenebilir.

-Villa Giusti Ateşkes Antlaşması sonucu Avusturya-Macaristan'ın savaştan çekilmesi, takip eden günlerde Belgrad Ateşkes Antlaşması'nın imzalanması dâhil Károlyi ve 1. Macaristan Cumhuriyeti dönemi,

³⁸ a.g.e., Part VI, s. 32.

³⁹ Pastor, a.g.m., s. 168.

⁴⁰ Evá S. Balogh, "Power Struggle in Hungary: Analysis in Post-war Domestic Politics August-November 1919", **Canadian-American Review of Hungarian Studies**, Vol. IV, No. 1, Spring 1977, s. 3.

-Károlyi'nin İtilaf Devletleri karşısında yürüttüğü politikanın başarısız olması üzerine, Macaristan'ın İtilaf Devletlerinin desteğini alan komşularının saldırılarına maruz kaldığı ve başkent Budapeşte dâhil işgal edildiği bölümü de kapsayan, Komünist lider Belá Kun liderliğindeki dönem,

-Takiben, Budapeşte'nin işgali ile birlikte sone eren Komünist dönemin ardından, Ağustos 1920- Kasım 1920 arasında ülkede oluşan büyük politik boşluk, İtilaf Devletlerinin de oluru ile Romen kuvvetlerin Budapeşte'yi boşaltmaları ve Macar Ulusal Ordusu Başkomutanı olan Amiral Horthy'nin Kasım sonlarında Budapeşte'ye girmesi ile sonuçlanan süreç.

-Ve nihayet bunun ardında da, İtilaf devletlerinin isteklerine uygun olarak tüm partilerin katılımı ile bir geçici hükümetin kurulması, Paris Barış Konferansı'na gönderilecek heyetin oluşturulması, ulusal meclisin kurulmasına yönelik seçimlerin yapılması ve devletin şeklinin belirlenerek, Amiral Horthy'nin naip seçilmesi, Macaristan'da kralsız krallık döneminin başlaması, barış antlaşmasına giden süreç ve Trianon Antlaşması'nın imzalanması ve zaten defacto olarak tamamlanmış olan Macaristan'ın parçalanmasının onaylanması olarak ifade edilebilir.

Trianon Antlaşması'nın imzalandığı gün olan, 4 Haziran 1920, Tibor Mayor'un ifadesiyle, "*Tarihî Büyük Macaristan'ın çarmıha gerilip parçalandığı gündür. O gün, bin senelik bir varlığa dayanan Macaristan, cebir ve haksızlığın en kaba tezahürü şeklinde, yumruğun empoze ettiği Trianon Antlaşması gereğince, denize tek çıkış kapısı olan Fiume (Rijeka) limanı dahil ülkesinin üçte ikisini ve ahalisinin beşte üçünü kaybederek parçalanmıştır.*"⁴¹

C. A. Maccartney antlaşma ile ilgili olarak, *Trianon Antlaşması'nın şartlarından daha çok ağır ve zorlayıcı bir antlaşma ve Macaristan kadar parçalanan ve sakat bırakılan başka bir ülke yoktur* der.

SONUÇ

Tarihî Macaristan'ın toprağı ve halkı; Macaristan, Avusturya, Çekoslovakya, Polonya, Romanya, Yugoslavya ve İtalya olmak üzere, yedi devlet arasında dağılmıştır. Bunlar savaş sonrası antlaşmalarla ortaya yeni çıkan ya da zaten var olup da genişleyen devletlerdi. Bu ülkeler arasında Romanya tek başına, ülkenin en önemli parçası olan Transilvanya dahil, Macaristan'ın kendisine ayrılan topraktan bile daha fazlasını elde etmiştir. Bu parça savaştan sonraki antlaşmalar gereği meydana gelen Almanya veya Bulgaristan'ın kayıplarından bile fazla idi.⁴²

Macarlar sonunda kendilerince kutsal addettikleri anayurtları olan Karpat Havzasındaki tarihi büyük Macaristan'ın ortasında küçük bir alana sıkışmak zorunda bırakılmıştır. "Trianon Travması" olarak da adlandırdıkları bu durumun etkisinden çok uzun süre çıkamamışlardır.

⁴¹ Tibor Mayor, "Macaristan ve Trianon Muahadesi", **Türk Kültürü**, Yıl. 1970, S. 93, s. 621.

⁴² C.A. MACARTNEY, Hungary and Her Successors, The Treaty of Trianon and Its Consequences 1919-1937, Oxford University Press, s. 1

KAYNAKÇA

- BALOGH Évá S., “Power Struggle in Hungary: Analysis in Post-war Domestic Politics August-November 1919”, **Canadian-American Review of Hungarian Studies**, Vol. IV, No. 1, Spring 1977.
- BİLGE Sadık Müfit, **Osmanlı'nın Macaristanı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2010.
- BODOLAÏ, Zoltan, The Unmaking of Peace: the fragmentation and subsequent destruction of Central Europe after World War one by the Peace Treaty of Trianon: Árpád Pub. Co; 2nd edition,1984, Chapter I- VII.
- BOGNAR Zalán, “Trianon and 1956 in the Mirror of Hungarian National Identity”, **Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary**, <http://www.kre.hu/english/index.php/llp-erasmus-ip/12-ip-lectures>. (15.06.2024)
- CSÁKI, Éva, “Eski Türk-Macar İlişkilerine Dair”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2004, S.30 s.187- 191.
- ÇIVGIN İzzet- Remzi Yardımcı, **Çağdaş Dünya Tarihi**, Maya Akademi Yayınları, Ankara, 2008.
- ÇOBAN, Erdal, “Ana Hatlarıyla Erken Dönem Macar Ortaçağına Bir Bakış”, **Balkanlar El Kitabı**, C. I, Akçağ Yayınları, Ankara.
- DİLBAŞ Gökhan , “Macar Tarihinde Peçenekler”, **History Studies, International Journal Of History**, C. 5, S. 2, 2013, s. 137- 154.
- DOĞAN, İsmail, “Macar Ulusal Kimliğinin Oluşumunda Türk Etkisi”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, S. 47, 2007, s. 1- 12.
- ECKHART, Ferenc, **Macaristan Tarihi**, (Çev. İbrahim Kafesoğlu), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010.
- ERKAN, Süleyman, “Savaş ve Barış Bağlamında XIX Yüzyıl Uluslararası İlişkilerinin Özellikleri”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 22, 2010, s. 93- 115.
- GÖKBİLGİN, Tayyip, **XIX. Asır Sonlarında Türk-Macar Münasebetleri ve Yakınlığı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1962.
- HUNGARY, **Rotary International**, Budapest, 1931.
- MACARTNEY, C. A., **Hungary and Her Successors, The Treaty of Trianon and Its Consequences 1919-1937**, Oxford University Press.
- MAYOR, Tibor, “Macaristan ve Trianon Muahadesi”, **Türk Kültürü**, Yıl. 1970, s. 621- 624.
- NAMAL, Yücel, **1850-1900 Türk- Macar İlişkileri**, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmış yüksek lisans tezi, Muğla, 2008.
- NAZIR, Bayram, **Macar ve Polonyalı Mülteciler Osmanlı'ya Sığınanlar**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2006.
- ORKUN, Hüseyin Namık, **Tük Tarihi**, II, Akba Kitabevi, Ankara, 1946.
- ÖZTUNA, Yılmaz, **Devletler ve Hanedanlar**, C. 4, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- PASTOR, Peter, “Hungary İn World War I: The End of Histoic Hungary”, **Hungarian Studies Review**, Vol.XXVIII, Nos.1-2, 2001.
- PERJÉS, Géza, **Mohaç Meydan Muharebesi**, (Çev. Şerif Baştav), TTK Basımevi, Ankara, 1992.
- SEVERCAN, Şefaattin, “Kanuni Sultan Süleyman'ın İlk Yıllarında Osmanlı Fetih Politikası ve Mohaç Fetihnamesi”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 6, 1995 s. 115- 131
- TAKATS, S., **Macaristan Türk Âleminde Çizgiler**, (Çev. Sadrettin Karatay), Ankara, 2011.

MACARİSTAN TARİHİNE ÖZET BİR BAKIŞ

UÇAROL, Rifat, **Siyasi Tarih(1789-1999)**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. 2, Ankara, 1975.

YUSUFOĞLU, Hicran, **Osmanlı-Macar İlişkileri**, Türk- Macar Dostluk Derneği Yayınları, Ankara, 1995.

**ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ**

(ETA JOURNAL)

**INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND
HISTORY RESEARCH**

Yıl: 6, Cilt: 6, Sayı: 11, Temmuz 2024, s. 182-193.

-Türk-Macar Diplomatik İlişkilerinin 100. Yılı Özel Sayısı-

Harun TUNCER*

182

**NEMÇE, MACAR VE RUS HUDUDUNDA İSTİHBARAT DEVŞİRMEK: SULTAN I.
ABDÜLHAMİD VE AVRUPA BASININI TAKİBİ¹**

ÖZET

Osmanlı toplumunun matbaayla, dolayısıyla süreli ve süresiz yayıncılıkla tanışmasının Avrupalı denklere nispetle geç gerçekleştiği bilinen bir vakıadır. Bu gecikmenin Osmanlıların dönemin medya araçlarını aktif ya da pasif olarak kullanmakta da geri kaldığı anlamına geldiği sanılıyordu. Bu bağlamda Sultan II. Abdülhamid'in Matbuat-ı Ecnebiye Müdüriyetini kurduğu 1884 yılına dek Osmanlıların Avrupa basınına takip ettikleri, gazeteleri bir "istihbarat" kaynağı olarak kullanma temayülü gösterdikleri düşünülmüyordu. Bu yaygın kanaatin aksine kendisinden önce nadiren rastlansa da hükümler döneminde Sultan I. Abdülhamid'in (1774-1789) Avrupa basınına takip konusunda istikrarlı ve dikkatli bir çaba gösterdiği görülür.

Konu hakkında daha önce değerlendirilmemiş arşiv kaynakları kullanılarak hazırlanan bu makalede özellikle Batı sınırındaki Avusturya, Macaristan, Rusya gibi komşularından gelebilecek

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi, İstanbul/ Türkiye, harunt@istanbul.edu.tr, 0000-0001-8810-0310.

* Bu makale Turnitin programı ile taranmıştır.

* Derleme makale.

* Makale geliş: 25.06.2024 - Makale kabul: 31.07.2024.

* Makale Atıf Bilgisi: Tuncer, H. (2024). Nemçe, Macar ve Rus Hududunda İstihbarat Devşirmek: Sultan I. Abdülhamid ve Avrupa Basınına Takibi, *Uluslararası Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi (Etajournal)*. 6 (11), 182-193.

¹ Bu makale, yazarın "News in Papers Are Not That Much Credible!" Abdulhamid I and the Efforts to Follow the European Press başlığıyla *Eastern European History Review (EEHR)* dergisinin 2022 tarihli 5. sayısında neşredilmiş metnin gözden geçirilerek ve cüz'i ilavelerle yayınlanan Türkçe tercümesidir.

tehditler karşısında sultanın Avrupa basınını takip uğraşı, gazetelerin nasıl temin edildiği, gazete hulasalarında ne gibi konulara dikkat çekildiği, ilgili haber ve yorumların nasıl değerlendirildiği üzerinde durulacak, bu çabanın sultanla birlikte yerleşmiş bir teamüle dönüştüğü ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sultan I. Abdülhamid, Gazete, Avrupa basını, Macar, Rus

ALONG THE EUROPEAN BORDERS: ABDULHAMID I AND HIS EFFORTS TO FOLLOW THE EUROPEAN PRESS

It is a well-known fact that the advent of the printing press, and therefore the periodic and non-periodical publishing in the Ottoman society took place relatively late compared to its European counterparts. It was thought that this delay meant that the Ottomans were incapable of using the media tools of the period, either actively or passively. In this context, it was assumed that the Ottomans followed not the European press and showed no tendency to use papers as a source of "intelligence" until 1884, when Sultan Abdulhamid II established the Directorate of Foreign Affairs. Contrary to this common belief, despite the few and trivial efforts beforehand, it is seen that Sultan Abdulhamid I (1774-1789) made a consistent and careful effort to follow the European press during his reign.

Prepared using archival sources that have not been studied on the subject before, this article will focus on the sultan's efforts to follow the European press, how the papers were obtained, what kind of issues were drawn attention to, and how the relevant news and comments were evaluated, and it will be shown that this effort turned into an established custom with the sultan, especially in the face of threats that could come from neighbours such as Austria, Hungary and Russia on the western border.

Keywords: Sultan Abdulhamid I, newspaper, European press, Hungary, Russia

GİRİŞ

Bugün artık basılı gazeteler ölüyor ve Türk toplumu “gazete okumadığı” bühtanından kurtulmuş oluyor! Aslında Türk yönetici elit ve halkının gazete okumayı hayli den beri Avrupalıların eleştirilerine konu olmuştur. Sultan II. Mahmud döneminde Frankfurter gazetesi, “Devlet-i Aliyye'nin vükelasından başlayıp ta padişahına kadar zevklenince” muhtemelen Hariciye çalışanlarından biri “gazeteciye mektup gönder[elim] bir daha bu makûle şey yaz[masın]” diye padişaha bir teklifte bulunuyor. Söz konusu Hariciye memurunun Osmanlılar hakkında yerleşik kanaatlere dair tespiti de dikkat çekici: “bu vakte dek Devlet-i Aliyye gazete okumaz deyü bilerek istediklerini yazıp devletin itibarına hâlel getiriyor[lar]”. Hâlbuki bu tespitin ardından söyledikleriyse Osmanlılar hakkında genel kanaatleri sarsacak nitelikte: “Şevket-meâb efendimiz cemî' gazeteleri gözden geçirip Devlet-i Aliyye'nin hakkın[d]a yazılan fıkraları okumakta[dır].”

Erken modern dönemde Osmanlı topraklarında görev yapan Avrupalı diplomatların Viyana, Paris, Londra gibi başkentlerde çıkan gazeteleri takip ettiklerine², ayrıca İstanbul'dan topladıkları istihbaratı da ülkelerine ulaştırarak³ enformasyon akışına katkı sağladıklarına dair bilgimiz vardı. Ama Osmanlı vükela ya da padişahlarının böyle bir pratikleri olduğunu bilmiyorduk.⁴ Osmanlı sultanları her ne kadar 19. yüzyılın ortasına dek ülkelerinde gazete yayımına tevessül etmeseler, hatta zaman zaman içerideki ecnebi unsurların dahi İstanbul'da

² Antoine Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar*, I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1949, s. 49.

³ John Paul Ghobrial, *The Whispers of Cities: Information Flows in Istanbul, London, and Paris in the Age of William Trumbull*, Oxford University Press, Oxford 2013, s. 94- 102.

⁴ Sarıcaoğlu'nun (İstanbul 1999, s. 96) çalışmasında Sultan I. Abdülhamid'e arz edilen dosyalar arasında “gazete hulasaları” bulunduğu da zikredilir. Fakat mesela bu hulasaların ne zaman başladığı, bu pratiğin ne kadar sürdüğü, bunların nasıl değerlendirildiği bahse konu edilmez.

gazete basmasına çeşitli gerekçelerle müsaade “buyurmasalar” bile gazetenin bir istihbarat aracı olarak değerlendirilebileceğini erken denebilecek bir dönemde anlamış gibilerdi. Yukarıda alıntılanan cümlelerden de anlaşılacağı gibi, Avrupa’da uzun bir süre Osmanlıların gazete okumadıklarına dair yaygın bir kanaat hâkimdi⁵; fakat görünen o ki bu klişeyi sarsacak münferit vakalar da yok değildi. Mesela istikrarlı bir biçimde sürdürülmemiş olsa da henüz Sultan I. Mahmud (saltanatı 1730-54) döneminde “Frengistan’dan vürûd eden gazete havadis[inin]”⁶ tercüme edilerek sultana takdim edildiği görülüyordu. Zamanla durum biraz daha değişmiş gibiydi; Osmanlı Arşivi kayıtlarına bakılırsa, Sultan I. Abdülhamid selefi aksine Avrupa basınına takip konusunda ciddi ve istikrarlı bir çaba gösteriyordu.

Kuzeyden Gelen Tehdit

Tahta çıktığında ilk icraatı Kırım’ın bağımsızlığını kabul etmek olan Sultan I. Abdülhamid, bilahare Kırım’ın Ruslar tarafından kendi topraklarına katılması (1783) dolayısıyla en büyük düşmanı olarak Rusya’yı görüyordu. Avusturya da çoğu kere Rusya’yla ittifakından ötürü sultanın daima gözünün üzerinde olduğu bir diğer ülkeydi. Haliyle sultan özellikle bu iki devletin faaliyet ve ittifaklarına karşı haber alabilmek konusunda titiz ve tedirgindi.

Sultan I. Abdülhamid çeşitli araçlar ve yöntemlerle başta bu iki devlet olmak üzere Avrupa’nın geneline dair bilgi edinmek konusunda özel bir çaba gösteriyordu. İki devlete sınırı olan hem doğu hem de batıdaki mıntikalarda⁷ muhtelif vasıflardaki bölge idarecilerine⁸ ve mahsus casuslarına⁹, doğrudan ve dolaylı olarak, aralıksız tecessüs yapmaları ve peyderpey istihbarat göndermeleri konusunda sıkı ve sık uyarılarda bulunuyordu¹⁰. Şu da bir gerçektir; özellikle Avusturya ve Rusya sınırındaki memleketlerden “mutemet casus tedariki” zordu, zira Müslümanlardan “lisan bilür” casus bulmak imkânsızdı; Yahudi ve Hıristiyanlara da “itimat caiz” değildi¹¹. Dolayısıyla uluslararası siyasî ve askerî haberler de veren gazeteler bir istihbarat kaynağı olarak dikkate değer bir unsur olabilirdi. Nitekim söz konusu gerekçe sebebiyle mesela Belgrat muhafızı Mehmed Paşa “gazete tabir edilen havadis kağıtlarını” alıp tercüme ettirerek sadrazama iletceğini bildiriyordu.

İstihbarat ve Gazeteler

Temelde istihbarat, bir “güvenlik” faaliyetidir. Bireyler gibi, devlet açısından da güvende olmak sübjektif olgu/algıdır. Tarihî çatışma alanlarını ve faillerini bilen devlet, refleksif olarak potansiyel anlamda tehdit kabul ettiği (hasım) devlet ya da devletlerin yetenek ve donanımına dair imkân nispetinde bilgi toplamak, öte yandan kendisine dair bilgi erişimini de mümkün mertebe kısıtlamak çabası güder. Şüphesiz istihbarat büyük küçük bütün devletlerin varlıklarını sürdürebilmek için yalnız ülke dışında değil, ülke içinde de başvurduğu bir haber alma yöntemidir. Osmanlılar da gerçekleştirdikleri ilk fetihlerden itibaren önce düzensiz, 16.

⁵ BOA. TS.MA.e 560/ 76.

⁶ BOA. C.HR 55/ 2737.

⁷ Ahmet Yüksel, **Rusların Kafkasya’yı İstilas ve Osmanlı İstihbarat Ağı**, Dergah Yayınları, İstanbul 2014, s. 72- 73.

⁸ BOA. AE.SABH.I 19/1668; BOA. AE.SABH.I 16/ 1430.

⁹ BOA. A.DVN.DVE 179/ 110.

¹⁰ Yüksel, **a.g.e.**, 63- 64, 67.

¹¹ BOA. HAT 1416/ 57870.

yüzyılla birlikte sistematik bir istihbarat faaliyetine girişmiş, bu çabalar imparatorluğun sonuna kadar devam etmiştir.¹²

Genel kabule göre istihbarat faaliyeti, konu/türlerine ve seviyelerine göre olmak üzere iki başlık altında toplanır. Gazeteler yoluyla elde edilen bilgilerin de tür bakımından siyasî ve askerî, seviye bakımından da stratejik olduğu iddia edilebilir. Haliyle ürünü oldukları toplumun nabzını tutan gazeteler, bir kitle iletişim aracı olduğu kadar editoryal ekibinin istihbarat kaynaklarına yakınlığı nispetinde “istihbarî”¹³ nitelikte siyasî ve askerî haberler verebilen bilgi kaynaklarıdır.¹⁴ Gazetelerin istihbarat faaliyetlerinin doğrudan aracı oluşlarının ya da başka bir deyişle bu işe yoğun biçimde alet edilmelerinin 19 ve 20. yüzyıllarda söz konusu olduğu söylene de¹⁵ bu makalede verilen örnek ve yönetici elitlerin sergiledikleri tavırdan anlaşıldığı kadarıyla gazeteler siyasî ve askerî bir manipülasyon aracı olarak uzun zamandır kullanılmaktaydı.

Avrupa’da gazetecilik Osmanlı Devleti’ne kıyasla hayli erken tarihlerde başlamıştı. Avusturya, Prusya, Venedik ve İngiltere bu anlamda başı çekiyordu. İlk gazeteler baskı değil, elle hazırlanıyor, kısıtlı dağıtım imkanı buluyordu. 17. yüzyılın ikinci yarısında siyasî ortamın da gevşemesiyle Avrupa’nın önemli merkezlerinde gazetecilik bugünkü standartlara yakın bir formatta başlamış oldu.¹⁶ Osmanlılar açısından ilk gazetenin çıkarılışındaki temel etmen, “Batı medeniyet usullerinin alınmasına teşebbüs edildiği sırada halkı gündelik olaylardan ve zamanın yeniliklerinden haberdar etmek” kaygısıydı.¹⁷ Ayrıca devlet, peş peşe yapılan reformlara ayak uydurmakta zorlanan toplumun “dedikodulara” değil, gazete yoluyla resmi ağızdan verilecek haberlere itibar etmesini arzu ediyordu.¹⁸ Yani Batılı gazetelerdeki gibi kısmen bağımsız ve uluslararası siyasete dair yazılar yayımlanan bir araç olmak ideali ilk dönem Osmanlı gazeteciliği için söz konusu değildi. Başlıca kaygı içerideki kamuoyunu ve özellikle memur kesimini idarî ve birtakım siyasî hamlelerden haberdar etmektir.¹⁹

Padişahın İstihbarat Kanalları: Gazete Havadisi İstihbarat Olur Mu?

Klasik dönem istihbaratının Osmanlı açısından en önemli kaynakları serhat bölgelerindeki mülkî ve askerî görevliler,²⁰ Osmanlı tebaası gayrimüslim din adamları ve özellikle Avusturya ve Macaristan sınırındaki Eflak ve Boğdan voyvodalarıydı.²¹ Söz konusu voyvodalar, özellikle Avrupa’nın doğusu ve Rusya tarafında olup bitenleri, diplomatlar arasında

¹² Haldun Eroğlu, “Klasik Dönemde Osmanlı Devleti’nin İstihbarat Stratejileri,” **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 22, 34, 2003, s. 22- 33.

¹³ James Grant, **The Newspaper Press; Its Origin, Progress and Present Position**, Tinsley Brothers, Londra 1871, s. 9- 10.

¹⁴ Donald W. Wisenhunt, “The Frontier Newspaper: A Guide to Society and Culture,” **Journalism & Mass Communication Quarterly**, 45, 4, 1968, s. 726.

¹⁵ Von Klevitsch, **İstihbarat**, (Çev. Mustafa Şevki), Askerî Akademiler Matbaası, İstanbul 1927, s. 10- 11.

¹⁶ Grant, **a.g.e.**, 1- 31; Yusuf Ziya, “İngiltere’de Gazeteciliğin Suret-i Tekamülü”, **İctihad**, 3, 26, (1 Temmuz 1327), s. 767- 769.

¹⁷ Cengiz Orhonlu, “Türkçe Yayınlanan İlk Gazete: Takvim-i Vekâyi,” **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, 1968, 6, s. 35.

¹⁸ Orhonlu, **a.g.m.**, s. 36.

¹⁹ Orhonlu, **a.g.m.**, s. 37.

²⁰ Virginia Aksan, **Osmanlı Harpleri 1700-1870 Kuşatılmış Bir İmparatorluk**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 145.

²¹ Kemal Gürülkan, Ersin Kırca vd., **Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı’da İstihbarat**, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2017, s. 5- 6; Vedat Kanat, “Osmanlı Devleti’nin Lehistan’a Dair İstihbarat Kaynakları,” **Turkish Studies**, 10, 13, 2015, s. 118- 121.

dolaşan söylenti ve istihbaratı “isticlâb-ı havâdisе memur”²² adamları yani casusları aracılığıyla toplamak ve Osmanlılara aktarmakla yükümlüydü. Doğrudan bu faaliyetlerine dair bahsin geçtiği ve Boğdan voyvodasının gönderdiği bir kaimenin üzerine sadrazam, “celb-i havadis hususu Boğdan ve Eflak voyvodalarının memuriyet-i müstakillelerinden[dir]” diyerek padişaha arz olunan belgede meselenin önemine vurgu yapıyordu.²³ Zikredilen istihbarat kaynaklarından başka sultan Fransa, İsveç ve Prusya elçilerinden de devletlerarası hadiselere dair havadis alıyor, istihbarat anlamında “tedbirli” olmak kaydıyla hemen her kaynaktan beslenmekten geri durmuyordu.²⁴

Bu kapsamda Bosna valisi Abdullah Paşa'nın da Avusturya'ya hudut olan “sem”lerde casus bulundurduğu, yine Viyana'da çıkarılarak Bosna taraflarına da ulaştırılan gazete/havadis kağıtlarını takip ettiği, önemli gördüğü birtakım gazeteleri de sultana gönderdiği anlaşılıyordu. Bununla birlikte Abdullah Paşa'nın “gazetede haber çıkarılarak muhtelif yerlere gönderilmesinin” de “Nemçelü'nün melûf olduğu desâyis”ten olabileceğine dikkat çektiği görülüyordu.²⁵

Sultan I. Mahmud'a takdim edilen mevzubahis hulasada (9 Nisan 1747) “Frengistan'dan vürud eden gazete havadisâtı” başlığıyla Fransa'nın Flandre'ye (Belçika) saldıracağı haber veriliyor, Kral XV. Louis'nin bizzat ordusunun başında “mükemmel donanmış” askerle Flandre'ye saldırması konusunda oy birliğine varıldığı bildiriliyordu. Ayrıca Avusturya-Sardinya ittifakının Cenevizlilere saldırdığı, Cenevizlilerin başarıyla direndiği kaydediliyor, bir yandan da Fransa ve İspanya'nın hem karadan hem de denizden Cenevizlilere destek verdiği belirtiliyordu. Nemçe ve Kolonya (Köln) dükü arasındaki yakınlıktan; son olarak da Rus muhalefetine rağmen Carl Gustaf Tessin'in İsveç'te başvekil oluşundan bahsediliyordu.²⁶

Aynı yılın sonunda bu defa Eflak voyvodasının kapıkethüdası aracılığıyla takdim ettiği bir gazete özeti vardı. Gazetenin Kolonya'da (Köln) yayınlandığı ve Kolonya'nın da o sırada Avusturya'ya tâbi olduğu gerekçesiyle Avusturya politikalarını terviç ettiği, gazetelerde verilen bazı havadislerin “Devlet-i Aliyye-i dâimü'l-karârı tağlît” maksatlı olabileceğinin hesaba katılması gerektiği bildiriliyordu. Fakat Eflak voyvodası Konstantin Mavrokordato²⁷ benzer şeylerin yakın geçmişte de yaşandığını, nitekim bu bağlamda Subhî tarihinde de bu tip “umûra mutabık bir ahvali” okuduğunu belirtiyordu.²⁸

Bu iki gazete hulasası şimdiye dek tespit edilen en erken tarihli özetlerdir. Sultan I. Abdülhamid döneminde olduğu gibi yoğun bir takip²⁹ çabası olmadığı, gazetelerin üzerinde sadrazam telhisi, padişah iradesi görülmediğine bakılacak olursa da böyle bir çabanın münferit kaldığı ileri sürülebilir.

Sultan I. Abdülhamid'in ardındansa Sultan III. Selim'in, özellikle gönderilen daimi elçiler vasıtasıyla³⁰ gazeteleri takip ettiği, hatta takip edilen gazete sayısında/çeşitliliğinde

²² BOA. AE.SABH.I 98/ 6668.

²³ BOA. AE.SABH.I 19/1694.

²⁴ BOA. HAT 1430/58531; BOA. AE.SABH.I 19/1688; BOA. AE.SABH.I 19/1644; BOA. AE.SABH.I 4/412; BOA. AE.SABH.I 19/1689; BOA. AE.SABH.I 9/798; BOA. AE.SABH.I 369/25757; BOA. AE.SABH.I 4/439

²⁵ BOA. HAT 26/ 1262-D.

²⁶ BOA. C.HR 55/ 2737.

²⁷ Aile hakkında bilgi için bkz. Hugh Chisholm (ed.), “Mavrokordato”, *Encyclopedia Britannica*, Cambridge: Cambridge University Press, 1911, 17, 917.

²⁸ BOA. C.HR 88/4381.

²⁹ Sarıcaoğlu, a.g.e., s. 96.

³⁰ BOA. C.HR 96/ 4778.

(Frankfurt, Roma, Madrid, Viyana, Strasbourg, Amsterdam, Hamburg, Berlin, Flavin, Varşova) artış görüldüğü kaydedilmelidir.³¹

Avrupa basınını/gazetelerini daha muntazam ve istikrarlı bir şekilde takip ettiği anlaşılan Sultan I. Abdülhamid'se gazeteleri yalnız askerî ve siyasî bir haber kaynağı olarak değerlendirmiyor, gazeteler yoluyla Avrupa'daki sosyal ve kültürel gelişmeleri de takip ediyordu.³² I. Abdülhamid bu anlamda kendisine ulaştırılan istihbarat raporlarının üzerine aldığı notlarda özellikle devamlılığa ve verilen bilginin teyit edilmesine ihtimam gösterilmesini istiyordu. Çünkü o dönemde olduğu gibi gerek Avrupa içinde ve gerekse Osmanlı hududu etrafında cereyan eden sıcak çatışma süreçlerinde "istihbaratın yoğun, kesintisiz ve doğrulanmış olması hayati önem" taşıyordu.³³

18. yüzyılın ilk yarısı Osmanlılar açısından sükûnetle geçse de ikinci yarısında Rus ve Avusturya imparatorluklarıyla yaşanan mücadeleler sebebiyle devlet bir hayli yıpranmıştı. Fransa ve İngiltere'nin Amerika kıtasında, yine İngiltere'nin Hindistan'da kurduğu sömürge imparatorlukları çetin sınavlar veriyor; bir yerde kazanan Batılı imparatorluklar başka bir yerde güç kaybediyordu. Rusya'nınsa Orta Asya ve Küçük Asya'ya doğru genişleme çabası, ayrıca Karadeniz'e hâkim olup Akdeniz'e doğru inebilme planı Osmanlılarla Rusları yüzyılın sonuna doğru sık sık karşı karşıya getirdi.

Süreç içerisinde mağlubiyetle sonuçlanan pek çok mücadele, askerî anlamda zaafa düşer olduğunu kabullenen Osmanlıların diplomatik arayışlara girişmesine zemin hazırladı. Yüzyılın sonuna doğru Avrupa'da ikamet elçiliklerinin kurularak siyasî ve askerî gidişatı yerinde izlemek ve raporlamak ihtiyacı duyuldu. Fakat elçilikler Sultan III. Selim tarafından henüz kurulmamışken Sultan I. Abdülhamid Avrupa'da neler olup bittiğini yerel yöneticilerin görevlendirdiği casuslar ve kıtanın muhtelif noktalarında yayınlanan gazeteler³⁴ aracılığıyla takip etmeye çalışıyordu. Bu takip kimi iddiaların aksine³⁵ yalnız "sefer" öncesinde girişilen bir çaba değil; süreklilik arz eden bir faaliyetti.³⁶

Osmanlı Arşivi'nde rast gelinen 39 parça "gazete hulasası"³⁷ dikkate alındığında Sultan I. Abdülhamid'in saltanatının beşinci yılından itibaren Avrupa basınını takip ettiği görülüyordu. Bu hulasaların 1/3'nün Kırım'ı geri almak için Rusya'ya karşı ilan edilen (1787) harbin ilk üç yılına rastlaması şüphesiz tesadüf değildi. Genel anlamda iyi kalpli, mülayim ve barış yanlısı³⁸ olan sultan, sadrazamın kamuoyu baskısıyla oynadığı savaş kartı karşısında sair Avrupalı devletlerle "müsalemet"i yani barış ortamını devam ettirebilmek, onların kamuoyu ve siyasî mahfillerinde Osmanlı-Rus çatışmasının nasıl değerlendirildiğini bilmek istiyordu.

"Gazete Havadisine Çendân İtimat Olunmaz!"

³¹ BOA. HAT 144/ 6063.

³² BOA. TS.MA.e 560/ 39.

³³ Yüksel, **a.g.m.**, s. 461; Mehmet Tanju Akad, **Tarihten Günümüze İstihbarat**, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2018, s. 20.

³⁴ BOA. TS.MA.e 559/ 66.

³⁵ Klevitsch, **a.g.e.**, s. 3.

³⁶ Özcan, **a.g.m.**, s. 169.

³⁷ Sultan I. Abdülhamid döneminde arşivde rastlanılan gazete hulasalarının tarih ve adetleri şöyleydi: 1779'da 2; 1780'de 3; 1781'de 4; 1782'de 2; 1783'te 5; 1784'te 3; 1785'te 2; 1786'da 3; 1787'de 3; 1788'de 5 ve 1789'da da 5 ayrı dosya şeklinde kendisine muhtelif gazetelerden derlenen haberler özetlenerek tercüme edilmek suretiyle arz edilmişti.

³⁸ Sertoğlu, **a.g.e.**, s. 2659.

Sultan I. Abdülhamid'in 10 yıl boyunca gazeteleri takip ettiği aşıkardı. Ayrıca gazeteler *isticlâb* ediliyor yani ele geçirildikçe ulaştırılıyor olmaktan öte, bizzat bulunmaları isteniyordu.³⁹ Nitekim bu konuda padişah, sadrazam tarafından kendisine arz edilen gazete hulasaları ve maslahatgüzarların ilettiği havadis evrakının üzerine "peyderpey almaktan hâli olmayasın" diye yazdığı hatt-ı hümayunla gazeteleri şahsen takip etmek istediğini ortaya koymuş oluyordu.⁴⁰ Zaten 15 yıl boyunca toplamda dokuz sadrazamla çalışan sultanın uzun bir süre Avrupa basınına takip ettiği düşünülürse bu herhangi bir sadrazamın marifetinden çok kendi ilgisinin bir işareti olmalıydı.

Buna rağmen sultan, gazete havadislerine gözü kapalı inanılmayacağını, ilgili gazetelerin mensubu oldukları devletler lehine yalan, şaşırtmaca, kumpas ve oyalama peşinde olabileceğini de biliyordu. Mesela 3 Ağustos 1784'te Venedik'te çıkan ve tercüme edilerek aynı ayın ortasında aslıyla beraber sultana takdim edilen⁴¹ *Notizie del Mondo* isimli gazetede çıkan haberde, "Avusturya'yla ahenk ve dostluğu muhafaza etmenin en kesin yolu, Osmanlı Devleti'nin İmparator'a Hırvatistan'ın bir kısmını vermesidir. Tüm bunlar hayli dostane bir şekilde ifade edildi ve Divan'da büyük etki yarattı; birkaç gün sonra Reis Efendi elçiye bir takrir gönderdi ve Osmanlı Devleti'nin imparatorun bu arzusuna nezaket göstermekten uzak olmadığını söyledi."⁴² deniyor, Avusturya lehine Osmanlı sultanı taviz vermeye sevk edilmek isteniyordu.

Sultana takdim edilen bu gazete hulasalarının kiminde gazetelerin hangi şehirlere ait olduğu, zaman zaman da kim tarafından saraya ulaştırıldığı kaydediliyordu. Kaydı bulunan menşe bilgilerinden 15 gazetenin Avusturya'dan (Viyana ve Kolonya) temin edildiği, 4 gazetenin Hollanda'dan, 2 gazetenin Fransa'dan, 2 gazetenin İtalya'dan, bir gazetenin de Rusya'dan getirildiği belirtiliyordu.

Gazeteler zaman zaman Memleketeyn (Eflak-Boğdan) voyvodaları tarafından kapıkethüdaları aracılığıyla, kimi zaman sınırlardaki muhafız paşalar,⁴³ zaman zaman Avrupalı ticaret gemileriyle,⁴⁴ bazen de İstanbul'daki Avrupa devletleri elçileri marifetiyle⁴⁵ ulaştırılıyordu. Babıali'ye getirilen gazeteler sadrazam tarafından divan-ı hümayun tercümanına tercüme ettiriliyor, ardından ya olduğu gibi ya da bazen sadrazamın kırmızı mürekkeple yazdığı⁴⁶ hulasa ve mütalaayla birlikte padişaha takdim ediliyordu. Takdim edilen hemen her bir hulasanın üzerinde padişahın bir ya da birkaç cümlelik tembih, uyarı, emir ya da dua/bedduası görülüyordu. Mesela kendisine ölümünden (7 Nisan 1789) birkaç gün önce takdim edilen gazete hulasasının üzerine yazdığı hatt-ı hümayunda "gazete tahriratının her birinin sıhhati üzere hakikat-i hallerine vâkıf olmanız ve taraf-ı hümâyûnuma arz eylemeniz matlûb-ı hüsrevânemdir"⁴⁷ diyerek hulasalarda arz edilen meselelerin tahkik edilmesini, kendisine de mutlaka bilgi verilmesini tembihliyordu. Yine aynı sıralarda kendisine takdim edildiği anlaşılan, Venedik'in Tunus üzerine saldırdığından bahseden hulasanın üzerine "Cenâb-ı hayru'n-nâsırın

³⁹ BOA. AE.SABH.I 19/ 1633.

⁴⁰ BOA. AE.SABH.I 19/ 1633.

⁴¹ BOA. HAT 26/ 1262.

⁴² Gazetenin ilgili bahsini çevirerek yardımlarını esirgemeyen meslektaşım ve dostum Dr. Canan Parmaksızoğlu Aksoy'a teşekkür ederim.

⁴³ BOA. HAT 1416/ 57870.

⁴⁴ BOA. TS.MA.e 560/ 75.

⁴⁵ BOA. HAT 23/1105.

⁴⁶ BOA. AE.SABH.I 12/1052; BOA. AE.SABH.I 370/25835.

⁴⁷ BOA. HAT 1451/76

düşmen-i bî-din-i küffârı berren ve bahren münhezim ve perişan eyle[sin]”⁴⁸ diyerek beddua ediyordu.

Nadiren de olsa gazetenin Divan-ı Hümayun tercümanı haricinde biri tarafından çevrildiği de söz konusu. Bir Avusturya gazetesinin özetinde tercümenin “Osman Bey” tarafından yapıp ulaştırıldığı haber veriliyordu. Sadrazam da ilgili tercüme-yi Divan-ı Hümayun tercümanına göstermiş, o da özeti “minvâl-i meşrûh” üzere olduğunu teyit etmişti. Ardından gazetenin aslıyla beraber özet dosyası sultana takdim edilmişti.⁴⁹ Kimi zaman da muhtemelen Divan-ı Hümayun tercümanının yaptığı çeviriden emin olabilmek adına en azından bazı haber tercümelerinin “bu tarafta vâki düvel tercümanlarından” yani elçiliklerde görevli tercümanlara tashih ettirildiği kaydediliyordu.⁵⁰

Sultan I. Abdülhamid şüphesiz yalnız gazeteler yoluyla istihbarat toplamak çabasında değildi; bu çok sağlıklı da olmazdı.⁵¹ Mesela gazete haberlerinde yer alan özellikle askerî ve siyasî içeriklere çok fazla itimat olunamayacağına dair yabancı bir gazetede isimsiz yayınlanan bir yazı çıkmıştı.⁵² Avusturya’nın Rusya’yla ittifak ederek Osmanlılara yeniden saldırma ihtimali söz konusu olunca (1788) gazetelerde Fransızların “...şimdiki halde Nemçe İmparatoru’nu zamîrinde olmak ihtimali olan maksadından tenfir etmek hususunu hayaline bile getürdüğüne inanmak değil, lisana alıp söylemek bile bâ’is-i hande bir mânâdır” deniyordu. Ayrıca Rusya’nın Osmanlılarla savaşıcağı iktisat ve askerî donanıma sahip olmadığı iddiası karşısında da “sâir gazete evrakında ne kim yazılmış ise dahi vücûhla bî-esastır” hükmünde bulunuluyordu. Zaten yalnızca gazetelere itimat etmenin doğru olmayacağını, nitekim gazetelerin “Avrupa devletlerinin mecbûl oldukları âdetleri üzere nice hiyel ve desâyis ve tağlîtası[nın]” bir aracı olduğunu sadrazam da takrirlerinde bildiriyor; hatta bizzat padişah da takdir ediyordu.⁵³

Kırım henüz Ruslarca ilhak edilmişken ve Rusya’ya karşı muhtemel bir saldırı hazırlığı varken (1785) devam eden ittifak arayışları sırasında birkaç gazeteden derlenen haberleri takdim eden sadrazam (Şahin Ali Paşa) konu hakkındaki hassasiyetini şu sözlerle ifade ediyordu: “...Bu makûle gazete havadisine çendân (fazla) itimat olunmaz; meğer birkaç defa tekrar ola yahut etrâf-ı sâireden te’kid oluna veyahut muktezâ-yı vakte (dönemin şartlarına) ve mizâc-ı maslahata muvafık görüne. Ol vakit itimat olunur.” diyerek gazete haberlerinin itimada şayan kabul edilebilmesi için üç şart ileri sürüyordu. 1-) Bir haberin en az birkaç defa yazılması gerekirdi, 2-) Sair haber kanalları/araçları tarafından tekit/teyit edilmesi icap ederdi, 3-) vakte ve maslahata uygun görünmeliydi.

Gazetelerin hükümetler tarafından rakip/düşman devletler aleyhinde kamuoyu oluşturmak, kamuoyunu yapılacak politik hamleler için tarafına adam çekmek amacıyla kullanılması⁵⁴ 19 ve 20. yüzyıla mahsus bir durum değildi. 18. yüzyılda da gazetelerin bir propaganda aracı olarak kullanıldığı Sultan I. Abdülhamid’e gönderilen bir rapordan anlaşılıyordu. Rusya’nın gazeteler aracılığıyla İran’a dair bazı planlar yaptığını ilan etmesi üzerine Bağdat ve Basra Muhafızı Süleyman Paşa’nın durumu tahkik etmesi ve gazete haberlerinin hakikatle alakası olup olmadığının teyit edilmesi istenmişti.⁵⁵ Avusturya

⁴⁸ BOA. AE.SABH.I 365/25492.

⁴⁹ BOA. TS.MA.e 559/ 66.

⁵⁰ BOA. TS.MA.e 558/ 58.

⁵¹ Grant, **a.g.e.**, s. 28- 29.

⁵² BOA. TS.MA.e 559/ 18.

⁵³ BOA. AE.SABH.I 12/ 1052; BOA. TS.MA.e 560/ 46.

⁵⁴ Kurşun, **a.g.m.**, s. 101.

⁵⁵ BOA. HAT 10/ 348.

gazetelerinde “Rusya’yla sulh u salâhın ibkası için Devlet-i Aliyye’nin ettiği fedalardan başka Belgrat’tan da vazgeçebileceği” yazılıyor; bu zeminde aralarında Osmanlılara karşı sık sık ittifaklar kuran iki devlet, Devlet-i Aliyye’yi “söylenti” kabilinden yaydığı haberlerle mücadele azminden vazgeçirmeye çalışıyorlardı.⁵⁶

Sultan I. Abdülhamid sadece dışarıya dönük istihbarat arayışında değildi; aynı zamanda mesela Ege adalarındaki Müslim ve gayrimüslimlerin durumu hakkında da bilgi almak, hem ahalinin durumu hem de yerel yönetimin halka karşı muamelesine dair olan bitenlerden haberdar olmak çabasıındaydı. Bu kapsamda Mart 1784’te Akdeniz adalarına gönderdiği adamından bölgedeki dokuz mıntıkaya dair bir rapor takdim edilmişti.⁵⁷

Haberlere Konu Ülkeler: Rusya, Avusturya...

Lehistan’ın Rusya, Prusya ve Avusturya arasındaki ilk taksimini önlemek amacıyla 1768’de başlayan ve yaklaşık 6 yıl süren Rus Savaşı’nın ardından imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması hem maddi hem de manevi anlamda ağır şartlarla neticelenmişti.⁵⁸ Ardından 1776-79 yılları arasında Basra işgali yüzünden İran’la yapılan muharebeler de devleti askerî ve iktisadi anlamda iyiden iyiye zaafa uğratmıştı.

1774’te Kırım’ın özerklik yoluyla kaybının ardından Osmanlılar 10 yıl boyunca bunu hazmetmeye çalıştılar. 1777’de Şahin Giray Rus Çariçesi’nin de desteğiyle han ilan edildi; rakiplerini bertaraf edip tüm Kırım’a hâkim oldu.⁵⁹ 1783’te fazla bir direniş olmaksızın Kırım, Ruslar tarafından kendi topraklarına ilhak edildi. Durum travmatik olsa da Osmanlılar yaklaşık bir sene sonra, 1784’te ilhakı tanımak zorunda kaldı.

İlerleyen süreçte Rus Çariçesi II. Katerina, Eflak ve Boğdan’a da müdahale hakkını elde etmesine yol açan maddeler dayattı. Hatta Eflak ve Boğan voyvodalarının azil ve nasplarından başka civar vilayet valilerine de fiilen müdahale etmeye, kiminin azli kiminin de değiştirilmesi yönünde sefaret kanalıyla baskı yapmaya başladı. Bununla da kalmayan Çariçe, Avusturya İmparatoru II. Joseph’le “Projet Grec” (Rum Projesi)⁶⁰ denilen Türkiye’yi parçalama tasarısı akdetmişti.⁶¹

Bu konjunktürde Sultan I. Abdülhamid’e takdim edilen hulasalarda hakkında en çok haber derlenen ülke, tahmin edilebileceği gibi Rusya’ydı. Zira 6 yıllık yıpratıcı bir mücadelenin ardından 1774’te imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması “Rusya’yı artık Osmanlı mukadderâtına hâkim en mühim kuvvet hâline getirmiş ve bu vaziyet günden güne ağırlaşan bir kabus[a]” dönmüştü.⁶² Ardından Avusturya geliyor; onu da İngiltere ve Fransa takip ediyordu.

Hakkında en fazla “hulasa” bulunun ülkelerin Rusya ve Avusturya olması şüphesiz yersiz değildi. Sık sık devleti tehdit ettiği, hemen her fırsatta Devlet-i Aliyye’nin kendileriyle sınır bulunan uzuvlarını parça parça kopardıkları için başta Ruslar olmak üzere Avusturyalılara, ayrıca Hint alt-kıtasındaki İslam toplumunu da amaçlayan sömürgeci faaliyetleri dolayısıyla İngilizlere karşı bit tür “antipati”si vardı sultanın. Özellikle İngiltere’ye karşı öfke duyuyor gibiydi; Ruslara bahriye desteği sağladıkları için son derece rahatsız olmuştu. Nitekim Fransız ve İsveç elçilerinin tercümanları aracılığıyla reis efendiye ilettikleri haberler sadrazam

⁵⁶ BOA. HAT 1430/ 58526.

⁵⁷ BOA. TS.MA.e, 706/ 27.

⁵⁸ Danişmend, **a.g.e.**, s. 58.

⁵⁹ Aksan, **a.g.e.**, s. 170.

⁶⁰ Projenin detayları hakkında bkz. Edouard Driault, **Napoleon’un Şark Siyaseti**, (Çev. Köprülüzade Mehmed Fuad), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s. 12- 37.

⁶¹ Danişmend, **a.g.e.**, s. 64- 65.

⁶² Danişmend, **a.g.e.**, s. 58.

tarafından kendisine arz edilince ilgili tahrir üzerine “İngiliz kafiri bahren Rusyaluya mukaddemâ ne kadar îânet eyledi. Allahü Teâlâ âdildir; inşâ-Allahü Teâlâ muzmahil olmak derecesini kesbeder.” diye not düşmüştü.⁶³ Ayrıca Fransa elçisinin istihbari raporları kendisine takdim edilse ve “400 yıllık dost” olduğu söylene bile “Devlet-i Aliyye’nin bu gibi sözlere fazla kulak asmaması gerektiğini, tedârükât-ı küllinin görülerek” her an düşmana karşı hazır olunması icap ettiğini belirtiyordu.⁶⁴

1787’de Osmanlıların “arsız Rus taleplerine karşı” tahammülü kalmamış ve kamuoyunun da baskısıyla Sadrazam Koca Yusuf Paşa Rusya’ya harp ilan etmişti.⁶⁵ İşler istenildiği gibi gitmedi; ilerleyen süreçte Osmanlılar tarafı Rus taleplerinin kabulünün daha makul olacağına kanaat getirmiş gibiydi. Zaten harbin ilanından sonra 1879 Nisan’ında bizzat Sadrazam Koca Yusuf Paşa’nın da padişaha takdim ettiği tahrirde “meclis-i şûrâda cümle sudûr-ı kirâm ve ulema ve ocak ağaları ve ricâl kulları Devlet-i Aliyye’nin askerindeki adem-i râbitayı ve fıkdan-ı hazîne ve muktezâ-yı hâli mülhaza ile Moskovluya senet verilmesini bi’l-ittifâk istisvâb eylediler”⁶⁶ ifadesinden devlet adamlarının büyük bir kısmının askerinin nizamsızlığı ve para sıkıntısı⁶⁷ yüzünden harbe girilmesine taraftar olmadığı, Ruslara istedikleri senedin verilmesi gerektiğini düşündükleri anlaşılıyordu. Ayrıca sultanın da savaşa hazır olunmadığı kanaati taşıdığı veziriazama yazdığı bir beyaz üzerine hatt-ı hümayundan belliydi.⁶⁸ “Devletin halî malum, sonra dahi müşkül olur” diyen sultan, önce “hazine, asker ve sair kal’alara nizam” verilmesi gerektiğini bildiriyordu.

1788’de de Avusturya ittifak gerekçesiyle Rusların yanında Türkiye’ye harp ilan etmişti. Aynı yıl İsveç de Osmanlı ittifakı gerekçesiyle Ruslara harp ilan etmişse de ülkede yaşanan karışıklık sebebiyle birkaç ay içinde ufak tefek kale zaptından başka muvaffakiyet kazanamamak kaydıyla harpten çekildi. 1788’de Özü kalesi düştü; şehri ele geçiren Ruslar hem yağmaya girişti hem de 25 bin kişiyi kılıçtan geçirdi.

Sürekli “tedarik görülsün” diye titizlenen Sultan I. Abdülhamid için bu son savaş, ağır bir faturaya mâl olacak gibiydi. Devlet idaresi konusunda arzulu, ama baskıcı olmayan bir yapısı vardı. Özellikle sadrazamlara yaptıkları işlerin mesuliyetini üstlenmeleri konusunda telkinler veriyordu; dayatmacı ve baskıcı bir idare politikası gütmüyordu. Ama muhtelif kusurları, geçimsizlikleri ve hatta kimisinin “ümmiliği” sebebiyle birçok sadrazam çok kısa sürelerle görev yapabilmiş; yaşanan bu sık değişiklik yönetiminde ve sultanda bir huzur ve enmîyet ortamının yerleşmesine engel olmuş, yaşanan zaafllara karşılık girişilen reform hareketlerinden istenilen neticenin alınamamasına yol açmıştı.

SONUÇ

Devletin Rusya ve Avusturya karşısında yoğun bir mücadeleye giriştiği, sürekli tehdit edilerek parça parça toprak kaybettiği, üstüne üstlük iktisadi ve askerî anlamda zorluklar yaşadığı ve bütün bu olumsuz şartlar altında ıslahat hareketlerine teşebbüs ettiği bir dönemde Sultan I. Abdülhamid için yakın ve uzak komşularından haberdar olabilmek çok önemliydi. Sayılan bu olumsuz koşullar altında daha o dönemde bir denge politikası gütmek durumunda kalan sultan istihbarat alabileceği bütün kaynakları değerlendirmek istiyordu. Bu doğrultuda Avrupa’da giderek yaygınlaşmaya başlayan gazeteler önemli bir araçtı.

⁶³ BOA. AE.SABH.I 4/ 412.

⁶⁴ BOA. AE.SABH.I 15/ 1312.

⁶⁵ Danişmend, **a.g.e.**, s. 64.

⁶⁶ BOA. AE.SABH.I 19/ 1689.

⁶⁷ Kazım Şinasi, “On Üçüncü Asırda İstikraz İşleri,” **Yeni Mecmua**, 42, 1918, s. 311- 312.

⁶⁸ BOA. AE.SABH.I 4/ 388.

HARUN TUNCER

Sultan I. Abdülhamid'den önce Sultan I. Mahmud dönemine ait olduğu belirtilen iki parça özetten başka Avrupa gazetelerinin düzenli olarak takip edildiğine dair herhangi bir kayda rastlanmadı. Fakat adeta alışkanlık haline getirdiği bu hareketle Sultan I. Abdülhamid bir nevi yeni bir çağır açtı. Kendisinden sonra hüküm süren Sultan III. Selim, Sultan II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid'in ve şüphesiz Sultan II. Abdülhamid'in (Kurşun 1999: 101-103) bu alışkanlığı devam ettirdiği Osmanlı arşivinde muhtelif fonlarda çıkan binlerce evraktan anlaşılıyor.

İki Rus savaşı arasındaki dönemde tahtta bulunan sultanın temel siyasî motivasyonu Osmanlılara karşı Kafkas ve Doğu Avrupa'da saldırgan bir tutum takınan Rusya'dan Kırım'ı geri almaktı. Bu anlamda gerek bölgeden gerekse bölgeye dair Avusturya, Hollanda, Fransa, İtalya gibi Avrupa'nın muhtelif bölgelerinde neşredilen gazetelerinde çıkan haberlerden mahrum kalmak istemiyor; istihbarat akışı konusunda ısrar ediyordu. İlgili istihbarat toplama çabası elbette sadece Rusya'yla sınırlı değildi. Avrupa'daki diğer siyasî ve ekonomik ittifaklar, askerî hazırlıklar, devlet başkanlarının yurt içi ve yurt dışı gezileri, Avrupa kamuoyunun Osmanlılara ve Osmanlı devlet adamlarına bakışı vb. pek çok başlık yapılan haber özetlerine yansıyor. Haliyle Sultan I. Abdülhamid yakın-uzak çağdaşları ve toplumlar hakkında bilgi toplamaktan geri kalmıyor, özellikle siyasî hamlelerinde bu bilgileri değerlendirme eğilimi gösteriyordu.

Gazetelere gösterilen alakayla beraber gerek sultanda gerekse sadrazamda ihtiyatlı bir yaklaşım söz konusuydu. Gazetelerden haber derlenmesi konusunda ısrarcı olsa da sultan, bunlara mutlak surette güvenmenin yersiz olduğunu, haberlerin gerek diplomatlar gerekse sair haber kaynaklarından teyit edilmesi gerektiğini tembihliyordu.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

- BOA. AE.SABH.I 19/1688; 9/1644; 4/412; 19/1689; 9/798; 369/25757; 4/439; 362/25268; 12/1052; 98/6668; 19/1694; 4/412; 15/1312; 19/1633; 4/388; 19/1668; 365/25492; 361/25219; 98/6668; 16/1415; 18/1544; 19/1689
- BOA. TS.MA.e 560/39; 560/75; 715/55; 560/41; 706/27; 558/58; 747/68; 559/18; 243/7; 560/76; 560/82
- BOA. HAT 10/348; 141/5843; 1416/57870; 14/566; 1430/58531; 23/1105; 26/1262-D, E; 1451/76; 144/6063; 22/1035
- BOA. C.HR 88/4381; 96/4778; 55/2737
- BOA. A.DVN.DVE 179/110

Diğer Kaynaklar

- AKAD, Mehmet Tanju, **Tarihten Günümüze İstihbarat**, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2018.
- AKSAN, Virginia, **Osmanlı Harpleri 1700-1870 Kuşatılmış Bir İmparatorluk**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
- ALİ SUAVİ, "İngiltere," **Ulum**, 15, 876- 877, Londra 1869.
- CHISHOLM, Hugh (ed.), "Mavrocordato", **Encyclopedia Britannica**, Cambridge University Press, 17, 917, Cambridge 1911.
- DANIŞMEND, İ. Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, IV**, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.
- DAŞ DARICI, Mevlüde Gökçen, "Eflak- Boğdan- Erdel Voyvodaları ve Osmanlı İstihbaratına Dair Roller", **Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 3, 1, 2019, 87.

- DOKTOR YUSUF ZİYA, “İngiltere’de Gazeteciliğin Suret-i Tekemmülü,” **İctihad**, 26, 767-769.
- DRİAULT, Edouard, **Napoleon’un Şark Siyaseti**, (Çev. Köprülüzade Mehmed Fuad), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- EROĞLU, Haldun, Klasik Dönemde Osmanlı Devleti’nin İstihbarat Stratejileri,” **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 22, 34, 2003, s. 22- 33.
- GALLAND, Antoine, **İstanbul’a Ait Günlük Hatıralar, I**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1949.
- GHOBRİAL, John- Paul, **The Whispers of Cities: Information Flows in Istanbul, London, and Paris in the Age of William Trumbull**, Oxford University Press, Oxford 2013.
- GRANT, James, **The Newspaper Press; Its Origin, Progres and Present Position**, Tinsley Brothers, Londra 1871.
- GÜRÜLKAN, Kemal ve Kırcı, Ersin, Yekeler, Numan, Temel, Mehmet Selim, Türe, İskender, Karaca, Yılmaz, Atik, Vahdettin, **Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı’da İstihbarat**, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2017.
- KANAT, Vedat, “Osmanlı Devleti’nin Lehistan’a Dair İstihbarat Kaynakları,” **Turkish Studies**, 10, 13, 2015, s. 118- 121.
- KAZIM ŞİNASI, “On Üçüncü Asırda İstikraz İşleri: Abdülhamid-i Evvel ve Selim-i Salis Zamanı”, **Yeni Mecmua**, 2, 42, 1918, s. 311-12.
- KLEVİTSCH, Von, **İstihbarat**, çev. Mustafa Şevki, Askerî Akademiler Matbaası, İstanbul 1927.
- KURŞUN, Zekeriya, “II. Abdülhamid Döneminde Batı Basımında İmaj Düzeltme Çabaları: Matbuat-ı Ecnebiye Müdüriyeti’nin Kurulması ve Faaliyetleri”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, 1, 1, 1999, s. 101-103.
- Notizie del Mondo**, 03 Ağustos 1784, s. 526- 527.
- ORHONLU, Cengiz, “Türkçe Yayınlanan İlk Gazete: Takvim-i Vekâyi,” **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, I/6, 1968, 35.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Casus”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 6, 169, İstanbul 1993.
- PARK, Robert, “Natural History of Newspapers,” **American Journal of Sociology**, 29, 3, 1923, 276.
- SARICAOĞLU, Fikret, **Sultan I. Abdülhamid Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi (1774-1789)**, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.
- SERTOĞLU, Mithat, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- WİSENHUNT, Donald, “The Frontier Newspaper: A Guide to Society and Culture,” **Journalism & Mass Communication Quarterly**, 45, 4, 1968, 726.
- YUSUF ZİYA, “İngiltere’de Gazeteciliğin Suret-i Tekamülü”, **İctihad**, (1 Temmuz 1327), 3 (26), s. 767- 769.
- YÜKSEL, Ahmet, **Rusların Kafkasya’yı İstilas ve Osmanlı İstihbarat Ağı**, Dergah Yayınları, İstanbul 2014.
- YÜKSEL, Ahmet, “II. Mahmud Devrinde Mısır Krizi ve İstihbarat,” **Yeni Türkiye**, 83, 2016, 461.

Uluslararası
Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi
INTERNATIONAL JOURNAL OF
EDUCATION AND HISTORY RESEARCH

**ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ**

(ETA JOURNAL)

**INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION
AND HISTORY RESEARCH**

Yıl: 6, Cilt: 6, Sayı: 11, Temmuz 2024, s. 194-208.

-Türk-Macar Diplomatik İlişkilerinin 100. Yılı Özel Sayısı-

Gökhan TEKİR*

194

**HISTORICAL ROOTS OF HUNGARY'S STRATEGY IN THE RUSSIA-
UKRAINE WAR**

ABSTRACT

This study tries to analyze Hungary's position on the Russia-Ukraine war. Although Hungary described Russia's invasion of Ukraine as an aggression, it has declared its neutrality. As a European Union member state, it has participated in the sanctions against Russia. However, the Prime Minister Victor Orban condemned the sanctions and emphasized Hungary's national interests. This demonstrates Hungary's complicated geopolitical situation. While Hungary is dependent of Russian energy, it is NATO and EU member which needs NATO's security assurances and EU funds. This study looks at historical legacy to analyze Hungary's strategy in the Russia-Ukraine war. Historical legacy further complicates Hungary's strategy in the Russia-Ukraine war. Hungary considers itself a unique civilization which links east and west. Hungary had been a part of the Austria-Hungary dual monarchy. Hungary had been able to exact concessions from the Habsburg monarchy by leveraging its loyalty to the emperor. After the First World War, as a losing power, Hungary lost its two-thirds of its territory and one-third of its population. The Hungarians living in Ukraine today continue to plague the relations between

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, gokhan.tekir@hbv.edu.tr, ORCID:0000-0003-3985-7442.

* Bu makale Turnitin programı ile taranmıştır.

* Araştırma Makalesi.

* Makale geliş: 01.03.2024- Makale kabul: 27.07.2024.

* Makale Atıf Bilgisi: Tekir, G. (2024). Historical Roots Of Hungary's Strategy in the Russia-Ukraine War, *Uluslararası Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi (Etajournal)*. 6 (11), 194- 208.

two countries. Hungary's desire to balance Russia and the EU and to assert itself as a middle power in the global politics are also related with Hungary's reticence to follow Western position regarding Russia's invasion of Ukraine.

Keywords: Hungary, the Russia-Ukraine war, soft balancing, historical roots

MACARİSTAN'IN RUSYA-UKRAYNA SAVAŞINDAKİ STRATEJİSİNİN TARİHSEL KÖKENLERİ

Bu çalışma Rusya- Ukrayna savaşındaki Macaristan'ın pozisyonunu analiz etmeyi hedeflemektedir. Macaristan, Rusya'nın Ukrayna'yı işgalini saldırganlık olarak tanımlamasına rağmen tarafsızlığını ilan etmiştir. Avrupa Birliği üyesi bir devlet olarak Rusya'ya karşı yaptırımlara dahil olmuştur. Fakat Başbakan Victor Orban bu yaptırımları kınamış ve Macaristan'ın ulusal çıkarlarını vurgulamıştır. Bu farklılık, Macaristan'ın karmaşık jeopolitik durumunu durumundan kaynaklanmaktadır. Macaristan, Rus enerjisine bağımlı olurken, aynı zamanda NATO'nun güvenlik garantilerine ve AB fonlarına ihtiyaç duyan bir NATO ve AB üyesidir.

Bu çalışma, Macaristan'ın Rusya- Ukrayna savaşındaki stratejisini tarihsel mirası inceleyerek analiz etmektedir. Tarihsel miras Macaristan'ın Rusya- Ukrayna savaşındaki durumunu daha da karmaşık hale getirmektedir. Macaristan kendisini Doğu ve Batıyı birbirine bağlayan eşsiz bir medeniyet olarak görmektedir. Macaristan, Avusturya- Macaristan ikili monarşisinin bir parçasıydı. Macaristan sadakatini bir kaldıraç olarak kullanarak Habsburg monarşisinden tavizler kopartabilmişti. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kaybeden taraf ülkelerinden biri olarak, Macaristan topraklarının üçte ikisini ve nüfusunun üçte birini kaybetmiştir. Anlaşma sonrası Macaristan toprakları dışında kalan Macar nüfus ikili ülke ilişkilerinde gerginliğe sebep olmuştur. Ukrayna'da yaşayan Macar nüfusu, iki taraf arasındaki ilişkilere günümüzde de zarar vermeye devam etmektedir. Macaristan'ın Rusya ve AB'yi dengeleme ve kendisini dünya politikasında orta bir güç olarak kabul ettirme isteği, Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinde Macaristan'ın Batı pozisyonunu takip etme konusundaki tereddütü ile alakalıdır.

Anahtar Kelimeler: Macaristan, Rusya- Ukrayna Savaşı, yumuşak dengeleme, tarihsel kökenler.

INTRODUCTION

Since Victor Orban took the reins of the Hungarian government, Hungary has gradually drifted away from European Union (EU) policies. Its stance on the Russia-Ukraine war is another demonstration of Hungary's search for autonomy within the EU. Although Hungary participated in the sanctions against Russia, Hungarian policymakers have always expressed dissatisfaction concerning the sanctions. Furthermore, Hungary has maintained its energy relations with Russia. The distrust that existed between Hungary and Ukraine due to Hungarians living in Ukraine's western region of Transcarpathia contributed to Hungary's position in the war.

This paper seeks to explain Hungary's position on the Russia-Ukraine war by outlining the historical background of soft-balancing attitude in the Hungarian policymakers. It finds that Hungary considers itself a distinct civilization from the east and the west. This affects Hungary's positioning itself especially in foreign policy. 1848 revolution, Hungary's inclusion into the Austria-Hungary dual monarchy, Hungarian Revolution of 1956 testifies Hungary's search for self-rule. The use of its participation

into alliances as a leverage, Hungary attempts to gain autonomy. Instead of pursuing a completely Western position, Hungary seeks to balance Russia and the EU. The article predicts that despite its attempts to gain autonomy, Hungary's position is still influenced by the EU and NATO as Hungary needs EU's funding and NATO's security assurances.

SOFT BALANCING

In traditional balancing, either internal balancing or external balancing occurs. Internal balancing means states' attempts to increase its material capability. External balancing refers to states' organization of alliances.¹ Against a unipolar leader, internal balancing is not a viable option as one state could not increase its military and economic strength would be inadequate for the task.² Secondary states resort to soft balancing against the hegemon. In this approach, instead of hard balancing, which suggest increasing material capability and establishing military alliances, states facing overwhelming power opt for tacit means such as economic statecraft, institutional institutions, and ad hoc diplomatic arrangements.³

Soft balancing can also occur among allies. After the end of the Cold War neither external hard balancing through formation of a military alliance against U.S. dominated NATO nor internal balancing through raising military capability has materialized to counter U.S. dominance. Russia's alignment with China could be considered as closer to soft balancing. Yet, the EU's successful act of balancing against the United States of America (USA) was unnoticed. European economic integration and the EU's search for security autonomy have been a soft balancing act.⁴ The efforts of France and Germany to delay the invasion of Iraq by the USA could also be considered another soft balancing act.⁵

Hungary as a single state cannot match the EU through internal balancing. As a NATO member, Hungary does not organize a military alliance outside Western security architecture. Yet, it tries to use its membership in these organizations as a leverage as its consent is a prerequisite for collective decision-making. Thus, Hungary seeks to exact concessions from these bodies. Victor Orban, the Prime Minister of Hungary, himself described Hungary's policy in the EU as peacock dance:

According to the dance order of diplomacy, we should reject something while pretending we try to make friends. These are the movements of the art of politics: we will nod on two or three of the proposals (on those we have already done, just they have not noticed it), and we reject two, which we do not want, thus actually

¹ Joseph M. Parent and Sebastian Rosato, "Balancing in Neorealism", **International Security**, v. 40, n. 2, 2015, p. 56.

² Robert A. Pape, "Soft Balancing against the United States", **International Security**, v. 30, n.1, 2005, p. 15.

³ Laura Levick and Carsten-Andreas Schulz, 'Soft Balancing, Binding or Bandwagoning? Understanding Institutional Responses to Power Disparities in the Americas', **Canadian Journal of Political Science**, n.52, 2020, p. 524.

⁴ Franz Oswald, "Soft Balancing Between Friends: Transforming Transatlantic Relations" **Journal of Contemporary Central and Eastern Europe**, v. 14, n. 2, 2006, p. 146.

⁵ Alexandru Grigorescu, "East and Central European Countries and the Iraq War: The Choice between "Soft Balancing" and "Soft Bandwagoning", **Communist and Post-Communist Studies**, 2008, p. 283.

accepting the majority of all proposals. This complicated game is a kind of peacock dance.⁶

To further its autonomy, Hungary also maintains its close ties with Russia. This paper argues that there are historical precedents of Hungary's quest of autonomy.

POLITICS OF ORIGINS AND EASTERN OPENING

Hungary was firstly inhabited by Huns. However, the predominant ethnic group was Magyars. Although majority of writers argued that Magyars have Finnish origins, later period they were connected to Turkic origins.⁷ The referral to common genetics between Kazakh tribes and contemporary Hungarians is often made by Hungarian scientists. However, this referral is primarily politically motivated. This common origin with Turkic people separates Hungarians from surrounding peoples in Europe.⁸ The emphasis on distinct Hungarian identity reflects the desire to pursue a different policy within European community.

Turanism which suggests the return to Hungary's Eastern roots gained prominence in the beginning of the 20th century. In 1910, Arpad Zempleni's poem, which is the symbol of Turanist movement, *Keletre Magyar* (To the East Magyars) called Magyars to look for the East.⁹ Besides Turanist aspirations, Hungary's self-perception itself as a Eurasian country contributed to its orientation to the east. Gibbok Vona from Hungary's Jobbik party claimed that:

If one looks into the Hungarian identity, one finds there the Eurasian roots of the nation... We need to be able to integrate the essence of the European as well as the Asian mentality. The practical European and the profound Eastern approach need to shape us together. I can see three nations, countries that may be able to do so. The two great powers of Eurasia, Russia and Turkey, and my own homeland, Hungary. These three nations are European and Asian at the same time, due to their history, fate and disposition. These nations are destined to present the Eurasian alternative.¹⁰

It is no coincidence that over the past decade the Prime Minister Orbán labeled officially Hungary's new foreign policy orientation "Eastern Opening."

Orbán legitimized the new policy "Eastern Opening", announced in 2011, arguing that: "We are sailing under a Western flag, though an Eastern wind is blowing in the world economy." According to Orbán, in order for Hungary to become a middle power, it should form economic relations with many countries. Since the initiation of

⁶ Andrea Eltető and Tamás Szemler, "Hungary in the European Union – Cooperation, Peacock Dance and Autocracy", **Comp. Southeast Europ. Stud.**, v.71, n. 3, 2023, p. 276).

⁷ Avis Slocum Cottrell, "The Effect of the Treaty of Trianon on Hungary," (Boston University, Graduate School, 1931), pp. 2–3.

⁸ John R. Haines, "Hungary: Going in the Wrong Direction? Viktor Orbán's "Illiberal" Hungary Looks Eastward", 2014, https://media.stiripesurse.ro/uploads/2014/09/haines_-_hungary.compressed.pdf (Date of Accession 17.02.2024).

⁹ Alev Duran, **Macar Türkolojisinin Türklük Fikrine Katkısı (1870-1945)**, Ankara, Gazi Kitabevi, 2020, p. 50.

¹⁰ Haines, **ibid.**

Eastern Opening, Hungary has sought investments from China, Russia, and Türkiye. The Hungarian government repeatedly emphasized its commitment to pursue diplomatic relations with these countries.¹¹ For this purpose, Hungary's goal was to increase Hungary's export by 33 percent with non-European states. Hungary established Hungarian international trading houses in Moscow, Beijing, and İstanbul.¹²

In addition to economic balancing, Eastern Opening provides an ideological balancing opportunity for Orban. In 2014, in a speech, Orban claimed that:

the new state that we are building is an illiberal state, a non-liberal state. It does not deny foundational values of liberalism, as freedom, etc.. But it does not make this ideology a central element of state organization, but applies a specific, national, particular approach in its stead.¹³

By aligning Hungary with other illiberal Eurasian states, Orban has been soft balancing the EU ideologically. Orban has also sought to make contacts with other authoritarians in Hungary's near abroad. Orban has actively been seeking partnerships with Czechia's Andrej Babiš, Slovenia's Janez Janša. Northern Macedonia's Nikola Gruevsk, Serbia's Aleksandar Vucic, and others.¹⁴

DUAL MONARCHY AND HABSBURG LEGACY

Being subdued by the yoke of Habsburg absolute monarchy, Hungarians rose up several times. Yet, the most glorious and consequential was the 1848 Revolution. The Hungarians defied the Austrian and the Russian Empires in the name of liberty and self-determination. Hungarians lost the military conflict against their Habsburg rulers. The Habsburg authorities cancelled the political sovereignty of the Hungarians, but the victorious Habsburg monarch eventually had to extend the liberties and sovereignty of the Hungarians. Within the twenty years, Hungary recovered its sovereignty. In 1867, Emperor Francis Joseph I concluded the Compromise Agreement which made Hungary an equal partner of the Habsburg Monarchy.¹⁵ This success was achieved not through armed conflict but through soft balancing against the Habsburgs.

Ferenc Deak, an important national figure who contributed to major events in Hungary in the middle of 19th century, had given "Passive Resistance" order to the country after the failure of the 1848 Revolution. When the Austrian tax officials came to collect taxes, the Hungarian people did not recognize them as legitimate officials instead of beating or harming them physically. The tax collector called the police when

¹¹ Gabriela Greilinger, "Hungary's Eastern Opening Policy as a Long-Term Political-Economic Strategy", 2023, <https://www.aies.at/download/2023/AIES-Fokus-2023-04.pdf>, (Date of Accession 17.02.2024).

¹² Richard Kraemer and Jakub Janda, "Orban's Hungary: A Russia and China Proxy Weakening Europe", 2021, https://europeanvalues.cz/wp-content/uploads/2022/01/ORBANS_HUNGARY_A_RUSSIA_AND_CHINA_PROXY_WEAKENING_EUROPE.pdf, (Date of Accession 17.02.2024).

¹³ Csaba Tóth, "Full Text of Viktor Orbán's Speech at Băile Tuşnad (Tusnádfürdő) of 26 July 2014", 2014 <https://budapestbeacon.com/full-text-of-viktor-orbans-speech-at-baile-tusnad-tusnadfurdo-of-26-july-2014/>, (Date of Accession 17.02.2024).

¹⁴ Kraemer and Janda, *ibid.*

¹⁵ Istvan Deak, "The Revolution and the War of Independence, 1848-1849", in **A History of Hungary**, ed. by Peter F. Sugar, Peter Hanak, and Tibor Frank, Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1990, p. 209.

the Hungarians did not cooperate and seized the goods. However, the Hungarian auctioneers refused to auction the goods, the tax collectors had to find an Austrian customer. Soon, the Austrian government found out that the efforts of collecting taxes cost much more than the taxes collected. The Hungarians even stopped farming for food production. To break the spirit of the Hungarian people, the Habsburg monarchy decreed that the Austrian soldiers would be billeted on them. The Hungarians did not resist the decree, but they did everything to make the Austrian soldier feel uncomfortable. The Hungarians also agreed unanimously enlistment in the Austrian army was treason to Hungary. The Times, a newspaper published in the Great Britain, wrote that Passive Resistance caused more trouble for the emperor than the armed rebellion.¹⁶ This stubbornness earned Hungary a partnership in the rule of the empire.

The Compromise Agreement signed in 1867 divided the empire into two equal parts. The relations between Austria and Hungary had been based on parity. In their domestic affairs, they held their sovereignty. They had their own legislative, legal, and law enforcing organs. Foreign policy, defense, and finances had been ruled by entrusted to common minister appointed by the emperor. The emperor sought to maintain his influence by Francis Joseph's Cabinet Bureau and Military Bureau. This complex arrangement solidified Hungary's self-rule in the territory in which Czechs and Croats also lived. The dual monarch ended the autonomy of Czechs and Croats. The Compromise also made Transylvania a Hungarian territory, displeasing the Romanian population living in the territory. Although the Hungarians promised other nationalities that their rights would be granted, the law promulgated in 1868 did not recognize the existence of other nationalities.¹⁷ The dual monarchy structure enabled Hungary to consolidate its self-rule and domination over other nationalities.

Nevertheless, Hungary sought more self-rule and autonomy. The Hungarian government also adopted Hungarian as the official state language.¹⁸ This act could be considered as a soft balancing against the imperial army. Hungary perceived imperial army as an occupational force within the dual monarchy. By prohibiting the use of other languages, Hungary attacked a crucial underpinning of the imperial army. Federal language law had allowed other nationalities to use their own languages while serving in the army. At this time, about 13 languages were spoken in the empire. By forcing everyone to use Hungarian, Hungary targeted multilingual spirit of the army.¹⁹ The Hungarian had subordinate to German, but it had superior to other languages in Hungary. The Hungarian parliament insisted on the use of Hungarian in the army. This was unacceptable to Francis Joseph as it would break the spirit of the army. The Hungarian parliament refused to approve the military budget in 1903. It was an

¹⁶ Arthur Griffith, **Resurrection of Hungary**, Dublin, Whelan and Son, 1918, pp. 32–34.

¹⁷ Tibor Frank, "Hungary and Dual Monarchy, 1867-1890", in **A History of Hungary**, ed. by Peter F. Sugar, Peter Hanak, and Tibor Frank, Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1990, pp. pp. 252–55.

¹⁸ Frank, **ibid**, p. 255.

¹⁹ Caroline de Gruyter, "The Habsburg Solution for Viktor Orban", 2024, <https://foreignpolicy.com/2024/01/31/europe-hungary-orban-ukraine-habsburg/> (Date of Accession 19.02.2024).

important blow to the empire which had been in arms competition with other powers in Europe.²⁰

Even under the Soviet yoke, Hungary sought to pursue an independent policy. In 1956, liberal students, democratic socialists, and apologists for the Kingdom of Hungary joined for the revolution. However, the revolution was brutally crushed by the Soviet troops. Revolutionaries including the Premier Imre Nagy were executed. A depiction of a Hungarian fighter was selected as Man of the Year by the Time Magazine in 1956. The legacy of the Hungarian Revolution in 1956 is complicated. Orban embraces the revolution, simultaneously he also considered it as a failure of the liberal ideas.²¹

After it became a member of the EU, Hungary considered its national sovereignty is being threatened by EU policies. The argument follows a straightforward logic. While Hungary wants to follow a specific policy direction whereas the EU argues it contradicts to EU laws and announces possibility of a fine. Hungary's government perceives this as a threat to the Hungarian sovereignty.²² Orban's foreign policy strategy is based on benefiting from Hungary's relations the EU on one hand and with Russia and China on the other.²³ Orban described Hungary's foreign policy regarding the EU as peacock dance "in which elements of agreement, consensus, defiance, and resistance need to be mixed, in a very complicated string of tactical actions."²⁴ The peacock dance reflects Hungary's soft balancing tactics.

The Orban government has implemented peacock dance with its relations with the EU by taking two steps further but one step back at the last minutes. It voices strong anti-EU rhetoric publicly but silently cooperates with the EU simultaneously. Between 2004 and 2014 adoption of laws of European origin was an average of 38%. From 2014 onwards, this percentage dropped significantly. Hungary's behavior in economic and fiscal policy coordination was lower than EU average. After 2022, the Orban government became an active opponent of EU policies on immigration, free civil society, and the relations with Russia and China.²⁵ One of the most significant contentious areas between the EU and Hungary has been the crisis in Ukraine. Hungary has tried to adopt a different line of policy claiming that it prioritizes its national interest.

HUNGARY'S RESPONSE TO THE RUSSIAN INVASION OF UKRAINE

Hungary's position on the Russia- Ukraine war reflects its balancing policy towards the EU. Orban claims that Hungarians decide their own national interests. EU

²⁰ Livia Kardum and Bruno Korea Gajski, "Language as a Political Issue: The Case of Language of Command in the Austro-Hungarian Army," *Jezikoslovlje*, v. 13, n. 2, 2012, pp. 360–61.

²¹ Karl P. Benziger, "The Hungarian Revolution of 1956 at Sixty Years, Liberal Reform, and the Search for a Useable Past," *Cojourn*, v. 1, n. 3, 2016, pp. 1–2.

²² Balazs Szanto, "The Politics of National Sovereignty vs. EU Membership in Hungary," *AEI Insights*, v. 4, n. 1, 2018, p. 55.

²³ Kraemer and Janda, *ibid.*

²⁴ Haines, *ibid.*

²⁵ Eltető and Szemler, *ibid.* p. 277.

interference has been regarded as violation of this right. However, Russia has been presented as an important partner for Hungary.²⁶

The previous tense relations between Hungary and Ukraine also affected Hungary's response to the war. The Treaty of Trianon signed in 1920 transformed the Kingdom of Hungary into a small land-locked country in Europe. As a result of the Treaty of Trianon Hungary lost two-thirds of its territory and one-third of its population. A large Hungarian speaking population remained outside Hungary's current borders. The treaty has been perceived as a dismemberment of a major power in Europe.²⁷ Although officially Hungary abandoned its revisionist policies, the Orban government introduced status law for the Hungarians living in neighboring countries. The idea of all Hungarians whether they live in Hungary or outside Hungary's border was enshrined in the law in 2010.²⁸

The Treaty of Trianon transferred Transcarpathia, where the Hungarians live, to Czechoslovakia. During the Second World War, with the help of its ally Nazi Germany Hungary regained the control of Transcarpathia. After the Second World War, the Soviet Union forced Czechoslovakia to cede the region to the Ukrainian Soviet Socialist Republic. Today, it remained as a part of Ukraine.²⁹ Approximately, 150,000 Hungarians live in Transcarpathia. Even before the Ukraine crisis, they complained about Ukraine's policy concerning ethnic policies and demanded autonomy and collective rights.³⁰ The Orban government eased the application procedures for Hungarian citizenship for the Hungarians living in Transcarpathia and granted voting rights to them. On the other hand, Ukraine passed an education act that restricted the use of languages of minorities in education. Although this law mainly aimed to counter Russian attempts to Russify Ukraine, the use of Hungarian has also been restricted. The Orban government used this legislation in domestic and foreign scenes. Domestically, the "repression" of the Hungarian became a narrative in election campaigns. In foreign policy, Hungary used this law as a justification for its obstruction of ministerial-level NATO-Ukraine meetings.³¹

After the seizure of Crimea by Russia in 2014, Hungary participated in EU sanctions against Russia although it criticized them. In line with Eastern Opening, Hungary continued to strengthen its economic relations with Russia. Despite the

²⁶ Balint Madlovics and Balint Magyar, "Hungary's Dubious Loyalty: Orban's Regime Strategy in the Russia-Ukraine War", 2023, <https://democracyinstitute.ceu.edu/articles/balint-madlovics-balint-magyar-hungarys-dubious-loyalty-orbans-regime-strategy-russia>, (Date of Accession 16.02.2024).

²⁷ **Treaty of Trianon - the Dismemberment of Hungary**, <https://www.hunsor.se/trianon/treatyoftrianon1920.htm>, (Date of Accession 16.02.2024).

²⁸ Andrzej Sadecki, "The Long Shadow of the Treaty of Trianon Hungary's Struggles with the Past", 2020 https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/PV_EN_Trianon.pdf, (Date of Accession 16.02.2024).

²⁹ Gela Merabishvili, "Orbán's Three Perspectives on the Russian-Ukrainian War", 2023 <https://ugsp.ug.edu.ge/storage/publications/February2023/6jD1felWLvdXb4gN2jgw.pdf> (Date of Accession 16.02.2024).

³⁰ Agnes Eross, Katalin Kovaly, and Patrik Tatrai, "Effects of the Ukrainian Crisis in Transcarpathia: The Hungarian Perspective", 2016, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/180979/1/884875776.pdf> (Date of Accession 20.02.2024).

³¹ Dariusz Kalan, "Ukraine Law Feeds Dreams of Hungarian Far-Right Reclaiming Lost Land", 2022, <https://balkaninsight.com/2022/05/04/ukraine-war-feeds-dreams-of-hungarian-far-right-reclaiming-lost-land/>, (Date of Accession 16.02.2024).

existence of the sanctions, the trade between Hungary and Russia increased by 51 percent. The International Investment Bank, established during the Cold War for Soviet bloc countries moved its headquarters from Moscow to Hungary in 2019 to avoid sanctions. Even during the pandemic, Hungary purchased Russian Sputnik vaccines. Hungary maintained its energy relations with Russia. It granted the contract of building a nuclear reactor to the Russian state agency Rosatom. It signed a long-term gas supply agreement with Russia. In February 2022, Orban also mentioned the possibility of increasing gas supplies from Russia. When the Ukrainian President Volodymyr Zelensky invited Orban to choose a side, Orban responded Hungary is on Hungary's side, adding that Zelensky's requests contradict with Hungary's interests.³² Almost all EU countries expelled Russian spies under the guise of diplomatic posts. However, Hungary expelled no Russian diplomat. The number of Russian diplomats in Budapest rose from 46 to 56. Thus, Hungary remained as a spy hub for the Russian intelligence.³³

The historical legacy that caused disagreement between Hungary and Ukraine and Hungary's desire to maintain a balance between the EU and Russia led Hungary to follow an ambivalent position towards the Russia-Ukraine war. The start of the Russian invasion of Ukraine coincided with the elections in Hungary. The flow of refugees was an important challenge that Hungary faced. Between 24 February, when the invasion started, and 8 May the average of daily refugees coming in was 13,655. Although the refugees could potentially generate fear, some of the refugees were Hungarians from Transcarpathia, who were acceptable to the Hungarian society. Instead of playing the refugee card, Orban use the fear of the conflict.³⁴ Orban depicted the elections as a choice between his party, which is seeking peace, and the opposition, which wants draw Hungary into the conflict by taking a pro-EU stance. Keeping Hungary out of the war became the official discourse of the Orban government. Hungary declared that neither it would provide weapons to Ukraine nor it would allow the use of Hungarian territories for the transfer of lethal weapons to Ukraine.³⁵ The campaign focused on "Hungary First" slogan. Orban replaced the narrative of Ukrainian victimhood with the Hungarian victimhood, claiming that Hungary is the country affected by the Russia-Ukraine war. He presented the opposition's stance as harmful to the Hungarian interests. Orban defined these interests primarily in economic terms.³⁶ According to Orban, sanctions on Russia would devastate Hungary's economy. Especially, he likened the sanctions on Russian energy as "dropping a nuclear bomb on the Hungarian economy."³⁷

Orban claimed that his government's response to the Russia-Ukraine war contributed to his election victory. In his victor speech, Orban mentioned Zelensky as

³² Stefano Fella, "Hungary: Viktor Orbán's Government and European Reaction" , 2022 <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9516/CBP-9516.pdf>, (Date of Accession 16.02.2024).

³³ Madlovics and Magyar, **ibid.**

³⁴ Madlovics and Magyar, **ibid.**

³⁵ Fulya Akgül Durakçay, "Hungary's Position on the Russia-Ukraine War and Its Implications for Cooperation in the Visegrad Group", **Eurasian Research Journal**, v.5, n.4, 2023, p. 14.

³⁶ Merabishvili, **ibid.**

³⁷ Szalma Baksi Ferenc, "Orbán: "The Proposed Sanctions against Russian Oil Are Tantamount to a Nuclear Bomb Thrown on the Hungarian Economy"", 2022, <https://telex.hu/english/2022/05/06/orban-the-proposed-sanctions-against-russian-oil-are-tantamount-to-a-nuclear-bomb-thrown-on-the-hungarian-economy>, (Date of Accession 22.02.2024).

an adversary. President Zelensky, on the other hand, accused Hungary of being under the Russian influence. These remarks tensed the relations between two countries. The Ukrainian ambassador was summoned to the Foreign Ministry and told to respect the will of the Hungarian people.³⁸

Besides state and personal level, the systemic consideration also played a role in the formation of Hungary's Ukraine policy. In the minds of the Hungarian policymakers, Hungary is an island of peace in the midst of the conflict which represents the geopolitical struggle between the Western world and Russia. Victor Orban invited famous scholar John Mearsheimer, who argued that Russia invaded Ukraine due to NATO expansion to eastwards, to Budapest. Orban also reiterated Mearsheimer's argument, claiming that Russia needs to have comfort zone to feel itself secure. Without acknowledging Russia as the principal initiator of the aggression, Hungary also finds the countries which provide weapons to Ukraine as equally responsible for the continuation of the conflict. Yet, Hungary insists that it is following a neutral policy regarding the conflict. Orban even suggested that Budapest could be a place where the Ukrainian and Russian parties can conduct peace negotiations.³⁹ By adopting the views of apologists to Russian aggression, Hungary claims to have neutral stance. Nevertheless, this neutrality could be called a pro-Russian one. Nevertheless, Orban is persistent to situate Hungary as a bridge between east and west. According to Orban, the world returned to "the block based international order of the Cold War era" and Hungary "must stay out" of the conflict because it will make Hungary a periphery of the West.⁴⁰

THE IMPLICATIONS OF HUNGARY'S POSITION ON THE RUSSIA-UKRAINE WAR

Hungary's position on the Russia-Ukraine war caused its isolation in Europe. In Visegrad group, comprised of four Central European countries: Czechia, Hungary, Poland, and Slovakia. Czechia and Poland adopted a harsher anti-Russian stance while Slovakia feared for Russia's invasion. Therefore, the Russia-Ukraine war became a dividing issue in Visegrad group.⁴¹ Although newly elected Slovak Prime Minister signaled a reversal for Slovakia's policy on the war by suggesting Ukraine must cede some parts of its territory to Russia, later he retreated from this remark. He signed a cooperation agreement with Ukraine.⁴² Thus, Hungary's balancing act in Central Europe remains limited.

In 2021, in his keynote speech, Orban discussed the difficulties of being a member of the EU for Hungary. He argued that EU's sanctions against Russia are not compatible to the Hungarian interests. Furthermore, he claimed that there is a growing

³⁸ Fella, **ibid.**

³⁹ Merabishvili, **ibid.**

⁴⁰ Madlovics and Magyar, **ibid.**

⁴¹ Durakçay, **ibid.**, p. 17.

⁴² Natália Silenská, "Slovakia's Fico Softens Harsh Tone in U-Turn on Ukraine", 2024, <https://www.euractiv.com/section/europe-s-east/news/slovakias-fico-softens-harsh-tone-backs-ukraine/>, (Date of Accession 24.02.2024).

cultural estrangement between Hungary and the EU.⁴³ This speech was interpreted as a hint for “Huxit” which suggests Hungary’s leaving the EU. Government Spokesman, however, denied that Hungary aims to leave the EU. Instead, he said that Hungary wants to stay within the EU.⁴⁴ Indeed, Huxit is a distinct possibility. Rather than Huxit, Hungary seeks to strengthening its ties with Russia while maintaining its links with the EU. Hungary needs EU funds for its economy. The European single market and the freedom of movement of capitals, goods, and services are essential for Hungary’s economic development.⁴⁵ Huxit would also mean the loss of Hungary’s subversive capacity in the EU.

Although Hungary has not blocked all proposals, it has managed to stall some EU sanctions against Russia. The most significant conflict between Hungary and the EU takes place on sanctions over energy. A total oil ban was removed in the sixth package of sanctions to exempt some deliveries from Druzhba pipeline which transports oil to Hungary. This concession demonstrates that Hungary succeeded in its obstructionism to extract favors from the EU. By bringing EU machinery into a halt Hungary disrupts international solidarity against Russia.⁴⁶ Hungary also used its veto power in EU proposal which unveils \$50 billion aid package for Ukraine. Hungary demanded unfreezing of the funds held due to Hungary’s violations of academic and LGBT rights. It also requested another unrelated demand. Normally, the member states have two years to complete the targets to receive COVID-19 funds. Hungary demanded another two years.⁴⁷

History offers an instructive role in how the EU should respond to Hungary’s soft balancing. During the dual monarchy when the Hungarian parliament blocked the military budget, Francis Joseph overcame Hungarian resistance by introducing the general and direct right to vote for parliamentary elections in Hungary. The Hungarian parliament fearing for the loss of control to the other nationalities removed its obstruction to the budget.⁴⁸ The EU also threatened to take a similar extraordinary measure against Hungary. Due to its violations of the rule of law Hungary faced the possibility of losing its voting rights. Moreover, an internal European Council policy paper identified that Hungary is extremely dependent on EU funds, arguing that it will experience serious troubles if it cannot access them. The paper pointed out the possibility of withholding the funds if the agreement cannot be reached.⁴⁹ These threats

⁴³ **Prime Minister Viktor Orbán’s “State of the Nation” Address**, 2022, <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/prime-minister-viktor-orbans-state-of-the-nation-address-5/>, (Date of Accession 24.02.2024).

⁴⁴ **Govt Spox: Orbán “Did Not Hint at Hungary Leaving EU”**, 2022, <https://hungarytoday.hu/dpa-orban-huxit-kovacs/>, (Date of Accession 24.02.2024).

⁴⁵ Madlovics and Magyar, **ibid.**

⁴⁶ Perle Petit, "What Should the EU Do about Hungary’s Illiberal Turn?", 2022, https://www.epc.eu/content/PDF/2022/DP_Hungary_s_illiberal_turn.pdf, (Date of Accession 24.02.2024).

⁴⁷ **Hungary Makes Fresh Demands in Exchange for Lifting Veto on EU Financial Aid for Ukraine**, 2024, <https://www.euronews.com/my-europe/2024/01/10/hungary-makes-fresh-demands-in-exchange-for-lifting-veto-on-eu-financial-aid-for-ukraine>, (Date of Accession 24.02.2024).

⁴⁸ Kardum and Gajski, **ibid.**, pp. 363–64.

⁴⁹ Maria R. Sahuquillo and Manuel V. Gomez, "EU Pressures Viktor Orbán to Lift Hungarian Veto on Funds for Ukraine", 2024, <https://english.elpais.com/international/2024-01-30/eu-pressures-viktor-orban-to-lift-hungarian-veto-on-funds-for-ukraine.html#>, (Date of Accession 25.02.2024).

worked. Hungary agreed to release the aid to Ukraine in February 2024.⁵⁰ Yet, Hungary did not give up its obstructionism. In February 2024, Hungary blocked a statement which expresses unwavering support to Ukraine.⁵¹ Hungary also delayed Sweden's NATO membership bid for 21 months. Hungary approved Sweden's bid after concluding a Swedish-Hungarian defense agreement under which Hungary purchased Swedish aircraft for its defense forces.⁵² This was another Hungarian attempt to leverage its position in NATO to extract concessions. However, the cases of the aid package to Ukraine and Sweden's NATO membership also show the limits of obstructionism.

CONCLUSION

In conclusion, Hungary's approach to the Russia-Ukraine war exemplifies a complex strategy of soft balancing within the European and global geopolitical landscape. By leveraging its unique historical experiences and nationalistic sentiments, Hungary, under Viktor Orbán's leadership, has navigated a nuanced foreign policy that balances its interests between the European Union and Russia. This strategy, rooted in Hungary's historical quest for autonomy and self-rule, reflects a broader attempt to assert its distinct identity and secure concessions from both the EU and Russia. Hungary's actions, such as its selective compliance with EU sanctions and its continued economic ties with Russia, highlight its desire to maintain a degree of sovereignty while remaining within the EU framework. This balancing act illustrates a calculated effort to benefit from EU resources while pursuing strategic alliances that align with its national interests.

The implications of Hungary's position are significant both for its internal politics and its relations with the EU and NATO. While the country has managed to extract concessions and assert its autonomy, it also faces growing isolation within the European context and challenges to its role in international solidarity against Russian aggression.

Today, Hungary implements this soft balancing by using its membership as a leverage to gain the ability to make decisions which would contradict the spirit of the EU and NATO. Ukraine is a casualty of this policy. As an autocrat Orbán uses neutrality argument, disregarding the apparent Russian aggression. The leaders of the Western world must recognize this as a soft balancing act. As Hungary has leverage as a member of the EU for the approval of the support to Ukraine, the EU has tools to implement such as freezing funds that Hungary desperately needs for economy or removing Hungary's veto rights. The EU successfully defeated Hungary's obstructionism by the approval of financial aid package to Ukraine in February 2024.

⁵⁰ Joanna Kakissis, "Hungary Ends Opposition to Giving Ukraine Aid, Freeing up \$54 Billion from the EU", 2024, <https://www.npr.org/2024/02/01/1228462696/hungary-ends-opposition-to-giving-ukraine-aid-freeing-up-54-billion-from-the-eu>, (Date of Accession 25.02.2024).

⁵¹ Jacopo Brigazzi, "Hungary Blocks EU Leaders' Statement Pledging Support for Ukraine", 2024, <https://www.politico.eu/article/hungary-blocks-eu-leaders-statement-pledging-support-for-ukraine/>, (Date of Accession 25.02.2024).

⁵² Stuart Lau, "Stroking the Ego: Hungary's Orbán Gives His Nod to Sweden's NATO Bid", 2024, <https://www.politico.eu/article/hungary-nato-sweden-viktor-orban-ulf-kristersson/> (Date of Accession 25.02.2024).

The unity of the countries that comprise the EU will thwart Hungary's future soft balancing acts.

REFERENCES

- BENZIGER, Karl P., "The Hungarian Revolution of 1956 at Sixty Years, Liberal Reform, and the Search for a Useable Past", **Cojourn**, v.1,n.3,2016, 1–10.
- BRIGAZZI, Jacopo, "Hungary Blocks EU Leaders' Statement Pledging Support for Ukraine", 2024 <https://www.politico.eu/article/hungary-blocks-eu-leaders-statement-pledging-support-for-ukraine/>, (Date of Accession 25.02.2024).
- COTTRELL, Avis Slocum, "The Effect of the Treaty of Trianon on Hungary" Boston University, Graduate Studies, 1931.
- DEAK, Istvan, "The Revolution and the War of Independence, 1848-1849", in **A History of Hungary**, ed. by Peter F. Sugar, Peter Hanak, and Tibor Frank, Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1990, pp. 209–35.
- DURAKÇAY, Fulya Akgül, 'Hungary's Position on the Russia-Ukraine War and Its Implications for Cooperation in the Visegrad Group', **Eurasian Research Journal**, v.5, n. 4, 2023, pp. 7–26.
- DURAN, Alev, **Macar Türkolojisinin Türklük Fikrine Katkısı (1870-1945)**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2020.
- ELTETŐ, Andrea, and Tamás SZEMLER, "Hungary in the European Union – Cooperation, Peacock Dance and Autocracy", *Comp. Southeast Europ. Stud*, v. 71, n. 3, 2023, pp. 272–299.
- EROSS, Agnes, Katalin KOVALY, and Patrik TATRAI, "Effects of the Ukrainian Crisis in Transcarpathia: The Hungarian Perspective", 2016, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/180979/1/884875776.pdf>, (Date of Accession 20.02.2024).
- FELLA, Stefano, "Hungary: Viktor Orbán's Government and European Reaction", 2022, <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9516/CBP-9516.pdf>, (Date of Accession 16.02.2024).
- FERENC, Szalma Baksi, "Orbán: "The Proposed Sanctions against Russian Oil Are Tantamount to a Nuclear Bomb Thrown on the Hungarian Economy"", 2022, <https://telex.hu/english/2022/05/06/orban-the-proposed-sanctions-against-russian-oil-are-tantamount-to-a-nuclear-bomb-thrown-on-the-hungarian-economy>, (Date of Accession 22.02.2024).
- FRANK, Tibor, 'Hungary and Dual Monarchy, 1867-1890', in *A History of Hungary*, ed. by Peter F. Sugar, Peter Hanak, and Tibor Frank (Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1990), pp. 252–67
- Govt Spox: Orbán "Did Not Hint at Hungary Leaving EU, 2022, <https://hungarytoday.hu/dpa-orban-huxit-kovacs/>(Date of Accession 24.02.2024),
- GREILINGER, Gabriela, 'Hungary's Eastern Opening Policy as a Long-Term Political-

Economic Strategy', 2023, <https://www.aies.at/download/2023/AIES-Fokus-2023-04.pdf>, (Date of Accession 17.02.2024).

GRIFFITH, Arthur, **Resurrection of Hungary**, Whelan and Son, Dublin, 1918.

GRIGORESCU, Alexandru, "East and Central European Countries and the Iraq War: The Choice between “Soft Balancing” and “Soft Bandwagoning””, **Communist and Post-Communist Studies**, 2008, pp. 281–99,

GRUYTER, Caroline de, "The Habsburg Solution for Viktor Orban", 2024, <https://foreignpolicy.com/2024/01/31/europe-hungary-orban-ukraine-habsburg/>, (Date of Accession 19.02.2024).

HAINES, John R., "Hungary: Going in the Wrong Direction? Viktor Orbán's “Illiberal” Hungary Looks Eastward", 2014, https://media.stripesurse.ro/uploads/2014/09/haines_-_hungary.compressed.pdf, (Date of Accession 17.02.2024).

Hungary Makes Fresh Demands in Exchange for Lifting Veto on EU Financial Aid for Ukraine, 2024, <https://www.euronews.com/my-europe/2024/01/10/hungary-makes-fresh-demands-in-exchange-for-lifting-veto-on-eu-financial-aid-for-ukraine>, (Date of Accession 24.02.2024).

KAKISSIS, Joanna, "Hungary Ends Opposition to Giving Ukraine Aid, Freeing up \$54 Billion from the EU", 2024, <https://www.npr.org/2024/02/01/1228462696/hungary-ends-opposition-to-giving-ukraine-aid-freeing-up-54-billion-from-the-eu>, (Date of Accession 25.02.2024).

KALAN, Dariusz, "Ukraine Law Feeds Dreams of Hungarian Far-Right Reclaiming Lost Land", 2022, <https://balkaninsight.com/2022/05/04/ukraine-war-feeds-dreams-of-hungarian-far-right-reclaiming-lost-land/>, (Date of Accession 16.02.2024).

KARDUM, Livia, and Bruno Korea GAJSKI, "Language as a Political Issue: The Case of Language of Command in the Austro-Hungarian Army", **Jezikoslovlje**, v.13, n. 2, 2012, pp. 351–71.

KRAEMER, Richard, and Jakub JANDA, "Orban's Hungary: A Russia and China Proxy Weakening Europe", 2021, https://europeanvalues.cz/wp-content/uploads/2022/01/ORBANS_HUNGARY_A_RUSSIA_AND_CHINA_PROXY_WEAKENING_EUROPE.pdf, (Date of Accession 17.02.2024).

LAU, Stuart, "Stroking the Ego: Hungary's Orbán Gives His Nod to Sweden's NATO Bid", 2024, <https://www.politico.eu/article/hungary-nato-sweden-viktor-orban-ulf-kristersson/>, (Date of Accession 25.02.2024).

LEVICK, Laura, and Carsten-Andreas SCHULZ, "Soft Balancing, Binding or Bandwagoning? Understanding Institutional Responses to Power Disparities in the Americas", **Canadian Journal of Political Science**, n. 52, 2020, pp. 521–39.

MADLOVICS, Balint, and Balint MAGYAR, "Hungary's Dubious Loyalty: Orban's Regime Strategy in the Russia-Ukraine War", 2023, <https://democracyinstitute.ceu.edu/articles/balint-madlovics-balint-magyar->

hungarys-dubious-loyalty-orbans-regime-strategy-russia, (Date of Accession 16.02.2024).

MERABISHVILI, Gela, "Orbán's Three Perspectives on the Russian-Ukrainian War", 2023, <https://ugsp.ug.edu.ge/storage/publications/February2023/6jD1felWLvdXb4gN2jgw.pdf>, (Date of Accession 16.02.2024).

OSWALD, Franz, "Soft Balancing Between Friends: Transforming Transatlantic Relations", **Journal of Contemporary Central and Eastern Europe**, v. 14, n. 2, 2006, pp. 145–60.

PAPE, Robert A., "Soft Balancing against the United States", **International Security**, v.30, n.1, 2005, pp. 7–45.

PARENT, Joseph M., and Sebastian ROSATO, "Balancing in Neorealism", **International Security**, v. 40, n. 2, (2015), pp. 51–86.

PETIT, Perle, "What Should the EU Do about Hungary's Illiberal Turn?", 2022 https://www.epc.eu/content/PDF/2022/DP_Hungary_s_illiberal_turn.pdf, (Date of Accession 24.02.2024).

Prime Minister Viktor Orbán's "State of the Nation" Address, 2022, <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/prime-minister-viktor-orbans-state-of-the-nation-address-5/>, (Date of Accession 24.02.2024).

SADECKI, Andrzej, "The Long Shadow of the Treaty of Trianon Hungary's Struggles with the Past", 2020, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/PV_EN_Trianon.pdf, (Date of Accession 16.02.2024).

SAHUQUILLO, Maria R., and Manuel V. GOMEZ, "EU Pressures Viktor Orbán to Lift Hungarian Veto on Funds for Ukraine", 2024, <https://english.elpais.com/international/2024-01-30/eu-pressures-viktor-orban-to-lift-hungarian-veto-on-funds-for-ukraine.html#>, (Date of Accession 25.02.2024)

SILENSKÁ, Natália, "Slovakia's Fico Softens Harsh Tone in U-Turn on Ukraine", 2024, <https://www.euractiv.com/section/europe-s-east/news/slovakias-fico-softens-harsh-tone-backs-ukraine/>, (Date of Accession 24.02.2024).

SZANTO, Balazs, "The Politics of National Sovereignty vs. EU Membership in Hungary", **AEI Insights**, v. 4, n. 1, 2018, pp. 49–64

TÓTH, Csaba, "Full Text of Viktor Orbán's Speech at Băile Tuşnad (Tusnádfürdő) of 26 July 2014", 2014, <https://budapestbeacon.com/full-text-of-viktor-orbans-speech-at-baile-tusnad-tusnadfurdo-of-26-july-2014/>, (Date of Accession 17.02.2024).

Treaty of Trianon - the Dismemberment of Hungary, <https://www.hunsor.se/trianon/treatyoftrianon1920.htm>, (Date of Accession 16.02.2024).

**ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ**

(ETA JOURNAL)

**INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND
HISTORY RESEARCH**

Yıl: 6, Cilt: 6, Sayı: 11, Temmuz 2024, s. 209- 220.

-Türk-Macar Diplomatik İlişkilerinin 100. Yılı Özel Sayısı-

209

Mehmet TAŞ*

**MACARİSTAN KÖKENLİ BİR KAPTANIDERYA GAZİ PİYALE PAŞA VE
SAKIZ ADASI'NDAKİ VAKIF ESERLERİ**

ÖZET

Piyale Paşa, kaptanıderya olarak Sakız Adası'nın fethinde rol oynamış devşirme kökenli bir devlet adamıdır. Macaristan doğumlu olup 1526 yılındaki Mohaç Savaşı'ndan Türklere esir düşmüştür. Topkapı Sarayı'nda eğitim gördükten sonra 1555'te kaptanıderya olarak atanmıştır. 1578 yılında ise İstanbul'da vefat etmiştir. "Ashab-ı hayrattan" birisi olan Piyale Paşa tarafından İstanbul başta olmak üzere imparatorluğun pek çok yere vakıf eseri yaptırılmıştır. Onun bu eserlerinin yoğunlaştığı yerlerden birisi bizzat fethini gerçekleştirdiği Sakız Adası'dır. Sakız Adası'nın muhtelif yerlerinde cami ve mescit dışında köprü, çeşme ve suyolları inşa ettirmiştir. Bunların bakım ve tamiri de merkezi İstanbul'da bulunan Piyale Paşa Vakfı tarafından gerçekleştirilmiştir.

*Dr., Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü Malatya/ Türkiye, mehmettas@msn.com., ORCID: 0000-0003-1794-9629

* Bu makale Turnitin programı ile taranmıştır.

* Araştırma Makalesi.

* Makale geliş: 20.05.2024- Makale kabul: 22.07.2024.

* Makale Atıf bilgisi: Taş, M. (2024). Macaristan Kökenli Bir Kaptanıderya Gazi Piyale Paşa ve Sakız Adası'ndaki Vakıf Eserleri, *Uluslararası Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi (Etajournal)*. 6 (11), 209- 220.

Piyale Paşa, İstanbul'da kurduğu vakıf yoluyla birçok cami, çeşme, mescit, medrese ve su yolu inşa ettirerek toplum ve ülke yaşamında etkili olmuş bir isimdir. Köken olarak Macaristanlı olmasına rağmen Müslüman olduktan sonra Türk-İslam kültürünün öğelerini inşa edip yaşatmıştır. Sakız Adası'ndaki vakıf eserleri ile bunların finansmanı içintahsis edilen taşınmazların bilinmesi tarihe mal olmuş bu kişinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sakız Adası, Piyale Paşa, Vakıf.

A KAPUDANPASHA OF HUNGARIAN ORIGIN GAZI PIYALE PASHA AND FOUNDATION WORKS IN CHIOS

Piyale Pasha is a statesman of devsirneoriginwhoplayed a role in theconquest of Chios Island as captain derya. He wasborn in Hungary and was captured by the Turks in the Battle of Mohács in 1526. After receiving education at Topkapı Palace, he was appointed captain in 1555. He died in Istanbul in 1578. Foundation Works were built in many places of the empire, especially in Istanbul, by Piyale Pasha, one of the "GoodCompanions". One of the place swhere his Works are concentrated is Chios Island, which he personally conquered. In addition to mosques and masjids, he had bridges, fountains and wate ways built in various parts of Chios Island. Their maintenance and repair was carried out by the Piyale Pasha Foundation, headquartered in Istanbul.

Piyale Pasha is a name that has been influential in the life of the society and the country by having many mosques, fountains, masjids, madrasahs and waterways built through the foundation he established in Istanbul. Although he was a Hungary by origin, he built and kept alive the elements of Turkish-Islamic culture after he became a Muslim. Knowing the foundation works in Chios and there tate allocated for their financing will provide a beter understanding of this historical person.

KeyWords:Chios Island, Piyale Pasha, Foundation.

GİRİŞ

Kaptanıderya Piyale Paşa, Macaristan'ın Tolna şehrinde Hırvat asıllı bir ayakkabıcının oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Genç yaşta iken 1526 Mohaç Savaşı'nda Türklere esir düşen bu kişi, daha sonra saraya alınarak eğitilmiş ve 1555'te kaptanıderyalığa tayin edilmiştir. Görevde bulunduğu süre boyunca çoğunlukla Akdeniz'de İspanyollarla mücadele etmiştir. Bu mücadeleleri esnasındaki en önemli başarısı ise 1560 yılında Cerbe Deniz Savaşı'nda müttefik haçlı donanmasını yenmesidir. Ardından Cerbe Kalesi'ni yaklaşık iki ay muhasara edip fethetmiştir. 1565'te Malta Kuşatmasında donanmanın başında da bulunmuş ve adanın alınamaması üzerine İstanbul'a dönmüştür. Daha sonra kendisine kubbealtı vezirliği payesi verilen Piyâle Paşa, Kıbrıs'ın fethinde de bulunmuştur. 1571 yılında İnebahtı Deniz Savaşı'nda donanmanın yok edilmesinin ardından yeni bir donanmanın kurulması için büyük bir emek sarf etmiştir. Donanmanın tekrar kurulmasıyla sefere çıkıp 1573'te bugünkü İtalya'da bulunan Kalabria Kalesi'ni ele geçiren Piyâle Paşa, 1578'de İstanbul'da vefat etmiştir¹. Vefatının ardından Kasımpaşa'da yaptırdığı caminin hazîresine defnedilmiştir. Türbesinde, eşi Gevherhan Sultan'dan başka yedi oğlu ve dört kızına ait başka mezarlar olduğu kabul edilmektedir².

¹ Mehmed İzzet Bey, **Harîta-i Kapudânân-ı Deryâ, Osmanlı Kaptanıderyaları (1352-1853)**, (Haz. Cemil Sağlam), (Ed. Göker İnan), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2021, s. 41, 42.

² İdris Bostan, "Piyale Paşa", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 34, İstanbul 2007, s. 297.

Batı Anadolu'ya oldukça yakın bir mevkiide bulunan Sakız Adası, Osmanlı Devleti tarafından 14 Nisan 1566 tarihinde fethedilmiştir. Adanın fetih nedeni olarak ise onun Rumeli, Anadolu ve Kırım'dan deniz yoluyla hacı olmak isteyen Müslümanların hac yolu üzerinde bulunması, bu adadaki Ceneviz idaresinin zaman içinde zayıflaması, ada halkının mevcut yönetimden hoşnutsuzluğu, adanın zaman zaman korsan yatağı haline gelmesi ve korsanların Osmanlı ticaret gemilerine zarar vermesi bilhassa Malta şövalyelerine Osmanlı donanması hakkında bilgi verildiğinin öğrenilmesi ile Osmanlı Devleti'ne her sene ödenen verginin düzenli biçimde ödenmemesi sayılabilir³. Bu nedenle Sakız Adası, Kaptanıderya Piyâle Paşa tarafından herhangi bir çatışma olmaksızın fethedilmiştir. Fetihden hemen sonra burası idari ve askeri yönden yeniden yapılandırılırken vakıflar yoluyla da her yönden geliştirilerek bayındır hale getirilmeye çalışılmıştır.

Vakıf Terimi

Vakıf kelimesi, sözlükte “durmak, durdurmak, alıkoymak” anlamına gelirken terim olarak ise “bir malın sahibi tarafından dinî, içtimaî ve hayrî bir gayeye ebediyen tahsisi” anlamına gelmektedir⁴. Vakıf, Osmanlı Devleti'nde eğitim, sağlık, ulaşım, ticaret ya da sosyal yardımlaşma ve dayanışma gibi geniş bir alanda birçok işlevi yerine getiren önemli bir kurumdur. Piyâle Paşa, gerek Sakız Adası'nda ve gerekse bu ada dışında cami, mescid, medrese, han, köprü, çeşme, su yolu vs. hayır eserlerini kendi ismini taşıyan vakfi eliyle inşa ettirmiştir. Örneğin İstanbul Kasımpaşa'daki külliyesi, ayrıca yine Kasımpaşa'da Küçük Piyâle Paşa Camii, Eyüp'te bir mescit, Mahmut Paşa Çarşısı'nda bir han, sebil ve sıbyan mektebi, Kilitbahir'de bir cami, Sakız'da cami, han, hamam, çeşme ve suyolları Piyale Paşa Vakfı'nın eserleridir⁵.

Piyale Paşa'nın vakıf eserlerinin yoğunlaştığı yerlerden birisi de Sakız Adası'ydı. “*Ashab-ı hayrattan*” (hayır sahipleri) birisi olan Piyale Paşa tarafından, Sakız Adası'nın muhtelif yerlerinde cami ve mescit dışında köprü, çeşme ve suyolları inşa edilmişti⁶. Bunların bakım ve tamiri de merkezi İstanbul'da bulunan Piyale Paşa Vakfı'na aitti. Vakfın adada çeşmeler inşa etmesinin nedeni iklim koşulları nedeniyle su kaynaklarının yetersiz olması dolayısıyla ada sakinlerinin susuzluk çekmesiydi. Vakfa ait suyollarının bakım ve onarımı vakfın bizzat kendi gelirleri vasıtasıyla gerçekleştirilmekteydi. Ancak zaman içinde suyollarının bozulması ve kuraklığın da etkisiyle su kaynaklarının kesilmesi sonucunda bunların işlevsiz hale geldiği görülmüştü. Bu durum mevcut tesisatın tamir ve yenilenmesini zorunlu kılması karşısında ada sakinleri, 19.yüzyıl ortalarına doğru İstanbul'daki merkezi yönetime başvurmak zorunda kalmıştı⁷. Çünkü onlara göre Piyale Paşa Vakfı, suyollarındaki tamir ve yenileme

³ Mehmet Taş ve Çağatay Çaça, “Sakız Adası'nda Bulunan Bazı Osmanlı Eserlerine Bakış”, **3.Ulusal Bilimsel Araştırmalar Kongresi**, 27/28 Ocak 2024, (Bildiriler Kitabı), (Ed.Hasan Akyol), Işık Akademik Yayınlar, Ankara, s.67.

⁴ Hacı Mehmet Günay, “Vakıf”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 42, İstanbul 2012, s.475.

⁵ Bostan, agm. s.297

⁶ “...*cezire-i mezkuredeashab-ı hayrattan kapudan-ı esbak Piyale Paşa'nın...*” (bkz.BOA.EV.MH.51.130)

⁷ Bizzat padişaha hitaben Sakız Adası ileri gelenleri tarafından yazılan dilekçedeki talebin gerekçesi, “*kâffe-i ahali ve fukara kullarının kayd u zaruretten vikayesi*” idi. Adanın susuzluk sorunu dolayısıyla dilekçeyle merkezi yönetime başvurmak zorunda kalmışlardı. Bu durum Piyale Paşa Vakfı'nın adanın susuzluk sorunun çözümünde üslenmiş olduğu önemli rol ile adanın sosyal ve ekonomik yaşamındaki yerine işaret etmektedir. Dilekçenin altına müderris es-Seyyid

faaliyeti için gelir kaynaklarından “bir akçe ve bir habbe” sarf etmiyordu⁸.Üstelik bu masraflar oldukça önemli bir yekûn tutuyordu.Nitekim 1846 yılında Cafer Paşa Çeşmesi Vakfı’na ait olan ve Sakız Kalesi varoşunda bulunan çeşmelerin suyolları da harap olduğu için tamiri gerektiğinde ada sakinleri eliyle 5000 kuruş sarf olunmasına rağmen bu miktar yeterli gelmemiştir⁹. Piyale Paşa Vakfı mütevellisini şikâyet eden ahali ileri gelenlerinin padişah’tan talepleri ise vakfa hitaben bu konuda bir ferman çıkarılmasıydı¹⁰.

Osmanlı hukuk sistemi kişilerin şikâyet ve taleplerini taşra ve merkezi yönetime yazılı, sözlü ya da bir haberci göndermek suretiyle iletme imkânı sağlıyordu.Vakfın hizmetlerinden yararlananlar ile vakıfla sözleşme ilişkisi içindeki kişiler doğrudan doğruya divan-ı hümayuna ve padişaha erişebiliyordu. Bu da vakıfların denetimi için elverişli bir iklimin oluşmasını sağlıyordu. Ancak yukarıdaki olayda Piyale Paşa Vakfı açısından durum daha başkaydı.Çünkü 1835 senesinden 1839 senesine kadar Evkaf-ı Hümayun Nezareti tarafından vakfın, Sakız Adası’ndaki malvarlığı hakkında yerel kadılar yani “marifet-i şer” vasıtasıyla yapılan incelemede vakfın 21.000 kuruş kadar borcu olduğu görülmüştü.

Üstelik Sakız muhafızının bildirdiğine göre vakfın tevliyeti 1839/1840 yılında Piyale Paşa soyundan gelen (evlad-ı vâkıf)İbrahim Rıfat Bey ile Şerife Fatma Hanım’a yarı yarıya bölüştürülmüştü.Vakfa ait olan malların geliri bu sebeple onlara iradkaydolunmuştu¹¹. Ancak buna rağmen Sakız Adası’ndaki mahalli yöneticilerden vakfın buradaki gizli taşınır ve taşınmaz mallarının olup olmadığı, varsa hasılatının ne olduğu tamirat için gerekli olan gelirin ne kadar olduğu soruşturulmaya başlanmıştı. Bu durum ada halkı tarafından merkezi yönetime yapılan başvurunun dikkate alınarak sorunun yine vakıf yoluyla çözülmesi konusunda adım atıldığını göstermesi açısından dikkat çekicidir¹².Piyale Paşa tarafından kurulmuş olan söz konusu vakfın yönetim merkezi İstanbul’daydı.

Salih,naib es-Seyyid İbrahim Ethem,ileri gelenlerden es-Seyyid Mehmet Latif ve Ahmet Haşim ile baş kasap Baba Hasan yanında ihtiyar zümresinden Osman Kaptan,el-Hac Osman ve ahali zümresinden Ali Rıza ile Ahmet’in mührü bulunmaktaydı.(bkz.BOA.EV.MH.51.128.)

⁸ Vakfa dair belgelerde geçen bu ifade vakfın bahse konu suyollarının tamiri için aynı ya da nakdi hiçbir şey yapmadığı, ufak da olsa bir teşebbüste bulunmadığı anlamına gelmektedir. Habbe tahıl tanesi demektir.

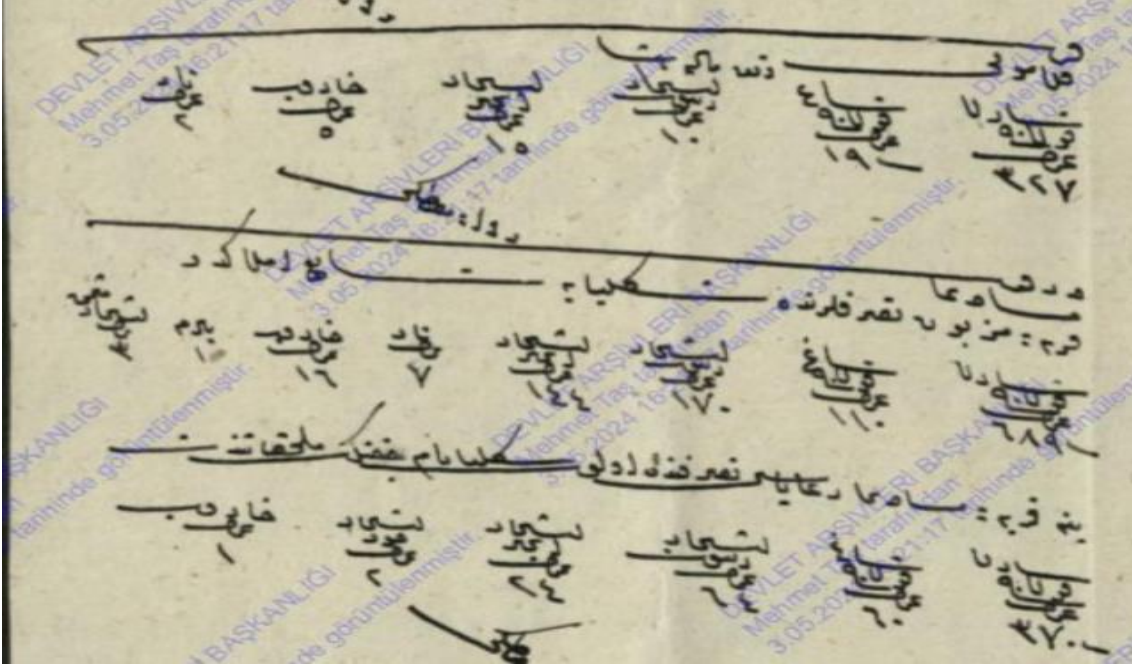
⁹BOA.EV.ZMT.230.58./13 Cemaziyülevvel 1262 (9 Mayıs 1846).

¹⁰ Ada ileri gelenlerine göre vakfın böyle davranmasının nedeni “tesamuha” yani görmezden gelmeydi. Bir kaç defa vakfa bu konuda başvurulmuşsa da bir netice alamamışlardı.Onlara göre vakıf senelere yayılan bir faaliyet programı ile kendi kaynaklarını kullanarak bu işi yapabiliirdi.Konuyla ilgili 1215 (1800/1801) yılına ait Mehmet Necip tarafından yazılmış olan arz sureti için bkz.BOA.EV.MH.51.130.

¹¹BOA.EV.MH.51.132./24 Şevval 1255(31 Aralık 1839).

¹² Konuyla ilgili olarak 20 Şaban 1255 (29 Ekim 1839) tarihli ilmühaber sureti için bkz.BOA.EV.THR.105.126.

MACARİSTAN KÖKENLİ BİR KAPTANIDERYA GAZİ PİYALE PAŞA VE SAKIZ ADASINDAKİ VAKIF ESERLERİ

Resim 1. Sakız Adası'ndaki Piyale Paşa Vakfı'na ait taşınmaz malları gösterir belge sureti.
(Kaynak: BOA.C.EV.355.18015.)

Sakız Adası'nda, Gazi Piyale Paşa Cami-i Şerifi Vakfı isminde bir tane vakıf şubesi bulunmaktaydı¹³. Adadaki vakıf eserleri bu vakıf tarafından yönetilmekte, inşa ve tamir edilmektedir. Vakfın bakım hizmeti verdiği eserlerden bir tanesi 1800/1801 yılı itibarıyla Ruzviradoz Köyü'nde idi. Burada Baba Yorgi Mihalino, Episomaki ile Yanni Kastano isimli Rumların tarlasıyla çevirili olan vakfa ait bir tane arazi bulunmaktaydı¹⁴. Vakfın, Şekilya Çiftliği civarında bulunan Vise, Sulu Uyami, Mersaklı, Müsadimo, Hırdako, Yemo, Baybolu ve Kini isimli yedi köyde çeşitli büyüklükte 12.000 kulaç uzunluğunda taşınmazları bulunuyordu. Buradaki vakıf malları genelde arazi ve ağaçlardan oluşmaktaydı. Nitekim Müsadimo Köyü'nde Mafi ve Korbelga isimli kişiler vakfa ait 85 kulaç bağ, 500 kulaç tarla, 100 zeytin, 75 incir ve 12 harnup ağacını tasarruf ederek bunların gelirini vakfa ödüyordu. Zeytin ve incir ağacı iktisadi değere sahip olduğu için meyvesi ticari faaliyetlere konu olan ağaçlardı. Yerli ve bilhassa yabancı tüccar bunları üreticisinden satın alarak yurt içi ve yurt dışı pazarlara taşıyarak önemli kârlar elde ediyordu. Bu köyler mistaki köyleriydi. Bu köyler devlete yıllık olarak belli bir miktar damla sakızı temin etmekle yükümlü olan köylerdi. Mistaki, Rumca "çiğnemek" anlamına gelen "mastazo" fiilinden türetilmiş olup kısaca damla sakızını ifade etmek için kullanılmaktadır.

Vakfa ait bu arazinin kira ve işletme bedeli olan 500 kese akçeyi kocabaşları vasıtasıyla mistaki eminalarına ve onlar tarafından da vakfın mütevellisine teslim etmekteydi. Gayrimüslimler ellerindeki vakfa ait araziler için icare-i zemin, bedel-i baha-i revgan zeytin (zeytinyağı), bedel-i baha-i şem-i asel (balmumu), bedel-i harç-ı ferağ ve

¹³ Bu vakfın tevliyeti cemaziyülevvel 1845/1846 yılı itibarıyla, "asleh ve erşedevlad-ı uteka-i vâkıftan" İbrahim Ref'et Bey ile Şerife Fatma Hanım'a aitti. 1841 yılı başından Ocak 1843 sonuna kadar bu vakfın geliri 29,491 kuruş ve gideri 29,491 kuruş idi. (bkz. BOA. EV.ZMT.230.58.)

¹⁴ VGM.d.2409.77.

intikal gibi maktu vergiler ödemekteydi¹⁵.Bu gelirler vakfın tamir, inşa, donatım ve personel giderlerini karşılamak için önemli bir gelir kaynağı teşkil etmekteydi.

Sakız Adası'nın farklı köylerinde bulunan Piyale Paşa Vakfı'na ait malvarlığı,köy ve tür olarak 1871 yılı itibarıyla şu şekildeydi¹⁶;

1.Kalamoti Köyü: Tarla (327 kulaç) , bağ (19 kulaç), zeytin ağacı (10 adet), incir ağacı (15 adet), keçiboynuzu (5 adet),Nar ağacı (2 Adet).

2.Mesadima Köyü: Tarla (689 kulaç) , bağ (110 kulaç), zeytin ağacı (170 adet), incir ağacı (144 adet), nar ağacı 7 adet, keçiboyunuzu ağacı 16 adet, badem ağacı 1 adet, meyveli ağaçlar (3 Adet).

3.Şekilya Çiftliği.Mesadima köyü sınırları içindeydi.Burada tarla (370 kulaç), bağ (60 kulaç), zeytin ağacı (64 adet), incir ağacı 24 adet, dut ağacı 2 adet, keçiboynuzu ağacı (1 Adet).

4.Şekilya Çiftliğine bağlı komşu ya da civar yerlerde tarla (64 kulaç), zeytin ağacı (7 adet), nar ağacı (4 Adet).

5.Mesadima Köyü ahalisi tarafından tasarruf edilen ancak Şekilya Çiftliği civarında bulunan: Tarla (143 kulaç), bağ (35 kulaç), zeytin ağacı 24 adet, incir ağacı 20 adet.

6.Oksarama Köyü.Şekilya'ya yayılmış halde,tarla (409 kulaç), bağ (54 kulaç), zeytin ağacı (67 adet), incir ağacı (27 adet), keçiboynuzu 7 adet.

7.Katraçlı Köyü: Tarla (50 kulaç), bağ (15 kulaç), zeytin ağacı (5 adet), incir ağacı 6 adet.

Bu köylerin neredeyse tamamı damla sakızı imalatı ile tanınmış olan adanın güneyindeki mistaki köyleriydi.Vakıf anlaşıldığı kadarıyla tarımsal faaliyet yönünden adanın kuzeyine kıyasla daha avantajlı bir yerde bulunan güney kesiminden arazi edinmişti.Bu köylerde toplam olarak 2023 kulaç genişliğinde tarla, 347 zeytin ağacı ve 240 incir ağacına sahipti.¹⁷Bu durum vakfın toprağa dayalı önemli bir gelir kaynağına sahip olduğunu ve ada ekonomisi içinde belli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Ferağ ve intikal gelirleri dikkate alındığında,bu gelirler yönünden Ağustos/Eylül 1889 yılında Piyale Paşa Vakfı'nın Sakız Adası'nda epey zayıf bir vakıf olduğu anlaşılmaktadır.Bu tarihte adada bulunan Piyale Paşa Vakfı'nın icareteynli¹⁸ müsakkafatından elde edilen ferağ ve intikal geliri 67 kuruş 20 paradır. Ferağ ve intikal olgusu vakıf eserlerini tasarruf edenler ya da faydalananlarda bir değişime işaret etmektedir.1881/1882 yılında ferağ ve intikal geliri 564 kuruş iken 1908 yılında ise 255 kuruştur¹⁹.

¹⁵ Sakız Adası naibi, Sakız muhassılı ve mistaki mukataası emini ve adadaki Piyale Paşa Vakfı müteveli kaymakamına hitaben yazılan hüküm sureti için bkz.VGM.d.1282.72.

¹⁶BOA.C.EV.355.18015.

¹⁷BOA.C.EV.355.18015.

¹⁸Sözlük anlamı “*çifte kiralama veya iki kira bedeli*” olan icâreteyn terimi, vakıf hukukunda, vakıf olan bir taşınmazın gerçek kıymetine yakın veya eşit bir kira bedeli (icâre-i muaccele) ve buna ilâve olarak her ay yahut yılsonunda ödenecek veresiye kira bedeli (icâre-i müeccele) karşılığında kiraya verilmesi muamelesine verilen isimdir.Bkz. Ahmet Akgündüz, “İcareteyn”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 21, İstanbul 2000, s. 389.

¹⁹BOA.EV.d.25272. ve BOA.EV.d.26897.

MACARİSTAN KÖKENLİ BİR KAPTANIDERYA GAZİ PİYALE PAŞA VE SAKIZ ADASINDAKİ VAKIF ESERLERİ

Aşağıda Piyale Paşa Vakfı ile diğer vakıfların bir tablosu sunulmuştur²⁰. Bu vakıfların merkezi büyük ölçüde İstanbul'da olup Sakız Adası'ndaki malvarlıklarından alınan ücrete göre bu tablo oluşturulmuştur.

Vakfın Adı	Kira Getiren Binalardan Alınan Ferağ ve İntikal Geliri
Piyale Paşa Vakfı	67 kuruş
Sultan Mahmut Han Vakfı	244 kuruş
Emine Hatun Vakfı	573 kuruş
Sultan Süleyman Han Vakfı	270 kuruş
Hacı Beşir Ağa Vakfı	600 kuruş
Yekûn	1754 Kuruş

Tablo 1. 1887/1887 yılında Piyale Paşa Vakfı'nın ferağ ve intikal geliri.

Ferağ ve intikal geliri vakıf malını tasarruf yetkisinin el değiştirmesi ve zilyedliğinin başka bir kişiye geçmesini ifade etmektedir. Piyale Paşa Vakfı'nın Sakız Adası özelinde 1887/1888 yılında 67 kuruş kadar kiralık malvarlığı gelirininki olması bu yıl için ona ait malların diğer vakıfların mallarına kıyasla daha az el değiştirdiği şeklinde yorumlanabilir.

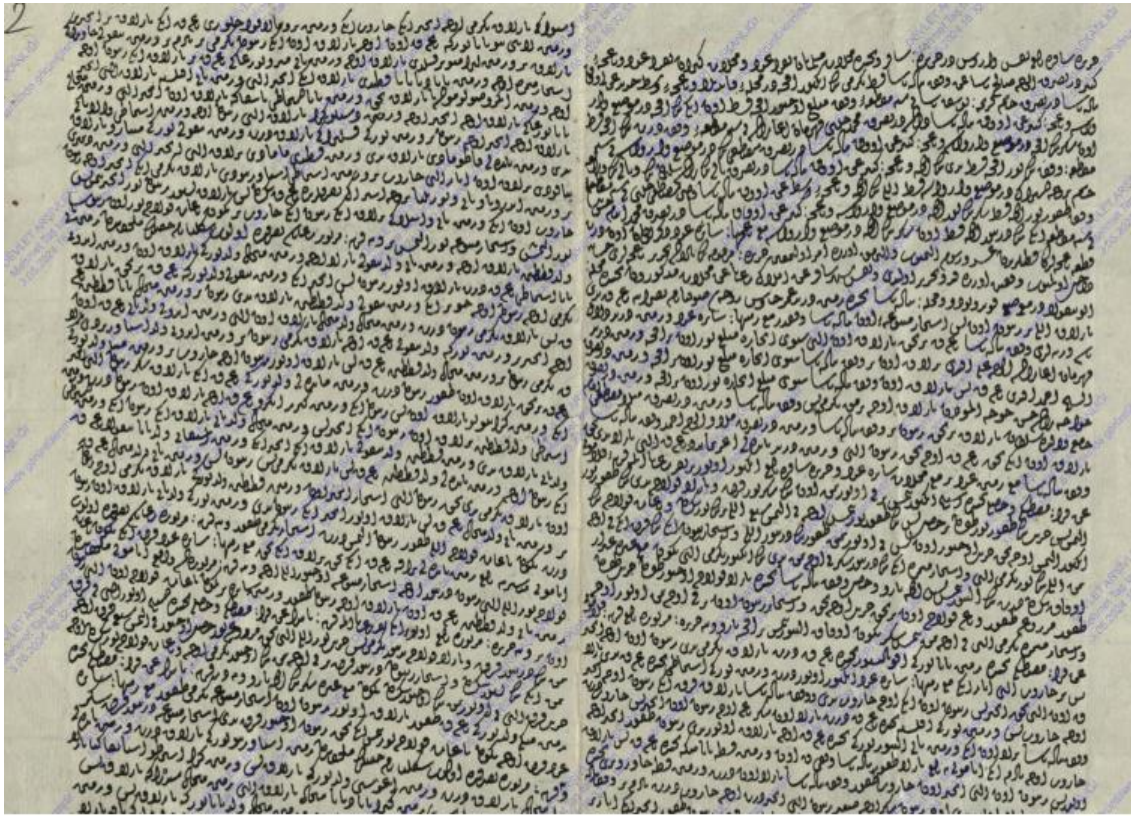
Vakfın İşleyişinde Sorunlar

Piyale Paşa Vakfı'na ait malların işletilmesi esnasında vakıf ile reaya arasında zaman zaman sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunların başında vakfa karşı sorumluluğunu yerine getiren reayadan mükerrer olarak yerel yönetimler tarafından vergi talep edilmesiydi. Örneğin 1800/1801 yılında Şekilya Çiftliği civarında bulunan yedi adet mistaki köyü reayası vakfa ait ödemesi gereken 500 kuruşu eda ettiği halde adadaki mukataa yönetimi ve Piyale Paşa Vakfı yönetimleri tarafından ferağ ve intikal vergisi talep edilmişti. Bu durum ahalden mükerrer yükümlülük talep edildiğini göstermektedir. Bunun üzerine Sakız muhassılı ve Piyale Paşa Vakfı mütevellî kaymakamına hitaben, “...eda olunduktan sonra gerek taraf-ı vakıftan ve gerek mistaki mukataası canibinden arazi-i mezkurenin ferağ ve intikal ve mahlulatına müdahale ve taarruz olduğuna kat'a rıza-yimülukanem olmadığı...” şeklinde bir uyarı hükmü gönderilmişti²¹. Hüküm, ahalden mükerrer ödeme istenerek vakfın yerleşik işleyişine dışardan müdahale edilmemesini emrediyordu. Bu hüküm ve buna dair çıkarılan ferman, divan-ı hümayun kalemine kayıt olup defterhane ve küçük evkaf ve Anadolu ve baş muhasebe kalemlerine bir ilmühaber ile kayıt düşülürken Haremeyn mukataasına da ayrı bir ilmühaber kamesi gönderilmek suretiyle gerekli şerh düşülmüştü²².

²⁰BOA.EV.d.26897.

²¹VGM.d.1282.72.

²² Şerh tarihi 10 Şaban 1205'dir. (14 Nisan 1791). Haremeyn mukataası, Haremeyn olarak isimlendirilen Mekke ve Medine'ye hizmet etmek için kurulan Haremeyn Evkafına ait mukataa gelirlerini ifade eden bir terimdir. Bu mukataayı idare etmek için Haremeyn Mukataacılığı isminde

Resim 2. Piyale Paşa Vakfı'nın 1840 yılında Sakız Adası'nda bulunan arazi, ağaç ve işletmecilerini içeren kayıt sureti (Kaynak: BOA.C.EV.45.2234.)

Vakıf gelirlerinin azalması bu konuda sorun teşkil eden ayrı bir husustur.19.yüzyıl ortalarına doğru vakfa ait çeşme ve suyollarının tamiri gerektiğinde vakfın gelir kaynaklarının buna yeterli olmadığı ortaya çıkmıştı. Bunun sebebini vakfın yeterli gelir kaynağına sahip olmamasından daha ziyade 19.yüzyılda yürütülen Avrupalılaştırma politikasında aramak daha isabetli olacaktır.Bu politika doğrultusunda Avrupa ile ekonomik ve siyasi ilişkilerin gelişmesi Avrupalı tüccar ve yatırımcının Osmanlı Devleti'nde toprak satın alması, kiralaması ya da işletmesi ihtiyacını da beraberinde getirmiştir.Mülkiyeti devlete ait olan miri arazilerin tek taraflı kamusal tasarruflarla bu ihtiyaç için kullanılabilmesine rağmen mülkiyeti özel şahıslara ait olan vakıf arazilerini bu şekilde tasarruf etmek mümkün değildi.Bu sebeple Evkaf-ı Hümayun Nezareti kurularak vakıflar mazbut ya da mülhak vakıflar olarak devletin kontrolüne geçirilmiştir. Vakıflara ait çok sayıda gelir kaynağı böylece bir tür devletleştirme ya da kamulaştırma işlemine tabi tutularak vakıf kontrolünden çıkarıldı²³.Piyale Paşa Vakfı da bu süreçte mülhak vakıf haline getirildi. 1873 yılında bu vakfın mütevellisi İbrahim Ethem ve Fatmatü'z-Zehra isimli iki kişiydi.Vakfın işlerini görmek ve borçlarını ödemek amacıyla Sakız Adası evkaf muhasebecisi Hüsnü Efendi tarafından vekil tayin

bir birim kurulmuştu. Bu birim, Haremeyn vakıflarına ait malların, intikal ve ferâğını yapmak, vergi ve gelirleri toplamak ve her yıl gönderilen surrelerin kayıtlarını tutmakla mükellefti. İlmuhaber kamesi ise Osmanlı döneminde bir devlet kurumunun diğerine göndermiş olduğu yazılı belgedir. Onu diğer Osmanlı belgelerinden ayıran ise altına mührün bulunmamasıydı. Şerh terimi, açıklama yapmak anlamında kullanılmıştır.

²³ Nazif Öztürk, "Evkaf-ı Hümayun Nezareti",TDV İslam Ansiklopedisi,Cilt 11,İstanbul 1995,s.522.

MACARİSTAN KÖKENLİ BİR KAPTANIDERYA GAZİ PİYALE PAŞA VE SAKIZ ADASINDAKİ VAKIF ESERLERİ

edilmişlerdi²⁴.Bu bilgi bile vakfın faaliyetlerinde serbestliğini epey kaybetmiş olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir.

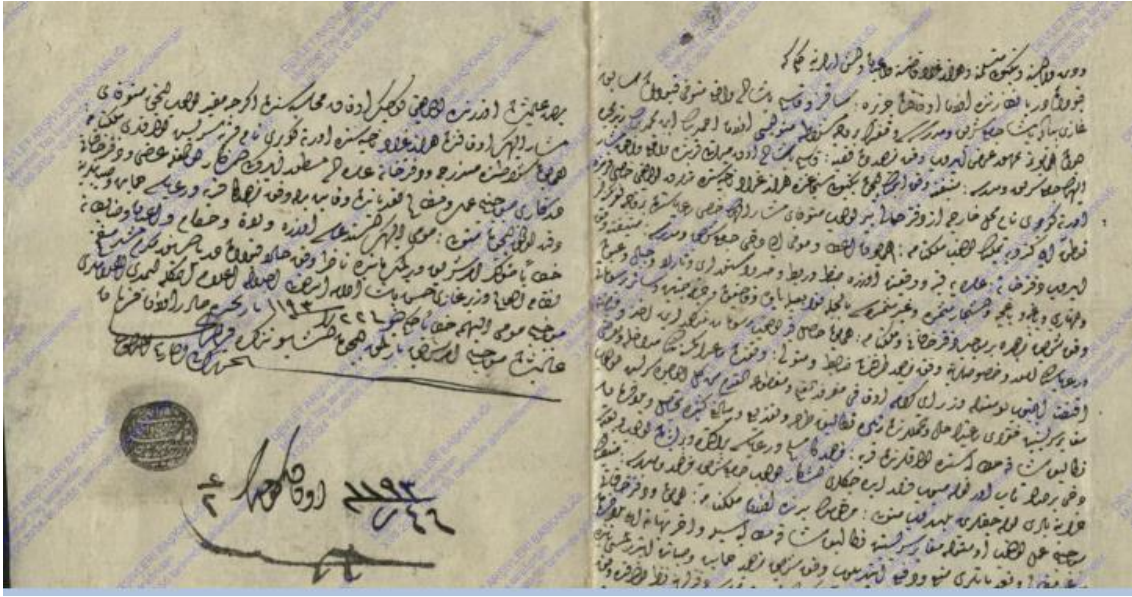
Ayrıca vakıf gelirlerinden yararlanan kişilerin çocuk bırakmadan ölümleri halinde vakfa ait hak ve değerler Sakız'daki evkaf muhasebecileri tarafından açık artırma ile taliplilerine satılmaktaydı.Bu da vakfın gelir kaynaklarının daha da küçülmesine ve vakfiyesinde belirtilen amaçları gerçekleştirilmeden uzaklaştırdı²⁵.

Vakfiyede belirtilen koşullara taşrada “*ehl-i örf*” olarak isimlendirilen mahalli yöneticiler tarafından riayet edilmemesi Piyale Paşa Vakfı açısından sorun teşkil eden başka bir husustu. Sadrazamlık yapmış kişilere ait haslarda yaşayan ahalî örfî vergiler yönünden “*serbestiyet*” esasına tabi olup vakfa ait yükümlülükleri yerine getirdiğinde avarız, nüzul, sürsat, yave, kaçgunvs. vergileri ödemekten muaf olmakta bu insanlardan avlak ve cerahor gibi angaryaların dışında acemioglani olarak alınmamakta, beygir, kendir ve ağaç hizmeti talep edilmemekte, celep olarak yazılmamakta arpa, saman hamallığı ile zorla evlerine konulmaktan masun olmaktadır.Bu durum yerleşik bir uygulama iken buna riayet edilmediği ve bu ahaliden “*tekalif-i örfiye*” talep edildiği görülmektedir.Bu durum vakıf ahalisinin vergi yükümlülüğünü artırmanın yanında onların yaşadıkları yeri terk ederek başka bir diyara göç etmesine neden oluyordu ki bu vakıf açısından gelir kaybı demektir.Bu konuda 1779 yılında da vakıf mütevellisi Ahmet Bey'in belirtmiş olduğu husus oldukça önemlidir.O,vakfa ait Niğbolu sancağındaki Hezargrad nahiyesindeki Orta Köprü isimli köyde Piyale Paşa hassı reayasından kimselerin yaşadığını ve bu kimselerden serbestiyet ilkesine aykırı biçimde vergi kesilerek fermanlı olarak tekalif-i şukka talep edildiğini belirtmektedir. Bunun sonucunda adı geçen köyün ahalisi perişan ve perakende olmuştur.Ona göre bu durumda vakfa ait Kasımpaşa'daki Ok Meydanı yakınlarındaki cami ve medresenin harap olacağı aşikâr idi²⁶.

²⁴ Sakız evkaf muhasebeciliğine konuyla ilgili olarak 5 Haziran 1289 (17 Haziran 1873) tarihinde yazılmış olan şukka sureti için bkz.BOA.EV.MKT.680.116. Ayrıca bkz.BOA.EV.MKT.680.88.

²⁵ Şevki Efendi kızı Vecihanevlat bırakmadan öldüğünde Piyale Paşa Vakfı'na ait olan Sakız Adası'nda bulunan tahminen 6 kulaç uzunluğunda bir adet bahçe müzayedeye çıkarılmış ve 80 Osmanlı lirası bedel ile taliplilerine satılması istenmişti. Konuyla ilgili olarak 30 Muharrem 1300 (11 Aralık 1882) tarihinde Cezayir-i Bahr-iSefidVilayet-iCelilesi ile evkaf muhasebeciliğine gönderilen ilmühaber sureti için bkz.BOA.EV.MKT.1185.124.

²⁶BOA.C.EV.557.28132.1./4 Rebiyülahir 1193 (21 Nisan 1779).

Resim 3. Piyale Paşa'nın Niğbolu'da Hezargrad nahiyesindeki vakıf arazisindeki ahaliden "serbestiyet" ilkesine aykırı biçimde vergi toplandığına dair kayıt sureti.
(Kaynak:BOA.C.EV.557.28132.1.)

Vakfa ait mallara yönelik mülkiyet edinme çabası sorun oluşturan başka bir konuydu. Vakfın sahip olduğu dükkân, bina ya da arazinin işletmecisi çocuk bırakmadan öldüğünde bunların vakıf tarafından başka bir hak sahibine verilmesi gerekirken üçüncü kişilerin satın alma, bağış ya da hediye gibi çeşitli nedenlerle temellük iddiasında bulunması sıkça karşılaşılan bir durumdu. Bunların Sakız Adası'ndaki ehl-i örf ile kurmuş oldukları ilişkilerin gücünü arkalarına almaları sorunu daha ağır hale getiriyordu. Ancak buna rağmen hak sahipleri İstanbul'a arzuhal göndermek suretiyle haklarını koruyabiliyordu. Örneğin 1815 yılında Hatice isimli bir kadın Sakız Adası'nda Piyale Paşa Vakfı'na ait bir dükkân için bu yola başvurmuştu. Belirttiğine göre vakfa ait dükkân es-Seyyid İlyas tarafından tasarruf olunmakta iken onun çocuk bırakmadan ölmesi üzerine hakkı mahlûl kalmıştı. Bu durumda dükkânın vakfa dönmesi gerekirken es-Seyyid İlyas'ın kız kardeşi olan başka bir kadın; "...câhib-i miriden bedel-i maktu'u ile bana temlik olunan emlake dâhildir..." diyerek bu dükkânın vakfa dönmesine mani olmuştu. Adanın kadısı da bu kadının iddiasına dikkate alarak vakfın dükkânı geri almasına izin vermemişti. Bunun üzerine konuyla ilgili padişah fermanı çıkarılarak bahse konu dükkânın vakfa verilmesi sağlanmıştı²⁷.

SONUÇ

Bir Macaristan kökenli devlet adamı olan Piyale Paşa devletin farklı kademelerinde vezirlik, komutanlık ya da kaptanıderyalık gibi önemli görevleri yerine getirmiştir. 1560 Cerbe Deniz Savaşı'nda ve 1565 Malta Kuşatması sırasında önemli hizmetler vermesi bir tarafa 1566'da Sakız Adası'nı fethetmiştir. Fetihten sonra ise kurmuş olduğu vakıf vasıtasıyla burada cami, mescit, çeşme ya da su yolları inşa ettirerek adanın hem Türkleşip İslamlaşmasına hem de sosyal ve iktisadi hayatın gelişmesine hizmet etmiştir. Vakfa

²⁷ Konuyla ilgili 2 Cemaziyülahir 1230 (12 Mayıs 1815) tarihli arz yazısı sureti için bkz. BOA.C.EV.331.16823.

MACARİSTAN KÖKENLİ BİR KAPTANIDERYA GAZİ PİYALE PAŞA VE SAKIZ ADASINDAKİ VAKIF ESERLERİ

tahsis etmiş olduğu gelirler sayesinde bu vakıf 19.yüzyıl sonuna kadar kendisine yüklenen sorumlulukları yerine getirmiştir.

Piyale Paşa'nın Sakız Adası'nda kurmuş olduğu vakıf eserlerine tahsis edilen taşınır ve taşınmaz gelirleri adanın ekonomik yaşamına canlılık katması bir tarafa üretim, paylaşım, ücret, istihdam ve ticaret gibi birçok alanda ada ekonomisine katkı sağlamıştır. Vakfa ait eserlerde çalışan hademeler kadar vakfın mallarını işletenler de gelir elde ederek şahsi ve ailevi varlıklarını sürdürme imkânı bulmuştur. Bu vakıf eserleri diğer vakıf eserleri ile birlikte adanın susuzluk, kıtlık ve hastalık gibi sorunlarının çözümünde belli bir ölçüde rol oynayarak ada nüfusunun dışa doğru göç etmesine engel olmuştur.

Bunlara ilave olarak Piyale Paşanın da kurucusu olduğu vakıf eserleri adadaki Osmanlı hâkimiyetini ve Türk-İslam kültürünü sağlamlaştırırken merkezi yönetimin gücünü de artırmıştır. Vakıf mallarından etnik köken ve din farkı gözetilmeden bütün ada halkının yararlanması, burada sosyal bütünleşmeyi artırarak insanlar arasındaki ilişkileri güçlendirmiştir.

KAYNAKÇA

1. Başkanlık Osmanlı Arşivleri (BOA.)

Cevdet Tasnifi Evkaf Fonu (C.EV.):45, 331, 355, 557.

Evkaf Tasnifi, Evkaf Defterleri Fonu (EV.d.):12,886, 25,272, 26,897.

Evkaf Tasnifi Mektubi Kalemî Fonu (EV.MKT.):680, 1185.

Evkaf Tasnifi Muhasebe Fonu (EV.MH.):51.

Evkaf Tasnifi Tahrirat Fonu (EV.THR.):105.

Evkaf Tasnifi Zimmet Halifesi Fonu (EV.ZMT.):230.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Defterleri: 1282, 2409.

2. Araştırma-İnceleme Eserleri

AKGÜNDÜZ, Ahmet, "İcaretyn", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000. (ss.389-391.)

BOSTAN, İdris, "Piyale Paşa," **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007. (ss.296-297.)

GÜNAY, Hacı Mehmet, "Vakıf", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012. (ss.475-479.)

MEHMED İzzet Bey, **Harîta-i Kapudânân-ı Deryâ, Osmanlı Kaptanıderyaları (1352-1853)**, Hazırlayan: Cemil Sağlam, (Ed. Göker İnan), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2021.

ÖZTÜRK, Nazif, "Evkaf-ı Hümayun Nezareti", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995. (ss.521-524.)

MEHMET TAŞ

TAŞ, Mehmet ve ÇAÇA, Çağatay, “Sakız Adası’nda Bulunan Bazı Osmanlı Eserlerine Bakış”,**3. Ulusal Bilimsel Araştırmalar Kongresi**, 27/28 Ocak 2024, (Bildiriler Kitabı), (Ed. Hasan Akyol), Işec Akademik Yayınlar, Ankara 2024. (ss.67-83.)

**ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ**

(ETA JOURNAL)

**INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND
HISTORY RESEARCH**

Yıl: 6, Cilt: 6, Sayı: 11, Temmuz 2024, s. 221- 230.

-Türk - Macar Diplomatik İlişkilerinin 100. Yılı Özel Sayısı-

Onur ŞAHİN*

221

ÇEVİRİ MAKALE

**Zsigmond Fejes, Tanulmányút Kisászsiába (Küçük Asya'ya İnceleme Gezisi)
Pápa, 1915.*****

1914 yazında, lisemizin öğretmenlerinden Dr. Béla Lakos'un resmi desteğiyle birlikte Türk İmparatorluğu'na küçük bir çalışma gezisi düzenledik. Amaç, Anadolu ve özellikle Kilikya bölgesinin ekonomik, coğrafi, etnografik vb. ilişkilerini anlamaktı. Yolun büyük çoğunluğu daha önce herhangi bir Avrupalı seyyahın gezmediği "Engebeli Kilikya'da" geçti. Bu arada patlak veren I. Dünya Savaşı sebebiyle seyahatimizin ikinci kısmı olumsuz etkilendi fakat yine de seyahatimizin önemli ve temel noktalarını gerçekleştirdik.

* Hungarolog, Budapeşte / Macaristan, onursah86@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0007-4219-6944>.

* Çeviri Makale.

* Makale geliş: 27.06.2024- Makale kabul: 29.07.2024.

**** Zsigmond Fejes, Tanulmányút Kisászsiába (Küçük Asya'ya İnceleme Gezisi), Pápa, 1915, https://library.hungaricana.hu/hu/view/Papa_26496_reformatus_kollegium_26549_1914/?pg=0&layout=s . Bu yazı, o dönemki Anadolu şehirleri ve coğrafyası hakkında oldukça değerli bilgiler içermekle birlikte, Macar öğretmen ve yazar Zsigmond Fejes hakkında da yazının devamında bilgilere yer verilmiştir.

* Makale Atıf Bilgisi: Zsigmond Fejes, Küçük Asya'ya İnceleme Gezisi, Pápa, 1915, (Çev. Onur Şahin). *Uluslararası Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi (Etajournal)*. 6 (11), 221- 230.

Gezinin katılımcıları liderin haricinde şu şekildeydi: Öğretmen Zsigmond Fejes, gezi boyunca fotoğrafların çekilmesi ve yükseklik ölçümleri gibi işlerden sorumluydu. Gezinin diğer bir üyesi Hüseyin Arif'ti. İstanbulluydu ve Budapeşte Teknik Üniversitesi öğrencisiydi. Kusursuz bir şekilde Macarca konuşabiliyordu. Bütün yolculuk boyunca, sadece bir tercüman olarak değil, aynı zamanda çok önemli bir seyahat yardımcısı olarak görev yaptı. Tabii ki kervan şeklinde seyahat etmek zorunda kaldık, zaman zaman yeterli sayıda insanı işe aldık.

Bu küçük açıklamanın amacı, geziyle ilgili şimdiden bir sonuca varmak değildir. Sadece yolculuğun tamamının kısaca bir özettir.

07 Temmuz 1914 tarihinde öğleden sonra 15.20'de Budapeşte'den hareket ettik ve akşam saatlerinde Belgrad'a geldik. Velihaht prensin öldürülmesinden hemen sonraki günlerde oraya varmıştık ve bu sebeple de bütün gerilim haberleri Belgrad'da vardı. Bir savaş çıkacağını o zaman düşünmemiştik fakat Sırp gümrüğünde fotoğraf makinelerimize ve diğer cihazlarımıza el konulacağından korkmuştuk. Ancak hoş bir hayal kırıklığına uğradık. Sırp yetkililer, sınır polisi ve gümrük memurları tarafından kibar bir muamele gördük. Niş, Sofya ve Edirne'den geçtikten sonra 09 Temmuz sabah 09.00 sularında Marmara Denizi kıyısında bulunan Yedi Kule (Jedi Kulé) civarına ulaştık ve bir çeyrek saat sonra da Haliç'in girişindeki tren istasyonuna vardık.

Yol arkadaşımız Hüseyin Arif bizi İstanbul'da (Konstantinópolis) tren istasyonunda bekliyordu; ayrıca yanında Savunma Bakanlığı yetkilisi olan kardeşi Hasan Arif de vardı. Türk başkentindeki şirketlerinde yaklaşık dört gün geçirdik.

Bu dört gün, belki de dünyanın en güzel konumundaki bu büyük şehri tamamen tanımak için kesinlikle kısa bir süreydi; fakat daha fazla zamanımız yoktu ve bu iyi rehberlerin yanında baya iyi şeyler gördük. İnsan İstanbul (Konstantinópolis) şehrinde çok özel hislere kapılıyor, sadece Türklerle değil, eski Roma ve Bizans ile ilgili pek çok anı var, hatta Macarlarla bile var. Padişahların eski "sarayı" Haliç ve Marmara Denizi arasındaki bu küçük yarımadanın tepesinde yer alıyor ki şimdi bu sarayın bahçesini güzel bir mesire haline dönüştürmüşler; hala Türk İmparatorluğu'nun içişlerinin ve dışişlerinin yönetildiği "Bâb-ı Âli"; ünlü "Yedi Kule" anlamına gelen "Jedi Kulé"nin hepsi bizim eskiden beri bildiğimiz yerlerdir. Sadece tarihten değil, aynı zamanda esprilerimizin görkemli anlatılarından da. – Türk Parlamentosunu ziyaret ettik ki biz ordayken boştu; Ayasofya, Sultan Ahmet Camii ve Süleymaniye Camii; son olarak yanlarında bulunan Büyük Süleyman'ın türbesini de ziyaret ettik. O türbede güçlü sultan sevgili oğluyla birlikte değerli halılarla kaplanmış tabutlarında ebedi istirahatlerindeler. Boğaz'da yapılan bir tekne turu gerçekten unutulmaz bir etkiye sahiptir.

İstanbul artık modern bir şehir. Eski İstanbul (Stambul) düzenli olmayan, çoğunlukla ahşap bir labirente gibi, büyük, neredeyse sık sık çıkan yangınlar bazen modern saray hatlarını bile yok eder, düz sokaklar inşa ediliyor ve tramvaylar geçiyor. Fakat her yeri anlatmak mümkün değil. Sadece Yeniköy'deki boğaza nazır güzel konağında büyükelçimiz Uçbeyi János Pallavicini'nin bizi kabul ettiğini hatırlıyorum, dahası kendi kartvizitinden bizlere verdi ve otele geri dönüşümüzü sağladı. Dr. Béla Lakos İçişleri Bakanı Talat Bey tarafından kabul edildi. Lakos'un Macarların iyi çalışmalarını ve güzelliklerini anlatan bir tavsiye mektubuyla Türk yetkililer bizi büyük bir nezaketle kabul ettiler.

İstanbul'dan iki günlük gezi için Bursa'ya (Brussa) geldik. Bu şehir Edirne'nin fethinden önce imparatorluğun başkentiydi. Marmara Denizi'nin ortasından geçerek, tamamen pürüzsüz olan, batıya doğru gökyüzü ile akansu gerçekten adını hak etti,

Mudanya'ya (Mudania) yelken açtık; oradan dar bir demiryoluyla incir, zeytin ağaçları ve üzüm bağları arasında Bursa'ya geldik. Gerçek bir doğu şehri, ünlü birçok anıtıyla, kuzeybatısında bulunan ve tepesinde hala kar olan 2.500 metre yüksekliğindeki "Bursa'nın Olimpos'u" gibi çok güzel yerler var. Bu şehirde İstanbul sokaklarından kaçan yüzlerce sokak köpeği var. Tarihi anıtlar boyunca burada Orhan Gazi (Orkhán) ve I. Osman'ın (Ozmán) türbelerini de ziyaret ettik.

İstanbul ve Bursa seyahatlerimizden sonra Bağdat demiryoluyla Küçük Asya gezimize Haydar Paşa tren garından hareket ettik. Bu görkemli tren garı Eski İstanbul'un (Stambul) karşısında Küçük Asya deniz kıyısında yükselir. İlk hedefimiz Küçük Asya'nın güneyinde "Mutlu Kilikya"nın yaz aylarında fırın sıcaklığındaki ovalarında bulunan Adana şehrine ulaşmak. Bu elbette kesintilerle yolculuğumuzun bir parçası, 8 gün sürdü. Bu yolculuk yalnızca Almanların inşa ettiği Bağdat demiryolu ile mümkündü.

İlk durağımız Marmara denizinin doğu kıyısında bulunan Hereke idi, Burada padişaha ait büyük fabrikalarda muhteşem ipekler, kumaşlar ve ünlü oryantal halılar üretilir.

Burada fabrika yönetimi tarafından misafir edildik; Fabrika müdürünün oğlu Halim Kaló Macarcayı iyi biliyor. Birkaç yıldan beri ticaret akademisi öğrencisi olarak Macaristan'da yaşıyormuş.

Çeşitli kırsal bölgelerden geçerek sekiz saatlik bir demiryolu yolculuğu yaptık. İzmit'e (İsmid) (eski adıyla Nikomedia, Thököly'ün eski mezarı burdadır.) vardıktan sonra kırsal kesim artıyor ve tren Küçük Asya'nın vahşi iç geçit vadilerine ve yüksek havzalarına tırmanıyor. 800 metre yükseklikte bulunan Eskişehir'de tam bir gün kaldık; 40.000 nüfuslu bu şehirde Türk yetkililer tarafından ayrıca küçük bir ziyafet verildi. Şehrin en yetkili kişisi "kaymakam" (kajmakám) bizi sıcak bir şekilde karşıladı. Tabi biz bunların hepsini doğal olarak Arif'in tercümanlığı vasıtasıyla öğrendik. Ayrıca şehrin yakınlarındaki bir çiftlik evine gezi düzenledik. Hasan Bey (Hasszán bej) toprak sahibi, Porsuk (Pursák) Nehri'nin geniş vadisinde mülkü var.

Eskişehir'den Konya'ya yolculuk sabah 6'dan akşam 8'e kadar sürdü. Tabii ki, henüz tamamlanmamış Bağdat demiryolundaki 'yüksek hızlı' tren daha hizmette değildi. Yavaş yavaş Küçük Asya'nın içlerine doğru ulaştık, 1000 metre ortalama yükseklikteki havzaya geldik; çorak dağların etrafında yaklaşık 2000 metre yükseklikteki Sultan Dağı'nın (Sultan-Dagh) tepesinde hala kar izleri görülebilir. Havzanın en derin kısımları sığ, tuzlu göller tarafından işgal edilmiştir. Neredeyse yaz aylarında kururlar. Ovanın geri kalanı tuzlu bozkırdır, bizim Hortobágy'nin bazı kısımlarına benzer. Yeterli miktarda sulama yapılırsa iyi buğday ürünü verir; ama bu tam olarak mümkün değil çünkü Anadolu'nun yüksek dağlarla çevrili kapalı havzaları mayıs sonundan eylül ortasına kadar yağış almaz. Alman sulama şirketleri bu bölgeyi verimli bir cennete dönüştürmek istiyor.

Nüfusu 60-70 bin olan Konya'da (Kóniá) (eski ismi Lycaonia) iki gün geçirdik. Burada tarihi eserleri anlatmak istemiyorum. Sadece 40 km uzaklıkta bulunan Çumra'ya (Csumra) yaptığımız geziden bahsedeceğim. Alman sulama işlerinin merkezine, müdürlük tarafından hizmetimize verilen arabayla görkemli sulama kanal ve havuzlarının arasından geçerek ulaştık. Bu bozkırın gerçekten verimli bir cennete dönüştüğünü gördük; Temmuz'un 20'sinde hala gür ve yemyeşil buğdayları gördük, öte yandan, hala sulanmayan diğer tarlada birkaç mısır zar zor yetişmişti. Yöre insanın söylediği şimdi ettikleri alanlarda 5 yıl öncesine göre daha fazla ürün ve gelir elde ettiklerine inanabilirsiniz.

Konya'dan devam ederek Bağdat demiryolunda Toros Dağları'nın karla kaplı zirvelerine yaklaştık. Demiryolu 1465 metre yükseklikten kısır drenaj havzası ile Akdeniz arasından geçiyor. Oysa Toros sıradağları şu şekilde devam eder; güney yamacı daha büyük yağış miktarı nedeniyle, nehirlerden geriye doğru erozyon sebebiyle kesildi, 3.500 metreye yükselen yüksek kireçtaşı sırtlar var ve bugün derin, geçilmez bir geçit vadilerden geçiyorlar. Bağdat Demiryolları böyle bir vadiye ilerliyor; burada dikey duvarlar arasında aşılması gereken korkunç zorluklar vardı, demiryolunun daha önce erişilemeyen geçit vadisinde büyük tünellerden geçmesi gerekiyordu.

Geçen yaz bile 15 kilometrelik bir bölüm trafiğe açılmamıştı; şimdi ise açıldı. Biz ise Pozantı'da (Bosanti) trenden indik. Toros Dağlarının en vahşi vadisinin girişinde ve oradan koltuksuz Türk at arabalarında yolculuğumuza devam ettik. Antik Roma döneminden kalma araba yolu kanyonlardan kaçınıyor, 1400 metre yükseklikteki tepeyi aşıyor ve güney yamacında yeniden vahşi geçit vadilerine doğru ilerliyor. En dar geçit "Kilikya kapısında (Gülek Geçidi) (Pylae Ciliciae); 200 metre yüksekliğindeki sarp kayalıklar arasında hızlı bir şekilde derenin kıyısından düzlüğe çıkmaya zorlandık. Dahası bu yol eski zamanlarda ticaretin anayoluydu, Roma döneminden başlayarak tüm büyük ordular bu kapıyı (geçidi) kullandılar – ve burası bugün de Küçük Asya Havzası ile Adana Ovası arasında araba ile seyahat etmenin tek yoludur.

Kilikya kapısından aşağıya doğru bitki örtüsü daha gür ve daha tropikal. Burada artık incir bizdeki alıç gibi vahşi doğada yetişir. Adana Ovası önümüzde belirir. Vahşi kanyon vadileri tarafından kesilen kireçtaşı platosunun yamacından aşağıya inerken, korkunç bir sıcaklıkta öğleden sonra Tarsus'un yakınındaki demiryoluna ulaştık ve 24 Temmuz'un akşamında Adana'ya vardık.

50.000 nüfuslu bu büyük şehirde, bayram (Bajram) öncesi arefe akşamıydı. Bayramı kutlayan dekore edilmiş, donatılmış şehri gezdik; dahası Arif'in ısrarıyla akşam misafirlğe de gittik! Sivil ve askeri yetkililer bizi her yerde büyük nezaketle ve ikram ettikleri kahveyle kabul ettiler. Burada hayatın akşamları olduğu doğrudur; gündüz sıcaklığı neredeyse dayanılmaz.

Adana Ovası'nın- büyük bir bölümü Almanların ellerinde- zengin bir üretim alanına dönüştü. Ana mahsul pamuktur. Geniş nehirler sulamaya imkân verir, - çünkü burada neredeyse bütün yaz yağmur yağmaz ve Adana'da yirmiden fazla pamuk fabrikası bu hammaddeyi işler. Aynı zamanda burada şeker kamışı, limon ve portakalın her çeşidi yetişiyor, hatta yeterli miktarda palmye de var. Tüm bunları görme fırsatı bulduğumuz, zengin bir toprak sahibi ve Adana eski belediye başkanı Kadri Bey'in (Kadri bejnek) çiftliğine bir ziyaret gerçekleştirdik.

Adana'dan trenle Suriye sahilinde bulunan bu liman şehrine, İskenderun'a (Alexandrette) (Türkçe: İskenderum) gittik. Burası seyahatimizin en doğu noktasıdır. Buradan sonra Küçük Asya'nın güney kıyısındaki en işlek liman şehri olan Mersin'e (Mersina) de trenle gittik. Antalya (Adália) Konsolosumuz, Budapeşte kökenli Macar Pözel, Lloyd isimli bir Avusturya gemisiyle (- Belki bu geminin savaştan önceki son yolculuğuydu! -) buraya bizim yanımıza geldi, yolculuğumuzun geri kalan bölümünü konuştuk. Alanya'da bulunan konsolosluğun yazlığında buluşmak üzere sözleştik. Elbette savaş her şeyi değiştirdi. Konsolos Pözel aynı günün akşamı gemiyle Antalya'ya geri döndü. Belgrad'ın bombalanmasını, tehditkâr Avrupa Savaşı'nı, tamamen kesin olmayan haberleri burada duyduk.

Mersin’de iki gün kaldıktan sonra sahil Őeridinin güneybatı yönünde bulunan Silifke’ye (Selefke) (eski adıyla Seleucia) doğru arabayla hareket ettik; burası Göksu (Gök-Szu) (rgen: Calycadnus) nehrinin ağzı yakınlarında kk bir kasabadır.

Yolculuğumuzun asıl amacı Dağlık Kilikya (Sert Kilikya) sancağının idare merkezine varmak. Bu bizim araba ile yaptığımız son yolculuk idi, çünkü Dağlık Kilikya’nın geri kalan bölümünde araba ile ulaşım mümkün değil idi. Bu iki günlük araba yolculuğu kıyıda korkunç sıcaklıkta, bizi eski harika zamanlara, antik Roma kltrine hatıralarına götürdü. Orada Şimdi tek tük yetim kalmış evleri buluyoruz, aynı bölgede 10-12, bazen de çok büyük yıkık Őehirler boyunca yolumuz sürüyor, Korint sütunları, kiliseler, büyük su kemeri kalıntıları arasında. Bunlardan en nls, Pompeius tarafından yeniden inşa edilen Soli-Pompeiopolis Antik Kenti’dir. (Soli-Pompeiopolis), ki eski limana giden geniş kemeraltı Korint yolu en iyi kalıntılardan biridir. (Mezitli-Mersin); bunun yanında daha büyük olan Korikos Antik Kenti (Corycus) (Erdemli-Mersin); bu Şehir kalıntıları arasında yol 4-5 km uzunluğunda sürüyor ve yaklaşık 15 kilometre uzunluğundaki dev su hattı bazen 3-4 kat yksekligin üstesinden gelerek, Semmering (Avusturya) viyadklerine benzeyen kasisleriyle karstik vadileri aşıp dağların arasından bu kocaman Şehre iyi su getiriyor.

Silifke’de önümüzdeki seyahatimizi organize ettik, ücretini ödeyerek 5 at ve 3-4 kişi yanımıza aldık. Atlar ilk önce ayrı olarak yk taşıyorlardı, çünkü yukarıda da belirttim, yolun geri kalan bölümü arabayla gitmeye elverişli değil. Avrupa’daki durumlardan burada Türk telgraf ofisi vasıtasıyla haberimiz oldu. 2 Ağustos saat gece 10’da Silifke’de de genel seferberlik ilan edildi!

Yolumuza devam etmek zorundaydık, geri dnmemizin bir anlamı yoktu, oysa yolculuğumuzun ana bölümü, Dağlık Kilikya “Zord Kilikia” alışması asıl Şimdi başlıyordu. Mersin’e geri dnemezdik, orada bir gemiye binemezdik; artık araba da alamazdık ve önceden seyahat edebileceğimiz Avusturyalı Lloyd gemileriyle seyahat artık mümkün değildi çünkü kablosuz telgraftan ülkeye dönmesi için emir gelmişti. Yolumuza devam etmemiz gerekiyordu; kiraladığımız atlar askeri atlar arasına geçti (seferberlik), yürümek zorunda kaldık! Türk yetkililer ne kadar zgn olsalar da bunu yapmaktan başka çareleri yoktu.

Bu yüzden Silifke’de kalışımızı bir gün daha uzatmak gerekti. 3 eşek satın aldık. (Eğer at yoksa, eşek de iyidir! - Hatta, sanırım bu vrede bir attan bile daha iyidir); bunlara daha sonra kiralık iki katır daha katıldı. Doğal olarak 2-3 kişi devamlı bizleydi. Bu bir “kervan”dı. Tabii ki, eşeklerin veya katırların kötü eyerlerine sadece nehri geçmek zorunda kaldığımızda oturduk. Dağlık Kilikya’nın içlerinde Roma döneminden kalan tek bir köprü bulduk. Daha sonra Göksu (Gök-Su) deltasındaki Abduin Paşa’nın çiftliğini, oldukça ilkel yapılan tarımı, sığır sürüsünü, çok sayıda leyleğini de gördük ve çiftlik sahibinin misafirperverliğinin tadını çıkarttık. 4 Ağustos’ta sabah saatlerinde kervan hareket etti.

Silifke’den Ermenek’e yolculuk yüksek kiretaşi yaylalarında, ormanlarda, derin ırmak vadileri boyunca beş gün sürdü. Bu bölge çok ıssızdı. Yol kenarında bir Şey “han” (böyle misafir odasının yarısı kadar) yanında, ya da bir kaynak yakınında gece iftliğimizi kurduk. Sudan yoksun değildik; bizim de çok ihtiyaımız vardı, ama eşeklerimiz için çok daha fazlası gerekiyordu.

Yolun çoğu bizi o zamana kadar herhangi bir Avrupalı gezginin ziyaret etmediği alanlara götürdü; Kiepert'in¹ kullanılabilen tek haritası "beyaz şaibeler" gösteriyor; üzerindeki bilgilerle gerçekte olan arasında çok hata var.

Bölge çoğunlukla karstik karakterdedir. 1000-1400 metre yükseklikteki kireç platosu; Burada ve orada, daha ziyade deniz kenarında ve ormanlık alanlarda. – Geri kalan her yerde daha az bitki örtüsü var. Çorak dağlar arasında, 1000 – 1200 metre yükseklikte, küçük, birkaç kilometre çapında düz havzalar vardır; hatta bazı yerlerde tahıl yetiştirme izleri olduğunu gördük. Yüksek kireçtaşı platosu derin, dik duvarlar ve kanyon benzeri nehir vadileri tarafından parçalanır ve bu da geçilebilir olmayı zorlaştırır. Erik deresi (Erik Dere) burada en derin nehir vadisidir, çok daha büyüktür ve 1.400 metre yükseklikteki güney kenarından bakıldığında, Ermenek'in altındaki bulunan Gök-Su (Gök-szu) vadisinin gerçekten görkemli bir manzarasını sunuyor. Dağlar genellikle tepesi düz (masa dağı) yapıdadır, zira su sayesinde yüksek kireç plato kalıntıları dağılmıştır. Bu masa dağların en güzel örneklerinden biri Ermenek platosundadır.

Bu yüksek kısır plato yamacında, 1200-1400 metre yüksekten denizin rengi ve Gök-Su nehrinin yaklaşık 800 metre üzerinde kurulmuş olan Ermenek kasabasına hiçbir şekilde at arabası ile ulaşım mümkün değildir. Dikey, hatta öne doğru eğik dev kireçtaşı kayalıklar kahverengi evlerin üzerinde yükselmektedir. Kayalar sonbahar ilkbahar yağmuru ile fantastik bir şekilde yıkandı (yazın Kilikya'da yağmur yok). – Kasaba yılda 6-7 ay boyunca dünyaya kapalı konumdadır, zira anayol'un baş döndürücü uçurumlardaki derin kanal geçitlerinde yağmurlu havalarda bile geçilemez.

Ermenek'ten Gazipaşa (Selinti) (selinte) (*Roma dönemi: Selinus, Toroslar'dan kaynaklanıp şehir merkezinden geçerek denize karışan beş büyük çayın zaman zaman sel baskınuna neden olması dolayısıyla "Selinti" olarak anılmaya başlanmıştır.*) deniz kenarına ve oradan Alanya'ya (Alaja) doğru yolumuz bizi daha bilinmeyen ve daha vahşi bir yola götürdü. 4 gün boyunca hiçbir yerleşim yeri görmedik; en başta göçebe yörükler (jürük) – artık şimdi Türkçe konuşan yerleşik bir halktır. Bazen başıboş keçilerle karşılaştık. Kiepert'in haritasında bu bölge için verilen bilgilerin neredeyse hepsi hatalı. Örneğin, Ermenek'in hemen batısındaki Göksu boyunca devam eden, yüksek, oldukça büyük bir yaylayı 500 metre yükseklikte olarak gösteriyor fakat gerçekte orada 1400-1600 metre yüksekliğinde dağlar var ve orada Gök-Su geçilmez bir vadiden akar. Yolumuzun yeni planlamasını şöyle yürüttük. Yolumuzun Ermenek'ten güneybatı yönüne doğru giden bölümünde sadece bir dağ sırasının gösterildiği büyük beyaz bir hataya rağmen üstesinden geldik, inşallah (umutla) en yüksek, çizildiği gibi ve en yüksek tepe noktasının yazıldığı gibi "aşağı yukarı 1400 m." – Zira bu zor bir yol olmayacak. Onunla başladık. – Akşam 1000 metre yüksekliğindeki bir köyde kaldık, bir misafirperver bize evin düz çatısında kamp yataklarımızı kurdu. Ertesi gün daha yükseklere çıktık; önce daha yükseklerde sedir ağaçlarının karıştığı güzel çam ormanlarından geçtik; daha sonra bitki örtüsü tamamen geride kaldı, ortalama 1600-1700 m yüksekliğindeki karstik platoda, dolin (*kalker platolar üzerinde görülen, oval şekilli erime çukurluklarıdır. Genellikle derinlikleri az, genişlikleri fazladır. türkiye'de özellikle toroslar'da dolinler yaygın olarak görülür. Halk arasında kokurdan, koyak, tava gibi adlar verilir.*) dolinas ve kesikli kireçtaşları arasında devam ettik. Bizi bütün gece soğuk rüzgârdan koruyan uzun bir kalker kayanın dibinde bir geceledik. – Ertesi gün 1700 metrenin üstüne çıktık. Bir sonraki gece yüksek, çorak dağ sırtları arasında 1750 m yükseklikte, kasırga şiddetindeki rüzgârdan dolayı bir yörük

¹ Alman coğrafyacı. Oğlu Richard Kiepert, 1902 yılında 24 sayfalık 1:400.000 ölçekli Anadolu haritası da dahil olmak üzere, Kiepert'in tamamlamadığı eserlerini yayınladı.

kulübesine sığındık. Bu küçük taş kulübeyi rüzgarlardan korunmak için başboş yörük çobanları inşa etmişler. – Fakat şu an içinde kimse yok.

Diğer gün sabah 7’de yüksek platonun denize doğru güneybatı kısmındaki manzarada karşıya geçtik. – 1810 m yükseklikteydik ve etrafımızda en alçak belenin (*dağ sırtlarında geçit veren yer, dağ geçidi, bel*) 400-500 m daha yüksek olduğu dağ sırtları bulunuyordu. Ve harita buradaki en yüksek zirveyi 1400 m olarak işaretliyordu! – Buradan uzaktaki dağlık bölgelere ve Akdeniz kıyılarına harika bir manzara açıldı.

Çam ve sedir ormanları arasındaki dik yamaçtan hızla aşağı indik. Çoraklığın yerini gür bir ormanlık aldı. Karşıtların dünyası budur: sabah henüz 1800 m yükseklikte şiddetli dağ rüzgarlarında titriyoruz ve çorak kireç taşı kayalıklar arasında gözler zavallı bir ot bile görmüyor ve çiçekli gür çalılarla kaplı bir dere boyunca, tropikal sıcaklığında, yaşlı bir keçiboynuzu ağacının gölgesinde, olgunlaşmış keçiboynuzu ile eşeklerimizi beslememize artık çok bir zaman kalmadı.

Gece, çadırlarımızı iki kez daha açık havada kurmak zorunda kaldık; şimdi zaten çok sıcak bölgedeyiz. Geceleyn korkunç çiğ bizi ıslattı! Sabah kıyafetlerimizi değiştirmek mümkün oldu.

En son öğleden sonra nahoş bir "yürüyüşten" sonra, plajın batan kumunda, sonunda Alanya (Alaja) şehrine vardık. – Şehir eskiden bir kaleydi, duvarları bugün bile var. Konumu çok güzel: büyük bir bölümü denize açılı bir burun üzerine inşa edilmiş. İlkel han (han) cüzi bir konfor sağladı evet geçmiş haftaların yorgunluğundan sonra bu iyi oldu. – dahası Lakos ve Arif, Mutes-Arif’in yanına gittiler („Mutesz-Arifhoz”) (sancak beyi, bizdeki föispán gibi), (*Ispán veya Kont, 11. yüzyılın başlarından itibaren Macaristan Krallığı’ndaki bir kale bölgesinin lideriydi. Çoğu ilçeler olarak adlandırılan krallığın temel idari birimlerinin başkanlarıydı.*) – bunun yanından eşekleri sattılar. – Artık onlara ihtiyacımız kalmamıştı. – Burada yapılacak başka bir şey yoktu.

Daha önce sözleştiğimiz üzere konsolos (Pözel) Alanya’da (Alaja) doğal olarak bizi bekleyemezdi; savaş yüzünden onu konsolosluğun merkezine, Antalya’ya (Adalia) geri çağırıldılar. – Alanya’dan küçük bir benzin motorlu, askere giden Türk askerleriyle aşırı yüklenmiş kayıkta Antalya’ya yaklaşık olarak 120 km süren bir deniz yolculuğu yaptık. Antalya’ya 18 Ağustos’un sabahında ulaştık ve savaş nedeniyle konsolos tarafından günün şerefine bir tören yapılmadı, ama yerel devlet adamları kralımızın doğum günü vesilesiyle devlet temsilcisine saygılarını sundukları zaman biz de oradaydık (*Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph (18 Ağustos 1830 - 21 Kasım 1916)*).

Buradaki birkaç günü gezilerle geçirdik ve önümüzdeki günlerde nasıl seyahat edeceğimizle ilgili müzakere ettik. Neredeyse gemi ulaşımı hiç yoktu ve Antalya’ya en yakın tren istasyonu 120 km uzaklıktaydı ve demiryolu da sadece askerlerin sevkiyatı için kullanılıyordu. Araba bulmamız mümkün de değildi. iki gemi uygundu: İzmir’e (Smyrna) giden küçük bir Yunan gemisi ve Brindisi’ye (*Brindisi=İtalya’da liman kenti*) giden bir İtalyan gemisi. İtalya’ya gitmemeyi düşünüyor muyduk? Öyle haberler duyduk ki İstanbul’dan (Konstantinópolis) Köstence’ye (Constanca) gemi ulaşımı sonlandırılmıştı ve İstanbul’dan yurda dönmenin neredeyse hiçbir yolu yoktu. Daha sonra yanımızda bulunan çok sayıda fotoğraf nedeniyle Rumen gümrüğünden korktuk; zira sınır finansmanı olarak, cehalet gibi, önceden içeriği söylenmemiş disklerin bulunduğu kutuyu açmasından başka bir şey gerekmez! – Konsolos Pözel gülererek sordu, biz İtalyanlar’ın müttefikliğine Rumenlerinkinden daha çok güveniyoruz öyle mi? – Doğru tahmin etmiş gibi görünüyor!

Küçük Yunan buharlı gemisiyle 4 günlük seyahatten sonra, Yunan adaları, aralarında İtalyan tarafından işgal edilen Rodos (Rodos), İstanköy (Kos, Bodrum’un karşısı), daha

sonra Kalimnos (Kalymnos), Sakız adası (Chios) ve birkaç güneybatı-Küçük Asya limanlarına uğrayarak İzmir'e (Smyrna) geldik. Doğal olarak tek düşüncemiz ilerleyen günlerdeki seyahatimiz. Macar Bankasının ve ticari R. T. İzmir şubesinin 4-5 başkanışmanı, ki hepsi Macar, aralarında Kármán, başkan bizi nezaketle kabul ettiler. Gemi acenteleri büyük olasılıkla İstanbul'a gemilerin sefer düzenlemeyeceğini söylediler çünkü her an Çanakale Boğazı'nın kapatılması ihtimaliyle o bölgeye gidecek gemilerin geri dönememe tehlikesi var. – 320.000 nüfuslu Küçük Asya'nın bu en güzel ve en büyük şehrinde (İzmir) biz de vakit geçirmek isterdik ama zaman acele etmemizi işaret ediyordu. – Avusturya-Macaristan Başkonsolosluğu'nun yardımını kullanarak askeri yetkililere başvurduk, böylece tamamen seferberlik demiryolunda ya da başka bir Fransız şirketi vasıtasıyla Marmara Denizi kıyısındaki Bandırma'ya (Panderma) seyahat edebiliriz. Askeri yetkililer bunu istekli bir biçimde kabul ettiler çünkü aynı zamanda 25 imparatorluk Almanı da geldi ki hepsi akıllı insanlar – İzmir çevresinden, ülkelerine dönüp, askere gittiler. İşte böyle askeri trende seyahat ettik; bir kez trenlerinin sadece Türk askerlerini taşımaya amacıyla kullanıldığını bildiren Fransız tren istasyon şefi tarafından trenden atılmaya çalışıldık (daha o zaman Türkiye (Törökország) henüz hiçbir ülke ile savaş durumunda değildi) düşman Alman İmparatorluğu'nun yedek askerlerini taşımak için başka yol yoktu, elbette bizi de onların aralarında saydı; ama tren komutanı, bir Türk- aslında bir Alman subayı kuvvetli itirazı ile bizi de trene aldılar.

Ayrıca Bandırma'dan İstanbul'a şu an askeri amaçla kullanılan güzel bir yolcu gemisiyle seyahat ettik. Genel olarak, askeri yetkililer her zaman çok anlayışlıydılar, askerlik çağındaki seyahat arkadaşımız Arif'i de silah altına almaya karşılık İstanbul'a kadar bize bırakmaları konusunda da öyleydiler.

İstanbul'da yeniden selamlaştık ve büyükelçimize rapor verdik. Ona fotoğraflarla ilgili endişelerimizi anlattık ve onun nezaketi tüm bu engelleri kaldırdı. Şansımıza askıya alınmış olan Romanya'ya doğru gemi trafiği yeniden açıldı. Ulaşım zorlukları nedeniyle paket ve ekipmanlarımızın çoğunu İstanbul Başkonsolosluğumuzda bıraktık; büyükelçiliğimizin bir görevlisi resmi bir mühür ile dairemize geldi ve daha önceden paketlenen diskler ve fotoğraf makinesinden oluşan paketimizi büyükelçiliğimizin mührü ile kapattı. Aynı zamanda büyükelçimizden Romanya sınır polis merkezinde ve gümrüğünde gösterilmek üzere bizlere ve her şeyden önce fotoğraflarımıza dikkatiniz için önerilir diye yazan iki adet resmi belge aldık.

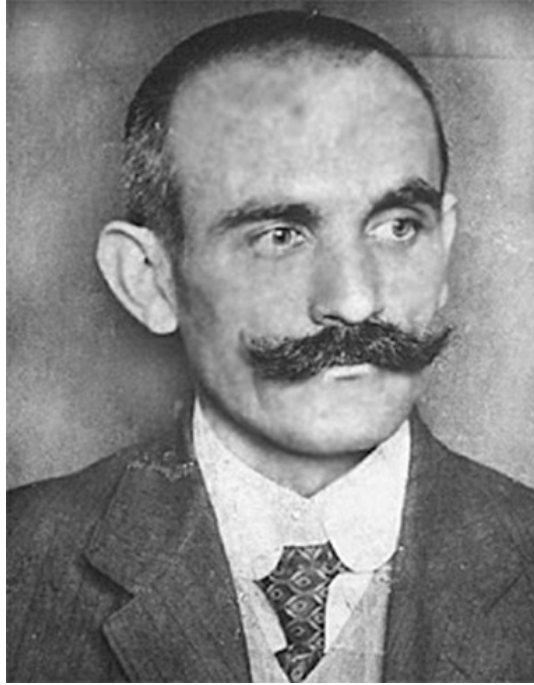
Boğazın mayınları arasında küçük savaş pervanesi güzel beyaz bu Rumen gemisini Karadeniz'e çıkarıyordu. Burada güneş uzaktaki Bulgar dağlarının ardında batarken Karadeniz'in yuvarlanan karanlık dalgalarında yurdun görünümü ile ilgili devasa bir hayal gücü mücadelesine bizi gittikçe daha fazla taşıdı. – Yakında evde olacağız! – Ertesi sabah erkenden Köstence'ye (Constanca) indik. Rumen yetkililer büyükelçiliğimizin belgelerinin etkisiyle büyük bir anlayışla muamele ettiler, hiç zorluk çıkarmadılar. Yolculuğumuza hemen devam ettik ve öğle saatlerinde Bükreş'e (Bukarest) vardık. Elimizde bulunan 5 saat boyunca şehri gezdik. Akşam 5 sularında hareket ettik ve 30 Ağustos saat akşam 10'da Predeal'de (Predeal) (*günümüzde Romanya'da toprağıdır, Braşov'un 25 km güneyindedir, ismini sınır anlamına gelen Slavca predel sözcüğünden alır.*) tatlı ülkemizin sınırlarına giriş yaptık!

KAYNAKÇA

1-A Dunántuli Református Egyházkerület, Pápai Főiskolájának, Értesítője, Az 1914—15. Iskolai Évről. PÁPA, Nyomatott A Főiskolai Könyvnyomdában, 1915, 9-17. sayfalar arası “Tanulmányút Kisázsába” başlıklı Macarca metnin Türkçeye tam tercümesidir.

ZSIGMOND FEJES VE 1914 YILINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NA GEZİSİ

Macar öğretmen ve yazar Zsigmond Fejes 1881 yılında Macaristan'ın Nagycsány köyünde dünyaya gelmiştir. 1906-1941 yılları arasında Macaristan'ın Pápa şehrinde bulunan Ref. Koleji'nde öğretmenlik ve 1929-1941 yılları arasında ise aynı kolejde müdür olarak görev yapmıştır. Kolej'in izci takımını 1932'de kurdu ve kendi öncülüğünde 1940'ta İngiltere'de bir izci kampı düzenledi. 07 Haziran 1947 tarihinde Pápa şehrinde vefat etmiştir.

Zsigmond Fejes

Zsigmond Fejes, aynı kolejden bir diğer öğretmen Dr. Béka Lakos, İstanbullu olan ve o dönemde Budapeşte Teknik Üniversitesi öğrencisi, çok iyi derecede Macarca konuşabilen Hüseyin Arif ile birlikte toplamda 3 kişi 07 Temmuz 1914 tarihinde Budapeşte'den Osmanlı İmparatorluğu topraklarına doğru yola çıkıyorlar.

Ermenek - Alanya yolu. Soldan Sağa: Arif, Fejes, Lakos

Uluslararası
Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi
INTERNATIONAL JOURNAL OF
EDUCATION AND HISTORY RESEARCH

**ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ**

(ETA JOURNAL)

**INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND
HISTORY RESEARCH**

Yıl: 6, Cilt: 6, Sayı: 11, Temmuz 2024, s. 231- 240.

-Türk - Macar Diplomatik İlişkilerinin 100. Yılı Özel Sayısı-

Mehmet Emin YILMAZ*

231

ÇEVİRİ MAKALE

**Rumbeyoğlu Fahreddin, Macaristan'da Bazı Âsâr-ı Osmâniyye, Tarihi Osmani
Encümeni Mecmuası, 1 Teşrinievvel 1329 (Miladi 14 Ekim 1913).*****

1. Sigetvar Şehri ve Kanuni Sultan Süleyman Hazretleri'nin Türbesi

* Yüksek Mimar, Ankara/ Türkiye, mimaremin@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9742-7523

* Bu makale Turnitin programı ile taranmıştır.

* Çeviri Makale.

* Makale geliş: 25.06.2024 - Makale kabul: 27.07.2024.

* Makale Atıf Bilgisi: Rumbeyoğlu Fahreddin, Macaristan'da Bazı Âsâr-ı Osmâniyye, Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası, 1 Teşrinievvel 1329 (Miladi 14 Ekim 1913) (Çev. Mehmet Emin Yılmaz). *Uluslararası Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi (Etajournal)*. 6 (11), 231- 240.

**** Bu makale, Osmanlı Devleti'nin Budapeşte Başşehbenderi Rumbeyoğlu Fahreddin Bey'e ait olup, Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası'nın 1 Teşrinievvel 1329 (Miladi 14 Ekim 1913, Salı) tarihli sayısında (cilt:4, cüz: 22, sayfa 1391-1400) yayınlanmıştır. Evliyâ Çelebi'den sonra Macaristan'daki Osmanlı eserleriyle ilgili önemli bir kaynak olduğunu düşündüğümüz bu makale, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi'ndeki nüsha esas alınarak sadeleştirme yapılmadan Mehmet Emin Yılmaz ve Hasan Fevzi Çüçen tarafından günümüz harflerine çevrilmiştir. Fotoğraflar, kaynakça ve dipnotlarda verilen açıklamalar çevirmenler tarafından eklenmiştir.

Bu makalenin günümüz harflerine çevirisi, Türk Dünyası Tarih Dergisi'nin, 320. sayısında (Ağustos, 2013) s.30-34'te yayınlanmış olup bu sayıda; bazı okuma hataları düzeltilerek güncel fotoğraflarla birlikte 2024 Türk-Macar Kültür Yılı kapsamında yeniden okuyucuların istifadesine sunulmuştur.

MEHMET EMİN YILMAZ

Geçen sene Macaristan’da iki asra garîb devam eden hâkimiyyeti Osmâniyyenin hâtrât-ı târihiyyesi hakkında bazı tatbikatta bulunmak üzere bir seyahat icrâ ettim ve evvel emîrde Sigetvar şehri civârında Kânûnî Sultan Süleyman Hazretleri’nin türbelerini ziyâret eyledim.

Sigetvar beş bin altı yüz nüfuslu küçük bir kasaba olup gayet mâ’mûrdur. Bu kasaba civârında biri “Suliman Köy” diğeri “Paşa Köy” nâmında iki köy vardır (Resim 1).

Resim 1. Sigetvar’da Süleyman Köyü’nün levhası (Foto: Mehmet Emin Yılmaz, 2015)

Sultan Süleyman Han hazretleri 974 senesi Saferinin yirmi ikinci günü Sigatvar Kal’asını muhâsara ettikleri esnâda kal’anın fethinden iki gün akdem, şehrin üç kilometre hâricinde olan türbe-i şerîflerin bulunduğu mahalde yetmiş dört yaşlarında oldukları hâlde irtihâl-i dâr-ı bekâ etmişlerdir. Sultan Süleyman hazretlerinin ahşâsı Sigetvar Kal’ası ile el’an “Suliman Köy” tesmiye edilen köyün cihet-i cenûbîsinde gâyet latîf bir mahâle defnolunmuştur. Peçevî Târihi “Pâdişâh-ı mağfurun cesedi mübârekleri oba-ı hümâyunları olan mahalle emânet-i târikisiyle defin etmiş idi” diyor. Macarlar el-an mahâl-i mezkûru (Türbek) tesmiye ediyorlar.

Mezkûr mahale muahharan bir metre genişliğinde bir duvar ile mustatîlü’ş-şekl takriben elli metre tavîlinde ve otuz metre arzında bir türbe inşâ edilmiştir. Binânın etrâfına ağaçlar gars edilerek bağçanın hâricinde kal’â şeklinde duvarlar inşâ edilmiştir. Bağca derûnunda ve türbenin cihet-i şimâlîsinde bir tekye inşâ edilerek türbenin muhâfazası dervişlere tevdi’ edilmiştir [A]¹. Türbenin etrâfında olan mezkûr istihkâm ve bunun hâricinde bulunan geniş hendek on yedinci asır nihâyetlerinde dahî mevcûd imiş.

¹ [A] Sultan Süleyman Han Kanûnî Sigetvar Kal’asını muhasara eder iken 974 senesi saferinin yirmi birinci gününü takip eden gecenin saat sekizinde vefât etmiştir. Peçevî ile bu hâdiseden çok sonra yazılan bazı Süleymannâmeler cesedin serî-i saltanât altında emâneten defin olduğunu yazmışlardır. Müverrih-i Âli ihbârında “hin-ü avdetde merhûm Hüdavendigârın cesedi mübârekleri misk-ü anberle alûde mislerle yine taht-ı ravânına götürüldü. Sair fazalâtı Sigetvar makâbesinde hafiyen defnolundu. Bazı zaman üstüne bir âli türbe yapılması menvî oldu.” diyor. Hâdisenin şâhidi olan Selânîki’nin bu bâbdaki ifâdâtı gayr-i vazıhtır. Bâzı Süleymannâmelerde hâkân-ı mağfur mebani-i hayriyyesinin tâ’dadı sırasında iş bu türbe dahi zikredilmiştir. Buna nazaran âliyenin yapılması niyet edildiğini yazdığı türbenin halife Sultan Selim Han sâni-i devr-i saltanatında inşâ olduğunu anlaşıyor.

ZİRDE beyân olunacak türbe kilisesinin râhibi, türbenin içinde pâdişâh hazretlerinin defin edildikleri mahali irâe ile burada vaktiyle bir mermer sütun merkûz olduğunu fakat muahharen zayi’i edildiğini ifade eylemiştir.

Macaristan’da hâkimiyet-i Osmâniyye devâm ettiği müddetçe müşârûniyleh hazretlerinin türbesi gerek pâdişâh-ı mağfûr hazretlerinin şöhret-i harikulâdeleri ve gerek mevkiin letâfeti hasebiyle ziyâretgâh-ı âlem olmuş İslâm ve Hristiyan bütün civar ahâlisi gelir ziyâret eder imiş.

1664 sene-i milâdîsinde (Zirinyi) sülâlesinden (Zirinyi Mikloş)’un askerleri Sigetvar civârından geçerken mezkûr türbeyi yakmak ve türbe derûnunda hazîne var zannederek tahribât icrâ etmek istemişler ise de mûmâileyh vaktiyle haberdâr olarak “biz ölümlere karşı değil dirilere karşı muharebe etmeye geldik” diyerek men etmiş ve türbede icrâ ettikleri tahribât bâdehu Osmânîler tarafından tâmir edilmiştir.

Bu sûretle mezkûr türbe devr-i mezbûrda kemâl-i itina ile muhâfaza edilmiş idi. Avusturya’nın istilâsı üzerine ahâli-i İslâmiyye ile birlikte türbe muhafızları dahî hicret ettiklerinden ve hicret etmemişler ise bile vefâtlarından sonra yerlerine hiçbir kimse gönderilmediğinden türbe hâl üzere terk edilmiştir.

“Némett” isminde biri tarafından Sigetvar’a dâir on sene akdem Macarca bir eser neşredilmiştir. Bu eserde türbe muhafızlarından “Memi Dede”, “Ahmed Halife” ve “Memi Halife” isimleri zikredilmiştir [B]².

Türbe, istilâdan sonra bir asrı müteceviz müddet bîkes ve bîvâye yetimler gibi kendi hâline bırakılmış olduğundan tabiatın sadâmetine tahammül edemeyerek tavanı çökmüş, yağmur duvarlarını harâb etmiş idi. Ahşab olduğu anlaşılan tekye dahi bu suretle yıkılarak nâbedîd olmuş idi. Bununla beraber bağca duvarları dahi kâmilen çökmüş olduğundan türbenin yeri bir virâne hâlini kesb etmiş idi. On yedinci asır-ı milâdîde Katolik râhibleri bu merkâd-ı mukaddesi kiliseye tebdil ile “türbek kilisesi” nâmını vermişlerdir. Türbenin duvarları ve zemini tamamıyla ibkâ edilerek tavanı yeniden inşâ ve sakatlanan mahalleri tâmir edilmiş ve kabrin cihet-i şimâlisine küçük bir kısım ilave edilmiştir. Bağçanın etrâfına yeniden bir duvar inşâ edilmiş, tekyenin bulunduğu mahale kilise hademesi için üç dört odalık bir kattan ibaret bir küçük hâne yapılmış ve kilisenin önüne Hazreti İsa’nın heykeli vaz’ edilmiştir (Resim 2).

Resim 2. Türbek Kilisesi (Foto: Mehmet Emin Yılmaz, 2015)

² [B] “Evveliyat” nâmındaki eserin sâhibi Ali Dede kendisinin türbe-i mezkûre şeyhi olduğunu kitabında beyân etmiştir.

Hâkimiyyet-i Osmâniyye zamanında o civar ahâlisi türbeyi nasıl ziyâret ederler idiyse el'an yine ziyâretlerine devâm etmektedirler. Binlerce ahâli temmuzun on beşinde Hazreti Meryem yortusunu geçirmek üzere türbeye gelip üç gün oturmakta ve türbe etrâfında teferrüc ederek her gün "Süleyman'ın Kabrini" ziyâret eylemektedirler. O mübârek ve mukaddes mezarı ziyâret eden bir Osmanlının müteessir ve mukadder olmaması gayr-ı kâbildir. Sultan Süleyman hazretleri setâvet ve azâmet-i Osmâniyyenin bir timsâl-i muhteşemidir. O büyük pâdişahın kabri mübareğini hâl-i üzere terk etmek asırlarca aramamak oraya bir memur ikâme etmemek türbenin tâmirine himmet eylememek acaba afv olunur kabahatlerden midir? Buna büyük müsâmaha ne büyük nankörlüktür. En büyük pâdişâhlarımızdan birinin kalb-i pâki bir kilisede medfûn olsun, o büyük pâdişâhın türbesi kiliseye tahvil etsin, bundan millet-i Osmâniyyenin haberi olmasın! Ne büyük vefâsızlık! Kabrin bulunduğu mahal kilise râhibi tarafından züvvâra irâe olunmaktadır. Râhib kabrin bulunduğu mahali irâe ederek "işte Süleyman'ın kalbi buradadır" dediği zaman kalbim sızladı. Bütün Macarlar hatta Katolik râhibi türbeden bahsolunduğu vakit Süleymân nâm-ı muazzamını kemâl-i ihtirâm ile yâd ediyorlar ve kiliseye bazan "Türbe Kilisesi" bazen "Türk Kilisesi" diyorlar.

Türbenin bulunduğu mahal ile şehir arasında "Türk Mezarı" namıyla ma'rûf bir mevki vardır ki "Türk Yeri - Török Témétó" tesmiye ediyorlar. Tarlalar arasında etrâfi hendekle mahdûd yüz metre merba'ı kadar olan mahal-i mezkûrun ortasında oldukça büyük ve bazı taraflarında küçük tepeler vardır. Bu yer Sigetvar beldesine ait olup asırlardan beri orasının zira' edilmesine müsâde edilmemiştir. Rivâyete nazaran burası vaktile Müslüman mezarlığı imiş. Ortadaki büyük tepenin olduğu mahalde Sigetvar muharebesinde i'lâ-i şan-ı Osmâniyye için terk-i hayât eden şehid-i Osmâniyyenin bakiye-i âzâmı medfûn imiş. Ne burada ve ne de türbede hiçbir yazılı taş tesadüf etmedim. Bütün taharriyatım neticesiz kaldı. Zamânın sadâmetine hiçbir taş mukavemet edememiş, hepsi mahvolmuş, fakat "Süleyman mezarı" "Türk mezarı" nâm-ı mübecceli bâki kalmış. Macarların iş-bu eski Osmanlı mezarlığına el-an hürmet edip burasını hiçbir kimseye satmamaları ve zira' ettirmemeleri cidden şâyân-ı takdir ve teşekkürdür.

Sigetvar şehrinin tam ortasında bir kilise vardır ki vaktiyle cami-i şerif imiş³. Tamamıyla muhâfaza edilmiş yalnız minaresi çan kulesine tahvil olunmuştur (Resim 3). Kilisenin kapısında büyük bir tablo olup bir kısmı Osmanlıların galibiyetini diğer kısmı mağlubiyetini ve Kânûnî hazretlerinin vaktiyle Kont Zirinyi'nin sûret-i telefîni göstermektedir. Rahibin ifâdesine nazaran kilisenin altındaki mahzende Osmanlı kumandanları medfûn imiş. Câmi-i şerifin kimin tarafından inşâ edildiği vaktiyle ismi ne olduğu hakkında oraca hiçbir malûmat yoktur. Levha, yazılı taş mevcut değildir. Kasabanın cihet-i yemînindeki mahallenin ismi "Musallâ" olup burada çeşme harâbesi müşâhade edilmektedir. Kasabanın ortasında Kont Zirinyi nâmına zikredilmiş bir arslan heykeli vardır.

Meşhur "Sigetvar" Kal'ası el'an mevcuttur (Resim 4). Kal'a vaktiyle Macarlar tarafından inşâ olunmuş, Osmanlılar tarafından fethedildiği zaman harap olan yerleri tâmir edilerek bir kısım daha ilave olunmuştur. Kal'anın derûnunda bir câmi-i şerif⁴ daha mevcuttur (Resim 5). Vaktiyle barut deposu imiş. Osmanlılar tarafından câmi-i şerife tahvil olunmuş, el-yevm buğday anbarıdır. Mezkûr binânın pencere parmaklıkları bizim

³ Müezzinzâde Ali Paşa Câmii

⁴ Kânûnî Sultan Süleyman Câmii

medrese ve cami-i şerif parmaklıklarının ayındır. Minârenin kısm-ı süflâsı el'an mevcuttur. Câmii şerifdeki Türkî, Arabî ve Farsî birkaç levha milâdın 1850 târihine kadar mevcut imiş. "Michail Haaz" nâmında bir zât 1895 sene-i milâdisinde neşrettiği eserinde mezkûr Türki Arabî ve Farsî levhalardaki ayâtı tercüme etmiştir.

Resim 3. Sighetvar'da Müezzinzâde Ali Paşa Câmii (Foto: Mehmet Emin Yılmaz, 2024)

Resim 4. Sighetvar Kalesi (Foto: Mehmet Emin Yılmaz, 2024)

Resim 5. Sighetvar'da Kânûnî Sultan Süleyman Câmii (Foto: Mehmet Emin Yılmaz, 2024)

Câmi-i şerifin ittisâlindeki odada Osmanlılar zamânından kalma birkaç gülle, bir iki top kırığı, paslanmış bir yatağan mevcuttur.

Osmanlılar zamanından kalma birçok masallar var ki el'an Sighetvar ahalişi hikâye etmektedirler. Bunlardan birini buraya naklediyorum:

Sighetvar muhafızı Kont Zirinyi'nin gâyet güzel bir kızı varmış. Bu kıza Sultan Süleyman âşık olmuş. Ordugâha gelmesi için haber göndermiş. Kız da muvafakat etmiş,

fakat asâkir-i Osmaniyye'den korktuğu cihetle bütün orduda mumların ve meşalelerin söndürülmesini ve yalnız Sultan Süleyman'ın çadırında ziyâ kalmasını talep etmiş. Padişah kızın taleplerini kabul ettiğinden mumu ile bir gece Osmanlı ordugâhına gelmiş, yalnız Sultan Süleyman'ın çadırında ışık olduğundan kolaylıkla çadırı bulmuş. İçeri girer girmez pâdişâha ateş etmiş ve Sultan Süleyman da bunun üzerine vefat etmiş. Bu bir masaldan ibaret ise de Sigetvar ahâlisi hâlâ buna inanmakta imişler.

Sigetvar kasabasındaki eski aile isimlerini taharrî ettim. En eski aileden üçü ziyâdesiyle şâyân-ı dikkattir: biri “Kara Pençe” diğeri “Veli Ağa” ve üçüncüsü de “Meli Beli” ki Deli Veli olsa gerektir. Bunların hicrete muvaffak olamayarak, Cizvitislerin icbârıyla tanassur etmiş aileler olduğunda şüphe yoktur.

2. Peç Şehri

Peç şehri Macaristan'ın en mâmûr şehirlerinden biridir. Hâkimiyet-i Osmâniyye zamanında oldukça büyük bir şehir ve liva merkezi imiş. Devr-i mezkûrda şehirde on dört cami-i şerif bulunmasına nazaran ekseriyet-i ahâlinin Müslüman olduğunda şüphe yoktur.

Câmi-i şeriften en büyüğü elyevm katedraldir (Resim 6). Bu âzîm kilise Osmanlı istilâsından akdem inşâ olunmuştur. Osmanlılar şehir-i mezkûru milâdın 1543 senesinde zapt ettiklerinde bu kiliseyi ıslaha ve hububat mağazası ve ahır olarak istimâl etmişler. Sonra medreseye tebdil edilmiş ve ondan sonra câmi-i şerife tahvîl olunmuştur. Milâdın 1631 senesinde kulenin birini yıldırım harâb ettiğinden yeniden inşa etmişlerdir. Bunu müeyyed olarak kulenin içinde hâlâ âtîdeki yazı mevcuttur: “*Vakû el-mübâşeret Ahmed Ağa Belgrâdî 1041*” bu yazıdan başka kilise ve civârında daha pek çok Türk ve Arap yazısı mevcut olduğu halde zâyi olmuştur. Katedralin bulunduğu mahalle vaktiyle iç kale derler imiş.

Resim 6. Peçuy'da câmi olarak kullanılan katedral (Foto: Mehmet Emin Yılmaz, 2024)

Şehrin merkezinde diğerk büyük bir câmi⁵ vardır ki Cizvitler tarafından kiliseye tahvîl olmuş “Augustin” kilisesi nâmı verilmiştir (Resim 7). Hiçbir şey değişmeyip yalnız minâresi kuleye tahvîl olunmuştur. Macaristan'daki bâkiyye-i asâr-ı Osmâniyyenin en mükemmelidir. Macar târihlerine nazaran Ayasofya ve Mısır'ü-l Kâhire camilerinden sonra Türklerin en büyük câmilerinden biri imiş. Tarz-ı mimârisi cidden lâtf ve şâyân-ı

⁵ Gâzi Kâsım Paşa Câmi

hayrettir. Macarların rivâyetlerine göre idama mahkûm bir Macar mahpusu kendini kurtarmak için paşanın huzurunda birçok hazine keşfedip bulunan para ile câmi-i mezkûr inşâ olunmuş. Bu câminin vaktiyle iki minâresi var imiş. El-yevm piskopos kilisesidir.

Resim 7. Peçuy'da kiliseye dönüştürülen Gâzi Kâsım Paşa Câmii (Foto: Mehmet Emin Yılmaz, 2024)

Kilisenin kapusu üzerindeki yazısının tercümesi bervech-i âtidir: “burada vaktiyle mescid var idi, sonradan Hazreti İsa'nın ihyâsı kâim oldu. Elvân-ı cedîdesi Peç şehri ahâlisi tarafından verilmiştir.”

Kilisede Osmanlılar tarafından kalma hiçbir şey olmayıp ne kadar yazılı taş ve mezar taşı var ise cümlesi toplattırılarak kilisenin inşâsına sarf edilmiştir. Bu kilisenin yanında vaktiyle büyük bir Türk hamamı varmış. O mahalleye el-an “şadırvan” deniliyor. Bundan mâadâ bir kilise daha vardır ki el-an minâresiyle berâber muhâfaza olunmuşdur⁶. Yalnız minârenin üzerindeki ayı kaldırarak yerine salîb vaz' edilmiştir. Bu kilise vaktiyle küçük bir mescid imiş (Resim 8). İttisâline inşa edilen hastahânenin rahipleri bu kilisede her gün duâ ederler. Bu mescidin yanında bir Müslüman Mezarlığı var imiş.

⁶ Yakovalı Hasan Paşa Câmii

Resim 8. Peçuy'da Yakovalı Hasan Paşa Câmii (Foto: Mehmet Emin Yılmaz, 2024)

Diğer cevâmi-i şerifenin bâzıları kiliseye tahvil olunmuş ve bâzıları harâb olmuştur.

Şehrin hâricinde bir mahal vardır ki Macarlar “Tetye” tesmiye ediyorlar. Bunun tekkeden muhârif olduğunda aslâ şüphe yoktur. Osmanlı istilâsından akdem burada piskoposun yazlık köşkü varmış. Sonra burası tekke olmuştur ki el-an hârâbesi mevcuttur (Resim 9). Mevki fevkalâde latîfdir. Hâlâ mevcut olan suyun dervişler tarafından çıkarıldığı rivâyet olunmaktadır. O civarda küçük bir göl vardır ki adı “Balkané”dir. İhtimâl ki “balıkhâne”den mahrûfdur.

Resim 9. Peçuy'da Tekke Kalıntıları (Foto: Mehmet Emin Yılmaz, 2024)

Şehrin hâricinde ve tekkeye karîb bir mahalle vardır ki ismi “Potourlik (Poturluk)” dur. Burada el-yevm Boşnak aileleri ikâmet etmektedirler. Bu Boşnaklar vaktiyle Osmanlılar tarafından hicret ettirilmiş, Kısm-ı a’zamı Müslüman ve cüz’i bir kısmı da Ortodoks imiş. Osmanlı zabitanı bu mahallede otururlar ve ekseriyetle bu Boşnak kızlarla tehhül ederler imiş. Osmanlılar çekildikten sonra Cizvitler cebren bunları Katolik etmiş,

fakat Boşnaklar lisanlarını muhafaza etmiş, çocuklarını Macar mekteplerine vermekten ictinab ile Macarlarla tehhüle muvaffakat etmemişlerdir. Bu son senelerde çocuklar Macar mekteplerine gitmeye başlamışlardır. El-an mevtâlarını vaktiyle İslâm Mezarlığı olan mahâle defîn ederlermiş.

Peç şehrinde Osmanlılardan kalma müteaddid çeşme harâbeleri mevcuttur. Bunlardan yalnız Kerkélia Çeşmesi⁷ mâmur bir haldedir. Tepede bir mevkinin adı demir kapıdır. Bir türbe⁸ mahali el-an mevcuttur. Osmanlılar zamânına müteallik mâlûmât elde etmek için Katolik Başrahibine müracât ettim. Fevkalâde hüsn-ü kabûl göstererek piskoposhânesinde mevcut Türkçe âsârı irâe etti. Kütüphânedeki mevcut Türkçe kitaplar pek az olup bunların en ziyâde hâ'iz-i ehemmiyet olanları âtidedikilerdir:

- *Türkçe bir lugât kitabı*
- *Bir tıp kitabı* *Bunların kâffesi Belgradî Ahmed Efendi'ye aittir.*
- *Bir evrâd-ı şerîf*
- *Güzel tâlik yazılı bir dua kitabı*

Semendire Livası tezkirecisi Mustafa Sabit Efendi'ye ait gayet güzel yazılı bir elifba ile bir iki cilt kitap (Kâdiri Şeyhi Ebû İshak Esterazî?). Bu kitaplardan mâadâ Türkçe ve Macarca birkaç buyruldu mevcuttur. Buyruclardan biri kal'anın teslîhine dair Osmanlı kumandanı tarafından gönderilmiş, diğeri ise bir Hristiyan'ın celbi için Macarca olarak Mutasarrıf tarafından ısdar edilmiştir. Buyrucluların havi oldukları elfâz-ı kabîha ve müstehcene cidden şâyân-ı teessüftür.

Osmanlılardan kalma birçok kitab ve risâlenin Deressüd (Dresden?) kütüphânesine nakledildiğini rahip ifâde etmiştir.

3. Mohaç

“Mohaç (Mohatch)” ismini bilmeyen bir Osmanlı tasvîr olunamaz.

İlk Mohaç muhârebesi Kânûnî Sultan Süleyman Hazretleriyle son Macar Kralı ikinci Lui arasında vukû bulmuş ve Osmanlıların Macaristan'da hâkimiyetlerini temin etmiştir. İkinci Mohaç Muhârebesi ise Prens Ojen Dusava ve Osmanlı ordusu arasında vuku'a gelerek Osmanlıların Macaristan'dan çıkmalarını intaç etmiştir.

Mohaç küçük bir köy olup köyün hâricinde ve üç çarık mesâfede ilk büyük Mohaç Muhârebesi vukû bulmuştur. Bu muharebede Macar kralı ikinci Lui telef olmuştur. Rivâyete göre muharebe esnâsında attan batacak bir hendeğe düşmüş ve hâmil olduğu zırhın sıkletinden dolayı kendini kurtaramayarak telef olmuştur. Mezkûr muharebe meydanında ırmağa müşâbih bir küçük hendek olup onun yanına müşârunileyh nâmına bir mermer sütun rezkolunmuştur. Sütunun üzerindeki beytin tercümesi âtiye nakil edilmiştir:

“Bedbaht kralımız Lui burada suya batarak zırhlı atının sıkleti altında helâk olmuştur. Beyhude yere uzatmış olduğu ellerini tutup yardım edecek kimse bulunmamıştır. Kahramanlarımız hep şehid olmuştur. Ey meydân-ı mâtem sulh sayesinde şâd ve mübârek ol. Milletimizin kabir-i kâdimi Mohaç'tır.”

⁷ İdris Baba Çeşmesi

⁸ İdris Baba Türbesi

MEHMET EMİN YILMAZ

İkinci Mohaç Muhârebesi köyün diğer cihetinde olup mahal-i mezkûra dahi hâtıra olmak üzere küçük bir kilise inşa edilmiştir. Bu küçük kilisenin derûnunda iki büyük tablo mevcuttur ki biri Kanûnî hazretlerinin Mohaç'ta kazandıkları büyük muhârebeyi irae eder, diğeri de bir Prens Ojen Düsauva'nın Osmanlılara karşı kazandığı muhârebeyi gösterir. Kilisede bir de son Macar kralı Lui'nin bir tablosu vardır.

Kilisenin etrafında küçük çapta dört Osmanlı topu ile bir gülle bir de at nalı vardır.

**ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ**

(ETA JOURNAL)

**INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND
HISTORY RESEARCH**

Yıl: 6, Cilt: 6, Sayı: 11, Temmuz 2024, s. 241- 247.

-Türk-Macar Diplomatik İlişkilerinin 100. Yılı Özel Sayısı-

Serdar GÜRÇAY* Meryem SARIGÖLLÜ** Gül YILMAZ*******

241

KİTAP TANITIM/ İNCELEME

**Alev Duran, Macar Türkolojisinin Türklük Fikrine Katkısı (1870-1945),
Gazi Kitabevi, Ankara 2020, ISBN: 978-625-7911-23-8.**

İncelenen kitap, Doç. Dr. Alev Duran¹'ın Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2017 yılında doktora tezi olarak hazırlanan, 2020 yılında Gazi

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/ Türkiye, serdargurcay.ytu@gmail.com, Orcid: 0000-0003-1412-7910.

**** Öğrenci, İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/ Türkiye, nurdanyamantuna06@gmail.com, Orcid: 0009-0003-5760-311X.

***** Öğrenci, İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/ Türkiye, gulyilmaz2310@gmail.com, Orcid: 0009-0009-4572-4911.

*Tanıtım/ İnceleme yazısı. Makale geliş: 23.06.2024- Makale kabul: 25.07.2024.

* Makale Atıf Bilgisi: Gürçay, S., Sarıgöllü, M., Yılmaz G. (2024). Alev Duran, Macar Türkolojisinin Türklük Fikrine Katkısı (1870-1945). Ankara: Gazi Kitabevi. ss. 249. ISBN: 978-625-7911-23-8. *Uluslararası Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi (Etajournal)*. 6 (11). 241- 247.

¹ Tarihçi ve sosyolog olan Duran, üniversiteyi Karadeniz Teknik Üniversitesi Tarih ve Anadolu Üniversitesi Sosyoloji bölümünde okumuştur. 2012'de yüksek lisansını, ardından Erciyes Üniversitesi Yakınçağ tarihinde Macar Türkoloji'si çalıştığı doktora eğitimini de 2017'de tamamlayarak bilim doktoru unvanını almıştır. Doktora çalışması, *Türk Tarih Kurumu Avrupa-Balkan Araştırmaları* yurtdışı bursu kazanan Alev Duran, 2015- 2017 yılları arasında *Stipendium Hungaricum* Macaristan Devlet Bursunu da kazanarak *Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE)* ve *Balassi Intézet*'de eğitim almıştır. 2021 yılı başında Yakınçağ doçenti olan Duran, Macarca ve İngilizce bilmekte olup, yüksek lisansı sırasında *European Voluntary Project* kapsamında Kaposvár'da yaşarken yakından tanıyarak bu yolda ilerlemeye karar verdiği Türk-Macar dostluğuna katkı sağlamak amacıyla çalışmalar yapmaya devam etmektedir.

Kitabevi'nde yayımlanan eseridir. Duran'ın bu çalışması, tarihi süreçte ana hatları ile Türk- Macar devletleri arasındaki siyasi, kültürel, ekonomik ilişkilerle birlikte Macaristan'da Türkoloji kürsüsünün kuruluşu, 1870-1945 yılları arasında bu alana yön veren önemli bilim insanlarının hayatları, çalışmaları ve Macar Türkologlarının Türkiye'de yapılan Türkoloji çalışmalarına katkılarıyla ilgili kapsamlı bilgiler içermektedir. Yazar Duran, dünyanın ilk sistemli Türkoloji kürsüsünün Macaristan'da kurulmasıyla beraber bu kürsünün, Türkiye'deki Turancılık-Türkçülük ekollerine olan etkisine geniş bir yelpazede yer vermiştir. Buradan hareketle denilebilir ki; Türkoloji, farklı milletlerde yer bulmuş, çeşitli katılım ve çalışmalarla birçok disiplini bünyesinde barındırmıştır.

Eser; “Ön Söz”, “Giriş” kısımlarının ardından sırasıyla “Tarihi Süreçte Türk-Macar İlişkileri”, “Macaristan'da Türkoloji (1870-1945)”, “Macar Türkoloji'sinin Türkiye'de Türkleşme Çalışmalarına Katkısı” isimli üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmada “Sonuç” kısmının ardından “Kaynaklar” ve “Ekler” yer almaktadır.

Çalışma, Alev Duran'ın ön sözüyle başlar. Bu kısımda yazar, eserin yazılış amacının, Macaristan'da gerçekleşen Türkoloji faaliyetlerinin Türklük bilimi araştırmaları üzerindeki etkilerine değinmek olduğunu açıklar. Devamında Duran, eserin çalışma yöntemi ve sınırlarını belirterek Macaristan'da kurulan Türkoloji kürsüsünün Türklük bilimi çalışmalarına ve bu minvalde Türk devletlerine büyük katkısının bulunduğunu ifade eder.

Ardından, eserin giriş bölümünde yazar, Türk milletinin tarih sahnesine çıkışının çok eski dönemlere tekabül ettiğini vurgular. Türkler, Türkistan'dan göç ettikten sonra geniş coğrafyalarda yaşamlarını idame ettirmişlerdir. Birçok devletle komşu olmuşlar ve böylece Türklük yayılım göstermiştir. Geniş coğrafyalarda farklı kültürlerle etkileşimde bulunan Türkler, kendi dillerini de her yönüyle inceleme ve araştırma ihtiyacı duymuşlardır. Eserde, bu ihtiyaçtan hareketle “Türklük Bilimi” alanının teşekkül ettiği ve “Türkoloji” araştırmalarının ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Bu bölümün devamında ise yazar, “Türkoloji” alanının farklı dillerdeki karşılığına, Türk dili, edebiyatı, tarihi, folkloru, sanatı, yaşayış biçimi gibi hususların Türklük bilimini ilgilendiren öğeler olduğuna değinir. Ardından dünyada Türklük bilimine önemli katkılar sağlayan ve kilit taşı mahiyetinde olan şahsiyetler ve çalışmaları detaylı bir şekilde sunulur. Bu çalışmalara birkaç örnek vermek gerekirse; Arap filologların Türk dili üzerine çalışmaları, Kaşgarlı Mahmud'un *Divân-u Lüğâti't- Türk* eseri, Almanya'da Wilhelm Schott gibi bilim insanlarının Türklük bilimine katkıları, Balkan ülkelerinde Türkoloji çalışmalarının yürütülmesi, İngiltere'de John Gibb, Finlandiya'da Alexander Castren, Rusya'da Wilhelm Radloff gibi araştırmacıların ortaya koyduğu çalışmalardan söz edilebilir. Bahsedilen bu isimlerin ardından, Türklük Bilimi çalışmalarının ilk sistemli başlangıcının 1870 yılına tekabül etmesiyle birlikte Macar Türkologlarının ve Macaristan'da kurulan Türkoloji kürsüsünün ehemmiyeti vurgulanmıştır. Yazar, Ármin Vâmbéry ile başlatılabilecek olan Türklük bilimi geleneğinin Macaristan kaynaklı çalışmalarla beraber şekillendiğini ve bağımsız bir Türkoloji ekolü niteliği kazandığını ifade eder. Tüm ortaya konulan bu hususlardan yola çıkarak denilebilir ki; farklı milletlerden birçok bilim insanı hiç şüphesiz ki Türkoloji ile ilgilenmiş ve bu alana önemli katkılar sağlamışlardır.

Eserin “Tarihi Süreçte Ana Hatları ile Türk- Macar İlişkileri” isimli birinci bölümü kendi içerisinde dört ana başlıkla müteşekkildir. Bu başlıklardan birincisi “Türk- Macar Siyasi İlişkileri”, ikincisi “Türk- Macar Ekonomik İlişkileri”, üçüncüsü “Türk-

Macar Kültürel İlişkileri” ve bu başlık altında incelenen “Turancılık” isimli alt başlıklardır.

Birinci bölümde “Türk- Macar Siyasi İlişkileri” isimli başlığında ele alınan hususlardan bazıları; Macarlar, günümüzde Orta Avrupa’da yaşayan, tarih sahnesine çıkışlarının milattan önceki yüzyıllarda Orta Asya topraklarında başladığı bilinen bir millettir. Macarlar çeşitli jeopolitik ve sosyolojik nedenlerin etkisiyle Orta Avrupa’ya gelerek farklı devlet düzenleri içerisinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Macar ve Türklerin siyasi ilişkilerine bakıldığında ise Macarların Türk kökenli Onogur-Bulgar kavimleriyle bir arada yaşayarak atlı göçebe yaşam tarzını benimsedikleri görülür. Ardından kronolojik olarak Macar halkının dimağında hala önemli bir biçimde yer eden kilit olay niteliğindeki Mohaç Meydan Muharebesi gibi Macarların, Osmanlı Devleti ile münasebetleri ve Türkiye Cumhuriyeti dönemindeki Türk- Macar ilişkilerinde önemli kırılma noktalarını oluşturan hususiyetler gibi mühim bilgiler okurla paylaşılmaktadır. Tüm bu bilgilerden yola çıkılarak; Türkler ve Macarların aralarındaki sosyokültürel etkileşimi siyasi bir düzleme taşıyarak uzun yıllar canlı tuttukları söylenebilir.

Birinci bölümün “Türk- Macar Ekonomik İlişkileri” isimli ikinci alt başlığı incelendiğinde; Türklerin Ural dağları ve Batı Sibiryâ bölgeleri etrafında yaşamlarını sürdürdükleri dikkate alınarak Türkler ile Macarların en eski ekonomik ilişkilerinin bu yurtlarda gerçekleştiği belirtilmektedir. Bu bölümde, Osmanlı Devleti’nin Macar topraklarına girmesinin ardından Osmanlı tüccarları ve sanatkârlarının da Macar topraklarına yerleştikleri ve buradaki ekonomiye yön verdikleri gibi mühim hususiyetlere değinilmiştir. Bu başlıktaki bilgilerden yola çıkılarak denilebilir ki; iki devlet arası yakın etkileşimin olağan bir sonucu olarak ortaya çıkan ekonomik ilişkiler her iki devlet için uzun bir süre boyunca devlet yapılanmaları tarafından da desteklenen eylemlerle sürdürülmüştür.

Birinci bölümün “Türk- Macar Kültürel İlişkileri” isimli üçüncü alt başlığı ve bu başlık altında incelenen “Turancılık” isimli başlıkta ise; yüzyıllar boyunca süren Türk- Macar temasları, Doğu araştırmaları ve akabinde gelen Türkoloji araştırma sahasında yaşanan kültür birliğine ait bulgulara yer verilmektedir. “Turancılık” teriminin, Türkçülük gibi kavramları ortaya çıkardığı ve “Turancı” teriminin Max Müller tarafından türetildiği hususlarında bilgi verildikten sonra, Turancılık kavramı, ırk, dil, din ve köken bakımından aynı tarihsel süreci paylaşmış, farklı halkların birliği olarak tanımlanmıştır. Macaristan’da bu düşünce özellikle 19. yüzyılda gelişmiştir. Turancılık fikri, Türkoloji araştırmalarının sonuçlarıyla desteklenmiş ve Ural-Altay dil ailesi gibi kavramlarla eklenmiştir. Macaristan’daki Turan düşüncesinin, Avrupalılık fikrinden farklı bir kimlik arayışının sonucu olarak ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Macar Türkologlarının çalışmalarıyla bu düşünce Osmanlı’ya yakınlaşmış ve iki ülkenin tarihi, dili ve etnografisi için önemli bir temel oluşturmuştur. Vámbéry, Turan düşüncesini dünya çapında tanıtmış olan önemli bir Türkolog olarak öne çıkarılmıştır. Bu bilgilerden özetle; Turancılık ülküsü yalnızca Türk Dünyası sınırları içerisinde kalmayıp bir Avrupa Devleti olan Macaristan tarafından benimsenmiştir. Macaristan’da Türkoloji alanıyla ilgili yapılan

çalışmalar, doğrudan Macarları Türklüğe yaklaştırma niteliği kazanmış, birçok değerli Türkolog'un şark gezileri, dil ve tarih araştırmaları ile ivme kazanmıştır.

Eserin "Macaristan'da Türkoloji (1870- 1945)" isimli ikinci bölümü kendi içerisinde iki başlıkla müteşekkildir. Bu başlıklardan birincisi, "Macaristan'da Türkoloji" olup "Türkoloji Kürsüsünün Kurulması", "Kürsünün Faaliyetleri", "Ugor- Türk Savaşı" isimli başlıklara ayrılmaktadır. "Ugor- Türk Savaşı" isimli başlığa yer verilmesinin sebebi

ise Türkoloji kürsüsünün kurulması ve faaliyet göstermesiyle birlikte Macarların kökeni hakkındaki araştırmaların hız kazanması ve bu hususta farklı fikirlerin ortaya atılmasıdır. Bu bölümdeki başlıklardan ikincisi "Türkoloji'ye Emek Veren Türkologlar" isimli başlıktır.

"Macaristan'da Türkoloji" isimli ana başlığında, Türklerde bile Türkoloji sahasının olmadığı zamanlarda Macarlarda var olduğu, Macaristan'ın Türk devletiyle tarih boyunca dirsek temasını hiçbir zaman kesmediği, Bizans kaynaklarında Macarların, esas Türkler olarak geçtiği gibi saptamalara yer verilmiştir. (Namal, 2011: 225-227'den akt. 2020: 61) Ardından "Türkoloji Kürsüsünün Kurulması" ve "Kürsünün Faaliyetleri" isimli başlıklar ele alınmıştır. Bu başlıklarda; Macaristan'daki Türk dili ve tarihiyle ilgili bilimsel çalışmaların, 16-17. yüzyıllara dayandığı, Macarcadaki Türkçe alıntı kelimeler sebebiyle, Macar dil bilginlerinin Türk dili ve diyalektleriyle ilgilenmeye başladığına değinilir. Akabinde, bu çalışmaların Macar tarihinin yenileşme ve millileşme döneminde bağımsız bir ekol olarak ortaya çıktığından bahsedilir. Antal Gévay, Elek Fenyes ve János Repiczky gibi bu alanın öncü isimlerine yer verilmiştir. İlk kez 1846'da Macarların kökenlerini arama ihtiyacı doğrultusunda Budapeşte Üniversitesi'nde Doğu dilleri öğretiminin başladığı ortaya konulmuştur. "Ugor- Türk Savaşı" başlığında ise; Vámbéry'nin bulunduğu grup Macarların Türk kökenli olduğunu, József Budenz'in bulunduğu grup ise Fin-Ugor kökenli olduğunu savundukları için ortaya konulan bu düşüncelerin dil bilimsel alanda şiddetli etkiler uyandırdığı ve bu etkinin zamanla "Fin-Ugor Savaşı" olarak adlandırıldığı belirtilmiştir.

Eserin ikinci bölümünün ana başlığını oluşturan "Türkoloji'ye Emek Veren Türkologlar" isimli kısmında; yirmi Türkolog'un hayatı ve çalışmalarıyla ilgili geniş ölçekli bilgilere yer verilmiştir. Ármin Vámbéry, Bernát Munkácsi, Géza Kuun, Gábor Bálint, Ignác Kunós, Pál Hun Falvy, Gyula Meszaros, Jozsef Thúry gibi Türkologlar bu başlık altında ele alınmıştır. Bahsi geçen bu araştırmacılardan ilk olarak Ármin Vámbéry isimli Türkolog'dan bahsedilebilir. Türk ve Müslüman halkların tarihlerini araştırma hususunda ilkleri gerçekleştiren Vámbéry'nin Budapeşte'de çalıştığı vakit Türklerle ilgili merakı artmıştır. 1857 yılında İstanbul'a giden Vámbéry, toplamda 61 adet Oriental el yazması, 48 adet Türkçe, 11 adet Farsça, 2 adet Arapça eserlerini Şark yolculuğunun en değerli avı olarak nitelendirir. Mirası olarak kabul edilebilecek bu el yazmaları Budapeşte Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesinde Oriental Koleksiyonu'nda yer almaktadır. Diğer bir araştırmacı olarak Ignác Kunós'a değinilecek olursa Kunós, halk ağzından derlemiş olduğu mâni, türkü, ninni, bilmeceyle beraber Anadolu'da geniş bir kültürel zenginliğin varlığını ortaya koymuştur. *Üç Karagöz Oyunu, Osmanlı- Türk Halk Edebiyatı, Türk Halk Hikâyeleri, Anadolu'dan Resimler, Köroğlu Destanı, Kırk Dört Türk Peri Masalı* gibi Türk halk bilimi için önemli folklorik çalışmalar ortaya koymuştur.

Eserin "Macar Türkoloji'sinin Türkiye'de Türkoloji Çalışmalarına Katkısı" isimli üçüncü bölümü kendi içerisinde bir ana başlıktan oluşmaktadır. Bu başlık "Macar Türkoloji'sinin Türkiye'ye Etkisi" isimli başlık olup kendi içerisinde beş alt başlıktan

müteşekkildir. Bunlar sırasıyla; “Türkoloji Çalışmalarının Türkiye'deki Öncüleri”, “Türkiye’de Kurulan Dergi, Dernek, Kurum, Ocak ve Yayınların Faaliyetleri”, “Hungaroloji Kürsüsünün Kurulması”, “Atatürk ve Macarlar” ve “Macar Bilim Adamlarının Türkiye’deki Faaliyetleri” başlıklarıdır.

“Türkoloji Çalışmalarının Türkiye’deki Öncüleri” isimli başlıkta, Osmanlı entelektüelleri tarafından kayda değer bulunan çalışmalara değinilmiştir. Devamında ise Ziya Gökalp’in, Türk milliyetçiliğinin doğuşu hakkında olumlu etkilere sahip Türkoloji çalışmalarına yönelik yaptığı Joseph de Guignes’in (Hunlar, Türkler, Moğollar ve diğer

Batılı Tatarların Tarihi), Arthur Lumley Davids’in (Türk Dili Dilbilgisi) ve Leon Cahun’un (Asya Tarihine Giriş) isimli araştırmacılar ve eserlerinin yer aldığı sıralamasına yer verilir. Bu başlıkta, Paris’te Genç Türkler² ile temas kurmuş ve Tasvir-i Efkâr gazetesinde faaliyet göstermiş isim olan Vambery temelinde başlangıcı görülen, Jozsef Thúry ve Gyula Németh’in katkıları ile daha da gelişen Türkoloji çalışmalarının, Necip Asım, Hüseyin Namık Orkun gibi Türk bilimcilerini de bu alanda çalışmalar yapmaya teşvik ettiği belirtilmiştir. Necip Asım’ın bu yolda yaptığı çalışmaların "Keleti Szemle" (Doğu Dergisi) isimli Macar basımlı bir dergide yer aldığı ve Hüseyin Namık Orkun’un Türkoloji alanında "Über Das Kitab-ı Dede Korqud" (Kitab-ı Dede Korkut Hakkında) gibi araştırmacıların yaptıkları çalışmalardan bahsedilmektedir.

“Türkiye’de Kurulan Dergi, Dernek, Kurum, Ocak ve Yayınların Faaliyetleri” isimli başlıkta; Türk- Macar ilişkilerinin gelişiminde önemli rol oynayan kurum, kuruluş ve bunların faaliyetlerine yer verilmiştir. Bunlardan bazılarına değinmek gerekirse; 1908 yılında Türk Derneği’nin kuruluşu, 1911 yılında Türk Ocaklarının kuruluşu, 1911 yılında Lozan Türkçüler Derneğinin faaliyete geçmesi, Budapeşte’de kurulan Macaristan Cemiyet-i Turaniyesi, çeşitli bilimsel dergiler, Türk- Macar Dostluk Derneğinin kurulması, 1917 yılında İstanbul’da önemli arkeolojik çalışmaların yapıldığı Macar Bilim Enstitüsünün kurulması, Budapeşte Konsolosluğuyla Turan Birliği arasındaki ilişkiler gibi hususiyetlere yer verildiği görülmektedir.

“Hungaroloji Kürsüsünün Kurulması” isimli başlıkta ise; Türk modernleşme çabalarının odak noktalarından biri olan eğitimin, 1936’da Ankara’da kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ile güçlü bir ivme kazandığı, (2020:149) açıklamasıyla birlikte kurulan bu fakültede, Türkoloji ve Türk tarihi alanlarında gerçekleştirilen çalışmaları tanıtmak ve Macar bilim çevreleriyle iş birliği yapmak amacıyla Hungaroloji Enstitüsü’nün kurulmuş olduğu ifade edilir. Ardından Macar Türkolog Prof. Dr. Laszlo Rasonyi’nin liderliğindeki Enstitünün, Türk dili ve tarihi çalışmalarına katkı sağlayacak bilim insanlarını yetiştirmek amacıyla faaliyete geçtiğine ve Türk-Macar ilişkilerine katkı sağlarken aynı zamanda Türkiye’deki Macar kültürünün akademik alanda gelişimine destek olduğuna, Macarcanın, Türk halkı tarafından da tanınıp bilinmesi açısından önemli bir rol oynadığına işaret edilmiştir.

Üçüncü bölümün dördüncü alt başlığı olan “Atatürk ve Macarlar” isimli başlığında; Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün Macar devletiyle Türk devletini kardeş olarak kabul ettiği vurgulanır. Macarların, 1. Dünya Harbi sırasında Mustafa Kemal

² Genç Kalemler, II. Meşrutiyet döneminin kültürel ve fikri platformudur. Türkçülük ideolojisinin önemli bir sesi olarak öne çıkmıştır. Başyazar Nesimi Sârım liderliğinde, dergi parti tarafından maddi ve manevi destek görmesine rağmen, yayın ilkelerine müdahale edilmeme taahhüdünde bulunmuştur. Sürekli yazı kadrosunda Ömer Seyfeddin, Ziya Gökalp, Ali Canip, Râsim Haşmet, Aka Gündüz gibi önemli isimler yer almıştır. Bu isimler, Türk milletinin kültürel, tarihsel ve toplumsal kimliğini tartışarak şekillendirmeye yönelik önemli çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. <https://islamansiklopedisi.org.tr/genc-kalemler> (Erişim Tarihi: 20.05.2024)

önderliğindeki süreci ilgiyle takip ederek kendilerine örnek aldıklarına ilişkin ifadelere yer verilmiştir. Savaş sonrası yenilerek Sevr Antlaşması'nın eşi Trianon Antlaşması ile parçalanmış Macar devleti, milli kimliğini yeniden kazanma arzusuyla, Mustafa Kemal benzeri bir liderin varlığını dileyerek "keşke bizim de bir Mustafa Kemal'imiz olsa" düşüncesini dile getirmişlerdir.

Üçüncü bölümün son alt başlığı olan "Macar Bilim Adamlarının Türkiye'deki Faaliyetleri" isimli başlıkta; önemli Türk ve Macar Türkologların karşılıklı temasları neticesinde araştırma gezileri düzenlemeleri gibi iki devlet arasında doğrudan etkileşim sağlayan çeşitli uygulamalardan bahsedilmektedir. Sağlanan karşılıklı temaslara örnek niteliğinde, Türkolog Janos Eckmann'ın İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesinde Macar filolojisi alanında dersler vermiş olması ele alınabilir. Bölümde, Atatürk'ün, Ferenc Zajti adlı şahsı, Türk- Hun ve Macar ırkının tarihteki öz değerlerini belirlemesi açısından görevlendirmesi, iyi derecede Macarca bildikleri için, Sadrettin Karatay, Hamit Koşay, İbrahim Kafesoğlu, Nilüfer Paran gibi isimlerin gerçekleştirdiği tercüme faaliyetlerini kapsayan konulara yer verilmiştir. Tüm bu karşılıklı etkileşimin bir sonucu olarak yapılan çalışmalardan yola çıkarak denilebilir ki; bahsedilen araştırmacı isimler, Türkoloji alanının Türkiye'deki işleyişine yön vermiş, sözlük, derleme, çeviri vb. türleriyle ilgili yapılan çok yönlü çalışmalara da faal bir şekilde katkı sağlamışlardır.

Eserin son kısmında yer alan "Sonuç" bölümünde elde edilen bulgular neticesinde ulaşılan sonuçlar ortaya konulmuştur. Türk ve Macar devletlerinin tarih boyunca coğrafi olarak komşu olmaları ve akabinde gelişen siyasi, politik, kültürel etkileşimler, alanın ilk sistemli fonoloji çalışmalarının ortaya konulması, Turancılık, Türkoloji ekolünün Macar devletinde başlayarak Türk milletleri üzerinde yarattığı kuşatıcı etkisi, Türkolojinin ilk kürsüsünün Macaristan'da kurulması ve birden çok uzman Türkolog'un bu alana yön vermesi gibi bulgular sonuç bölümünde açıklayıcı ifadelerle yer almaktadır. Kitap "Kaynaklar ve Ekler" kısımlarıyla da desteklenerek esasen okuyucuya kapsamlı bilgiler sunmayı hedeflemiştir.

Tüm bu bulgulardan hareketle, Batılı Türkologların çalışmaları neticesinde, Türklerin milliyetçilik arz eden unsurlarının dünyanın çeşitli ülkelerine dağılım ve yayılım gösterdiği ve özellikle Türk diline ait birçok kavramın incelenmesi hususunun, Macar devleti tarafından paha biçilemez bir yetkinlikle yürütüldüğünün kanısına varabilmekteyiz. Yazar Alev Duran, iki devlet arasındaki ilişkileri geniş yelpazede ele alarak dil ile ilgili ortaya konulan bulgulara tarih, kültür, siyaset, ekonomi gibi farklı disiplinlerden dahi ulaşılmasını kolaylaştırmıştır. Türkoloji terimini evrensel bir boyutta işleyerek Macar- Türk etkileşiminin Türkoloji dünyasına kazandırdığı yetkinlikleri birbirinden farklı çalışma metodlarıyla başarılı bir şekilde okuyucuya aktarmıştır.

**ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ**

(ETA JOURNAL)

**INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND
HISTORY RESEARCH**

Yıl: 6, Cilt: 6, Sayı: 11, Temmuz 2024, s. 248- 253.

-Türk-Macar Diplomatik İlişkilerinin 100. Yılı Özel Sayısı-

Fatma TOMBAK*

KİTAP TANITIM/İNCELEME

**Árminus Vâmbéry, Doğu Topraklarında Batı Kültürü (Asya'da İngiliz ve Rus Nüfuzu),
(Çev. Ali Fahri Doğan), Selenge Yayınları, İstanbul 2023, ISBN: 978-625-6967-06-9.**

YAZAR VE ŞARKİYATÇILIK HAKKINDA

Árminus Vâmbéry, Türkoloji'nin kurucularından biri olduğu gibi birçok dil bilmesiyle ve Orta Asya seyahatleri ile ünlü bir şarkiyatçıdır. 1865'te Macaristan Budapeşte Üniversitesi'nde Türk dilinin araştırılması ve öğretilmesi konusunda görevlendirilmiş ve Türkoloji kürsüsünün başına geçmiştir. Árminus Vâmbéry günümüzde dahi önemini koruyan pek çok değerli araştırmaya imza atmıştır¹.

* Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, AİİT Bölümü Öğretim Görevlisi, Aydın/TÜRKİYE, fatma.tombak@adu.edu.tr , ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-2439-0173> .

* Bu makale Turnitin programı ile taranmıştır.

* Tanıtım/İnceleme yazısı.

* Makale geliş: 25.05.2024 - Makale kabul: 22.07.2024.

* Makale Atıf Bilgisi: Tombak, F. (2024). Árminus Vâmbéry, Doğu Topraklarında Batı Kültürü (Asya'da İngiliz ve Rus Nüfuzu), (Çev. Ali Fahri Doğan), Selenge Yayınları, İstanbul 2023. ISBN: 978-625-6967-06-9. *Uluslararası Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi (Etajournal)*. 6 (11), 248- 253.

¹ Alev Duran, "Macar Türkolojisi", *Belgi Dergisi*, 2 (20), 2020, s. 2765.

Vámbéry; 1831 yılında, bugün Çekoslovakya sınırları içinde kalan Szerdahely kasabasında, bir Yahudi ailesinin çocuğu olarak doğmuştur. Sekiz yaşında Almanca ve Macarcanın yanı sıra İbraniceyi de okuyup yazmayı öğrenmiş ve tüm Tevrat'ı ezberlemiştir. On bir yaşından sonra hayatını özel öğretmenlik yaparak kazanmaya başlayan Vámbéry, bildiği dillere Türkçeyi de katmıştı. Üniversite yıllarında Türkçeyi daha da ilerletmiştir².

Vámbéry, 1863 yılında Macar İlimler Akademisi'nin desteğiyle Orta Asya gezisine çıkmış; İngiliz hükümeti için Rusların aleyhine casusluk faaliyetlerinde bulunmuştur. Vámbéry, daha sonra 1870'te kurulan dünyanın ilk Türkoloji kürsüsünde görevlendirilmiş ve 1905'te emekliye ayrılmıştır. 15 Eylül 1913 tarihinde vefat eden Vámbéry, uzun süren meslek hayatında otuz sekiz kitap yazmış ve Türkolojinin en popüler temsilcisi sayılmıştır³.

Orta Asya üzerinde İngiliz-Rus hâkimiyet mücadelesinin olduğu bir dönemde, İngiltere adına Orta Asya gezisini gerçekleştiren Vámbéry, Tahran'a geldiğinde İngiliz Büyükelçisi Sir Charles Allison, ona "bu tehlikeli yolculuğu başarıyla tamamlayabildiği taktirde, İngiltere'de tüm kapıların kendisine açılacağına belirtmişti"⁴. Onun Avrupa'nın iyiliğine inancı; İngilizlere karşı saygı duymasını sağlarken İngiliz sömürgecilğini medenileştirme faaliyeti olarak kabul etmesini sağlamıştır⁵.

Vámbéry'nin raporlarından ve eserlerinden hem İngiltere hem de Rusya, Türkistan'ı paylaşma konusunda yararlanmıştır. Ruslar ve İngilizler ittifaklar yaparak siyasî literatürde çekişme gibi görünen "büyük oyunu" damısklı dövüş haline getirmişlerdir⁶. Bu büyük güçlerin "Doğu ya da Şark" olarak ifade ettikleri Orta Asya için ürettikleri ve uyguladıkları politikalarda "oryantalizm veya şarkiyatçılık" kavramı ön plana çıkmaktadır. Vámbéry'nin bu çalışmada ele alınan eseri de bu kapsamda değerlendirilmesi gereken bir eser olduğu için bu kavramın açıklanması gerekmektedir. Şarkiyatçılık, akademik bir çalışma alanıdır. Şark hakkında yazan, ders veren ya da şarkı araştıran her kişi şarkiyatçıdır.

Hristiyan Batı'da resmî biçimiyle şarkiyatçılığın 1312'de Viyana'da toplanan kilise şurasının "Paris, Oxford, Bologna, Avignon ve Salamanca" üniversitelerinde "Arapça, Yunanca, İbranice ve Süryanice" kürsülerinin kurulmasının kararlaştırılması ile başladığı kabul edilir⁷. Burada ifade edilen "Şark" (Orta Asya) kavramı Avrupa'nın kimliğini bulmasında "öteki" rolünü üstlenmiştir. Şark onun karşıt imgesi, düşüncesi, kimliği ve deneyimi olarak Avrupa'nın (ya da Batı'nın) tanımlanmasına yardımcı olmuştur. 19. yüzyıl başından İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Şark ile Şarkiyatçılıkta Fransa ile İngiltere'nin egemen olduğu görülmektedir⁸.

Batı dünyasının Orta Asya toplumları ile ilgili araştırmalarını yoğunlaştırdığı dönem ağırlıklı olarak 19. yüzyıldır. Bu nedenle 19. yüzyıla kadar Orta Asya toplumları hakkında

² Arminius Vambéry, **Bir Sahte Dervişin Orta Asya Gezisi**, (Haz. N. Ahmet Özalp), Ses Yayınları, İstanbul 1993, s. 8.

³ Turgut Akpınar, "Arminius Vámbéry (1832-1913)", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 42, TDV Yayını, İstanbul 2012, s. 502.

⁴ Melek Çolak, "Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere ve Rusya Açısından Vámbéry'nin Orta Asya Gezisi Üzerine Düşünceler", **Bellefen**, 2016, 80 (289), s. 893.

⁵ İstván Vásáry, "Bilim Adamı Armin Vámbéry", (Çev. Alev Duran), **Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 2 (1), 2017, s. 120.

⁶ Melek Çolak, "Macar Türkolog Vámbéry'nin Türkistan Seyahatinde "Büyük Oyun"un İzleri", **SUTAD**, 45, 2019, 13-27.

⁷ Edward W. Said, **Şarkiyatçılık (Batı'nın Şark Anlayışları)**, (Çev. Berna Ülner), Metis Yayınları, İstanbul 2020, s. 58.

⁸ Said, **a.g.e.**, s. 11-15.

ayrıntılı bilgiye sahip olmayan Batı dünyası şarkiyatçılar sayesinde “Şark” hakkında daha ayrıntılı bilgiler elde etmiştir. Hakkında bilgiler verdiğimiz Vámbéry de bunlar arasındadır ve bu çalışmada onun eseri kritik edilmiştir.

Eserin Baskısı ve İçeriği

Ali Fahri Doğan tarafından Türkçeye çevrilmiş ve gözden geçirilmiş yeni baskısı 2023 yılında Selenge Yayınevi tarafından gerçekleştirilen eserin Türkçe baskısı kritik edilmiştir. Kitap kâğıdına, karton kapakla okuyucuya sunulan eser, Vámbéry’in ön sözü ile başlamaktadır. 328 sayfadan oluşan kitap, 14.5 x 21.5 cm ölçülerine sahiptir. Kitabın içeriği üç ana kısımdan oluşmaktadır. Eserin birinci kısmında on üç, ikinci kısmında on bir, üçüncü kısmında dokuz alt başlık bulunmaktadır. Çalışmada sonuç kısmı bulunmamaktadır. Kitap, “dizin” kısmı ile sona ermektedir.

Birinci kısım Orta Asya’da Rus hâkimiyetinin kurulması ve Rusya’nın faaliyetleri; ikinci kısım Hindistan’da İngiltere’nin hâkimiyetinin kurulması ve İngiltere’nin Hindistan’daki faaliyetleri ve son bölüm olan üçüncü kısımda ise şarkın ana unsuru olan İslam dünyasının geleceği hakkında analizler bulunmaktadır.

Birinci kısım incelendiğinde bu kısım; Orta Asya’daki konargöçer halkların Ruslaştırma, Hristiyanlaştırma, yerleşik hayata zorlama, kültürel etkileşim gibi başlıklarla Batı kültürünü benimsemesi ve içselleştirmesi için yapılanları ve yapılması gerekenleri tavsiye eden bir bölüm niteliğindedir. Bu bölümde Rusların gerçekleştirdiği faaliyetler kapsamında kültürel değişim gözler önüne serilmektedir (s. 53-54). Ancak yazar burada bir hususa dikkat çekerek Ruslaştırma siyasetinin Orta Asya halklarını yozlaştırdığını ve Rus yöneticilerinin (rüşvet, yolsuzluk gibi) kusurlarına bağlı olarak şarkta “*kültürel yozlaşmanın*” yaşandığını ifade etmektedir (s. 63-64). Kültürel yozlaşmaya eserde örnek verilecek olursa yazarın ifadesiyle: “*benim zamanımda bile Orta Asya’da bilinmeyen alkol ve fuhuş artık korkunç boyutlara ulaşmış durumdaydı.*” (s. 53).

Rusya, Hive, Buhara ve Hokand hanlıklarını ilhak ederek topraklarını genişletme siyaseti izlerken halkın medenileştirilmesine özen gösterilmediğinden hayıflanan yazar; Orta Asya halklarının Batı kültürüne bakışını kısaca şu ifadelerle tasvir etmiştir: “*Batı kültürü, her türlü sefaletin ve çürümenin asıl sebebidir*” (s. 109).

İkinci kısım incelendiğinde İngiltere’nin Orta Asya’daki işgal ve faaliyetlerinin ayrıntılı bir şekilde analiz edildiği görülmektedir. Rusya, Orta Asya’yı kuzeyden işgal ederken adeta aralarında anlaşmış gibi İngiltere de Orta Asya’yı güneyden (Hindistan üzerinden) işgal etmeye başlamıştır. İngiltere’nin Ruslara göre daha başarılı bir kültürel değişimi gerçekleştirdiğini ifade eden yazar, bu bölümde din olgusu gibi hususlara da dikkat çekerek Hindularla Müslümanların asimilasyonundaki farklılıkları dile getirmiştir.

İngiltere’nin Orta Asya ile ilgilenme nedeni, amaç ve yöntemleri Rusya’dan farklı olduğu yazar tarafından belirtilmiş (s. 115 vd.), uyguladığı medenileştirme yöntemleriyle hedefine ulaşan İngiltere’nin bu başarısındaki faktörler ele alınmıştır. Bu başarıdaki en önemli etkinin İngiliz karakterindeki sebat ve inatçılığın olduğu görülmektedir. Başarıya ulaşan İngiltere’nin Babürlü İmparatorluğu’nun yıkılması sonrası oluşan siyasî otorite boşluğunu kendi politika ve menfaatleri için fırsata dönüştürdüğü anlaşılmaktadır. Bu otorite boşluğu düzensizlik, anarşi ve iktidar mücadelelerini artırmış; bölgedeki halkın ırksal ve dinsel çatışmaya sürüklenmesi sonucunda İngilizlerin bir kurtarıcı, yabancı bir fatih olarak karşılanmasına zemin hazırlamıştır

(s. 123). Böylece İngiltere'nin hâkimiyeti ile Batı'nın Asya/Doğu kültürüne karşı ilk büyük zaferi kazanılmıştır (s. 135).

İngiliz yönetiminin medenileştirme için kültür ve eğitim politikalarına önem verdiğini belirten Vámbéry, bu siyasetin sonucu olarak Hint topraklarındaki halkların daha kültürlü ve aydın bir kimliğe sahip olmaya başladığını ifade etmiştir (s. 194).

Bu bölümün sonunda yazarın okuyucuya Doğu'da Batı kültürünü tesis etmeye çalışan İngiltere ve Rusya'nın kullandığı metotları karşılaştırdığı görülmektedir (s. 211 vd.). İngilizlerin Rusya'dan farklı olarak hiçbir zaman Hindistan'ın dinine saldırmayı ya da herhangi bir şekilde düşmanca hareket etmeyi düşünmediğini ifade eden yazar, bilakis Rusların huzur bozucu bir etki yaratmaktan vazgeçmediğini belirtmiştir (s. 211). Hâlbuki “İngiltere öncelikle sadece toprak değil, insan da kazanmak istemektedir.” İngiltere, politikalarını buna göre belirlemiştir. Yazar, İngilizlerin Ruslardan ayrılan en önemli tarafının da bu olduğunu ifade etmiştir (s. 212).

Üçüncü kısım incelendiğinde bu bölüm, İslam'ın geleceği adı ile başlamakta ve bu bölümde Orta Asya'nın eski ile yeni durumu arasındaki farklar ve değişimin yarattığı etki anlatılmaktadır (s. 221 vd.). Üçüncü kısımda Vámbéry, artık Müslümanların zihin dünyasının Batı tarafından iyice tanındığını belirterek Müslümanların hedeflerini, düşüncelerini, arzuladıklarını Batı olarak artık bildiklerini ifade etmiş; bunun sonucunda İslam'ın istikbaline dair daha iyi netlikte bir resim çizilebileceğini belirtmiştir (s. 221 vd.). Özellikle din adamları olan mollalar anlatılarak Doğu'nun geri kalmasındaki pozisyonları belirtilmiştir. Doğunun modernleşmesi ve Batı kültürünün Doğu toplumlarına empoze edilmesi için yapılan hatalar bu bölümde belirtilerek daha derin analizler yapılmasının gerekliliği yazar tarafından vurgulanmıştır (s. 235-245).

Yazar, daha sonra İslam Rönesansını engelleyen despot hükümdarları inceleyerek onların özellikleri hakkında bu bölümde bilgi vermektedir (s. 246-255). Nitekim “İnsanlar meliklerinin dini üzeredir.” sözü Asya için hâlâ geçerlidir (s. 224) diyen Vámbéry, doğudaki kültürel değişimin ve dönüşümün yavaş yavaş da olsa başlayıp devam ettiğini gözler önüne sermektedir (s. 229 vd.). Bu nedenle ona göre Batı sabrederse Doğu yavaş yavaş Batı kültürünü benimseyecektir. Müslümanların despot yöneticileri nedeniyle Doğu halkları şimdiye kadar düşünce özgürlüğüne ulaşamamıştır (s. 265 vd.).

Vámbéry, Doğu'nun uyanışının başladığını belirtmiş; Osmanlı, Mısır ve Hindistan Müslümanlarından örnek vererek birgün mutlaka Türklerin de hür bir ulus olacağını ifade etmiştir (s. 275). Çünkü Müslümanlar içerisinde “Türkler Batı kültüründe en fazla ilerlemeyi kaydetmiştir ve dolayısıyla reform hareketine liderlik etmeye en layık kesimdir.” (s. 300).

İslam dünyası da despot liderlerinden kurtuldukça esaret zincirlerini kıracak ve Batı kültürünü benimseyerek medenileşecektir. Vámbéry'nin ifadesi ile İslam dünyasında “önünde sonunda dönüşüm ve rönesans tahakkuk edecektir, istesek de istemesek de...” (s. 315). Vámbéry'nin Orta Asya ve İran'da modernleşme döneminden önce bulunduğu gözden kaçırılmaması gereken bir husustur⁹. Bu nedenle modernleşme öncesi Doğu'nun uyanışının başladığını ifade ve tespit etmesi, geleceği görmesi ve haber vermesi açısından kıymetlidir.

SONUÇ

⁹ Vásáry, a.g.e., s. 113.

Vámbéry, öncelikle belirtmek gerekir ki, Doğu'ya bir oryantalist gözüyle bakmış; kitabını da bu felsefe ile kaleme almıştır. Eserde Orta Asya'da kurulan Rus ve İngiliz egemenliğinin artı ve eksi yönleri zaman zaman karşılaştırılarak, Doğu'yu medenileştirme adı altında Batı kültürü içerisinde Doğu'yu asimile etmeye yönelik geçmişte yapılan hatalar ve yapılması gerekenler analiz edilerek Batı nüfuzunun Doğu'ya hâkim olma çabaları anlatılmıştır.

Müslümanların ve İslam dininin geleceğine ayrılan son bölümde ise Doğu'nun kurtuluşunun ve gelişmesinin Batı kültürünün üstünlüğünün kabul edilerek benimsenmesinde yattığını ifade etmiş ve bunun örneklerini vermiştir. Nitekim yazara göre de bu amaç şu şekilde ifade edilmiştir: “*Ancak Avrupa'nın doğrudan nüfuzu ile yani batılı güçlerin himayesi ve doğrudan idaresi ile Müslüman Doğu, yeniden dirilebilir ve daha iyi bir geleceği umut edebilir.*” (s. 314). Yazarın bu ifadesinden de anlaşıldığı gibi kültür emperyalizminin “*çağdaştırma projesi*” olarak sunulduğu ve eğitim yoluyla, kültürel araçlarla ve çeşitli yöntemlerle Doğu halklarının zihinsel ve kültürel dönüşümünün hedeflendiği ve bu hedefe ulaşmak için fayda üretmesi amacıyla bu eserin kaleme alındığı anlaşılmaktadır.

19. ve 20. yüzyılın önemli şarkiyatçılarından Vámbéry'nin bu eseri, uzun yıllar Doğu toplumları içerisinde seyahat etmesinin ve yıllarca onlarla birlikte yaşamasının sonucunda elde ettiği gözlem ve tespitlerini içermektedir. Yazar, eserinde İngiltere ve Rusya'nın Şarkta sözde medenileştirici; özde ise *sömürgeci* rollerini ortaya koymaktadır. Şark toplumlarının dönüştürülmesinde iki devletin farkları ortaya konularak başarılı olarak sunulan İngiltere'nin metotları övülmüş ve İngiltere sayesinde Doğu'nun medenileşmeye ve Batı kültürüne entegre olmaya başladığı vurgulanmıştır.

Vámbéry'nin eseri, Orta Asya tarihinin modernleşme zamanı öncesindeki durumunu anlamak için birinci elden bir kaynak niteliğindedir. Bu nedenle onun gözlem ve tespitleri; tarihçilere ve alana ilgi duyanlara, Rusya ve İngiltere gibi devletlerin bölgeye dair niyet ve politikalarının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca İslam dünyasının uyanışına dair öngörülerini, modernleşme ve kültür tarihi çalışmalarında araştırmacılara ufuk açacak niteliktedir.

KAYNAKÇA

- AKPINAR, Turgut, “Arminius Vámbéry (1832-1913)”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 42, TDV Yayını, İstanbul 2012, s. 502.
- Arminius Vámbéry, **Bir Sahte Dervişin Orta Asya Gezisi**, (Haz. N. Ahmet Özalp), Ses Yayınları, İstanbul 1993.
- Arminius Vámbéry, **Doğu Topraklarında Batı Kültürü (Asya'da İngiliz ve Rus Nüfuzu)**, (Çev. Ali Fahri Doğan), Selenge Yayınları, İstanbul 2023.
- ÇOLAK, Melek, “Macar Türkolog Vámbéry'nin Türkistan Seyahatinde “Büyük Oyun”un İzleri”, **SUTAD**, 45, 2019, s. 13-27.
- ÇOLAK, Melek, “Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere ve Rusya Açısından Vámbéry'nin Orta Asya Gezisi Üzerine Düşünceler”, **Bellekten**, 2016, 80 (289), s. 885-898.
- DURAN, Alev, “Macar Türkolojisi”, **Belgi Dergisi**, 2 (20), 2020, s. 2759-2773.
- SAİD, Edward W., **Şarkiyatçılık (Batı'nın Şark Anlayışları)**, (Çev. Berna Ülner), Metis Yayınları, İstanbul 2020.

Fatma TOMBAK

VÁSÁRY, İstván, "Bilim Adamı Ārmin Vámbery", (Çev. Alev Duran), **Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 2(1), 2017, 112-123.